

म. प्र. सं. ठाणे

विषय

०१०२५

सं. नं.

१२३८

१६५२

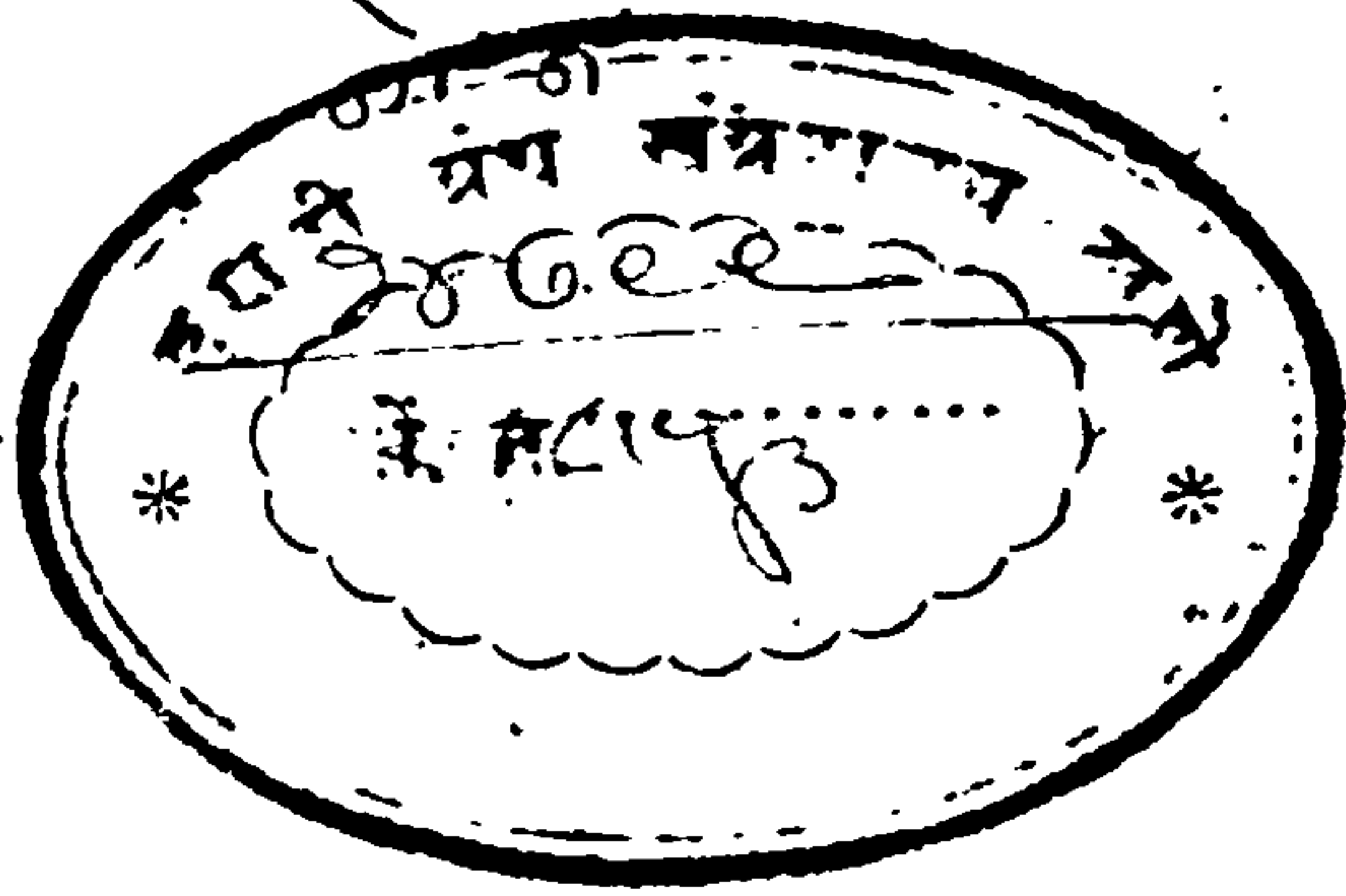

REFBK-0007845

REFBK-0007845

୧୧୭. ୨୧୫୨

ଅମର

REFERENCE-0007845

तव कथामृतं तप्तजीवनं कविभिरीडितं कल्मषापहम् ।

श्रवणमङ्गलं श्रीमदाततं भुवि गृणन्ति ते भूरिदा जनाः ॥

श्रीमद्भागवत १०-३१-९

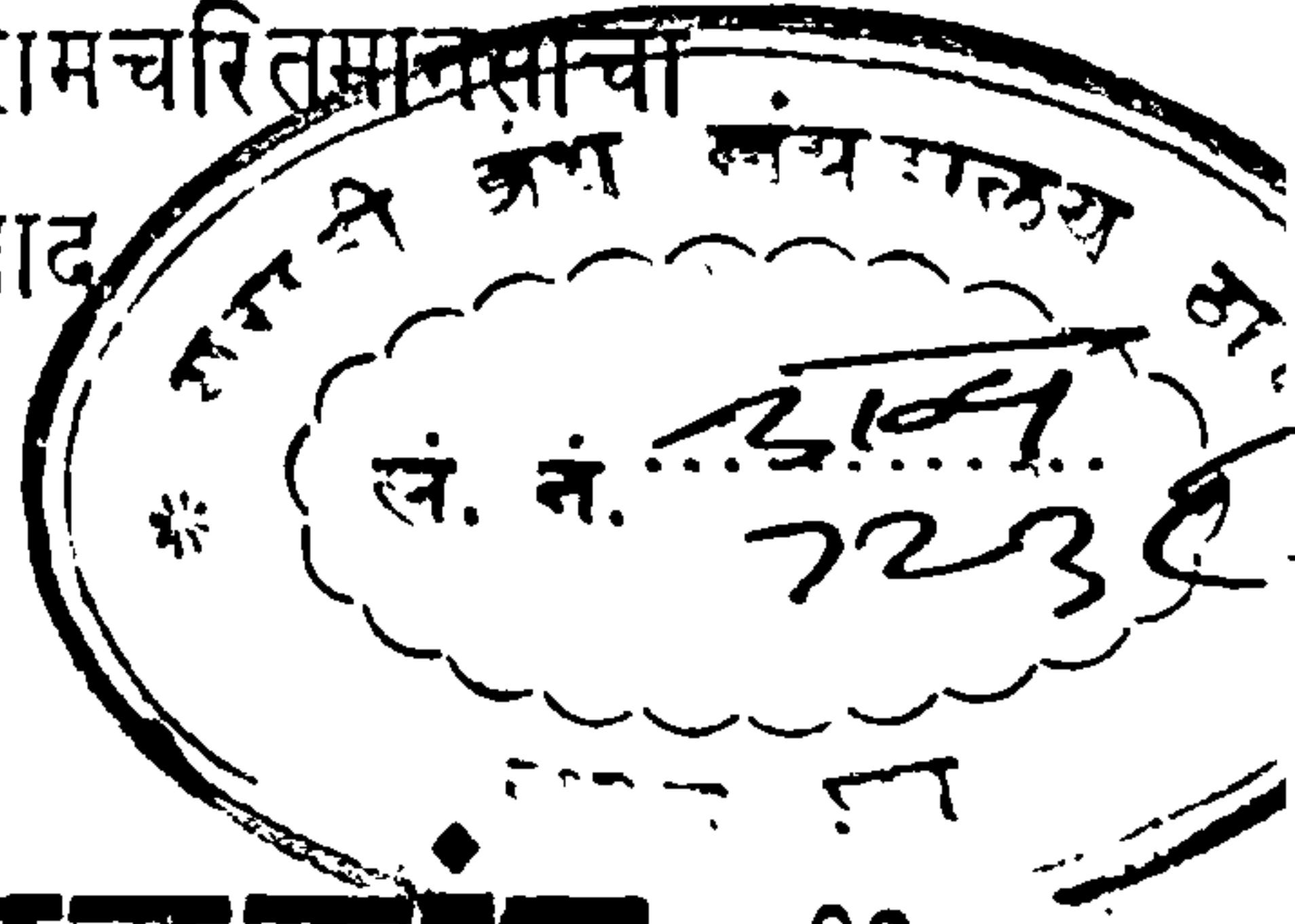
. = श्री = .

सुश्लोकमानस

गोखामी श्रीतुलसीदासजी यांच्या श्रीरामचरितमानसाचा

मराठी सुरस श्लोकानुवाद

भाग पहिला

* प्रथमसोपान--बालकांड *

—: रचयिता :—

कॅ. डॉ. रामचंद्र चिन्तामण श्रीखंडे, एम्. बी. बी. एस्.

‘ वाङ्मय-श्री-खण्ड ’ ‘ सुश्लोक-गोविन्द ’ ‘ कुन्दमाला ’

‘ सुश्लोककुमार ’ ‘ सुश्लोकमेघ ’ ‘ सुश्लोकमानस ’

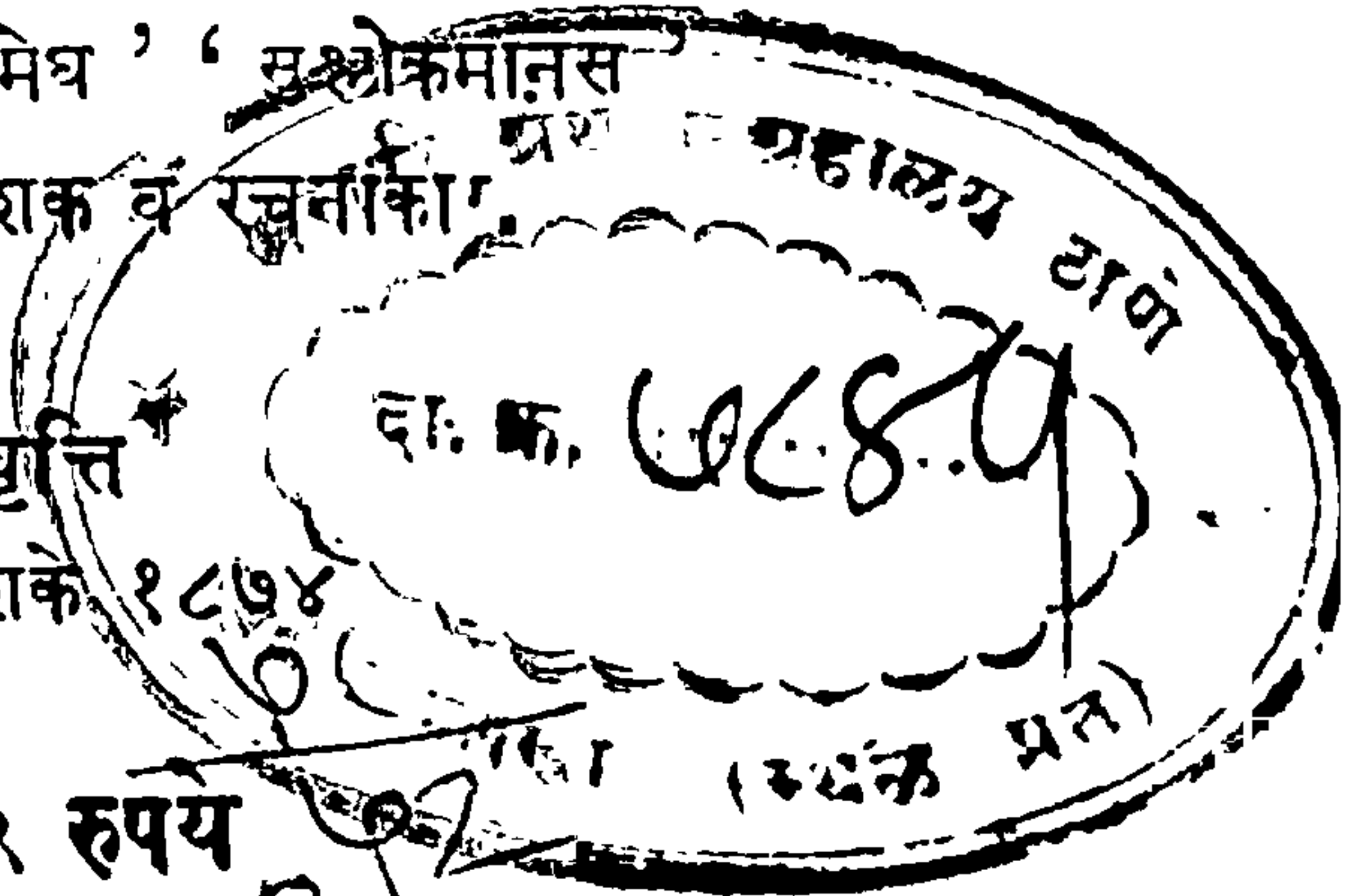
इ. चं संपादक, प्रकाशक व स्वर्तिका

प्रथमावृत्ति

श्रीरामनवमी, शके १८७४

मूल्य ५ रुपये

११/११/५८

प्रकाशक व संग्राहक

कै. डॉ. रामचंद्र चिंतामण श्रीखंडे,
एम्. बी., बी. एस.
मंगळवार पेठ, कोल्हापूर.

सर्व हक्क स्वाधीन

पुणे येथी ३ प्रमुख संग्राहक—

पं. महादेवशास्त्री जोशी, श्रीज्ञानराज प्रकाशन,
४२१ इ.निवार, पुणे २.

मुद्रक—

वा. ना. ठकार,
श्रीसिद्धेश्वर प्रेस, कोल्हापूर.

रामाचा सतीला प्रश्न (तरंग १४-३२)

आश्चर्यचकित सती (तरंग १४-३६)

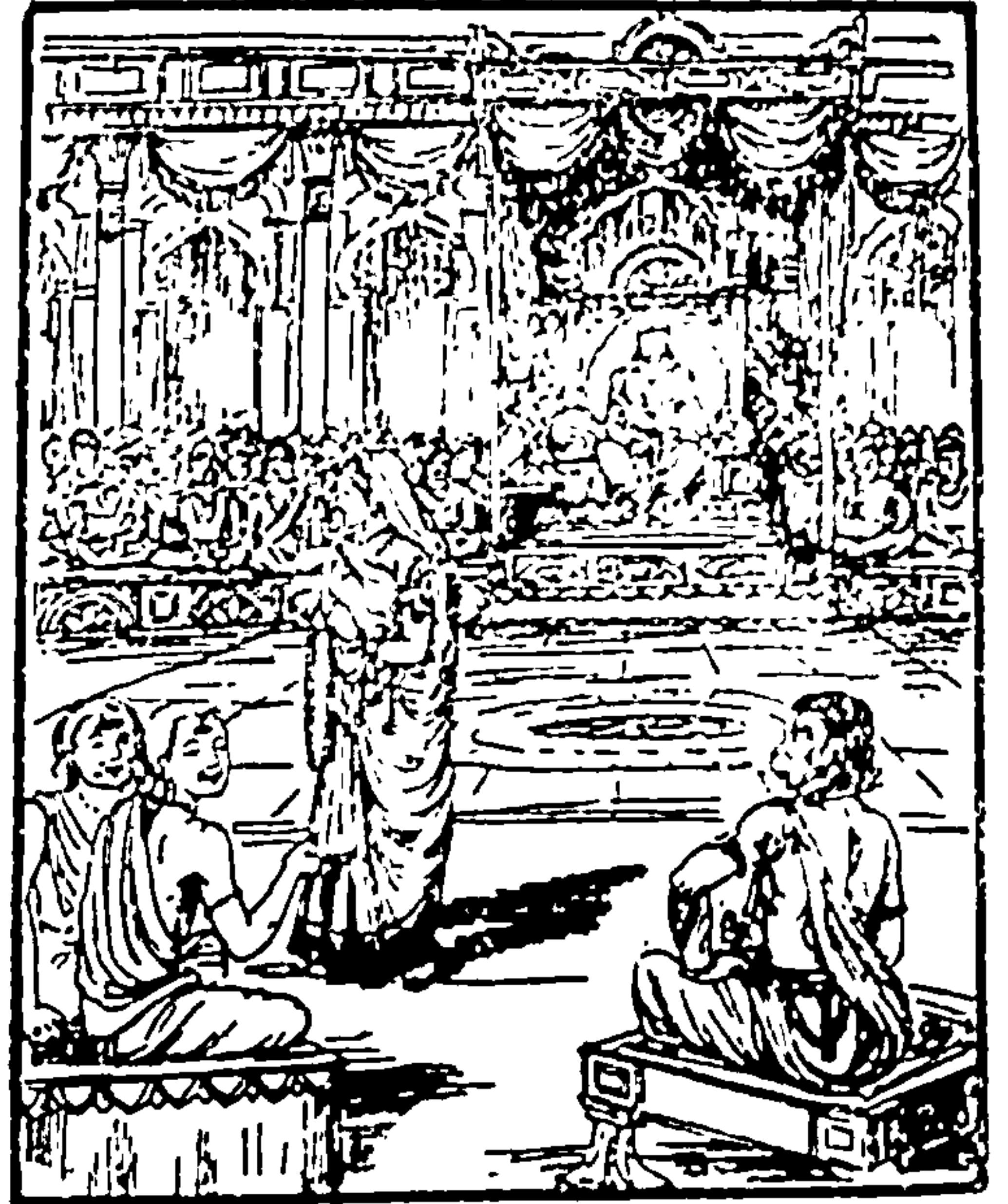

दुःखी सती (तरंग १५-१३)

सतीचा कोप (तरंग १५-४३)

दक्षयज्ञविध्वंस (तरंग ११-४९)

नारदांचें भविष्यकथन (तरंग १५-५९)

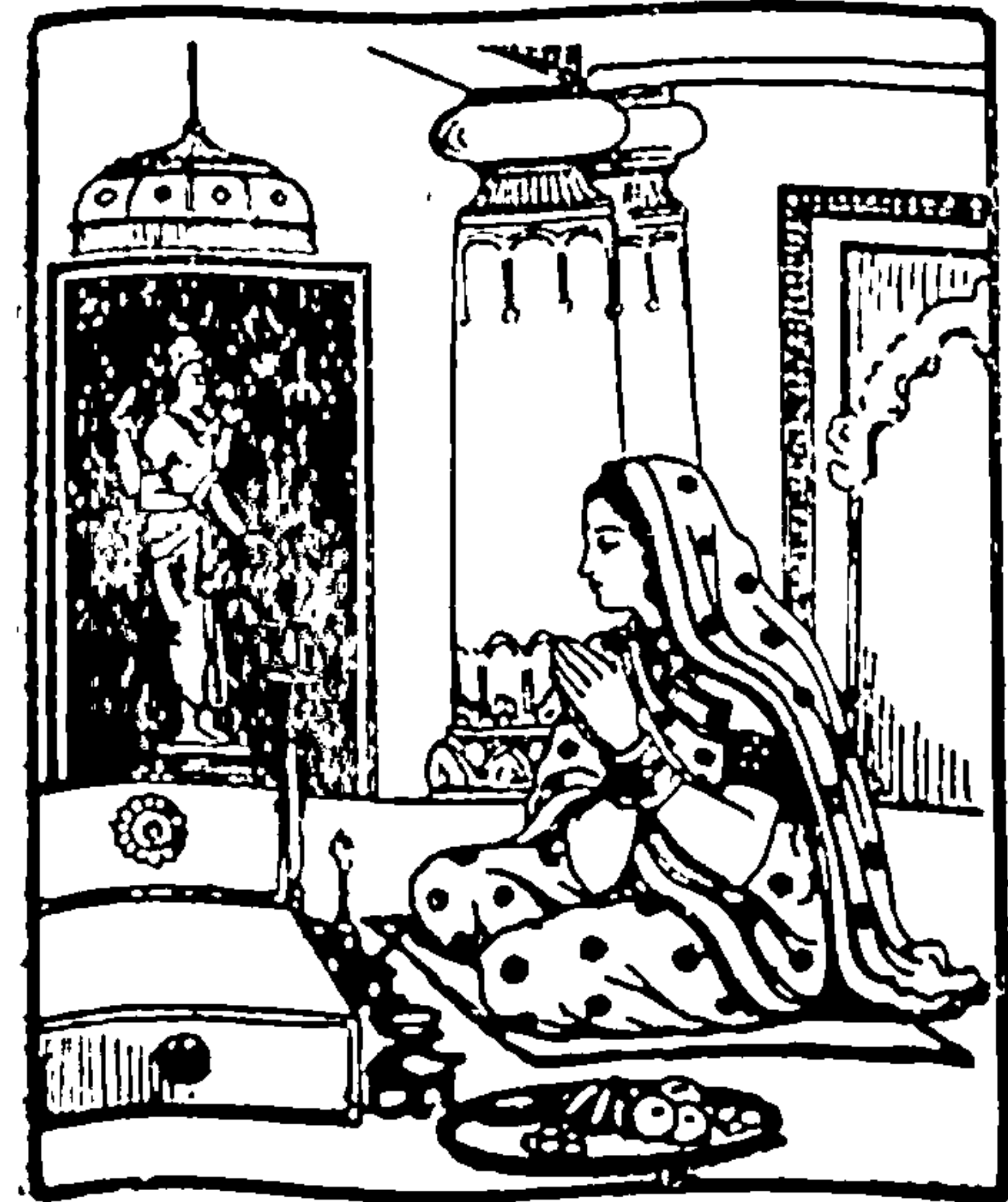
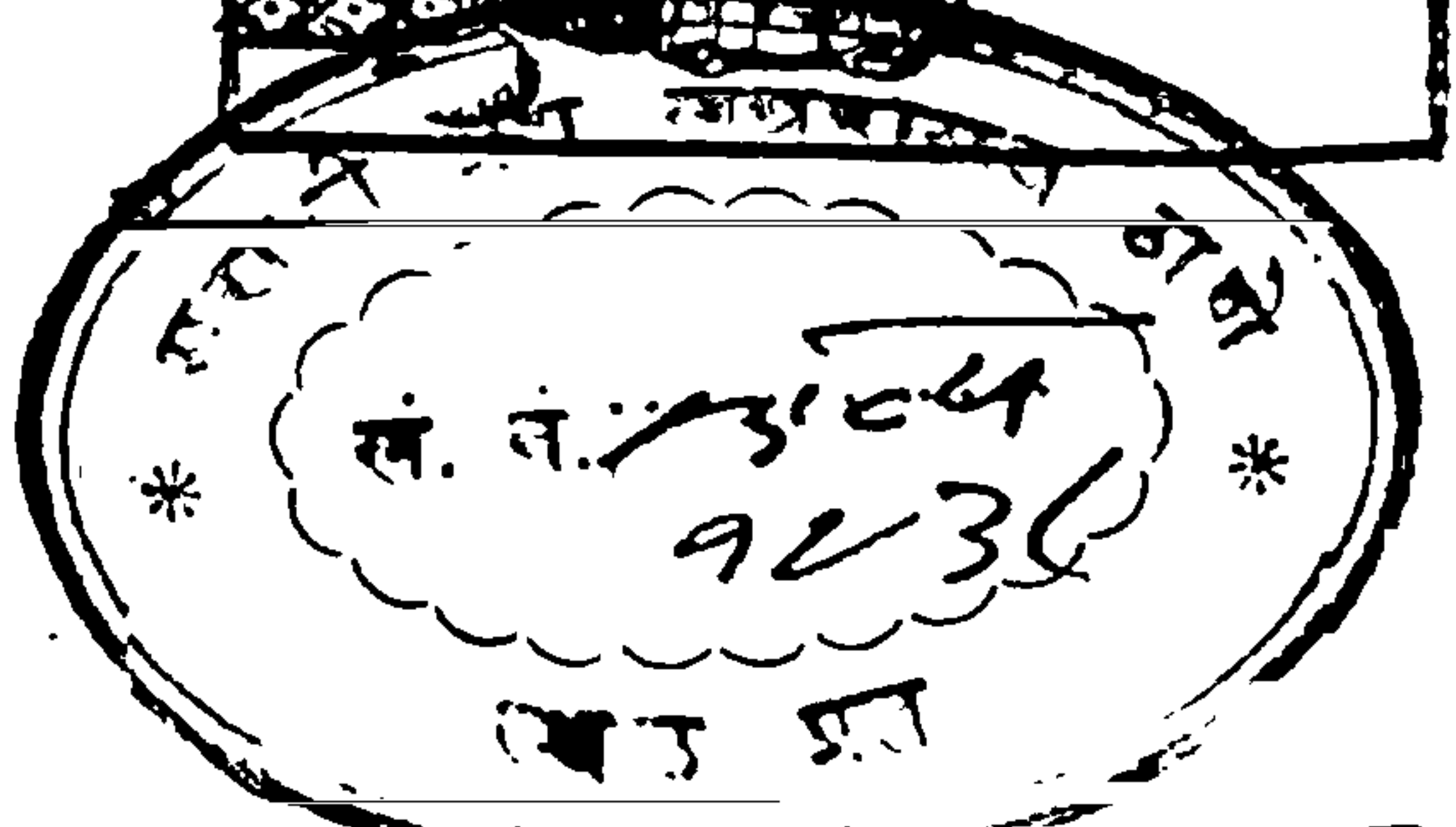
मायानगरीत नारद (तरंग २४-५१)

नारदमोह (तरंग २४-७५)

मायामुक्त नारद (तरंग २४-९०)

पाळण्यातील राम (तरंग ३४-६)

कौसल्येची देवपूजा (तरंग ३४-८)

नैवेद्यस्वीकार (तरंग ३४-८)

जयमाला (तरंग ४८-१३)

परशुरामाचा क्रोध (तरंग ४९-७४)

परशुरामाचा मोहभंग (तरंग ४९-८३)

व्याकुल राघुमैना (तरंग ५३-२४)

॥ श्री ॥

‘ सुश्लोकमानसा ’ चें हें ‘ प्रथमसोमान-वालकाण्ड ’

साधुवाङ्मयांत रमणाच्या पुण्यशील आर्यमहिला

ती. गं. भा. श्रीभागीरथीबाईसाहेब
द्वारकानाथ देशमुख,

यांस अत्यंत आदरपूर्वक समर्पण केलें आहे.

चिंतामणिरत्नवरें भूषवि जी भारतासि सन्महिला ॥

मन्मानसभाग दिला त्या श्रीभागीरथीसि म्यां पहिला ॥१॥

- सदाशीर्वादाभिलाषी -

रामचंद्र चिंतामण श्रीखंडे

श्रीरामनवमी शके १८७४

ता. ३ एप्रिल १९५२

आनंदवीचि हृदिं उल्लसत्या अनन्त ।
प्रेमौघ हर्षहि उचंचलले मनांत ॥
तोच प्रवाह कवितासरिदोघ झाला ।
श्रीरामनिर्मलयशोजलिं पूर आला ! ॥

सु. मा. वा. तरंग ११।२८

विचारिशी रामकथाप्रसंग ।भांगीरथीचा जगुं पुण्य ओघ ।
करीतसे पावन सर्व लोकां । जो हर्षपूरें नुखीर शोका ॥
प्रीती तुझी रामपदाब्जिंज मोठी । जगद्धिताचाच विचार पोटीं ।
याकारणें प्रश्न करीसि गौरि ! । ऐसें जगीं कोण परोपकारी ? ॥
सुश्लोकमानस बालकांड तरंग ११-श्लोक ५।६

श्रीमच्छंकराचार्य, पीठ करवीर यांचे मंगलाशीर्वाद

॥ श्रीशंकर ॥

अनेकशक्तिसंघट्टप्रकाशलहरीध्वनः
ध्वान्तध्वंसो विजयते त्रिद्याशङ्करभारतीम् ॥

स्वस्ति श्रीमत्समस्तसुरवृन्दपूजितपादारविन्देशिवप्रतिबिम्बवयंश्रीमत्पुरम-
हंसपरिव्राजकाचार्यपदवाक्यप्रमाणपारावारपारीणयमचियुभासनप्राणायामप्रत्याहा-
रध्यानधारणासमाध्यष्टाङ्गयोगानुष्ठाननिष्ठतपश्चक्रवर्त्यनायविच्छिन्नगुरुपरंपराप्राप्त-
षड्दर्शनसंस्थापनाचार्यश्रीमच्छंकराचार्यान्वयसंजाताभिवनपञ्चगङ्गातीरवासकम-
लानिकेतनकरवीरसिंहासनाधीश्वरश्रीविद्यानरसिंहभारतीकरकमलकिञ्जल्कोद्भवश्री-
मदभिन्नविद्याशङ्करभारतीस्वामिकृतानि श्रीभाक्स्परिवारच्छात्राणामनुदिनमेध-
मानभव्यजनकानि श्रीमच्छंकराराधनावसरीयनारायणस्मरणानि श्रीखण्डेइत्यु-
पाहचिन्तामणितनुजनुषः डॉ० रामचन्द्रशर्मणः भव्याय भूयासुः ! विशेषस्तु—

तुळसीदासरामायण हिंदीमध्ये भक्तिरसाचा अपूर्व व अप्रतिम ग्रंथ प्रसिद्ध आहे. त्याचा आस्वाद मराठी वाचकांना मिळावा या उद्देशाने तुम्हीं मराठीत त्याचा पद्यमय अनुवाद केला आहे. त्याचा 'बालकांड' हा भाग अवलोकनांत आला. अनुवाद अत्यंत अनुरूप झाला आहे. एका भाषेमध्ये असलेली मधुरता अन्य भाषेमध्ये त्याच अर्थामध्ये आणणे ही गोष्ट असामान्य असून प्रकृत काव्यामध्ये तुम्हांस ती साध्य झाली आहे. तुमचा उद्देश सफल झाला आहे, यांत अतिशयोक्ति नाही. मूळ ग्रंथ न पाहतां हा अनुवाद पाहिल्यास हा ग्रंथ स्वतन्त्रच आहे अशी प्रतीति येते. सरसता, मार्मिकता, प्रसन्नता, गंभीरता, भावपूर्णता इत्यादि गुण यामध्ये आविर्भूत झाले आहेत. अलंकारादिकांनी मंडित असल्यामुळे हा ग्रंथ हृदयंगम असून रसिकांना व भाविकांना संग्राह्य आहे. विशेषतः भाविकांना अभ्यसनीय आहे. अशाच प्रकारे पुढील भागही तुमचेकडून परिपूर्ण होवोत अशी श्रीचन्द्रमौळीश्वर-शारदांचाचरणी प्रार्थना आहे. इति शम्

मु. करवीर मिति फाल्गुन कृ. २ शके १८७३

महानुशासनं वरीवर्ति । इत्यलम्

निवेदन, पुरस्कार व आभार

वोहळें हेंचि करावें । जें गंगेचें आंग ठाकावें ।
मगही गंगा जनी नोहावें । तें तो काय करी ॥
म्हणौनि भांग्ययोगें बहुवें पां हे । तुम्हां संतांचे मी पाये ।
पातळें आतां कें लाहें । उणें जर्गी ॥

श्रीज्ञानेश्वरी, अ० १८-१७७३।७४.

श्रीरामचरितमानस या महाकवि गोस्वामी श्रीतुलसीदासकृत अलौकिक महाग्रंथाचा मराठी सुरस श्लोकानुवाद, श्रीकृपेनें जेवढा आतांपर्यंत मजकूरून पूर्ण झाला, तेवढा महाराष्ट्रीय रसिकांना सादर करावा म्हणून, प्रथम विभाग सुश्लोकमानस बालकांड या अभिधानानें प्रकाशित करित आहें. यापुढील अयोध्याकांडहि अनुवादून पूर्ण झालें असून तेंहि याचे पाठोपाठच सुश्लोकमानस द्वितीय भाग म्हणून यथाकाल प्रकाशित करण्याचा मानस आहे.

हें सर्वच कार्य अतिशय प्रचंड आहें हें रसिकांस सांगावयास नकोच व त्याचा जेवढा भाग पूर्ण होईल तेवढ्याबद्दलहि धन्यता वाटण्यास हरकत नाही अशी ही भव्य काव्यसंपदा आहे ! ही सेवा महाराष्ट्रीय रसिक भक्तांना अतिशय आवडेल अशी आशा आहे.

माझा 'कुमारसंभव' महाकाव्याचा 'सुश्लोककुमार' हा अनुवाद चालूं असतां १९३५ चे सुमारास प्रथम श्रीमंत के. यादवराव जामदार यांचें श्रीतुलसीरामायणाचें सुंदर भाषांतर माझ्या वाचनांत आलें. त्यांतील माधुर्यपूर्ण भव्योदात्त कल्पनांनीं माझ्या अंतःकरणावर इतका परिणाम केला कीं, मीं त्याचवेळीं या ग्रंथाचा मराठी श्लोकानुवाद करण्याचें ध्येय योजिलें. बालकांडांतील प्रथमचे १२-१३ श्लोकच घेऊन येथें युद्धनोकरीनिमित्तानें १९४२-४३ मध्ये मी असतां रचले; पण पुढें पांच वर्षे या ग्रंथाच्या अनुवादाकडे लक्ष देण्याइतकी स्वस्थता नोकरींत मुळींच लाभली नाही. ती १९४७ मध्ये कोल्हापुरास परत आलों तेव्हां लाभून बालकांड अखेर रचना २५ मार्च १९४९ ला पूर्ण झाली. या कांडांतील रचनेचे माझे

अनुवादश्लोक सुमारे २१४० वर झाले आहेत. बालकांड सर्व कांडांत मोठे असून हा सर्व ग्रंथाचा सुमारे १/३ आहे. यापुढील 'अयोध्याकांड' हेहि जवळजवळ तितकेंच मोठे असून त्याचें माझे अनुवादनकार्य सुमारे १८०० श्लोकांत नुकतेंच म्हणजे २७-१२-१९५१ अखेर पूर्ण झालें आहे. याप्रमाणे अजमासे ५ वर्षे इतका दीर्घ काल या सुमारे ४००० श्लोकांना लागला. राहिलेला भाग श्रीरामचंद्रकृपेने आणखी वर्षभरानें पूर्ण होईल अशी थोर आकांक्षा बाळगितों व त्याचे सुमारे २७०० श्लोक होतील तेवढे झाले म्हणजे मगच हें महत्कार्य परिपूर्ण झालें असें म्हणतां येईल.

समग्र गमचरितमानसाचें यथामति रसिक समालोचन करण्याची संधि अनुवादसमाप्तीनंतरच सवडीने साधावी हें योग्य होय. फक्त 'बालकांडा'-संबंधीं येथे थोडक्यांत परामर्श घेऊं इच्छितों.

बालकांडांत विषय काय आले आहेत त्याची कल्पना तरंगांच्या नांवांवरून येईलच. तुलसीदासांच्या प्रचंड प्रतिभेचा अविष्कार त्यांच्या मानसाच्या बालकांडांतील प्रस्तावनेतच रसिकांस होऊं शकेल.

आरंभोर्ची वंदने, नाममाहात्म्य, मानसरूपक इ. बालकांडाच्या प्रास्ताविक विभागांतच रसिकभक्त वाचक अतिशय रमेल. मागाहून कथारंभ सुरू होतो. त्यांतील श्रीशंकरसतीवर्णन, श्रीशंकरपार्वतीविवाह इ. ची वर्णने अत्यंत हृदयंगम आहेत.

श्रीरामायतारास कारण असलेल्या अनेक कथाहि चमत्कृतिपूर्ण व रसाळ आहेत. विशेषतः नारदशापवर्णन, मनुशतरूपाख्यान, प्रतापभानूची कथा व त्यांतील कपटमुनिवर्णन, रावणद्विजयवर्णन, देवस्तुति, ब्रह्मचरवाणीवर्णन, कौसल्येस परमपुरुषदर्शन, रामजन्मोत्सववर्णन, बाललीला-वर्णन, विश्वामित्रागमन-रामयात्रा, अहल्योद्धार, रामसीता यांची पुष्पवाटिकेंतील एकमेकांस दर्शने, सीतास्वयंवर व नंतर रामसीताविवाहसमारंभ इत्यादि सर्वच वर्णने अवीट माधुर्याने भरलेली आहेत. हा सर्वच कथाभाग अत्यंत सुरस भक्तिनीतिवैराग्यतत्त्वानीं नटनेला न्यसा आहे. ठायीं ठायींची

निवेदन, पुरस्कार व आभार

वोहळें हेंचि करावें । जें गंगेचें आंग ठाकावें ।
मगही गंगा जनी नोहावें । तें तो काय करी ॥
म्हणौनि भंग्ययोगें बहुवें पां हे । तुम्हां संतांचे मी पाये ।
पातळें आतां कें लाहें । उणें जर्गी ॥

श्रीज्ञानेश्वरी, अ० १८-१७७३।७४.

श्रीरामचरितमानस या महाकवि गोस्वामी श्रीतुलसीदासकृत अलौकिक महाग्रंथाचा मराठी सुरस श्लोकानुवाद, श्रीकृपेनें जेवढा आतांपर्यंत मजकडून पूर्ण झाला, तेवढा महाराष्ट्रीय रसिकांना सादर करावा म्हणून, प्रथम विभाग सुश्लोकमानस बालकांड या अभिधानानें प्रकाशित करित आहें. यापुढील अयोध्याकांडहि अनुवादून पूर्ण झालें असून तेंहि याचे पाठोपाठच सुश्लोकमानस द्वितीय भाग म्हणून यथाकाल प्रकाशित करण्याचा मानस आहे.

हें सर्वच कार्य अतिशय प्रचंड आहे हें रसिकांस सांगावयास नकोच व त्याचा जेवढा भाग पूर्ण होईल तेवढ्याबद्दलहि धन्यता वाटण्यास हरकत नाही अशी ही भव्य काव्यसंपदा आहे ! ही सेवा महाराष्ट्रीय रसिक भक्तांना अतिशय आवडेल अशी आशा आहे.

माझा 'कुमारसंभव' महाकाव्याचा 'सुश्लोककुमार' हा अनुवाद चालूं असतां १९३५ चे सुमारास प्रथम श्रीमंत कै. यादवराव जामदार यांचें श्रीतुलसीरामायणाचें सुंदर भाषांतर माझ्या वाचनांत आलें. त्यांतील माधुर्यपूर्ण भव्योदात्त कल्पनांनीं माझ्या अंतःकरणावर इतका परिणाम केला कीं, मीं त्याचवेळीं या ग्रंथाचा मराठी श्लोकानुवाद करण्याचें ध्येय योजिलें. बालकांडांतील प्रथमचे १२-१३ श्लोकच वेष्टा येथें युद्धनोकरीनिमित्तानें १९४२-४३ मध्ये मी असतां रचले; पण पुढें पांच वर्षे या ग्रंथाच्या अनुवादाकडे लक्ष देण्याइतकी स्वस्थता नोकरींत मुळींच लाभली नाही. ती १९४७ मध्ये कोल्हापुरास परत आलों तेव्हां लाभून बालकांड अखेर रचना २५ मार्च १९४९ ला पूर्ण झाली. या कांडांतील रचनेचे माझे

अनुवादश्लोक सुमारे २१४० वर झाले आहेत. बालकांड सर्व कांडांत मोठे असून हा सर्व ग्रंथाचा सुमारे १/३ आहे. यापुढील 'अयोध्याकांड' हेहि जवळजवळ तितकेच मोठे असून त्याचे माझे अनुवादनकार्य सुमारे १८०० श्लोकांत नुकतेच म्हणजे २७-१२-१९५१ अखेर पूर्ण झाले आहे. याप्रमाणे अजमासे ५ वर्षे इतका दीर्घ काल या सुमारे ४००० श्लोकांना लागला. राहिलेला भाग श्रीरामचंद्रकृपेने आणखी वर्षभराने पूर्ण होईल अशी थोर आकांक्षा बाळगितो व त्याचे सुमारे २७०० श्लोक होतील तेवढे झाले म्हणजे मगच हे महत्कार्य परिपूर्ण झाले असे म्हणता येईल.

समग्र गमचरितमानसाचे यथामति रसिक समालोचन करण्याची संधि अनुवादसमाप्तीनंतरच सवडीने साधावी हे योग्य होय. फक्त 'बालकांडा'-संबंधी येथे थोडक्यांत परामर्श घेऊं इच्छितो.

बालकांडांत विषय काय आले आहेत त्याची कल्पना तरंगांच्या नांवांवरून येईलच. तुलसीदासांच्या प्रचंड प्रतिभेचा अविष्कार त्यांच्या मानसाच्या बालकांडांतील प्रस्तावनेतच रसिकांस होऊं शकेल.

आरंभोची वंदने, नाममाहात्म्य, मानसरूपक इ. बालकांडाच्या प्रस्ताविके विभागांतच रसिकभक्त वाचक अतिशय रमेल. मागाहून कथारंभ सुरू होतो. त्यांतील श्रीशंकरसतीवर्णन, श्रीशंकरपार्वतीविवाह इ. ची वर्णने अत्यंत हृदयंगम आहेत.

श्रीरामावतारास कारण असलेल्या अनेक कथाहि चमत्कृतिपूर्ण व रसाळ आहेत. विशेषतः नारदशापवर्णन, मनुशतरूपाख्यान, प्रतापभानूची कथा व त्यांतील कवटमुनिवर्णन, रावणदिग्विजयवर्णन, देवस्तुति, ब्रह्मवरवाणीवर्णन, कौसल्येस परमपुरुषदर्शन, रामजन्मोत्सववर्णन, बाललीला-वर्णन, विश्वामित्रागमन-रामयात्रा, अहल्योद्धार, रामसीता यांची पुष्पवाटिकेतील एकमेकांस दर्शने, सीतास्वयंवर व नंतर रामसीताविवाहसमारंभ इत्यादि सर्वच वर्णने अवीट माधुर्याने भरलेली आहेत. हा सर्वच कथाभाग अत्यंत सुरस भक्तिनीतिवैराग्यतत्त्वानी नटनेला असा आहे. ठायीं ठायींची

भक्तिरसवर्णने, परमेश्वराच्या सगुणमूर्तीचीं केलेलीं नखशिखान्त वर्णनें हृदय-
गमतेत अप्रतिम आहेत. कल्पनाचमत्कृति व नानारसात्मक भावनाविष्कार
यांनीं रसिकांचें हृदय सात्त्विक प्रेमानें वारंवार भरून आल्यावांचून राहणार
नाहीं. श्रीतुलसीदासांच्या वर्णनांत पाहिलेले आढळणें कठीण ! सर्व वर्णनें
समर्पक व अत्यंत औचित्यपूर्ण वाटतात. सुंदर शब्दालंकार व अर्थालंकार
यांनीं त्यांचें 'मानस' नटलेलें आहे. उपनिषदे, गीता, श्रीमद्भागवत, हनुमन्
नाटक, प्रसन्नराघव इ. प्राचीन वाङ्मयांतील कित्येक सुंदर विचाररत्नांचा
तुलसीदासांनीं आपल्या दिव्य प्रतिभेनें अनेक ठिकाणीं उपयोग केलेला आहे.
तुलसीदासांच्या सरस्वतीची, भक्तिभावाची व प्रतिभेची यथार्थ स्तुति करणे मला
तर अशक्यच वाटतें. त्यांच्या कित्येक कल्पना इतक्या अभिनव आहेत कीं-
तुलसीदास हे व्यास-वाल्मीकि, कालिदास-भवभूति ज्ञानेश्वर-मयूरप्रमाणें एक,
सर्वश्रेष्ठ कवि आहेत अशी त्यांवरून रसिकांस प्रतीति वाटल्यावांचून
रहात नाहीं !

कविश्रेष्ठ संतशिरोमणि श्रीतुलसीदासजी यांचे विषयीं कविवर्य
मोरोपंत म्हणतात—

श्रीवाल्मीकिच झाला श्रीतुलसीदास रामयश गाया ॥

तरिच प्रेमरसाची खाणी वाणी तशीच वशगा या ॥ १ ॥

याचें सुप्रेमभवन कवन निववितें सदा बुधा सरसें ॥

हें जों जों सेवावें तों तों सेव्यचि गमे सुधासरसें ॥ २ ॥

श्रीतुलसीदासांच्या चरित्राविषयीं जी अल्प माहिती उपलब्ध आहे ती-
वरून ते उत्तरहिंदुस्थानांत अलाहाबाद प्रयाग जिल्ह्यांतल्या राजापूर येथें
इ. स. १५३३ त जन्मले. त्यांच्या वडिलांचें नांव आत्माराम दुबे व
आईचें नांव श्री हुलसी. हे सरयूसारीण पाराशर गोत्री ब्राह्मण. असें सांगतात
की तुलसीदास मूळ नक्षत्रावर जन्मल्यामुळे त्यांचा त्याग करण्याची पाळी
त्यांच्या मातापित्यांवर आली ! सुदैवानें श्रीनरहरि गुरुंनीं त्यांचा संभाळ
केला व लहानपणींच त्यांना रसाळ रामकथा पढविली ! संवत् १६३१
श्रीरामनवमीला (इ. स. १५७५ मध्ये) त्यांनीं श्रीरामचरितमानस ग्रंथाच्या
रचनेस अयोध्येत प्रारंभ केला. काहीं कांडे तेथें रचलीं आहेत.

तत्पूर्वीच तुलसीदासांचा विवाह दीनबंधु पाठक ह्यांच्या रत्नावली नामक कन्येशीं होऊन त्यांना एक पुत्रहि झाला पण तो अल्पायु झाला. रत्नावलीवर तुलसीदासांचें अत्यंत प्रेम होतें. आख्यायिकेप्रमाणें तिच्याच शब्दांनीं तें प्रेम त्यांनीं श्रीरामचंद्रावर केलें व संसार सोडला ! कांहीं मानससोपान त्यांनीं काशी येथेंहि रचले विद्वत्त्व, प्रतिभा व भक्तिभाव यांचा अपूर्व रम्य मीलनयोग तुलसीदासांच्या कृतींत दिसून येतो. तुलसीदासांचा अस्सी येथील तुलसीघाट सुप्रसिद्ध आहे. गेल्यासाठीं तो पाहण्याचा व त्यांच्या पादुकांचें पुण्य दर्शन घेण्याचा सुयोग मला कार्यांत आला. संकटमोचन हनुमान् हेंहि तुलसीदासांचें तेथील निवासस्थान होतें, तेंहि रमणीय आहे. तुलसीदासांचें मानस संपूर्ण होण्यास सुमारे अडीच वर्षे लागलीं. तुलसीदासांचे इतर १२—१३ ग्रंथ प्रसिद्ध आहेत. पैकीं त्रिनयनत्रिका, कवितावली, हनुमद्ब्राह्मण, पार्वतीमंगल, जानकीमंगल इत्यादि अत्यंत रमणीय मंगलां गेलीं आहेत. तुलसीदासांची लोकप्रियता त्यांचे आयुष्यांत उन्कट दिसून आली. तुलसीदास हे काशी क्षेत्रां सवत् १६८० श्रावण शुद्ध सप्तमी (२४ जुलै १६२३ इ.) दिवशीं रामरूपीं मिळाले ! महाराष्ट्रांतील श्रीएकनाथ व श्रीरामदास हे थोर साधु पुरुष तुलसीदासांचे थोडेफार समकालीन होते. हिंदींत श्रीतुलसीदासांच्या कृतींवर इतकें वाङ्मय निर्मिलें गेलें आहे कीं तितकें अन्य कोणाच्याहि ग्रंथांवर झालेलें नाही.

मराठींत श्रीतुलसीरामायणाधारे संप्रवृत्तांत झालेले दोन ग्रंथ आहेत. १. श्री. गणेश सदाशिव भोवटकर सं. ग्वाल्हेर यांचें ' मराठी चौपाईवृत्त रामायण ' (स. १९२०) यांत बराच भाग मूळाप्रमाणें व कांहीं स्वतंत्र भर घातलेल्या आहे. २. श्रीरामचरितमानस— हें चासचे प. प. प्रज्ञानानंदसरस्वती (पूर्वाश्रमींचे श्री. दत्तात्रय नारायण कर्वे, बी.ए., एस.टी.सी.) यांनीं १९५० मध्ये प्रसिद्ध केलें आहे. हे दोन्ही ग्रंथ मोठ्या श्रद्धेनें निर्माण झाले आहेत. प्रज्ञानानंदसरस्वती यांच्या भेटीचा योग २ वर्षांमागे मला येथें आला. मीं माझा श्लोकानुवादहि कांहीं भाग त्यांस दाखविला. व त्यांनींहि सानंद आशीर्वाद माझ्या कृतीस दिले हें लिहिण्यास आनंद होतो.

श्रीरामचरितमानसाची सर्व रचना दोहे, सोरठे, चौपाया व मधून मधून कांहीं कांहीं छंद इत्यादि रचनाप्रकारांनीं हिंदींत झालेली आहे. प्रत्येक

कांडाचे प्रारंभीं संस्कृत श्लोकांत त्याचें ' मंगलाचरण ' रचलेलें आहे तसेंच कोठें कोठें कांहीं कांडांतून संस्कृत स्तोत्ररचना आढळून येते. सर्व रामायण हें एक मानससरोवर कल्पून त्याचीं सात कांडें म्हणजे बाल, अयोध्या, अरण्य, किष्किंधा, सुंदर, लंका व उत्तर असे हे त्या मानसप्रवेशाचे लहान मोठे सुंदर सोपान कल्पिले आहेत. व त्यांना विशिष्ट नामेंहि दिलेलीं आहेत. श्री सुकुल नामक टीकाकारांनीं प्रत्येक कांडाची पुनः तरंगांत विभागणी केलेली आहे. ती सोडस्कर वाटल्यामुळें तरंगांच्या नांवांसह सुश्लोकमानसांत मीं स्वाकारली आहे. इतरहि अनेक टीकाकारांनीं कांहीं समानार्थक तुल्य संस्कृत व हिंदी अवतरणें देऊन टीका हृदयगंग केलेल्या आहेत.

मराठींत श्रीरामचरितमानस अर्थात् श्रीतुलसीरामायण याचें सुरस गद्य भाषांतर हें सुंदर गद्यांत नागपूरचे विद्वद्वय कै. श्रीमंत यादव शंकर जामदार यांनीं करून तें चित्रशाळा प्रेस पुणे या संस्थेनें १९१३ मध्ये प्रथम छापिलें. त्याचीच द्वितीयावृत्ति २७ वर्षांनीं म्हणजे १९४० मध्ये निघाली आहे. कै. श्रीमंत जामदारसाहेब यांनीं आपल्या या भावमधुर उत्कृष्ट भाषांतरानें मराठी वाचकांवर फार मोठे उपकार करून ठेविले आहेत.

माझ्या अनुवादाच्या प्रारंभीं १९४२ मध्ये मीं श्री. जामदारांशीं पत्र-द्वारां परिचय करून घेतला व माझ्या श्लोकानुवादकार्यास त्यांचे आशीर्वाद लाभले. त्याचप्रमाणें त्यांनीं आपला 'मानसहंस' हा ग्रंथ मला मोठ्या आदरानें भेट पाठवून उत्तेजन दिलें. बालकांडापैकीं प्रारंभींचे ७८२ श्लोक सुश्लोकमानस बालकांड तरंग २३ श्लोक ४३ इतका भाग मीं त्यांचेकडे पाठविला व तो वाचून त्यांचें जें पत्र आलें त्यानें मला फारच प्रोत्साहन व समाधान वाटलें. श्री. जामदारांनीं अत्यंत हार्दिकतेनें लिहिलें—

॥ श्री ॥

नागपूर ३।४।४८

श्रीमान् कै. श्रीखंडेसाहेब,

सेवेसी कृ. सा. न. वि. वि. आपल्या ता. १८-३-४८ च्या आज्ञेची तामील म्हणून हें पत्र लिहितों आहे.

आपलें पुस्तक एक अमोल ठेवा आहे. तो सोडावासा वाटेना म्हणून आणि जास्त वाचन होईना म्हणून वारशीस विलंब झाल्याची माफी असावी

१८-३ तला, अनेक पण ठराविक वृत्तांची योजना कोठें कोठें अनिश्चितपणें देखील श्रीतुलसीदासांनीं कोणत्या उद्देशानें केली असावी ? असा प्रश्न आपण मला केला. पण प्रश्नकर्त्यानेच जेथें प्रश्नोत्तर दिलें तेथें दुसऱ्या उत्तराची चाड काय ? आपल्या मानानें तुलसीकाव्यांत वृत्त आलेलीं ब्रेशवर मोजण्याइतकींच सांपडतील हें खास, मग तुम्हां दोघांत उद्देशाचा फरक तो काय म्हणून ?

असो. आपला संग्रह (हस्तलिखित) संपूर्ण वाचला. भाषा मृदु, मधुर व मंजुल वाटली. यमक असतें तर वाटतें कीं बहुतेक श्रीवामनीय काव्याचाच अवतार भासला असता.

आपली अनुवादशैली फार ऋजु, सरल आणि ललित वाटली. आपली काव्यशक्ति सहजस्फूर्त असून बरीच प्रभावी आहे. मला तरी निदान शोधून देखिल कोठें ओढाताण किंवा रखरखितपणा आढळला नाहीं. कांहीं भाग (संवाद) तर खूबच दणदणीत उतरले आहेत.

म्हणतात ना कीं शब्दावरून मन ओळखावें, हें जर खरें तर मलाही आशा वाटते कीं मी आपले स्वभावाचा अल्पा तरी जाणता झालों. मग कां बरें म्हणण्यास मी धजूं शकूं नये कीं, आपलें जन्मस्थान धन्य आहे. म्हणूनच आपणांसारखे अभिजात कवि तें स्थान शोभवूं शकले.

आपलें काव्य अभिजात तर आहेच पण तें प्रसादयुक्तहि आहे हें निःसंशय.

पुस्तक परत करण्यास वेळ लागला. पण करणार काय ? सगळेच अवयव शिथिल आणि काव्य तर सुश्राव्य. असो; होऊन गेल्यावर आत त्याचें काय ?

पुस्तकांत कोठें कोठें कांही शोध अर्थात्च वेडे वाकडे कसेतरी टिपलेले आहेत ते नजरेखालीं घालणें.

पुस्तकाचीं कांहीं नासधूस झाली असल्यास क्षमा असावी. लो. अ. वि.

आपला

यादव शंकर जामदार

या रामभक्त श्री. जामदारसाहेबांना मीं १९५० मे मध्ये प्रथमच नागपूरला गेलों तेव्हां दोन दिवस दोन घटका भेटू शकलों. त्यांना व मलाहि अत्यानंद झाला. बालकांडाचे शेवटचे ४०-५० श्लोक मीं त्यांस वाचून दाखविले. व ते त्यांस अत्यंत आवडले. व अनेक वेळां त्यांतील भक्तिप्रेम-भावनांनीं त्यांचें हृदय भरून आलें ! आम्ही एकामेकांस कडकडून भेटलों ! व त्यांचा जड अंतःकरणानें मी पुनः भेटून असें सांगून निरोप घेतला. व पुनः तिसऱ्यादिवशीं त्यांस भेटून आलों. त्यांची वृद्धावस्था पुष्कळच झालेली होती. ह्या थोर पुरुषाचा अंत ता. १४ जाने. १९५१ (मकरसंक्रांत शके १८७२) ला झाल्याचें पुढें मला नागपूरच्या 'तरुण भारत' वरून कळलें तेव्हां मला फार खेद वाटला ! कै. श्री. जामदार यांनीं आपला श्रीतुलसीरामायण रहस्य अथवा मानसहंस हा टीकात्मक प्रबंधाचा ग्रंथ मला १९४२ मध्येच सप्रेम भेट पाठविला होता. तो रामचरितमानसाच्या अभ्यासकास उत्तम रहस्योद्बोधक वाटेल. त्यांचा अलीकडील एक इंग्रजी ग्रंथ वाल्मीकिरामायणाच्या रसग्रहणात्मक असून त्यांत सुंदर विवेचन आहे. हा ग्रंथ 'WALMIKI'S RAMA & POLITICS, Presented to my esteemed friend. इ. लिहून त्यांनीं मोठ्या प्रेमानें प्रत्यक्ष भेटलों तेव्हां मला भेट दिला. (१६ मे १९५०)

माझे 'सुश्लोकमानस' बालकांड हा विभाग मीं, रसिक सत्कवि व टीकाकार श्री. वामन नारायण देशपांडे, यवतमाळ, यांजकडे प्रथम निमा तयार झाल्यावर व पुनः समग्र पूर्ण होतांच पाठविला. श्री. वामनराव देशपांडे यांनीं मोठ्या रसिकतेनें सर्व कविता वाचून मला मत कळविलें तेंहि येथे देत आहे. प्रथमच्या म्हणजे १।१०।४८ च्या पत्रांत त्यांनीं लिहिलें. "आपलें रामायण थोडें थोडें वाचून काल पुरें केलें. मला तें खरोखरच फार आवडलें. आपल्या अनुवादाची आतां नव्यानें तारीफ करित नाहीं. मूळांतील सौंदर्य जास्तीत जास्त प्रमाणांत आणणें, व शक्य तेशें नवीन भर घालणें हे आपले गुण यांतहि दिसले. श्लोकांवरील आपलें प्रभुत्व तर हेवा वाटण्याजोगें आहे. असा हा उत्कृष्ट अनुवाद आपणांकडून पुरा व्हावा हीच हार्दिक इच्छा आहे. एवढ्या मोठ्या अनुवादाचें रसग्रहण सविस्तर व्हायला हवें..." पुढें संपूर्ण बालकांडानुवाद तयार होतांच त्यांजकडे मीं पाठविला. तो वाचून

त्यांचें पत्र आलें तेंहि येथें देतोः— “ता. १७।४।४९ टिळकवाडी, यवतमाळ
 स. न. वि. वि. काल रजि. नें आपली वही परत केली ती पोंचेलच
 चालकांडाचा नवीन भाग सर्व वाचला. तो मला खरोखरच आवडला. वृत्त
 व भाषा यांवर आपलें इतकें प्रभुत्व आहे कीं, आपली श्लोकबद्ध रचना
 वाचतांना मान डोलविण्याखेरीज दुसरें कामच उरत नाही ! क्वचित एखाद
 दुसऱ्या शब्दाबद्दल मतभेद होतो. पण तो साहजिकच नाही कां ? खेरीज,
 किरकोळ शब्दाबद्दलचा मतभेद नमूद करणें हा मला केवळ ‘शिष्टपणा’ वाटला !
 कारण सर्वच रचना एवढी सफाईदार आहे कीं, असा शब्दविषयक मतभेद
 नमूद करणें हे दिपोर्थांनीं शाळा तपासतांना शिक्षकांच्या उगीच लहानसान
 चुका काढण्यासारखें ‘अप्रयोजकपणाचें’ आहे ! पूर्वीच्या अनुवादांत बेमालुम
 मिसळून जाईल असाच नवीन भागहि सुंदर झाला आहे. एवढें हटलें,
 म्हणजे पुरें.

काव्य वारकाईनें वाचल्याची खूण लक्षण व कांहींतरी उणीव दाख-
 विलीं असे आपल्या मनाचें समाधान व्हावें म्हणून एका स्थळाकडे बोट
 दाखवितों. मूळ भाषांतर असें:—“ निजतांना भुजंग आपल्या मस्तकावरील
 रत्नास ज्याप्रमाणें पोटांत लपवून ठेवतात, त्याप्रमाणें सासवा आपल्या
 सुनांना पुढ्यांत घेऊन निजल्या ”

या सुंदर स्थळाचा आपला “ त्या सुंदरी नववधू पुढतीच घेती । कीं
 नागिणी फागिमणी निज पोटी घे ती.” हा अनुवाद मुळाइतका स्पष्ट व रोचक
 झाला नाही. या एका दोषाखेरीज मला अन्य दोष आढळलेच नाहीत.

असो; आपणांकडून सर्व तुलसीरामायण अनुवादित होऊन प्रकाशित
 होवो हीच एकमेव इच्छा.... बाकी ठीक कळावें,

आपला,

वा. ना. देशपांडे ”

अर्थात् या सूचनेवरून, वर उल्लेखिलेलें स्थळ मीं लगेच सुधारलें

राज्ञी विनोदिं वदती ‘ रजनी विराजे ।

तैशी गडे ! नगरिही अतिरम्य साजे’ ॥

घेती सुनांसि निज त्या निजतां पुढ्यांत ।

कों, नाग शीर्षमणि ते उरिं झांकतात ॥ बालकांड तरंग ५५।३७

कै. जामदार यांनींही कोठें कोठें सूचना केल्या त्यांतीलहि कांहीं मलाः योग्य वाटल्यांनं अधिक प्रसाद येण्यास मदत झाली.

सुप्रसिद्ध साहित्यिक बदलापुरचे श्री. नानास.हेत्र चापेकर यांनीं, छापलेला विभाग वाचून पुढील शब्दांत आपला असाच रसिक अभिप्राय व्यक्त केला आहेः—

“ सुश्लोक श्रीखंडे ह्यांनीं ‘ सुश्लोकमानस ’ ह्या नांवानें तुलसीदास-रामायणाचा मराठी अनुवाद करण्याचा संकल्प सोडून बालकांड पुंरें करून भाविक रसिकांना उपकृत केलें आहे. तुलसीदासाचें मूळ हिंदी रामायणाचें भक्तीनें पारायण करणारे असंख्यजन उत्तर हिंदुस्थानांत आहेत. आपल्या कडील चारकरी पंथाप्रमाणें उत्तरकांडहि नाममहिमा मानणारे लोक आहेत.

“रामाहुनीहि अधिकप्रभ रामनाम । नाझ्या मतें वितरि तेंचि सुख प्रकाम॥”

तरंग ६।३२.

महाराष्ट्रांत तितक्याच भक्तीनें रामकथा वाचली गेली नाही तरी ह्या अनुवादानें सुश्लोक श्रीखंडे आतां पुण्यश्लोक श्रीखंडे बनल्यावांचून राहणार नाहीत. आधीं व ‘सीतारामकथा मनोहर अशी भक्तासि चिंतामणि ।’ त. ९।१६ ती आपल्या प्रासादिक काव्यरचनेनें ह्या चिंतामणिपुत्रानें अधिक मनोहर केली आहे. मला हिंदी समजत नसल्यानें अनुवाद अस्तल बरहुकुम उतरला आहे कों नाहीं हें सांगता येत नाही. मी कवीच्या शब्दावर विश्वास ठेवतो. कवि श्रीखंडे सांगतात— (तरंग ५-६)

‘ जें वागशीश तुलसी विनयें वदे तो । तें रामही अनुवदोनि सभाव देतो ’

तुलसीदासांनीं तसेंच अनुवादकारांनीं ‘ आम्हांला प्रतिभा नाही, वक्तृत्व नाही, साहित्यशास्त्र अवगत नाही ’ असें विनयानें म्हटलें आहे तथापि ‘हरिगिरीशपदाब्जीं लीन’ असलेल्या ‘ शुद्धमति ’ व ‘ कुतर्कहीन ’ वाचकांना हें काव्य मधुर वाटेल असा त्यांस भरंवसा वाटतो. (तरंग ३-४२-४४)

काव्यांत जर प्रसाद नसेल तर कवीचा हा तर्कही पोल ठरल. भक्तिरस उत्तम होण्यास प्रसाद कारणीभूत होतो; आणि प्रसादसौष्टव प्रस्तुत रचनेत भरपूर आहे हें माझ्यासारख्या काव्यगुणहीनालाहि वाटतें. निश्चयानें वाटतें. कवी म्हणतात. आम्ही अनधीत आहों. असानात विचारे. माझ्या मते " कवी करिति काव्य हें-रसिक चाखिती स्वादु ते ॥ " (२३-२-५२)

-ना. गो. चापेकर.

वर सविस्तर उद्धृत केलेले सुंदर अभिप्राय म्हणजे ' सुश्लोक-मानसा'स लाभलेले सुवर्णपुरस्कारच होत. माझ्या इतरहि अनेक मित्रांनीं प्रस्तुत बालकांडांतील सर्व वा कित्येक भाग वाचलेले आहेत, वा मी त्यांना वाचून दाखविले आहेत व त्यांनीं अत्यंत हर्षभरानें प्रशंसा करून मला सर्वप्रकारें प्रोत्साहन दिलें आहे. या सर्वांचा मी अतिशय ऋणी आहे. या मंडळींचा सामग्र्यानें नामनिर्देश करणें अशक्यच वाटत आहे. तथापि ऋणिवर्य प्रो. हुपरीकर, श्री. वि. गो. साठ्ये, वे. शा. सं. विश्वनाथशास्त्री कात्रे, कवि वैद्य कापशीकर, पं. महादेवशास्त्री जोशी, ना. सर चिंतामणराव देशमुख डॉ. ग. वि. देसाई, पं. गणेशशास्त्री जोशी, रं. वि. वा. नारळीकर व सौ. सुमतिदेवी नारळीकर, श्री. आराध्ये, ह. भ. प. श्री. राजारामबापू परदेशी,, वेदान्तशास्त्रज्ञ श्री. नाना शिंदे, श्री. बापूसाहेब पेटकर श्री. शालिग्राम, श्री. लक्ष्मीबाई जाधव, डॉ. जोग, रा. व. बालासाहेब पोवार डॉ. खानोलकर डॉ. खत्री, डॉ. पाध्ये, डॉ. राशिगकर, श्री. वाशीकर, ती. सौ. पार्वतीबाई व ती. शंकरराव सरदेसाई, चि. सौ. लक्ष्मीबाई पंडित, चि. श्री. लक्ष्मीबाई कशाळकर, न्या. श्री. ग. नि. कात्रे, डॉ. कु. सुमति क्षेत्रमाडे, प्रो. श्री. शं. खानवेलकर इ. अनेक रसिकांचा मला साभार निर्देश करावासा वाटतो. म. म. पोतदार, म. म. भिराशी, प्रो. रा. शं. वालिंबे श्री. माडखोलकर, श्री. वि. स. खांडेकर, ती. ग. वि. करंदीकर, सार्थ तर्कसंग्रहकर्ते रसिकवर्य श्री. कल्याण श्रीपाद उर्फ अण्णासाहेब कुःकर्णी, भक्तिश्रीमान् श्री. रामराव लाटकर, पं. पाध्येबुवा, चि. डॉ. वसंतराव व ती. भाऊसाहेब हुजुरबाजार, प्रि. अ. दाभोलकर, रियासतकार डॉ. सरदेसाई, श्री. एकांडे, कवि श्री. नात्रर, डॉ. कु. कृष्णाबाई केळवकर, कविभूषण ग्रापडे, श्री. शहाडे,

श्री. वि. ग. भाटवडेकर, श्री. वासुदेवराव पुसाळकर, अ. श्री. एम. वी. दीक्षित, जनागपूर, श्री. बालशास्त्री हरदास, ना. श्री. दादासाहेब मावळणकर, कवि हवलदार, अचलपुरचे श्री. गोरे या सर्वांचा मी फार आभारी आहे.

या विषयावर कै. गुणनिधान श्रीमंत बालासाहेब पंतप्रतिनिधि राजेसाहेब औंध यांचेसमोर औंध येथील उन्सवांत अनेकदां व्याख्यानें देण्याचा मला सुयोग आला. त्याचप्रमाणे कोल्हापूर रोटरीक्लब व पुणे येथील रोटरी क्लब मध्येहि व्याख्यानें 'सुश्लोकमानसा' नुरोधानें मला देण्याची संधि रसिक मित्रांचे प्रेरणनें लाभली. ह. म. प. कीर्तनरत्न श्री. लक्ष्मणबुवा निजंपुरकर यांचे कृपेनें कीर्तनमेळाव्यांत भोर येथे मोठ्या श्रोतृवृंदासमोर या काव्यांतील कित्येक रम्य कल्पना मज सांगतां आल्या, असाच सुयोग ह. म. प. श्रीराम गोसावी यांच्या नाशिक येथील प्रवचनांतहि त्यांचे कृपेनें श्रीबालाजीमंदिरांत लाभला. अनेक सज्जनांनीं 'सुश्लोकमानस' मधील श्लोक ऐकून व वाचून धन्योद्गार काढले व हे कार्य श्रीकृपे मजकडून लवकर पूर्ण व्हावे असें हार्दिक अभीष्टचिंतन केलें व मलाहि अत्यानंद वाटला. अध्यात्मकेंद्र सांगली, भारतीय साहित्य सहकार, बनारस येथे हि असे सुयोग लाभले.

रसिक कविवर्य ना. श्री. चिंतामणराव देशमुख भारताचे सन्मज्ज्य अर्थमंत्री यांनीं बालकांड तयार होत असतां व नंतर छापत असतां त्यांतील कांहीं भाग वाचून फारच आनंद प्रकट केला. त्यांनीं त्यांतील कित्येक भाग आपल्या परमपूज्य मातुःश्रींनाहि वाचून दाखविले याचा मला फार हर्ष वाटला. नुकतेच त्यांनीं मला कळविलें "सुश्लोकमानस मधून मधून वाचून ती. आईस वाचून दाखविलें आहे. 'सुश्लोकगोविंद' व 'सुश्लोककुमार' यांच्या तोडीचें होणारसें दिसतें" श्री. चिंतामणरावांच्या मातुःश्री ती. गं. ना श्री. भागीरथीबाईसाहेब या अत्यंत शालीन, सत्वशील व साधुवाङ्मयांत रमणाऱ्या भगवत्प्रेमी अशा सुमाता आहेत. प्रस्तुत कृति सुश्लोकमानस बालकांड हे त्यांस अर्पण करण्याचा सुयोग मला केवळ यदृच्छया साधतां आला, याची मला फारच मोठी धन्यता वाटते. या संकल्पसिद्धीस, मातृभक्तीत कौसल्यानंदनोपम असे स्वतः श्री. देशमुखसाहेब यांनींहि जो कायावाचामनें करून सार्थ हातभार लावला त्याबद्दल त्यांचे कसे उतराई व्हावे हे कळत

नाहीं. त्याचप्रमाणे विद्वद्वर्य श्री. बाल गं. खेर मुंबईचे पंतप्रधान यांनींहिः
ग्रंथ अवलोकन करून अतिशय प्रोत्साहन दिले त्याबद्दल मी कृतज्ञ आहे.
अंगीकारलेले हे कार्य प्रचंड आहे. सर्वांच्या थोर साहाय्याने हे श्रीकृपे पार
पडणार आहे. सर्वांच्या प्रेरणेने हा सर्व सुश्लोकमानस ग्रंथ माझे हातून
यथाकाल लवकर श्रीसीतारामचंद्र पूर्ण करवून घेवोत हाच सदाशीर्वाद सज्ज-
नांनी मला द्यावा !

केकावली-टीकाकार ह. भ. प. रामदासानुदास, श्री. श्रीधर विष्णु
परांजपे हनुमानगड वर्धा, यांनी पुढील पद्यांत आपल्या उदात्त भावना
माझ्या सर्व ग्रंथांविषयी कोमलतेने सुश्लिष्ट रामवंदनांत व्यक्तविल्या आहेत.

मनोऽभिरामं वचसोऽभिरामं गोविन्दरामं सुकुमाररामम् ।

मेघाभिरामं श्रवणाभिरामं सुश्लोकमालं प्रणमाभि रामम् ॥ १ ॥

किं मिष्टं हरिभजनं मिष्टतरं किं सदुक्तहरिभजनम् ॥

मिष्टतमं किं चेतः श्रीखण्डं नाम रामचन्द्रस्य ॥२॥

त्याचप्रमाणे माझे एक सुहृद्वर्य रसिक कवि सोलापुरचे श्री. अनंत
विष्णु लिमये यांनींहि रसिकतेने व उत्साहाने सर्व ग्रंथ वाचून कांहीं सूचना
केल्या व पुढील प्रेमळ पद्यांत आपल्या सद्भावनाहि प्रकट केल्याः--

चौपाइचा सजवितो तुलसी पलंग । ज्याला बघून भुलते मम अंतरंग ।

त्याचेवरी बसविला रघुराजराम । संसारिंचे पुरवि जो मम सर्व काम ॥१॥

बावीसला शतगुणे करि राम श्लोक । वाचोन लोकसम हर्षति सुज्ञ लोक ।

मी वाचिले तुलसिचे नच एक पान । त्याचे कृतीस तरि देई अपूर्व मान ॥

सुश्लोकांचा अमृतमय हा रामरूपी प्रवाह ।

जो भक्तीने पठन करितां सारि संसारदाह ॥

ज्याचेमध्ये जन कितिक ते नित्य स्नाना करीती ।

थेई अंगावरि शिरशिरी गोड त्याची किती ती !॥३॥

पत्नीवरील दृढ टाकुनि प्रेम देई । ग्रंथामधे भुवनसुंदर राम गाई ।

ज्याचे असेल तुलसीसम गाढ प्रेम । होई खरोखरिच साध्य त्यास राम ॥

वाचोन श्लोक रमणीय अशा कवीचे । होतें मला स्मरण वाननपंडिताचें ।
देई चिरायु बल त्या कवि रामचंद्रा । ही एस आस पुरवीं मम रामभद्रा ।

अ. वि. लिमये

आमचे पुतणे चि. मो. शं. श्रीखंडे हुजुरवाजार वी. एस्सी.
(ऑनस) यांनीं हि पुढीलप्रमाणें काव्यांत आपल्या मनीषा काशीहून मला
कळविल्या आहेत—

सुश्लोकमानसं काव्यमत्यन्तगुणशोभितम् ॥
अचिराद् द्रष्टुमिच्छामो भवद्भिः सुप्रकाशितम् ॥१॥
कथा रामायणी रम्या कविस्तु तुलसी महान् ॥
अनुवादनशैलीषु सिद्धहस्तः पटुर्भवान् ॥
एकैकं हि प्रमोदाय किमु यत्र त्रयं पुनः ॥२॥ —श्रीमयूरेश्वर

यांस माझे उत्तर—

“ श्रीरामचरितमानसकाण्डद्वयमाद्यमस्ति संपूर्णम् ।
श्रीसीतारामकृपाप्रसादभाजो ममानुवादकृतौ ॥१॥
सुश्लोकमानसं भूयाद्रसिकानां सतां मुदे ।
संपूर्णं श्रीशकृपया मया चार्वनुवादितम् ॥२॥
श्रीरामभक्तिमाधुर्यादतुच्छा तुलसीकृतिः ।
श्रीरामकृपया कुर्यान्नानसप्रेरणं मम ॥३॥
हृदयंगमकाव्येन हृदयं मोहितं मम ।
तुलसीदाससेवायां सोत्कण्ठं भक्तिभावितम् ॥४॥
क्व रामचरितं रम्यं क्व मेऽल्पविप्रया मतिः ॥
सतां हस्तावलम्बेन कुर्यात्सा रसमजनम् ॥५॥
भवदीयसुशब्देन वृद्धिमायाति मद्बलम् ।
सानन्दं मानसं जातं मदीयं प्रेरितं त्वया ॥६॥

श्रीशारदासदननन्दनभूषणोऽयं कोऽप्यप्र राजति तरुस्तुलसीसमाख्यः ।
यन्मञ्जरी मधुरसार्द्रतया मनोज्ञा श्रीरामनामसुधया हृदयं धिनोति ॥७॥

सुश्लोकमानसं पूर्णं सुरसश्लोकसुन्दरम् ।

भगवत्कृपया भूयादचिरादिति मे मतिः ॥

भवाद्दृशैः सद्रसिकैः समीक्षितं हंसैर्यथा निर्मलवारि मानसम् ।

सार्थं भवेन्मङ्गलभक्तिपूरितं रामायणं मे तुलसीप्रसादतः ॥९॥

या सर्वानीं मला अत्यंत आनंदित केलें आहे. व त्यांचा मी फार आभारी आहे.

सुश्लोकमानसपैकी कांहीं स्फुट कविता कोल्हापूरचे रसिक संपादक 'गर्जना'कार श्री. ग. ह. पाध्ये यांनी गर्जनंत आग्रहानें छापल्या. त्याच प्रमाणें पुण्याचे 'नवभारत' मासिकाचे संपादक श्री. वंडेकर यांनीहि दोन अंकांत मिळून ५२ श्लोक छापले; तसेच पनवेलचे 'जनवाणी' मध्येहि कांहीं श्लोक येऊं शकले याबद्दल त्या त्या संपादकांचा मी ऋणी आहे.

चित्रांचे चार ब्लॉक्स चित्रशाळा प्रेसचे श्री. रानडे यांचे कृपेनें लाभले याबद्दल त्यांचाहि मी साभार उल्लेख करतो. त्याचप्रमाणें श्रीशिवपार्वती यांचें चित्र व इतर चित्रे कल्याणच्या मानसांकांतून संपादकांच्या कृपानुज्ञेनें घेतलेली आहेत. रामचरितमानस काव्याचा अर्थ समजण्यास ज्या ज्या अनेक ग्रंथांचा मला उपयोग झाला त्यांचा त्यांचा मी फारच उपकृत झालों आहे.

[टीपः— राहिलेला खालील श्लोक तरंग ११ श्लोक २५ व २६ यांचे दरम्यान २५ अ मानावा]

त्या स्नानपान न सरोजलिं लाभुनीयां । ये तो फिरून अभिमानसेमत वायां ॥
कोगी विचारि जर येउन त्यास कांहीं । निंदोनि सत्सर तया समजाउं पाही !,

कांहीं अशुद्धें सहज कळण्यासारखीं आहेत. तथापि सविस्तर टीपा व दुरुस्त्या परिशिष्टें इ. पुढील भागीं सवडीप्रमाणें देणेचा मानस आहे.

पूज्यवर श्रीमच्छंकराचार्य (वे. शा. सं. पांडितवर्य श्री. मारुत्कर-शास्त्री) यांनी प्रसन्नान्तःकरणानें 'सुश्लोकमानसा' स व मला जे मंगलाशीर्वाद दिले आहेत त्याबद्दल श्रींना मी सप्रणाम धन्यवाद देत आहे. ह. भ. प.

कीर्तनरत्न श्रीमुरलीधरबुवा निजंपुरकर व ह. भ. प. रामचंद्रबुवा शिरवळकर, संत दासगणू महाराज तसेच कवि आठवले, डॉ. तळवलकर, डॉ. कैकिणी, डॉ. पु. वि. घारपुरे, प्रा. आळतेकर, श्री. वि. वि. जोशी, श्री. जांभेकर, डॉ. केळकर प्रभृतींच्यः सद्दिच्छा मला हर्षद झाल्या आहेत. याशिवाय अनेक मंडळींचे उल्लेख करावयाचे राहिलेच आहेत, किंतुना हा आभारांचा सागरहि अपारच आहे ! पुढील दोन विभागात यथामति तें निदर्शन करूं शकेन अशी आशा करतो ! सर्व छगईचें काम अतिशय आपुलकीनें श्रीसिद्धेश्वर छापखान्याचे मालक श्री. बळवंतराव टकार व त्यांचें पुत्रद्वय आणि सर्व कार्यदक्ष स्टाफ यांनीं केलें आहे. व पुढेंहि करतील. त्यांचे मी सानंद आभार मानतो न्यूनाधिकाची सज्जन क्षमा करतीलच. शेवटीं श्रीसीतारामचंद्रास वंदन करून तूर्त विश्राम घेतों.

गुढीपाड्या शके १८७४
तारीख २६।३।१९५२
कोल्हापूर.

सदाशीर्वादाभिलाषी
रामचन्द्र चिंतामण श्रीखंडे

सुश्लोकमानस, प्रथमसोपान-बालकांड :

अनुक्रमणिका

मुखपृष्ठ *

बालकांडांतील १६ निवडक प्रसंगाचित्री पाने चार
अर्पणपत्रिका

श्रीमच्छंकराचार्य पीठ करवीर यांचा मंगलाशीर्वाद
निवेदन, पुरस्कार व आभार

सुश्लोकमानस एकूण तरंग ५५ पृष्ठे १७८

आर्ट पेपरवरील चित्रे

- १ गोस्वामी श्रीतुलसीदास (पृ. १)
- २ श्रीरामपंचायतन (तरंग ५)
- ३ श्रीशंकरपार्वती (तरंग १९)
- ४ भगवान् श्रीविष्णु (तरंग ३१)
- ५ अहल्योद्धार (तरंग ३७)

तरंग	विषय	पृष्ठांक
१	मंगलाचरण	१
	श्रीगुरुचरणवंदन	२
२	भूदेव-संतांना वंदन	३
३	खलवंदन	४
	रामरूप जीवमात्रास वंदन	६
	श्रीतुलसीदासांचे आत्मलघुत्ववर्णन	७
४	रामभक्तिकवितामहिमा	८
५	कविवंदन	१०

[* मुखपृष्ठशीर्षक आमचा चि. यशवंत यांनी केले आहे. सर्वच ग्रंथ-
योजनेत त्यांचे फार साहाय्य झाले आहे.]

तरंग	विषय	पृष्ठांक.
	वाल्मीकि, वेद, ब्रह्मा, देवता, शिव-पार्वती- प्रभृतीना वंदन	१०.
	श्रीसीतारामधाम—परिवारादिवंदन	११
६—७	श्रीनामवंदन व नाममहिमा	१३.
८—९	श्रीरामगुण व श्रीरामचरितमहिमा	१७—२०
१०	‘मानस’ प्रारंभ	२१
११—१२	मानसाचें रूपक व माहात्म्य	२३—२८
१३	याज्ञवल्क्य-भरद्वाज संवाद व प्रयागमाहात्म्य	२८
१४	अगस्त्यशंभुसंवाद	२९.
	सतीचा भ्रम, सतीकृत रामपरीक्षा, रामप्रभाव व सतीखेद	
१५	शंकरकृत सतीत्याग, शिवसमाधिध्यान	३३
	दक्षयज्ञगमनार्थ सतीनें केलेली प्रार्थना	३६
	पतीच्या अपमानानें दुःखसंतप्त सतीचें	
	योगार्थींत जळून जाणें, दक्षयज्ञविध्वंस	३७.
१६	पार्वतीजन्म व तिची तपस्या	३७—४१
	श्रीरामचंद्राची शिवास विवाहार्थ प्रार्थना	४१
१७	सप्तर्षीनीं केलेली पार्वतीपरीक्षा	४२
	मदनाचें देवकार्यार्थ जाणें व भस्म होणें, रतीस वरदान	४४—४६
१८	देवांची शंकरास विवाहार्थ प्रार्थना	४७
	सप्तर्षीचें पार्वतीकडे जाणें	४७.
	शंकराची विचित्र वरात, शंकरपार्वतीविवाह	४९—५३
१९	उमामहेश्वरसंवाद—शिवध्यानवर्णन,	५४
२०—२१	श्रोत्यास सावध करणें, अभय देणें.	५८—५९
२२	अवतारहेतु, जालंधरकथा रामस्वरूपवर्णन	६०.
२३	नारदगर्व व मायेचा प्रभाव	६३—७१
२४	विश्वमोहिनीस्वयंवर, शिवगणांस व भगवंतांना नारदशाप	७०.
	नारदाचा मोहनाश	७१
२५, २६	मनुशतरूपांचें तप व त्यांस वरदान	७१—७२

तरंग	विषय	पृष्ठांक
२७, २८, २९	प्रतापभानूची कथा	७७
२९	रावणादिकांचे जन्म, ऐश्वर्य व अत्याचार	८६-८८
३०	गोरूपधरा पृथ्वी व देव यांनी केलेली विष्णुप्रार्थना	९१
	भगवंतांचे आश्वासन	९२
	दशरथाचा पुत्रकामेष्टियज्ञ व राईांचे गर्भवती होणे	९३
३१-३२	रामलक्ष्मणादिकांचे जन्म व उत्सव, नामकरण	९४
३३	त्यांचे बालचरित्र	९६
३४	रामांनी कौसल्येस दाखविलेले विराट् स्वरूप	९७
३५	बाललीलावर्णन	१००
३६	विश्वामित्रांचे अयोध्येत आगमन व रामलक्ष्मणांना नेणे	१०२-१०३
	विश्वामित्रयज्ञरक्षण	१०४
३७	अहल्योद्धार	१०५
३८	श्रीरामलक्ष्मणांसह विश्वामित्रांचे मिथिलेस जाणे श्रीरामलक्ष्मणांना पाहून जनकाची प्रेममुग्धता	१०५ १०६
३९	श्रीरामलक्ष्मणांचे जनकपुरीनिरीक्षण	१०९
४०	धनुर्ग्रहभूमिदर्शन, पुष्पवाटिकानिरीक्षण	१११
४१	सीतेचे प्रथमदर्शन, सीतारामांचे परस्परदर्शन	११४
४२	श्रीसीतेचे गौरीपूजन व गौरीकडून वरप्राप्ति	११६
४३	रामलक्ष्मणसंवाद	११८
४४-४५	विश्वामित्रामह रामलक्ष्मणांचे धनुर्ग्रहभूमिगमन	१२०
४६	धनुर्ग्रहशालेत सीतेचे आगमन जनकाचा पण बंदीजन पुकारतात राजेलोकांकडून धनुष्य हलणे अशक्य होणे जनकाची निराशाजनक वाणी श्रीलक्ष्मणाचा क्रोध	१२३ १२४ १२५ १२५ १२६
४७	धनुर्भंग	१२६
४८	जयमाळ घालणे	१२९

तरंग	विषय	पृष्ठांक
४९	श्रीरामलक्ष्मण व परशुराम यांचा संवाद	१३३-३९
५०	दशरथाकडे जनकाचें दूत पाठविणें, मंडपरचना	१४०-४१
	अयोध्येहून मिथिलेकडे वरात येणें	१४५-४७
५१	वरातीचा जनकपुरींत प्रवेश व जनकाकडून	
	थाटानें स्वागत	१४७-५१
५२	श्रीरामसीताविवाह	१५१-६२
५३	विवाहोत्सववर्णन	१६२-६९
५४	वरात अयोध्येकडे परत येणें व	१७०-७३
	अयोध्येत आनंदीआनंद	१७३-७८
५५	श्रीरामचरित्र ऐकणें व गाणें, मंगलकारक	१७८
	शुद्धिपत्र	१७९

एकूण पद्यसंख्या २१४१

प्रारंभी १

उपसंहार ५

इतर अधिक ३

२१५०

गोस्वामी श्रीतुलसीदास

तुलसीरूपिणे श्रीमद्वाल्मीकिमुनये नमः ।
यस्य प्रसादात्सुलभं स्वर्गीयममृतं भुवि ॥

सुश्लोकमानसप्रारंभ.

श्रीगणेशाय नमः ।

श्रीभवानीकमलेश्वराभ्यां नमः । श्रीसीतारामचंद्राभ्यां नमः ।

श्रीसरस्वत्यै नमः ।

तुलसीरूपिणे श्रीमद्वाल्मीकिमुनये नमः ।

यस्य प्रसादात्सुलभं स्वर्गीयममृतं भुवि ॥ १ ॥

☆ सुश्लोकमानस ☆

श्रीरामचरितमानस अर्थात् श्रीतुलसीरामायण

या महाकाव्याचा अनुवाद

प्रथम सोपान

बालकांड

मंगलाचरण

वर्णाक्षरां, अर्थ जयांत संचले । छन्दोरसां शोभलिं ज्यांत मंगलें ॥

विनिर्मिणारे चिरसौख्यदायक । वंदीत मी संतत वाग्विनायक ॥१॥

गौरीशंभू भक्तिविश्वासमूर्ती । श्रद्धाभावे वंदितो मी स्वचिर्ती

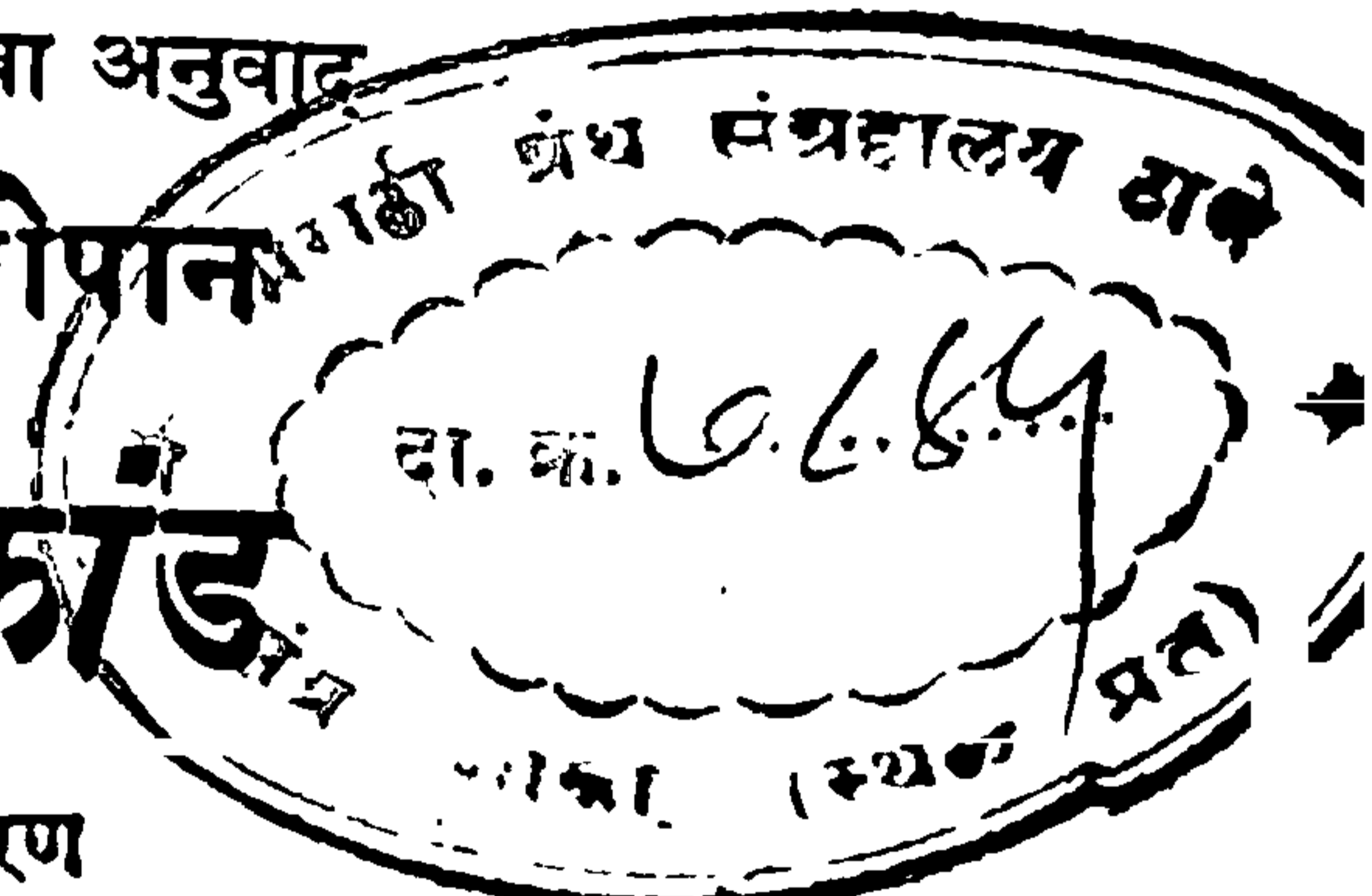
स्वान्तःस्थेशा, ज्यांविना सिद्धही ते । पाहायातें शक्त हो ! केविं होते ! ॥२॥

जो नित्यबोधमय शंकररूप होय । ज्या आश्रये कुटिलही शशि वंदनीय ॥

तो मी नमीत गुरुराय कृपानिधान । होऊनि नम्र हृदये पदपद्मलीन. ॥३॥

सीतारामगुणालयपुण्यारण्यांत नित्य रमणारे ॥

शुद्धज्ञानी कविवर-कपिवर ते मी नमीत भक्तहिरे ॥४॥

निर्मितिस्थितिविनाशकारिणी । सर्वदा सकलतापहारिणी ॥
 सर्व भव्य करणार जानकी । मी नमीं खुवरप्रिया निकी ॥५॥
 ज्याच्या मायेत वागे जग, विधिमुख ते देवदैत्यादि तैसे
 ज्याच्या सत्त्वे खरेसें सकल गमतसे, रज्जु कीं सर्प भासे ॥
 संसाराब्धी तराया प्लव नच दुसरा यत्पदावीण त्यातें
 वंदीं मी रामचंद्राभिध विभु हरितें, कारणाच्या परातें ॥६॥
 जें कीं मान्य पुराणशास्त्रनिगमां, जें गीत रामायणीं,
 जें अन्यत्रहि कांहीं चारु गमलें श्रीरामसत्कीर्तनीं, ॥
 तें हें श्रीतुलसी लिही प्रभुकृपें स्वान्तःसुखाकारणीं
 भाषा मंजुल योजुनी रसभेरे पीयूषसंचारिणी ॥७॥

तरंग १ ला.

ज्यांचें शुभस्मरण सिद्धिद सर्व कार्मीं । तो श्रीगणेश गुणराशि नमीतसें मी
 श्रीशारदावर गजानन विघ्नहर्ता । माझ्यावरी करुं अनुग्रह बुद्धिदाता ॥१॥
 ज्याची कृपा करि जडांसहि वागधीश । आरोहवी गिरिहि दुर्गम पांगळ्यास
 होवो दयाळ विभु तो कलिपापनाशी । माझ्यावरी सकृप संतत सौख्यराशी २
 इंदीवराभ तनु नील सजे जयाची । रक्तोत्पलापरि विलोचनकांति साची
 ऐसा रमेश मम नित्य हृदब्जधामीं । क्षीराब्धिवासि वसती करुं दे, म्हणें मी ३
 कुन्देन्दुशुभ्रवपु वल्लभ गौरिचा कीं । जो हो दयाब्धि करुणायुत दीन लोकीं
 ज्यानें महान् मथियलें मदनासि रागें । तो हो कृपाळु शिव, मी नच अन्य मार्गे
 मी वंदितों नरहरी गुरुराय माझा । वाटे हरीच नररूप कृपाब्धिराजा
 ज्यांचें गमे वच जणों रविसें प्रतापी । अज्ञानरूप तिभिरा नुखी कदापि ! ५
 म्यां वंदिलें गुरुपदाब्जरजःकणांतें । ज्यांचें यथार्थ गुणगान न ये कुणांतें
 अत्यंत दिव्य, रसशालि, सुगंधपूर्ण । भक्तांवरी करिति जे अनुराग तूर्ण ६
 ते चूर्ण कीं अमृतवल्लरिच्या मुळांचें । संसारदुःखनिकरा शमवीत साचें
 आनंदनिर्मिति समग्र जया अधीन । कीं ती महेशतनुचीच विभूति जाण ! ७
 भक्तांचिया हृदयरूपक आरशाला । जी पादधूलि करि निर्मल सर्वकाला
 जी लावितां लवहि सादर आत्मभाला । ती लेववी शुभगुणाढ्य गळ्यांत माला ८

तीं चिंतितां मणिखें गुरुच्या पदांचीं । ये दिव्यदृष्टि हृदयीं भ्रजकं सदाचि
अज्ञानरूप तिमिराप्रति नाशिते जी । ते धन्य यद्दहृदय महिसे त्यां सुतेजीं ।
तेजें स्फुरे विमल दृष्टि तयें हृदब्जीं । संसाररात्रतम दोषे विनाशि कीं जी
जी गुप्त वा प्रकट रामचरित्ररत्नें । खार्णीतलीं इतर वा वितरी अयत्नें १०
जैसे पहाति जगिं मांत्रिक सुज्ञ सिद्ध । घालोनि अंजन भलें नयनीं प्रसिद्ध
तो तक्षणींच दिसतें सहजीं निधान । जें गुप्त शैलिं, वनिं, भूतलिं वर्तमान ११

इति श्रीरामचरितमानसानुवादे सकलकलिकलुषविध्वंसने बालकाण्डे
श्रीमद्गुरुचरणकमलनखप्रतापवर्णनं नाम प्रथमस्तरङ्गः ।

तरंग २ रा.

श्रीसद्गुरुप्रभुपदाब्जरजांसि नामी । घालोनियां मृदुल सुंदर अंजना मी
माझ्या विवेकनयना करुनी विशुद्ध । गाईन रामचरिता, करि जें अबद्ध १
मी वंदितों प्रथम भूसुरपादकंजें । अज्ञान, मोह, भय वारिति जीं स्वतेजें
जे होत कीं सकल सद्गुणरत्नखाणी । ते संत संतत नमीं मन-बुद्धि-वाणीं ॥२॥
हो कापसासमचि साधुचरित्र खास । नाहीं रसाढ्य परि शुद्ध धरी गुणांस
साहे स्वदुःख परि तो परदोष झांकी । हो वंघ्र, यास्तवचि कीं स्तवनीय लोकीं ३
आनंदमंगलनिधानचि होत संत । जे कीं प्रयाग जणुं जंगम भासतात
श्रीरामभक्ति गमली सुरसिंधु होय । हो ब्रह्मचिंतन जलौघ सरस्वतीय ॥४॥
पापापहा विधिनिषेधमयी तयांत । कर्मात्मिका जणुं कथा यमुनाचि होत
तेथें त्रिवेणि गमली हरिची, हराची । त्रैलोक्यपावनकथा शुभकीर्ति साची ॥५॥
प्रेमा स्वधर्मि दृढ हाच वट प्रयागीं । सत्कर्ममग्न जन हेच सुतीर्थभागीं
सर्वस्थळीं सकलवेळिं सुलभ्य सर्वां । क्लेशां निवारि सकलां भविं साधुसेवां ॥६॥
ऐसा अलौकिक जगांत अवर्णनीय । सद्यः फल्य वितरि अद्भुत तीर्थराय
एकोनि तीर्थमहिमा अति आदरानें । या साधुसंगमिं नरें करणेंचि न्हाणें ॥७॥
सद्भक्तियुक्त हृदयें मनिं हर्षुनीयां । सत्तीर्थिं मजन नरें करितांक्षणीं या
त्या लाभतील जगतीं पुरुषार्थ चारी । ऐसा प्रभाव धरि तें शुभतीर्थवारि ॥८॥
तें स्नान दाविल महत्फल हें क्षणांत । कीं काक सेवि पिकता, बक हंस होत;
आश्चर्य यांत कसचें ? शुभ संगतीचें । माहात्म्य थोर कळणार कुणा न साचें ! ९

वाल्मीकि, नारद, अगस्ति, मुनीन्द्र थोर । जे सांगती निजचरित्रकथाविचार
 सत्संग हेंचि निज उन्नतिचें निदान । तो मात्र रामपदपद्मकृपेविना न ! १०
 व्योमी, जली, स्थलि चराचर सृष्टि जी कीं । ती जाणते जगति, भूतलि, वापि नार्की
 सद्बुद्धि, कीर्ति, गति, वैभव, साधुताही । सत्संगतीविण नसेचि सुलभ्य कांहीं !
 सत्संगतीस्तवचि होत विवेकलाभ । ती लाभते जरि कृपा करि कंजनाभ ।
 आनंदमंगलविनिर्मिति साधुसंगें, । हो साधनें सुमतती, फल सिद्धि चांगें १२
 लोकीं शठासहि सुधारित साधुसंग । लोहास दे परिससंगति कांचनांग
 दैवें कुसंगति मिळे कधिं सजनासी । ना ती गुणा फणिमणींतिल जेविं नासी १३
 गाताति साधुमहिमा विधि, विष्णु, शर्व । त्यांसीहि साधुमहिमा कथवे न सर्व
 तो केविं आकलन होय समग्र मातें । होईल शाकवणिका मणिमूल्य का तें ? १४
 मी वंदितो सकल संत समानचित्त । नार्हीच भेद अरि-मित्र असा जयांत ॥
 जैसी सुगंध सुमनांजलि दे करांस । दोघांहि तुल्यचि अभेदपणें सुवास ॥ १५
 कल्याणकारि जगता, सरलस्वभाव । सद्भावपूर्ण सदयांतर संत नांव ॥
 एकोनि बालविनती, मज हेंचि द्यावें । हो चित्त पूर्ण रघुनायकभक्तिभावे ॥१६॥

इति साधुगुणस्वभावलक्षणवर्णनं नाम द्वितीयस्तरंगः ।

तरंग ३ रा.

जे कीं अकारण भल्यांशिहि वक्रगामी । त्या दुर्ननांप्रति कृतां नमितो अहो ! मी
 ज्या अन्यहानिच गमे निजसौख्यपूर्ति । ज्या अन्यसौख्य दुखंवी, सुखवी परार्ति
 जे होत विष्णुहरकीर्तिशशीसि राहू । जे अन्यकार्यहननार्थ सहस्रबाहू ॥
 जे अन्यदोष वघण्यास सहस्रनेत्र । जे अन्यलाभघृतिं माशिसमान मात्र ! २
 जे उग्र अग्नि महिमासुरसे अघोर । जे पापदुर्गुणनिधानधनी कुत्रेर ॥
 ज्यांचा असे उदय हानिद केतुसाच । जे कुंभकर्णसम संतत शोपतीच ३
 नाझेंहि जे स्वतनुच्या परकार्यजाता । गारा जशा कृषिसि होति सदैव घाता ॥
 जे अन्यदोषकथनीं जणुं शोषमाना । जाती सहस्रमुखिं, वंदन त्या खलांना !! ४
 जे ऐकतात परपाप सहस्रकर्णीं । जैसा पृथू हरिकथा जरि कोण वर्णीं ॥
 वाग्ब्रज ज्यां प्रिय सदैव सहस्रनेत्र । जे पाहती खलमती परदोष मात्र ॥५॥

ज्यांतें सुरानीक* रुचे विशेष । म्हणोनि ज्यां इंद्रतुलाचि खास ॥
 त्यां वंदितों सादर मी खलां हो ! । न त्यांविना हा रस चाखला हो ॥६॥
 असो उदासीन, अरी, सखा वा । न ऐकवे तद्धित दुर्जनांतें ॥
 जाणोनियां मी करयुग्म माझें । हें जोडितों त्यांप्रति लीनचित्तें ! ॥७॥
 मीं प्रार्थना मजकडूनि खलांसि केली । स्वीकार ना करिल ती परि मूर्ति भोळी !
 कीं पोसिलें जरिहि सादरचित्तिकाका । मांसाशना त्यजिल तो जगतीं कदा का !
 मी वंदितों चरण सज्जनदुर्जनांचे । दोघेहि देति जगिं दुःख समान साचें ॥
 प्राणान्तदुःख विरहीं वितरीति संत । तैसेंचि देति खल मीलनिं ते नितान्त
 एक्याच वेळिं जगतीं खल, साधु येती । ये भिन्नता गुणिं परी उभयांचिया ती
 हो प्राप्त पंकज, तथा जळवा जळांत । अत्यंत भिन्न गुण त्या उभयांत होत १०
 पीयूष साधु सम; मद्य खलोपमा घे । घेती अगाध जलधींतचि जन्म दोघे ॥
 आपापल्या कृति भल्या, अभल्या करुनी । घेती सुकीर्ति, अपकीर्ति जगांत दोनी
 भागीरथी, अमृत, शीतमयूख, संत । पापापगा, गरळ, अग्नि. तसे कृतान्त
 लोकीं गुणागुण कळे सकलां जरी तो । जो ज्यास आवडत त्या प्रति तो धरीतो
 साधुत्व ये साधुगुणेंचि लोकीं । नीचत्वही नीचपणें कळे कीं; ॥
 ख्याती सुधेची अमरत्वदानें । मृत्युप्रदत्तें विषकीर्ति त्राणे ॥१३॥
 होती महाब्धि खल दुर्गुणपातकांचे । तैसेच सजन गुणग्रहणादिकांचे ॥
 दोनी अगाध, नच पारहि त्या द्वयासी । याकारणें लवचि वर्णित मी तयांसी १४
 न त्याग वा स्वीकृति योग्य होते । दोषां गुणां पारग्निल्याविना ते ॥
 निर्मी विधाता खल साधु दोनी । पृथक्पणें वेदहि ज्यांसि वर्णी ॥१५॥
 हें सांगतात इतिहासपुराणेवेद । कीं सृष्टिमाजिं गुणदोष अनंतभेद ॥
 दुःखें-सुखें, दुरित-पुण्य, निशा-प्रभात, । साधू असाधु शुभजात, तसें कुजात
 तैसे सुरासुर, सुधाविष, जीव-नाश । माया-सनातन, जगत्प्रभु-जीवनांश ॥
 श्रीमंत-पामर, महान्-लघु, भूप-रंक । वाराणशी-मगध हीं युगलें अनेक ॥१७॥
 भागीरथी अग्रहरा, शुभकर्मनाशा । म्लेंच्छ-द्विजाति, मरु-मालव देश तैसा ॥
 स्वर्लोकता-नरक; राग-विराग जोड्या; । शास्त्रीं, पुराणिं, निगर्मीं काथिल्या न थोड्या

* श्लिष्टार्थानें सुरानीक म्हणजे देवांची सेना-हा इंद्रपक्षी अर्थ; सुरा नीक म्हणजे मदिरा खरोखर अगर हितकर, असा खलपक्षी अर्थ.

धाता चराचर अशी गुणदोषपूर्ण । सृष्टी रची विविध; घेति जिच्यामधून ॥
 हंसासमान गुणदुग्धचि संत थोर । टाकूनि देति विकृती समजूनि नीर ॥१९॥
 ऐसा विवेक जर ईशकृपेंकरून । होई तरीच मन टाकूनि दोष पूर्ण ॥
 घेईल सद्गुणाचि केवळ आवडीनें । ही हंसवृत्ति परमेशकृपेंचि त्राणे ॥२०॥
 काल, स्वभाव, कृति यांहिं भलेहि चित्तीं । मायातमीं सुकृतिमाजिं चुक्या करीती ॥
 ऐशा चुक्याहि परि शोधिति ईशभक्त । वारूनि दुःख, अघ, कीर्तिच जोडितात
 होतां सुसंग, खळही जगिं दर्शवीती । कीं ते सदा सुकृतिमग्न, खरे निजान्तीं
 त्यांच्या परी खळ कधीं न कुकृत्यिं होई । त्या दांभिकां भजति जे, अति दुष्ट तेही.
 ऐसें असे तरि सुनिश्चित हेंचि हो कीं । पापें खळांसि फळतींच समग्र लोकीं
 हे राहु-रावण खलाग्रणि कालनेभि । अंतीं तयां उघड हो पतन स्वकर्मीं ॥२३॥
 हो कां अमंगल असा जरि साधुवेष । सन्मान साधुसि मिळेचि जगीं विशेष ॥
 हे जांबुवंत हनुमंत निदर्शवीती । नोहे असत्य जगतीतलिं ही सदुक्ति ॥ २४ ॥
 नाशास कारण कुसंगति हेंचि मुख्य । देई सुसंगति जगीं बहु लाभसौरव्य ॥
 वेदींहि गाइयलि हीच पुराणनीति । लोकींहि हेचि दिसते व्यवहाररीति ॥२५॥
 धूलीहि उंच रिघते नभिं वायुसंगें । ती पंक होत अघनीतलिं वारियोगें ॥
 सद्गहिं गाति हरिला शुकसारिकाही । देतात त्या परि शिव्याच असाधुगेहीं ! २६ ॥
 हो धूर कजल कुसंगतिनेंच लोकीं, । तें शाइ होउनि पुराणकथाहि लेखी ॥
 हो तोच वह्निजलवायुसमूहयोगें । अंभोद विश्वसुखदायक त्या सुसंगें ! ॥ २७ ॥
 वस्तूसि लाभत कुसंग, सुसंग जैसा । लागेचि दोष अथवा गुण तीस तैसा ॥
 लोकांत भेषज, जल, ग्रह, वस्त्र, वात । योगेंचि साधु अथवा गुणहीन होत ॥
 योजूनि तेज अथवा तम तें समान । पक्षद्वया विधि करी, न गुरू न सान;
 मानोनि सस्य करि एक, दुजा विशोपी । आद्या स्तवीत जन, दूषण दे दुजासि.
 जाणोनि सर्व जड चेतन विश्व राम । मी अंजली रचुनि वंदिं तदंघ्रिपद्म ॥
 ऐसें सदैव मम चित्त रमो नितान्त । श्रीरामचंद्रचरणीं सुख हें अनंत ॥३०॥
 ते देव, दैत्य, नर, नाग, विहंग, भूत । गंधर्व, किन्नर, निशाचर मी नमीत ॥
 हें सर्वही मज कृपा करुं देत ऐशी । मी प्रार्थना करितसें विनयेचि त्यांसी
 चौन्यांशि लक्ष जगिं ज्या बहु जीवजाति । साऱ्या जलस्थलनभश्चर भिन्न होती
 सीतारघूत्तममयां समजूनि त्यांला । मीं हा प्रणाम कर जोडुनि अर्पियेला ॥३२॥

हा आपुला प्रगत किंकर जाणुनीयां । दावा कृपा करुनि लोभ खरोखरीं या
मी जाणतो किति सुदुर्बल बुद्धि माझी । ही प्रार्थना करितसें म्हणुनीच, आर्जी ॥
श्रीरामसद्गुणकथारस गाउं पाहें । मी अल्पधी, खुचरित्र अगाध आहे ॥
कांही सुचे नच उपाय मला अशांत । धी-चित्त दीन, परि हेतु महा वहात !
ही नीच मन्मति अती, परि उंच हांत्र । कांक्षी सुधेसि; जरि तक्रहि तें न नांव !
मद्धाष्ट्य सज्जन परि क्षमितील साच । ते ऐकतील गणुनी निज बालसाच !
हो ब्रौवडेंहि जरि भाषण बालकाचें । माता, पिता मुदित ऐकति त्या सुवाचे
जे करूर वक्र कुमती, सुनर्यां अपात्र । ते दोषदर्शनपट्ट हंसतील मात्र ! ॥३६॥
कोणा कवित्व अपुलें नच आवडे हो !? । हो कीं रसाळ अथवा रसशून्य तें हो;
ज्या अन्यकाव्य परिसोनि सहर्ष होती । ऐशा न फार मिळती जगतीं विभूति
येतां जलौघ भरती सरिता, तटाक । त्यांच्यापरी असति लोक जर्गीं अनेक ॥
हेलावतो ब्रधुनि पूर्ण शशीस सिंधु । तैसा जगांत विरळा जन लोकबन्धु ! ॥३८॥
अत्यल्प मद्गुण तरी अभिलाष थोर । विश्वास एक दृढ तें धरितें ममोर ॥
एकोनि रामगुण सज्जन तुष्टतील । होतील दुष्ट जरि कीं उपहासशील ॥३९॥
माझ्या हितासचि करी खल निंदिणार । बोलेचि काक कलकोकिलही कठोर ॥
हंसा हसेचि ब्रक, ब्रेडुक चातकाला । पुण्या कथेसि खल निंदक तेविं झाला.
ज्यांतें कवित्वरुचि, ना जरि भक्तिरामीं । त्यांनाहि हास्यरस ठेविल सौख्यधामीं;
भाषा असंस्कृत, मतिप्रतिभाहि सान । हास्यास्पदा जन हसे, तरि दोष त्या न !
प्रीती न रामपदिं, जे परि बुद्धिमंत । त्यांतें कथारस फिकाच गमेल यांत ॥
वाटेल त्यां मधुर ज्यांस कुतर्कहीना । शुद्धा मती हरिगिरीशपदाब्जि लीना
जाणोनि भूपवि हिला खुरायभक्ति । ही सज्जनीं परिसुनी स्तविजेल उक्ति ॥
वक्तृत्व नाहिं मज, कांहिं कवित्व नाहीं । विद्या नसे मज, नसेचि कलाहि कांहीं
ना अक्षरार्थ कळतो, न अलंकृतीहि । वृत्तप्रबंधरचना कळते न तीहि ॥
मी जाणतो रस न भावविभाव नाना । जाणें न काव्यगुणदोषविवेकमाना ४४
माझ्यांत शक्ति नच त्या प्रतिभादि साऱ्या । हें सत्य मी लिहुनि कागदिं देत कोऱ्या!
(जें बोलिलें तुलसिदास-कवीश्वरानें । त्यातेंचि मी अनुसरें अपुल्या स्वरानें ४५)
आहेचि सर्वगुणहीन मदीय वाणी । एका गुणास परि नाहिंच तींत वाणी ॥
त्याचा विचार करुनी श्रवतील तीतें । जे संत, साधुमति शुद्धविवेक कीं ते ॥४६॥

—: इति विमलनीचानुसन्धानवर्णनं नाम तृतीयस्तरंगः :—

तरंग ४ था

शोभे महा ख्युपनाम इथें उदार । अत्यंत पुण्यकर वेदपुराणसार ॥
 जें मंगलायतन नाशि अमंगलांतें । प्रेमें जेपे शिव उमेसह रंगला तें १
 वाणी विचित्र सुकवी रचितो, तरी तीं । ना रामनामविण शोभत साधुरीतीं
 चंद्रानना, बहु अलंकृतिनीं लुख्वा । वस्त्राविना मुळिच शोभत नाहिं, देखा.
 कैशी असो कुकविची गुणहीन वाणी । आंहे तथापि खुनाथयशासि खाणी
 तीतेंचि ऐकतिल, गातिल थोर सारे । सेवीति संत जणुं भृंग गुणा रसा रे
 नाहीं कवित्वरस एक जरीहि यांत । रामप्रताप परि शोभत येथ मूर्त ॥
 विश्वास हाच धरि थोर मदन्तरंग । श्रेष्ठत्व देत कवणा नच साधुसंग ? ४
 टाकोनि आत्मकटुता सहजाहि दूर । होतोचि चंदनसुसंगिं सुगंधि धूर ॥
 वाणी तशी मम अयोग्य, कथा तथापि । ही राघवीय करि मंगल, विश्व तर्पी ! ५

मंगलराशी कलिमलनाशी खुरायकथा रचि तुलसी ।

सुरसरिता जशि पावन हे तशि गति जरि उभयां कुटिल अशी ॥

प्रभुच्या सुयशें संगत सुरसें कविता तोषवि लुजनमना ।

शिवांगसंगतिं चिताविभूती संस्मरणीया शुभनमना ॥६॥

सान्यांसही अति रुचेल मदीय काव्य । कीं त्यांत संगत असे प्रभुकीर्ति भव्य
 सौगंधयुक्त तरुचा मलयाद्रिसंग । काष्ठत्व लोत्रुनि दे अगरुप्रसंग ७
 श्यामा जरी सुरभि, दुग्ध तिचें विशुद्ध । प्याया गुणप्रद तथा जन सर्व सिद्ध ॥
 श्राप्या जरी मम गिरा, तरि रामसीता । यांच्या यशें बुध तिला स्तवितील गातः
 देखा, मणी रुचिर माणिक आणि मोतीं । शोभा न नागशिरिं, शैलिं, गर्जी धरीती
 जैशीं नृपालमुकुटीं, ललनाजनांगीं । तीं शोभती अधिक सुंदर त्या प्रसंगीं ९
 तैशीच सत्कविकृती, बुध बोलतात । अन्यत्र शोभत, न ज्या स्थलिं जन्म घेत
 श्रीशारदा विधिर्गृहा त्यजुनीहि धावे । पावे कवींसि हृदयीं स्मरतांच भावें १०
 ते धावनश्रम तिचे सगळे हराया । होती उपाय शतकोटिहि अन्य वायां ॥
 श्रीरामचंद्रचरिताख्यसरःपयाचे । स्नानाविना श्रम तिचे न सरावयाचे ॥११॥
 ऐसा विचार करुनी कविपंडितांनीं । गाईयली अघहरा हरिकीर्ति गानीं ॥
 सामान्य लोकगुण गाय कवित्विं कोणी । हो शारदा व्यथित, घे शिर ती पियोनी !
 जाणोनि सिंधु हृदया, मति शिंपलीसी । स्वातीच मानि बुध तेविं सरस्वतीसी
 वर्षेल ती जरि तिच्यांत विचारवारि । सन्मौक्तिकेंचि म्हणणें कविताहि सारी ! ॥

तीं युक्तिनैच मग विंधुनि ओविजेतीं । श्रीरामसच्चरितसूत्रिं वरीं जरी तीं ॥
 तै निर्मलीं स्वहृदि तीं बुध वाहतील । सत्प्रेम त्यांवरिल तीच विभा विशाल १४
 जे हंसवेप, करणी परि वायसाची । जाती कुमार्गि, मिटुनी श्रुतिदृष्टि साची ॥
 जे होत मूर्त पुतळ कपटादिकांचे । जे कीं अगार नुसतें कल्पिताकांचें ॥१५
 जे चोर लुब्ध कनका, अतिकोपि-कामी । जे दावितात शठ त्रोलुनि भक्ति रामीं ॥
 जे जन्मलेत युगिं या कलिच्या करालीं । मी अग्रणी खचित त्यांमधि दंभशाली !
 धिक्कार या मज असो विषयी वृषाला ! । धर्मध्वजी मजपरी न कुणीहि झाला ॥
 माझीच दुर्गुणकथा जर मी वदीन । वाढेल तीच इतुकी निस पार ही न १७
 यासाठीं अल्पाचि इथे कथिली मियां ती । थोड्यामधेंचि बुध जाणुनि पूर्ण घेती
 जी केलि मीं बहुपरी विनती अशी ही । ऐकोनि द्याल मज दूषण ना कुणीही
 याच्यामधेंहि जरि काढिल कोणि शंका । माझ्याहुनीहि मतिमंद तथा म्हणूं का ?
 मी ना कवी, चतुरही म्हणवीं न मातें । गाईन रामयश, ये मतितें यथा तें
 कोठें अपार खुनाथचरित्र मोठें ? । संसारमग्न मति अल्प मदीय कोठें ? ॥
 ज्या मारुतें अचल मेरुहि तो उडावा । कापूस त्यापुढतिं दाविल काय केवा ?
 श्रीरामचंद्रविभुची गुरुता अपारा । जाणोनि चित्त कचरे रचनाविचारा ॥
 वाक्-शेष-शंभु-विधि-शास्त्र-पुराण-वेद । ते 'नेति नेति' गुण गाति अनंत छंद
 सारेच जाणति हरिप्रभुता अशी ही । केल्याविना न गुणगान कुणीहि राही
 नानापरीं श्रुतिहि वानिति भक्तिभाव । ते वर्णिते प्रभुयशोभजनप्रभाव ॥२२॥
 कीं एक तो अज, अनीह, अरूपनाम । सच्चित्स्वरूप भगवान् विभु दिव्य-धाम
 आनंदरूप, निखिलासि भरुनि राहे । भक्तार्थ जो अवतरे जगिं रूपदेहें ॥
 नानापरीं चरित आचरि भक्तकाजा । ऐसा कृपाल शरणागतपाल राजा ॥
 जो आपला म्हणितला सरलें दयाळें । तो कोण ज्यावरि न हा करुणौघ वोळें ?
 जाणोनि हें हरियशासचि गाति संत । वाणी विशुद्ध सुफला अपुली करीत ॥
 मी त्या वळेंचि खुनायककीर्ति गाया । संनद्ध होईं, नतमस्तक रामराया ॥
 जी गाइली मुनिवरीं प्रभुकीर्ति आधीं । होईल तो सुगम मार्ग मला निराधि
 भूपें अपार सरितांवरिं सेतु केले । सुंगीहि त्यांवरुनि पैल अखेद चाले ॥२६॥

इति निजनीचानुसन्धानश्रीरामकृपावर्णनं नाम चतुर्थस्तरंगः ॥

तरंग ५ वा.

ऐशा प्रकारिं वितरूनि ममासि धीर । गाईन राघवचरित्र सुधाब्धिसार ॥
 श्रीव्यासवाल्मिकिकवीश्वर, ईशगाथा । जे गाति भक्तियुत, तत्पदिं ठेवुं माथा
 संकल्पसिद्धि सकला मजला घडावी । त्यांच्या पदाब्जि मम हीं नमनें पडावीं ॥
 मी वंदितों कलियुगीं कवि जे जहाले । ज्यांनीं स्वकाव्यि हरिचें यश वर्णियेलें २
 ज्या सुज्ञ थोर कविनीं हरिचीं चरित्रें । हीं प्राकृतांत सुरसें रचिलीं पवित्रें ॥
 आहेत जे कवि असे, नमिं मी तयांतें । होतील जे पुढतिं, त्यांसहि शुद्ध चित्तें
 सन्मान्य साधुजनिं काव्य मदीय हें हो । ऐसें प्रसन्न हृदयें वरदान द्या हो !
 यद्ग्रंथ सादर बुधीं अवलोकिला न, । व्यर्थश्रमी गणियला कवि तो अजाण ४
 संश्लाघ्य तीच कविताकृति-कीर्ति-भूति । गंगेसमा जनहिता जगिं जी वहाती
 श्रीरामकीर्ति अतिदिव्य, परी मदीय । वाणी अयोग्य म्हणुनी मन भीत होय. ५
 होई कृपेंच तुमच्या मज साध्य सारें । दे रेशमी कुसर भा तरयासही रे ! ॥
 (जें वागधीश तुलसी विनयें वदे तो । तें ' राम ' ही अनुवदोनि सभाव देतो) ६
 ऐशीच कीर्ति विमला म्हणतात संत । हो तीच तेविं कविता सरला नितान्त
 जी आयकोनि निज वैरहि विस्मरोनी । सानंद संस्तवियली हृदयें अरींनीं ७
 हें ना घडेल, नच जां मति निर्मला हो, । माझी तरी मति असे अति दुर्बला हो !
 मी यामुळेंचि विनवीत पुनःपुन्हां हें । दावा कृपा, हरियशा मन गाउं पाहे. ८
 श्रीरामचंद्रचरितामृतमानसाचे । होती कवीश्वर सुधीं कलहंस साचे ! ॥
 मी अज्ञ बाल विनवीत तयांसि हेंचि । हीं मद्दुची बधुनि सावलि द्या कृपेची
 मी वंदितों त्या मुनिच्या पदाब्जा, । रामायणा निर्मित जो महौजा ॥
 खरस्वरेंही मृदु जें विशेष, । जें दूषणंस्मृष्ट तरी अदोष ! ॥१०॥*
 मी वंदितों वेदमया चतुष्का, भवाब्धिचे ते जगुं काय नौका, ॥
 श्रीराघवाचें करितां सुगान, । स्वप्नांतही ज्यां शिवला न शीग . ११

* खर व दूषण या राक्षसांच्या अनुक्रमें कठोर व दोष या नामार्थाविर
 श्लेषचमत्कृतीनें विरोधाभास; तुल्य संस्कृत सुभाषित- ' सदूषणापि निर्दोषा
 सखरापि सुक्रीमला । धन्यः स रचिता येन रम्या रापायणी कथा ॥१॥ '

वंदीत मी चरणरेणु विधातयाचे । ज्याचें विचित्र भवसागर कार्य साचें ! ॥
 ज्यामाजिं निर्मिलि सुधा, शशि, संत, धेनू । तैसींच दुष्ट-मदिरा, विप, काय वानू.
 माझी असो प्रणति ही कर जोडुनीयां । देव-द्विज-ग्रह-बुधां शुभसेवनीयां
 त्यांनीं करोनि हृदयीं मज पूर्णकाम । व्हावें प्रसन्न; वितरो सुफलत्व राम १३.
 वंदूं पुन्हां सुरसरित् तशि शारदाही । दोघांहि सुंदर चरित्र पवित्रवाही ॥
 ती स्नान पान करितां अत्र नाशि एक । गातां तथा परिसतां दुजि दुर्विवेक.
 माता, पिता, गुरु मदीय, उमामहेश । आयुष्यदायक दयाळु नमूं तयांस ॥
 जे नाथ, सेवक, सखे रघुनाथकाचे । निहंतु सर्वहित या तुलसीस साचे १५.
 आला बघोनि जगतीं कलि तो कराल । निर्मा उमेश जगिं शावरमंत्रजाल
 ज्यातें न अर्थ, नच मेळ, तरी जपोन । होतां जगद्धित कळे हरशक्ति पूर्ण
 होईल तो हर मला जर सानुकूल । ही हर्षमंगलनिदान कथा रसाळ ॥
 होईल पूर्ण शिवपार्वतिच्या प्रसादें । चित्तासि सौख्य रघुनाथचरित्र हें दे १७
 ज्योत्स्ना विभूपवि जशी रजनीस तेजें । माझ्या तशी हरकृपा कवितेसि ओजें
 सद्भावयुक्त हृदयें जन वाचतील । गातील ऐकतिल संतत पाठशील १८
 होईल मंगल तयां कलिपापनाशि । वाढेल रामचरणांबुजभक्तिराशि ॥
 स्वप्नीहिं हो जर कृपा हरपार्वतींची । गाईन जें सकल होइल सत्य तेंचि ॥१९॥
 अति पावन ती पुरी अयोध्या, तिजला वंदन मन्मनं असावें ॥
 कलिपापहरा तरंगिणी मी सरयूही नभितों नितान्तभावे ॥२०॥
 वंदूं समग्र तिथले नरनारि पौर । ज्यांच्यावरील ममता प्रभुची अपार ॥
 नाशूनि पापगिरि मैथिलिनिंदकांसी । केलें तयें सुखमय स्थलेंचे निवासी २१
 असो कौसल्येतें मम नमन, जी केवल सजे ।
 दिशा प्राची जैशी यदुदरिं शशी राम निपजे ॥
 असे ज्याची कीर्तिद्युति सुभग विश्वास सुखदा ।
 तुघारें जो नाशी खल-कमल-राशींप्रति सदा ॥२२॥

मी मानितों सकल मंगलपुण्यमूर्ती । राशी तिघी दशरथासह सद्विभूति
 निर्मूनि ज्यांसि विधितेंहि महत्त्व आलें । कीं रामनिर्मितिसि कारण तेच झाले ॥
 मी आचरीत कृतिनें, वचनें, मनानें । त्यांना अनंत नमनें विनयावधानें ॥
 मानोनियां तनयसेवकसाच मातें । होवोत ते मजवरी सदय स्वचित्तें ॥२४॥

वंदूं अयोध्येश महानृपाल । ज्याची रती रामपदी विशाल ॥

दुरावतां दीनदयाळ राम । प्राणां करी जो तृणसा विराम ! ॥२५॥

वंदूं विदेहनृपती परिवारयुक्त, ज्यांचे मनीं रघुपतीवरि भक्ति गुप्त ।

कीं रामचंद्रविभुचा घडतांचि संग, भोगांतुनी प्रकट त्यांतिल होय योग ॥२६॥

माझा असो प्रथम त्या भरता प्रणाम । ज्याचे अवर्ण्यचि खरे व्रत आणि नेम !

श्रीरामपादकमलीं जणुं काय भृंग । ज्याचें विलुब्ध मन; साहि न तद्वियोग ॥

मी वंदितो सुभग लक्ष्मणपादपद्म । जें भक्तसौरव्यकर शीतल हर्षसद्म ॥

श्रीरामकीर्तिमय निर्मल जी पताका । आधारदंड तिजं लक्ष्मणकीर्ति देखा २८

जो शेष भूधर, सहस्र शिरें जयाला । जो भूमिभारहरणा अवतीर्ण झाला ॥

भक्तां कृपाजलधि सद्गुणखाणि जो हो, सौमित्रि तो मज सदा अनुकूल राहो

शत्रुघ्न शीलधन तो भरतानुगामी । वीरेश तत्पदसरोरुह तें नमीं मी ॥

तैसाचि मी शरण त्या हनुमत्पदाला । ज्याच्या यशा स्तत्रुनि रामहि धन्य झाला !

जो ज्ञानमेघ खलकाननदावमूर्ति । जो अंजनातनय मारुति चारुकीर्ति ॥

ज्याच्या वसे हृदयमंदिरिं नित्य राम । कोदंडबाणधर, त्या मम हा प्रणाम ॥

तो ऋक्षराज, कपिराज, निशाचरेश । ते अंगदप्रभृति वानर रामदास ॥

तत्पुण्यपादिं मम वंदन भक्तिभावं । ज्यां नीचयोनि असुनी रघुराय पावे ३२

जे श्रीरघूत्तमपदांबुजभक्त होत । देवासुरीं, खगमृगीं, मनुजादिकांत ॥

निष्काम रामभजनीं रत, तत्पदाब्जीं । भावं नमस्कृतिशतें असुं देत माझीं ॥

भक्ताग्रणी शुक्रमुनी सनकादि आधीं । संसारवारिनिधिपारद नारदादि ॥

म्यां वंदिले सकल ते लवत्रुनि माथा । दावा कृपा गणुनि दास मुनींद्र ! आतां

असे विश्वाची जी सद्य जननी मैथिलि सती ।

दयाब्धी रामाची हृदयदयिता जी मतिमती ॥

तिचीं पादांभोजें मम मन नमी सादर सदा

कृपेनें कीं त्यांच्या मति विमल पावेन शुभदा ॥ ३५ ॥

भक्तातिंसंकट निवारुनि देत सौख्य । राजीवनेत्र शरकार्मुकधारि मुख्य ॥

विश्वप्रभू सकल्लोकसमर्थ राम । त्याच्या पदाब्जयुगलासि पुन्हां प्रणाम ॥३६॥

वागर्थ, वारिलहरी जरि भिन्न बोलीं । आहेत तीं परि अभिन्नचि, ना निराळीं ॥

श्रीजानकीरघुपतीहि तसे अभिन्न । तत्पादिं मन्नमन; त्यां प्रिय फार दीन ३७

इति मनोवचन—कर्माभिनिवेश—वन्दनकृते पंचमस्तरङ्गः

तरंग ६ वा.

तैं 'राम' नाम नमितों खुनायकाचें । जें अग्नि, भानु, शशि यांतिल तत्त्व साचें
 तैं वेदजीवन, जयीं विधिविष्णुशर्व, । निस्तुल्य, निर्गुणहि, सद्गुण ज्यांत सर्व
 जपे महामंत्र उमेश हाच । कार्शीतही मोक्षद हेंचि साच ॥
 महत्त्व ज्याचें गणराज जाणे । जो अग्रपूजा मिळवीत तेणें ॥२॥
 नामप्रताप मुनि आदिकवीहि जाणे । सत्सिद्धितें मिळवि तो उलट्याहि वणें ॥
 नामप्रभाव हर हाचि समूळ जाणे । हो कालकूटहि सुधासर तत्कृपेनें ॥३॥
 तैं एक बाम परि नामसहस्रकीर्ति । ऐकोनि हें पतिमुखें जपि तैं सती ती ॥
 नाथासमेस नित; दृष्ट तयें उमेश । भूषा स्वतांस तिज तेविं करी स्त्रियांस

श्रीरामभक्ति वर्धा ऋतु, तुलसी साधु भक्त या शाली; ॥
 श्रावणभाद्रपदश्री वर्णयुगा 'राम' नामिच्या आली ! ॥५॥
 दोनींहि अक्षरें तीं मनोहरें सुंदरें अमृतमधुरें ॥
 जाणों जनहृदयांचीं असतीं कीं तीं विलोचनें चतुरें ! ॥ ६ ॥
 स्मरतांचि तीं जनाला सुखद तसें सुलभ सर्व हो काहीं ॥
 इहलोकिं लाभदायक मुक्तिद परलोकिंही दुजें नाहीं ॥ ७ ॥
 श्रवणा, स्मरणा, पठणा अत्युत्तम अक्षरें नसतिं दुसरीं ॥
 हीं रामलक्ष्मण अशीं तुलसीप्रिय; ऐशि ये कुणांस सरी ? ॥८॥
 हीं वर्णितां पृथक्त्वें प्रीति विलग्राचि होय त्यांमधली ॥
 जीव-ब्रह्म तसें द्वय सहजचि एकल अक्षरें जडलीं ॥ ९ ॥
 नरनारायण यांचें जैसें बंधुत्व तेविं त्यांचेंही ॥
 जगता पालनकर्ती भक्ता प्रतिपाळितीं विशेषें हीं ॥ १० ॥
 हीं कर्मभूषणें जणुं सुंदर सजतात भक्तिल्लनेला ॥
 जनहितकारक निर्मल विधुरविगर्वहि तिंहीं सकल नेला ॥ ११ ॥
 हे दोन वर्ण गमती सुगतिसुधेचे सुगंध, संतोष ॥
 वसुधाधारणतत्पर अवतारचि कूर्म आणखी शेष ॥ १२ ॥
 किंवा मधुकर जणुं ते जनमानससुंदराब्जि रमणारे ॥
 जिह्वा माय यशोदा तिज हे बळरामकृष्ण गमणारे !! ॥ १३ ॥

खुवरनामाक्षरयुग शोभत सर्वाहि अक्षरांवरतीं ॥*

छत्र तसें मुकुटमणी उपमा तुलसी समर्पि कविवर ती ! ॥ १४ ॥

श्रीतीं परस्परसमानचि नामरूप । ईशानुगा रति तयांमधली अमूप ॥

ईशासि रूप अभिधान अशा उपाधि । साधूक्ति गात अनिरूप्यहि वा अनादि
यांची लघुत्व-गुरुता कथणें चुकीच । ऐकोनि भेद गुण जाणति सुज्ञ साच ॥

नामा अधीन दिसतें जगतांत रूप । नामाविना कळतसे नच तें अपाप ॥

नामाविना करतलागतही पदार्थ । कांहींच ना कळतसे हृदया यथार्थ ॥

घेतांचि नाम परि, रूपविहीनही तो । चित्तांमधें प्रकट होउनि लोभवीतो ॥

हो नामरूप सगळेंचि अवर्णनीय । आनंद-सौरव्यद परी वदवेल काय ? ॥

साक्षी जणों सगुण निर्गुण यांत नाम । दोषां सुत्रोधक दुभाषिच नाम ' राम '

तूतें प्रकाश जरि आंतरब्राह्म व्हावा । तूं मान देहलिसमानचि आत्मजिह्वा ॥

श्रीरामनाममय निश्चल रत्नदीप । ठेवूनि तीवरि पहा तुलसि ! स्वरूप ॥१९॥

जे योगि हें जपति नाम सदा सभक्ति । वृत्ति प्रपंचिं विधिच्या वरुनी विरक्ति

ते ब्रह्मसौख्य रमती, नच वर्णवे जें । निर्बाध, निर्मल, अनुत्तम जें विराजे

सेवूं पहाति जगिं जे सुख गूढ गोड । त्याहीं स्वजिह्विं करणें हरिनाम जोड ॥

एकाग्रचित्तिं करितां जप साधकानें । येतील सिद्धि अणिमादिहि त्या सुखानें

जे आर्त लोक जपतील रमेशनामा । पावूनि दुःखलय येतिल सौरव्यधामा ॥

लोकीं चतुर्विध विराजति रामभक्त । चारी उदार, गतकल्मष, पुण्यवंत, ॥२२॥

आधार नामचि असे चतुरांहि चारां । ज्ञानी तयांत रुचला प्रभुच्या विचारा.

चारी श्रुति स्तविति नाम युगींहि चारीं । त्यांतूनि या युगिं तरी हरिनाम भारी

ज्यांनीं लयासि निजकाम समग्र नेले । श्रीरामभक्तिरसमग्न मतीसि केलें

श्रीरामनामरससिंधुसुधेंत लीन । केलें तयीं निजमनासि सदैव मीन ॥२४॥

निर्गुण, सगुण अशी ही जोडी ब्रह्मस्वरूपयुग्म असे ।

निरूपम, अनाद्यगाधहि वर्णन त्याचें असेल शक्य कसें ॥२५॥

दोर्नीहुनीहि अधिक प्रभावि नामचि असें मला गमतें ॥

निर्गुण सगुणहि दोनी अंकित करण्यास त्यास बल सम तें ॥२६॥

* ' राम ' नामातील र् (रेफ ') छत्राप्रमाणें व म् (अनुस्वार ') मुकुट-
मण्याप्रमाणें इतर वर्णांवर शोभतात.

सज्जन तत्त्वज्ञ महा लोकानुभवाशि जाणती सारे ॥
 परि मी माझी प्रीती अनुभव आंचड वदें मम विचारें ॥२७॥
 काष्ठगत अग्नि तैसा ब्राह्महि दोनी समान एकचि कीं ॥
 एक ब्रह्म तशीं तीं निर्गुण सगुणहि अभिन्न दोनिं निकीं ॥ २८ ॥
 दोनीं अगम्य परि तीं नामवळें होतिं सर्वथा सुगम ॥
 ब्रह्माहुनि रामाहुनि यास्तव नामचि बलिष्ठ हो परम ॥२९॥
 सच्चिदन अविनाशी ब्रह्म असे एकमेव अविकारी ॥
 आनंदराशि विभु हृदि असुनिहि जगिं दुःख दीन जीव करी ॥३०॥
 नामनिरूपण करतां, जपतां प्रभुनाम कीर्तनीं गातां ॥
 होई प्रकट हृदीं हरि गुप्त जसें रत्नमूल्य ये हातां ॥३१॥
 नामप्रभाव गमतो मज तो अपार । जो निर्गुणाहुनिहि हो अतुल प्रकार ॥
 रामाहुनीहि अधिकप्रभ रामनाम । माझ्या मतें वितरि तेंचि सुख प्रकाम !
 —: इति रामनामनिरूपणब्रह्मनिर्णयो नाम षष्ठस्तरंगः :—

तरंग ७ वा.

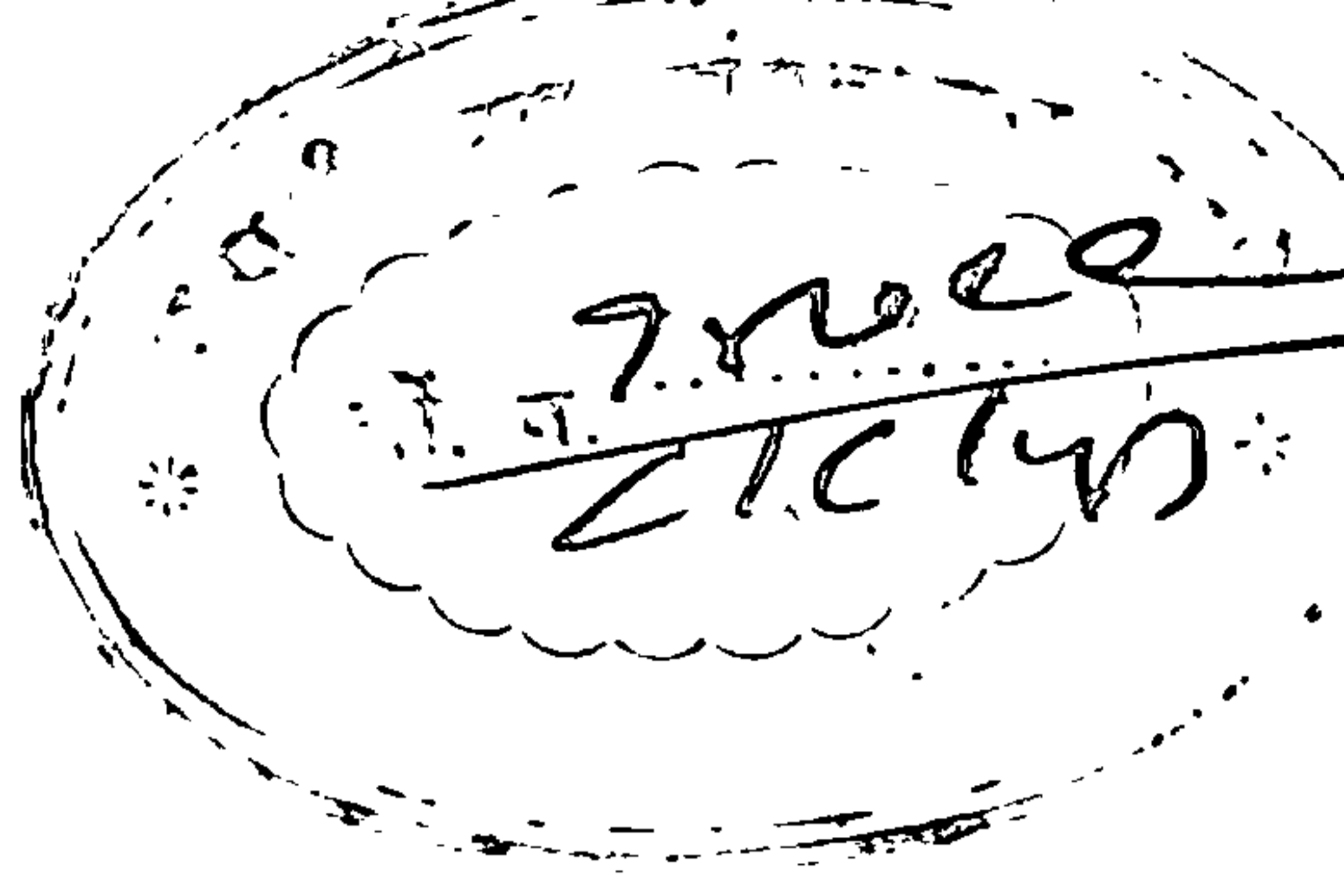
श्रीराम मानवतनू धरि भक्तकाजा । साहोनि कष्ट सुखवी बहु सत्समाजा ॥
 सप्रेम नाम जपतां परि अप्रयासें । भक्तां भला शुभद हर्षनिधी दिलासे ॥ १ ॥
 श्रीराम त्या ऋषिहितास्तव ताटकेसी । सेनासुतांसह वधोनि समूळ नाशी ॥
 दासांचिया अमित दोषयुता दुराशा । नाशीत नाम रवि जेविं निशा अशेषा २ ॥
 खंडी स्वतां उचलुनी भवचाप राम । खंडी प्रतापि आपुल्या भवताप नाम ॥
 एकाच दंडकवना करि रम्य राम । चित्तें असंख्य करि पावन रामनाम ॥३॥
 निर्दाळि राघव निशाचरसंघ कोटी । नाशीत नाम कलिकल्मषराशि मोठी ॥
 रामाहुनीहि अधिकप्रभ रामनाम । विश्वांतलें सुलभ तेंच सुखैकधाम ॥ ४ ॥
 भिल्लीण, गृध्र, निजसेवक चांगले जे । त्यांनाच राम सुगती वितरी स्वतेजें ॥
 उद्धारि नाम खळ पापि परी अनंत । महात्म्य हें श्रुतिहि वानुनि सांगतात ५ ॥
 सुग्रीव आणिक विभीषण हेच दोन । रक्षीत राम शरणागत ते म्हणोन ॥
 नामें अमेक जन पामर रक्षियेले । लोकांत हें विरुद वेदहि गात आले ॥६॥
 एकत्र ऋक्ष-कपिसैन्य करुनि राम । आयास घेइ किति सागरसेतु-काम ॥
 उच्चारितांचि परि नाम, भवाब्धि शोषे । ऐसा विचार सुजनीं करणें स्वतोषें

रामें रणीं सकुल रावण नष्ट केलों । ये तो पुरीस निज घेउनि जानकीला ॥
 साकेतवासि नृप राघव रामराय । एणेंचि देवमुनि तद्यश हृष्ट गाय ॥ ८ ॥
 नामांसिं गाति अति आवडिं रामदास । नाशीति मोहदल घोर विनाप्रयास ॥
 स्वानंदराज्यसुखिं संचरती निमग्न । स्वर्गीहि सौरव्यभर नामकृपें न भग्न ॥

ब्रह्माहुनि रामाहुनि गुरुतर हरिनाम वरद-वरद खरें ॥
 शतकोटि रामचरितीं उचलियलें म्हणुनि एक तेंचि हरें ॥ १० ॥
 वेष अमंगल जरिही नामकृपेनेंचि मंगलागार ॥
 झाला असे महेश्वर, अविनाशी भक्तभव्य करणार ॥ ११ ॥
 शुकसनकादिक योगी सिद्धमुनी नारदादि नामानें
 भोक्ते ब्रह्मसुखाचे केले प्रिय हरिहरांसि बहुमानें ॥ १२ ॥
 नामचि जपतां प्रभुनें प्रहादातें प्रसन्न होऊन ॥
 भक्तांचा मुकुटमणी केलें, अधिक न कुणी तयाहून ॥ १३ ॥
 श्रव करि हरिनामाचा जप जरि तो ग्लानियुक्त हृदयानें ॥
 अनुपम अचल अशा त्या स्थानाला नामभक्तिच तया ने ॥ १४ ॥
 पवनसुतें निजचित्तें ऋषिलें प्रेमै पवित्र तें नाम ॥
 केलो आत्मवश तयें संतत करुणानिधी घनश्याम ॥ १५ ॥
 त्यापरि अनेक अपराहि गणिकांऽजामिल-गजेंद्रसम किति ते ! ॥
 हरिनामबळें झाले मुक्तिस भाजन जपोनियां सुकृतें ॥ १६ ॥
 कुठवर वर्णावी म्यां नामाची थोरवी अशापरिं ती ? ॥
 प्रत्यक्ष रामचंद्रहि निजनामा गावयासि शक्त किती ? ॥ १७ ॥
 श्रीरामनाम कल्पद्रुमसम कलिमाजि मंगलनिवास
 स्मृतिमात्रें भाग्य चढे, झाला तुलसी तयें 'तुलसिदास' ! ॥ १८ ॥

चारी युगीं, तिनिहि काळि, तिनीहि लोकीं । नामेंचि होइ जनता जगतीं विशोकीं
 हें सांगती स्वमत वेद पुराण संत । हो रामभक्ति जर तीं सुकृतें अनंत ॥ १९ ॥
 ध्यानें युगांत पहिल्या, यजनें द्वितीयीं । द्वापारिं पूजनें तसा हरि तुष्ट होई ।
 हा पापमूळ चवथा कलि जो कराल । त्यातें तराल जर नाम सखा कराल २०
 श्रीरामनाम वितरी जगिं इच्छिलें तें । माता पिता इह; परत्रहि इष्ट देतें ॥
 न ज्ञान, भक्ति, जगिं कर्महि, या कलींत । आधार नाम; भजका नच मोकलीत

भगवान् श्रीविष्णु

परमदयारू अतिकनवाळू कौसल्येचा हितकारी ।
प्रकट जाहल्य तें आनंदित जननी झाली हृदंतरीं ॥
अद्भुतसुंदर मुनिमानसहर नयनरम्य तनु धननीला ।
रूप चतुर्भुज सायुध, शोभासागर भूषण वनमाला ॥ सु.मा.वा. त. ३१।२२
चित्रकार कै. श्रीमंत बाळासाहेब पंतप्रतिनिधि, राजेसाहेब, औंध

आहे कली कपटसागर कालनेभि । धीमान् कपींद्र बलि नाम असें म्हणें मी ॥
संसारसिंधु तरण्यास समग्र लोकां । झाली समर्थ रघुनाथकनामनौका ! ॥२२॥
आला कली कनककशियपुसाच घोर । हें रामनाम नरसिंहचि त्यासमोर ॥
निर्दालुनी सुररिपू कलिरूप पापी । प्रह्लाद जे भजक तोषवि त्यां तथापि ॥२३॥

—: इति सीतापतिरामनामसर्वोपरिवर्णनं नाम सप्तमस्तरंगः :—

तरंग ८ वा.

सद्भाव वा कुटिल भाव मनीं धरोनी । उल्हासुनी हृदयिं वा उवगोनि कोणी ॥
घेईल नाम हरिचें जर कां कदाही । पावेल मंगलचि तो दशही दिशाहीं ॥१॥
तें नाम मी स्मरुनि रामगुणांसि गाईं; । माथा विनीत करुनी रघुनाथपार्यीं ॥
ज्याची कृपा कृपण नाहिं वरप्रदानीं । न्यूनाधिका हरिल तो हरि चक्रपाणि २
जो राम मादृश कुसेवक रञ्जिताहे । तो स्वीय केवल दयाळुपणाचि पाहे; ॥
सुस्वाभिरीति जगतीं विदिताच लोकीं । कीं जाणणें मन खरें विनयावलोकीं ३
श्रीमंत, दीन, नर नागर, खंडुती वा । धीमान् विमूढ, मळके अतिशुद्ध किंवा
सारी प्रजा—सुकवि वा कुकवी कसेही । भूपा प्रशंसिति यथामतिं वाक्प्रवाहीं ४
जो साधु, सुज्ञ, नृपती अतिशुद्धभाव । तो ईश्वरांशभव दीनदयाळ राव ॥
तो, स्वादुवाक् श्रुनि, भक्तिनती, गतीतें । पाहूनि गौरवि जनां सकलां; किती तें ?
सामान्यही नृपति दाविति ही स्वरीति । श्रीकोसलेश मग तो कितुक्यापरीं ती ?
स्नेहेंच केवळ रिझे जगिं रामराय । पापात्म मंद मजहूनि असेल काय ? ६

असे ज्यांन केले उपलहि जलामाजिं तरते ।

कपी ऋक्षादीही सचिव अपुले प्राज्ञतर ते ॥

दयाळू तो राम प्रभु मज शठाच्याहि करवीं ।

रुचि प्रीती धन्या करुनि कृति घेईल बरवी ! ॥ ७ ॥

बोल तो मज गमेचि खरासा । साहि कीं रघुपती उपहासा ॥

हें नसे तरि कसा रघुनाथ-सेवकीं ' तुलसिदास ' सहात ? ॥ ८ ॥

माझे धार्ष्ट्य, तसेंचि खोडिहि किती सांगों तरी अंत न !

माझे पापगिरी बघोनि नरका वाटेल कां खंत न ? ॥

माझा मीच बघोनि तें चरकतों चित्तांत भीतीमुळें

माझा राम परी स्मेरहि न मुळीं स्वप्नींहि दोषस्थळें ॥ ९ ॥

भगवान् श्रीविष्णु

परमदयारू अतिकनवाकू कौसल्येचा हितकारी ।
प्रकट जाहत्या तें आनंदित जननी झाली हृदंतरीं ॥
अद्भुतसुंदर मुनिमानसहर नयनरम्य तनु धननीला ।
रूप चतुर्भुज सायुध, शोभासागर भूषण वनमाला ॥ सु.मा.वा. त.३१।२२
चित्रकार कै. श्रीमंत वाळासाहेब पंतप्रतिनिधि, राजेसाहेब, औंध

आहे कली कपटसागर कालनेभि । धीमान् कर्पींद्र बलि नाम असैं म्हणें मी ॥
 संसारासिंधु तरण्यास समग्र लोकां । झाली समर्थ खुनायकनामनौका ! ॥२२॥
 आला कली कनककशियपुसाच घोर । हें रामनाम नरसिंहचि त्यासमोर ॥
 निर्दालुनी सुररिपू कलिरूप पापी । प्रहाद जे भजक तोषवि त्यां तथापि ॥२३॥
 —: इति सीतापतिरामनामसर्वोपरिवर्णनं नाम सप्तमस्तरंगः :—

तरंग ८ वा.

सद्भाव वा कुटिल भाव मनीं धरोनी । उल्हासुनी हृदयिं वा उवगोनि कोणी ॥
 घेईल नाम हरिचें जर कां कदाही । पावेल मंगलचि तो दशही दिशाहीं ॥१॥
 तें नाम मी स्मरुनि रामगुणांसि गाई; । माथा विनीत करुनी खुनाथपार्यीं ॥
 ज्याची कृपा कृपण नाहिं वरप्रदानीं । न्यूनाधिका हरिल तो हरि चक्रपाणि २
 जो राम मादश कुसेवक रञ्जिताहे । तो स्वीय केवल दयाळुपणाचि पाहे; ॥
 सुस्वाभिरीति जगतीं विदिताच लोकीं । कीं जाणणें मन खरें विनयावलोकीं ३
 श्रीमंत, दीन, नर नागर, खंडुती वा । धीमान् विमूढ, मळके अतिशुद्ध किंवा
 सारी प्रजा—सुकवि वा कुकवी कसेही । भूपा प्रशंसिति यथामतिं वाक्प्रवाहीं ४
 जो साधु, सुज्ञ, नृपती अतिशुद्धभाव । तो ईश्वरांशभव दीनदयाळ राव ॥
 तो, स्वादुवाक् श्रवुनि, भक्तिनती, गतीतें । पाहूनि गौरवि जनां सकलां; किती तें ?
 सामान्यही नृपति दाविति ही स्वरीति । श्रीकोसलेश मग तो कितुक्यापरीं ती ?
 स्नेहेंच केवळ रिझे जगिं रामराय । पापात्म मंद मजहूनि असेल काय ? ६

असे ज्यांन केले उपलहि जलामाजिं तरते ।

कपी ऋक्षादीही सचिव अपुले प्राज्ञतर ते ॥

दयाळू तो राम प्रभु मज शठाच्याहि करवीं ।

रुचि प्रीती धन्या करुनि कृति घेईल बरवी ! ॥ ७ ॥

बोल तो मज गमेचि खरासा । साहि कीं खुपती उपहासा ॥

हें नसे तरि कसा खुनाथ-सेवकीं ' तुलसिदास ' सहात ? ॥ ८ ॥

माझें धार्ष्ट्य, तसेंचि खोडिहि किती सांगों तरी अंत न !

माझे पापगिरी बघोनि नरका वाटेल कां खंत न ? ॥

माझा मीच बघोनि तें चरकतों चित्तांत भीतीमुळें

माझा राम परी स्मरेहि न मुळीं स्वप्नींहि दोषस्थळें ॥ ९ ॥

मम सकलहि दोषा ऐक्युनी पाहुनीही । सरलहृदयरामें मानिलें त्यासि नाही
निरखिलि परि माझी बुद्धि सद्भावनेची । खुपति अतितोपें वानिता होय तीचि
वचन जरि कसेंही नष्ट हो; चित्त मात्र । विमलतम जयाचें, तो प्रभुप्रीतिपात्र
नच खुवरचित्तीं भक्तदोषांसि टाव । स्मरत परि कितीदा श्रीप्रभू भक्तभाव ! ११

ज्या पापा निरखुनि वालिस वधी श्रीराघव व्याधसा ।

सुग्रीवेंहि पुन्हां तसेंचि करितां, त्यातें परी ना तसा ॥

तैसें तेंचि त्रिभीषणेंहि करितां रामें मनीं नाणिलें ।

सन्मानें भरतासि भेटवुनि त्यां सप्रेम वाखाणिलें !! ॥ १२ ॥

तरुतलें वसला प्रभु प्रसन्न । तरुशिखरांवरि ते कपी निप्रण ॥

परि निजसम त्यांसि राम मानी । प्रभु तुलसीमतिं रामसा न कोणी ! १३*

साधू न रामसम, त्यांसम न प्रभूही । तो लाभकारि सकलांसचि नित्य होई ॥

सत्योक्ति ही जर, तरी तुलसीस झालें । दाहीं दिशां, सकल काल फळास आले !

सांगोनि आत्मगुणदोष असे अशेष । सर्वोसि वंदन करुनि विनम्रशीर्ष ॥

वर्णन मी यश अनुत्तम राघवाचें । जें आयकोनि कलिकल्मष काय वांचे ?

—: इति ' पट्टशरणागतसर्वस्तुतिवर्णनं ' नाम अष्टमस्तरंगः :—

तरंग ९ वा.

सांगीतली जी मुनि याज्ञवल्क्ये । एके भरद्वाज कथा सुवाक्ये ॥

संवादरूपे कथणार मी ती । सच्छ्रोतृवृंदांप्रति सौख्य देती ॥ १ ॥

श्रीशंभु निर्मि बहु शोभन हें चरित्र । तें पार्वतीसि कथिलें प्रभुनें पवित्र ॥

अत्यंत रामरति काकभृशुंडि याची । पाहूनि त्याप्रति पुन्हां कथि शंभु तेंचि २

काकभृशुंडीकडुनी एके श्रीयाज्ञवल्क्य तीच कथा ॥

श्रवण भरद्वाज पुन्हां करि ती त्याचेकडून साधुपथा ॥ ३ ॥

श्रोते वक्ते उभयाहि समदर्शी साधुशील बुधसम जे ॥

स्वकरतलामलक जसा, निजबोधें ज्यां त्रिकालही समजे ॥ ४ ॥

हरिलीला वर्णिति ते; इतरहि हरिमक्त संत सुज्ञानी ॥

गाती ऐकति चिंतिति संतत ज्या गाइल्या रसज्ञानीं ॥ ५ ॥

*किंवा— वैसे प्रभू तरुतलीं, कपि वृक्षशाखीं । एमेहि ते निजसमानचि राम लेखी ।
हें देखनां वदतसे तुरुपी स्ववाणी । स्वामी सुशीलनिधि रामविना न कोणी १३

मीहि वराहक्षेत्रीं हीच कथा गुरुमुखें जरी परिसें ॥
 परि मी अजाण बालक यास्तव चित्तीं ठसे न तें सुरसैं ॥ ६ ॥
 कथा श्रीरामाची अतिशय असे गूढ रमणी
 तिला श्रोता वक्ता उभयहि हवे पांडितमणि ॥
 कलीच्या पापांनीं ग्रसित जडगा जीव मम हा ।
 कळावी त्या मूढा कशि मधुर तीची चव अहा ! ॥ ७ ॥
 तथापि प्रेमानें गुरुवर पुन्हां तीच सुकथा ।
 कितीदा जें सांगे , कळलि मज ती मन्मति यथा ॥
 प्रबोधाया माझे हृदय, मम भाषेत करतां ।
 हरि प्रेरी जैसा मम मतिविवेकांसि भर तो ! ॥ ८ ॥

संदेह मोह हृदिचे भ्रम घालवीती । नौका मल भवसरित्तरणास हो ती ॥
 विश्राम सुज्ञमतिला सकलप्रहर्षा । वर्णान राघवकथा कलिपापकर्षा ॥ ९ ॥
 पुण्या कथा भरणिशीऽ कलिपन्नगाला । बोधामिलगिं अरणी जणुं जन्ममूला
 वाटे कलीमधिल ती जणुं कामधेनु । संजीवनी जणुं मुळी सुजनासि वानूं ॥
 पीयूषपूर्ण सरिता वसुधातलींची । कीं भेक जो भ्रम तथा भुजगीच साची ॥
 नाशीतसे भय तसें , नरकासि वेगें । याकारणें असुरसेनतुलसिऽ ती घे ११
 जी साधुदेवकुलरक्षक हो भवानी । लक्ष्मीच सजनपयोनिधिमाजिं कोणी ॥
 पृथ्वी जणों अचल विश्वभरा वहाती । कालिंदि कालमुखकृष्णमसी* अशी ती १२
 जीवासि मोक्षद अशी जणुं काय काशी । पुण्या प्रिया रघुवरा तुलसीच जैशी
 माता हिता तुलसिला हुलसीच† धन्या । शंभुप्रिया अनघ मेकलशैलकन्या× १३

‡भरणि-१ सर्पविष उतरविणारा एक मंत्र अगर मणि;

२ भरणि नांवाचा एक पक्षी. सापाला पाहून हा अंग संकोचून पडतो; सापानें त्यास गिळतांच हा पंख फुलवून सापास फाडून वाडेर पडतो असें वर्णन आहे. निरनिराळे अर्थ टीकाकारांनीं केले आहेत.

‡असुरसेन- गयेंत याच्या पृष्ठावर विष्णुपदीं पिंडप्रदान करतात व नरकनाश साधतो.

*मसी- शई.

†हुलसी- श्रीतुलसीदासांच्या आईचें नांव.

×मेकलशैलकन्या- नर्मदानदी, अगर गौरी.

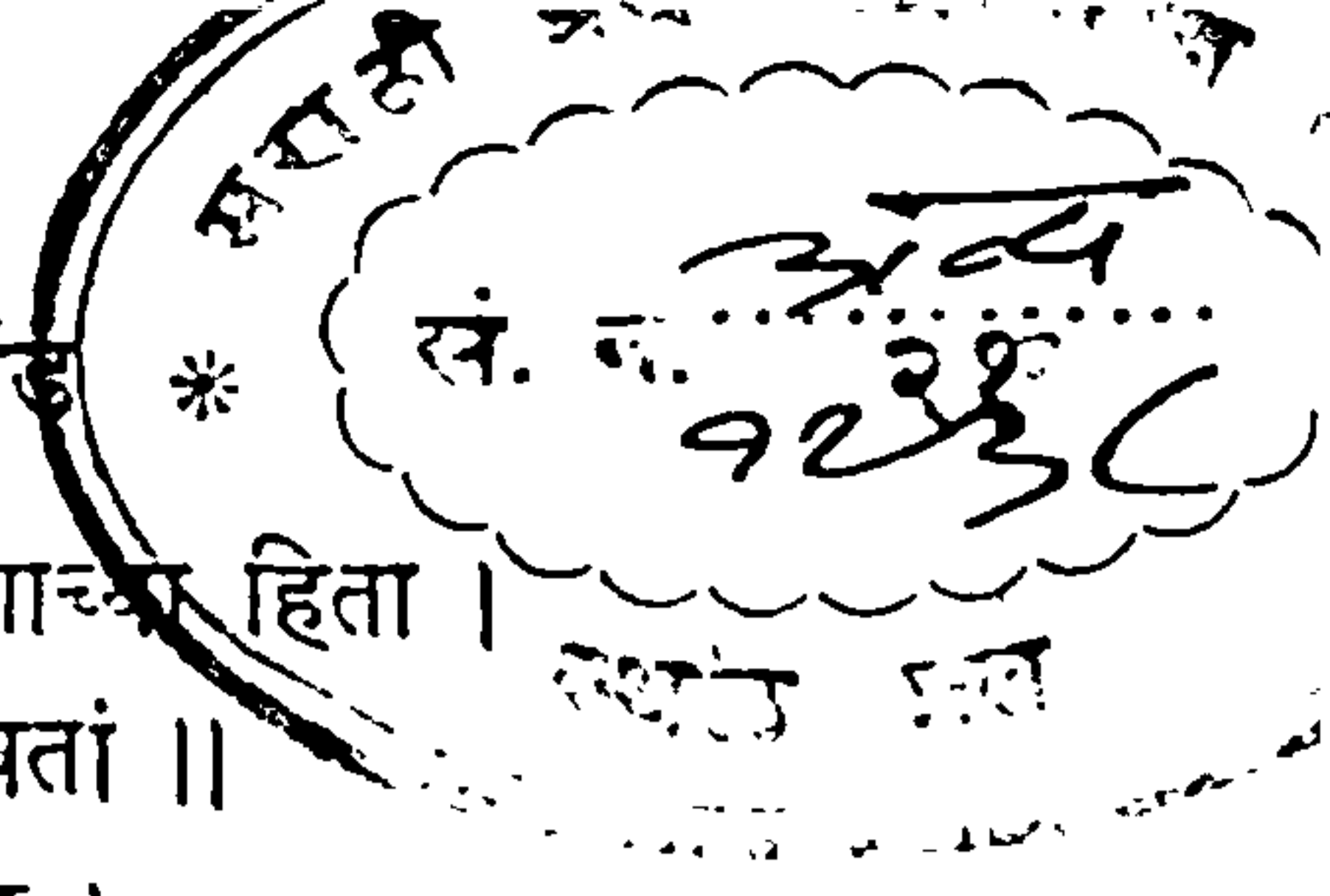

सुश्लोकमानस

जी सर्वसिद्धिसुखवैभवाशि मूर्ता । जी सद्गुणामरगणा अदिती सुमाता ॥
 श्रीरामभक्तिरतिची परमावधीसी । सेव्या सदैव रघुनाथकथा सुधीसी ॥ १४
 मंदाकिनीच जणुं रामकथा अवीट । हें चित्त सुंदर गमे गिरि चित्रकूट ॥
 सत्प्रेमभक्तिसुभगोपवनांत तेथें । सीतारघूत्तम रमे, तुलसी कथी तें ॥१५॥

सीतारामकथा मनोहर अशी भक्तासि चिंतामणि ।
 कीं शृंगारचि ती गमे करितसे सद्बुद्धि ही कामिनी ॥
 रामाचें गुणराशि मंगल जगा धर्मार्थकामप्रद ।
 तैसे मुक्तिद योगबोधविरतिश्रीसद्गुरू कोविद ॥१६॥
 संसारामय घोर नष्ट करण्या जे मूर्त धन्वंतरी ।
 सीताराघवभक्तिचे जनक जे मातापित्यांचे परी ॥
 सान्याही व्रतधर्मनित्यनियमां जे जाहले वीजसे ।
 जें जें संसृतिपापताप शमती शोकासि थारा नसे ॥१७॥
 लोकांचे प्रिय रक्षिते इहपरीं श्रीराघवाचे गुण ।
 राजा साधुविचार, शूर सचिव प्रख्यात तद्भूषण ॥
 ते कीं होत अगस्ति शोषत महा लोभाब्धिचें जीवन ।
 दारिद्र्याख्य दवानला शमविते ते भूरिवर्षीं घन ॥१८॥
 कामक्रोध दुरंत पाप कलिचें मत्त द्विपांचे गण ।
 त्यांतें शावक सिंह लोकमनिंच्या कांतारिं ते सद्गुण ॥
 श्रीशंभु त्रिपुरारि त्यासि अतिथी जे पूज्य झाले मनीं ।
 सन्मलें विप्रयाहिचें विप्र महा जे नाशिणारे मणि ॥ १९ ॥
 जे कीं नाश करीति उग्र लिखितें भाळावरी कोरिलीं ।
 सूर्यांशू जणुं दिव्य मोह-तिभिरें ज्यांनीं झर्गीं वारिलीं ॥
 वर्षोनि प्रतिपाळिते घन जणों जे दासशालीं प्रति ।
 जे कीं सजनचित्तशारदनर्भीं नक्षत्रराशिद्युति ॥ २० ॥
 देती सर्व अभीष्ट ते जणुं तरु स्वर्गांतले कामद ।
 भक्तां सौरव्यद विष्णु शंभु जणुं ते, सुप्राप्य ज्यांचें पद ॥
 यांतें राघवभक्त मानिति जणुं कीं जीवनद्रव्य तें ।
 कीं ते भोग अतीव पुण्य फळुनी भोगावया लाभते ॥ २१ ॥

प्रथमसोपान - वालकांड *

किंवा ते निरुपाधि संतन्त्रि जणूं जागे जगाच्या हिता ।

वाटे सजनचित्तमानससरीं ते हंस कीं तत्त्वतां ॥

गंगेचेच तरंगसंघ जणुं ते विश्वाप्रती पावन ।

द्यात्री रामगुणांसि काय उपमा सर्वोत्तमा याहुन ? ॥२२॥

दुस्तर्क दुश्चरण दंभ कली कुमार्ग । पाखंड तेविं कपटात्मकतादिवर्ग ॥

या इंधनासि सगळ्या झणिं जाळणारा । अग्नि प्रचंड जणुं रामगुणौघ सारा ॥२३॥

चरित रघुपतीचें पौर्णिमेच्या शशीसैं । भरित निजगुणांनीं सर्वही विश्व तोषें

परि अधिक विशेषें लाभ कल्याण थोर । सुजनकुमुद घेती चित्तरूपी चकोर ॥२४॥

[चरित रघुपतीचें पौर्णिमाचंद्र तें कीं । सुखवि निजगुणांनीं ही समग्रा त्रिलोकी

परि अधिक तयांचा हर्ष वाटे विशेष जगिं कुमुदचकोरां सजनां भाविकांस २४]

—* इति रामायणमाहात्म्ययथार्थवर्णनं नाम नवमस्तरंगः *—

तरंग १० वा.

करी प्रश्न जैशापरी श्रीभवानी । तिला बोलिलें तें जसें श्रीभवांनीं ॥

प्रसंगास त्या सर्व गाईन आतां । रचोनी विचित्र प्रबंधां समस्तां ॥१॥

जयांनीं नसे ऐकिलें या कथेतें । न वाटे तयां कांहिं आश्चर्य येशें ॥

कथा ही असामान्य चित्रा अनंता । न आश्चर्य त्याचें गमे बुद्धिमंता ॥२॥

नसे राघवाच्या कथावधीस पार । असा ये बुधांच्या मनीं कीं विचार ॥

जर्गी राघवाचे असंख्यावतार । शतें कोटि रामायणांचा प्रसार ॥३॥

जर्गी कल्पभेदें अनेकें चरित्रें । मुनी गाति जीं कीं सुरम्यें पवित्रें ॥

न घेतां मनीं कांहिं त्यांमाजिं शंका । कथा सेविजे आदरें निष्कलंका ॥४॥

अनंत तो राम अनंत तद्गुण । अमंतविस्तारचि तत्कथागण ॥

विचार ज्यांचे शुचि, ते महामती । न चित्र, रामायणभेदिं मानिती ॥५॥

करुनी या रीतीं सकलपरिचे संशय वुरीं ।

धरुं भावें धूली रज गुरुपदाब्जोद्भव शिरीं ॥

करांतें जोडोनी पुनरपि समग्रां विनवितों ।

न कीं लागावा या विमल कवना दोष लव तो ॥६॥

आतां नमूं हरिहरांप्रति आदरानें । श्रीरामसद्गुणगणां वटुं मंजु गानें ॥

हैं वर्ष षोडश शतें वर एकतीस । या संवतीं तुलसिदास लिही कथेस ॥ ७

ही चैतशुद्धनवमी दिन भौमवार । सकेतिं हें प्रकट होत चरित्र थोर ॥
या रामजन्मदिनिं येति समग्र तीर्थें । सकेतिं, सांगति असें श्रुति, संत, वेत्त
येतात देव, मुनि, मानव, दैत्य, नाग । सेवावया खुवरासि तसे विहंग ॥
जन्मोत्सवा करिति सजन भक्तिमूर्ति । गाती नितांतमधुरा खुनाथकीर्ति ९

सजनवृंदें मजन पावन शरयूजलामधें करुनी ।

जपती श्रीरामातें ध्यानें तो श्यामसुंदर स्मरुनी ॥१०॥

जिच्या दर्शनस्पर्शनीं, स्नानपानीं । हरे पाप, ही ख्याति वेदां पुराणीं ॥
नदी थोर, पुण्या तिच्या पार नाहीं । न वर्णूं शके शुद्धधी शारदाही ॥११॥

सुरम्या अयोध्यापुरी ख्यात लोकीं । जगत्पावनी रामधामप्रदा कीं ॥

तिथें त्यागितां देह जीवप्रकारा । चुके संसृतीचा समग्राहि फेरा ॥१२॥

पुरी ती मनोज्ञा असे सर्वरीतीं । खनी मंगलांची, यशें सर्व देती ॥

शुभारंभ येथें करीं मी कथेसी । स्मृता कामदंभोन्मदां जी विनाशी ॥१३॥

या ' रामचरितमानस ' रसभवना नाम ठेविलें कवना ॥

कवणांहि ऐकतांश्रणिं देइल संतोष संतत श्रवणा ॥ १४ ॥

विषयदवानलकाननिं चित्तमतंगज नितांत होरपळे ॥

तत्ताप या सरोवरिं ' मानसिं ' होतांचि मग्न, दूर पळे ॥ १५ ॥

मुनिंना रमवी, शमवी दोष त्रिविधहि विनष्ट तूर्ण करी ॥

दारिद्र्य दुःख यांना दावानलसेंच जाळुनी विखरी ॥ १६ ॥

कलहदुराचारादिक कलिकलुपां नुरवि कवन शिवरचित ॥

हें ' रामचरितमानस ' पावन सेवन करावया उचित ॥ १७ ॥

रचना करुनि महेश्वर निजमानसिं रामचरित ठेवी तें ॥

सुसमयिं मग तें त्यानें सांगितलें आवडीं स्वदेवीतें ॥१८॥

त्या ' रामचरितमानस ' म्हणउनि सन्नाम कल्पिलें प्रभुनें ॥

रससुखद तें वदें मी, श्रवणें सादर मनें तथा सुजनें ॥१९॥

हे ज्या प्रकारिं जगिं ' मानस ' निर्भियेलें । तैसें जर्गी प्रसृत ज्यास्तव सर्व केलें
तो मी प्रसंग कथितों सगळाच आतां । ठेवोनि शंभुगिरिजापदपद्मिं माथा २०

इति रामचरितमानसप्रारंभश्रीअयोध्यास्वरूपप्रभाववर्णनं नाम दशमस्तरंगः ।

तरंग ११ वा.

शंभुप्रसाद हृदयीं उल्लसवी शुभमती, म्हणुनि तुलसी ॥
 हें ' रामचरितमानस ' रचितों सुंदर, मति स्फुरेल जशी ॥१॥
 सजन सहृदय रसिकें परिसावें काव्य हें सुरस रुचिर ॥
 न्यूनाधिकां सुधारुनि सेवावा रस त्यांतला सुचिर ॥२॥
 वेदपुराणमहोदधि शोपुनियां साधुमेघ वृष्टि करी ॥
 सन्मतिभूमीवरतीं अगाध हृदयस्थलासि पूर्ण भरी ॥३॥
 तें जल रामयशोमय निर्मल शुचि मधुर मंगलावास ॥
 रसिकमनोहर सौख्यद सेवुनि बुध घालवी भवायास ॥४॥

गातात संत हरिच्या सगुणात्मलीला । ज्या नाशित्ती हृदयिंच्या सकला मळीला
 जी वृष्टिंतील हरिभक्ति अवर्गनीय । ती वारिची मधुर शीतलताच होय ॥५॥
 पानीय तें सुकृतशालिंसि पथ्यकारी । श्रीरामभक्तजनजीवन तेंच वारि ॥
 मेधाक्षितीवरतिं पावन वारि ये तें । वाहोनियां इरुतिपथें भरि मानसातें ॥६॥
 त्या सुस्थला भरुनि तें स्थिर वारि राही । सर्वासि पथ्यकर शीतल सौख्यदाई ॥
 जें सौरसें अतुलनीय असंचि हो कीं । सौंदर्य तादृश चिरंतन नान्य लोकीं ! ७
 संवाद सुंदर अतीव विचारपूर्व । जे बुद्धिनें रचियले जणुं हर्षपर्व ॥
 ते चार होत जणुं घाट सुरम्य साचे; । पावित्र्यपूर्ण हृदयंगम मानसाचे ॥८॥

कांडें सप्त सरोवरास सजती सोपानशीं सुंदर ।
 ज्ञानाच्या नयनीं त्यां निरखितां आनंदतें अंतर ॥
 माहात्म्य प्रभुचें अगाध जल कीं ज्या ना मिती ना गुण ।
 सीतारामयशा सुधाचि उपमा ऐसें करुं वर्णन ॥ ९ ॥

काव्योपमा अतिमनोहर वीचिल्लीला । चौपाइ वारिरुहपत्रसमा विलोला ॥
 वक्रोक्ति मंजुळ मनोरम शुक्ति होती । अभ्यंतरी विखुरलीं जणुं दिव्य मोतीं ! ॥
 दोहे नितांतमधु सोरठपत्रजाती । ते छंद सुंदर रसाळ विराजताती ॥
 जे भासती कमलसंघ मनोजरंगी । शोभा धरीति बहु काव्यसरोवरांगी ॥ ११ ॥
 भाषा सुरम्य, मधु भाव, अतुल्य अर्थ । हे गंध गोड मकरंद पराग त्यांत ॥
 हो पुण्यपुंज जणुं मंजुळ भृंगपांक्ति । ज्ञानादि वर्णित विरक्तिहि हंस होती १२

ध्वनि चतुरोक्ति मनोहर गुणजाती हे अनेक काव्यगुण, ॥

बहुविध मीन जणों ते सुंदर या मानसीं वघे निपुण. ॥ १३ ॥

धर्मार्थ-काममोक्षज्ञानादि विचार योगविज्ञान ॥

नवरस विराग जपतप यां जलचर हेंचि चारु उपमान ॥ १४ ॥

पुण्यात्म साधुजन नामगुणादि गाती । ते चित्ररंगि जणुं वारिविहंग होती ॥

सत्संघ भोंवति सुशोभति आंवराई । श्रद्धा वसंत ऋतु पोषक नित्य होई १५

जें भक्तिचें निरूपण विविध परीचें दया क्षमा यांचें ॥

ते जणुं लतादरुमांचे मंडप रसिकास आवडयाचे ॥ १६ ॥

शमदमनियमविवेचन पुणें हीं, ज्ञान हीं फलें मधुर ॥

हरिपदवर्णन तद्रस उत्तम ज्या वेद वर्णिती चतुर ॥ १७ ॥

तैशा अवांतरकथा नानाविध ते प्रसंग रम्य तसे ॥

ते तेथिल बहुरंगी मधुभाषी शुक्रमयूरकोकिलसे ॥ १८ ॥

रोमांच जे, तनुवरी उठती विज्ञेय । त्या वाटिका उपवनीं वनिं भक्तिपोष ॥

आनंद त्यांवरि विहंगविहार; तेथें । स्नेहांवु मालि मन लोचनिं सिंचितें तें !

हें भक्तिचें चरित जे जन साधु गाती । ते या सरा चतुर रक्षणकारि मूर्ति ॥

जे आदरें परिसती नर आणि नारी । ते मानसप्रभु खरे चरिताधिकारी ! २०

दुष्टान्तरात्म विप्रयी बककाकरूप । दुर्भागि त्यां गति सरापाशिही दुराप ॥

थारा इथें विषयगोष्टिरसां न नाना । शंबूक, वेडुक, शृगाल अशांसमानां

या कारणेंच कधिंही बककाक कामी । येती न या निकटही विषयानुगामी ॥

येऊं पहाति जरि ते बहुत श्रमांहीं, । येणें सरा हरिकृपेविण शक्य नाही ! २२

हो दुष्ट संगति कुमार्ग भयाण उग्र । व्याघ्राहि—सिंहसम दुष्टवचें समग्र ॥

जंजाल पाश गृहिंचीं बहुसाल कायें । तीं तुंग दुर्गमगिरीसम दुर्निवायें ॥ २३ ॥

संमोहमानमदरूप अरण्य दाट । त्यामार्जि मीरण कुतर्कनद्या; न वाट ॥

श्रद्धावळें रहित, ज्यां नच संगि संत । ना रामिं भक्ति, न तयां गति मानसांत

अशांही कष्टांतीं जरि कुणि सरासन्निध रिधे ।

तिथें पांचे तां त्या झणिं निविड निद्राचि विलगे ॥

तसें त्याचें अंगीं भरत जडतारूप हिंवी ।

अभाग्या त्या नाहीं सरनिकटिंही स्नान लवही ॥ २५ ॥

ज्यांतें राम कृपाकटाक्षिं निरखी त्यांना न हीं संकटें ।
 ते या सादर डुंवती सरिं; न त्यां तापत्रयांचे झटे ॥
 ज्यांची रामपदांबुजीं अतिशय प्रेमार्द्र झाली मति ।
 केलें कांहिं, तरी सराप्रति न या केव्हांहि ते सोडती ! ॥२६॥
 कोणी वांछि करावयासि जर कां या सत्सरीं मज्जनें ।
 त्यानें आधिं करावयासिच हवा सत्संग शुद्धें मनें ॥
 व्हावा मानसचक्षु हाच जन हो ! या ' मानसीं ' लागला ।
 स्नानें याच सराचिया कविमती ही जाहली निर्मला ॥२७॥
 आनंदवीचि हृदिं उल्लसत्या अनंत । प्रेमौघ हर्षहि उचंवळले मनांत ॥
 तोच प्रवाह कवितासरिदोघ झाला । श्रीरामनिर्मलयशोजलिं पूर आला ! ॥२८॥
 नामें ती सरयू नदी, उगम हो जीचा महन्मंगलें ।
 लोकांचें मत, तेविं वेदमत हीं कलें जिर्नी मंजुलें ॥
 पुण्या मामसनादिनी, जलभरें जी नेइ वाहनियां ।
 तीरींच्या तृणवृक्षमूलसदृशां पापां कलींच्या भयां ॥ २९ ॥
 तसे श्रोते वृंद त्रिविधपरिचे भाविक वरे ।
 तिच्या दोहीं तीरांवरि जणुं पुरें, ग्राम, नगरें ॥
 सभा संतांघ्री तो अनुपम अयोध्याचि गमली ।
 प्रसू मांगल्याची सकल दुरितें जेथ शमलीं ॥ ३० ॥
 —: इतिश्रीरामचरितमानसवर्णनं नाम एकादशस्तरंगः :—

तरंग १२ वा.

श्रीरामकीर्तिलयी सुंदर सरयूतरंगिणीजल तें ।
 श्रीरामभक्तिलयी सुरसरितेलागि संगमें मिळतें ॥ १ ॥
 सानुज रघुरायाचें पद्मन यश युद्धमूल जें पसेर ॥
 तोच महानद शोभन शोणाभिध मग तिच्यामधेंच सरे ॥ २ ॥
 त्या सरयूशोंगांतरिं साजतसे सुरसरिद् विशेषचि ती ॥
 कीं ती विरतिविवेकां संगत शोभे सुमूर्त भक्ति अति ॥ ३ ॥
 भक्तत्रितापहारी प्रवाह मग तो मुखत्रयें मिळतो ॥
 रामस्वरूपसागरिं, सकलशरण्य प्रभाव हा कळतो ॥ ४ ॥

मानसि जन्मा येउनि शरयू गंगेसि संगता झाली ॥
 हीच्या श्रवणें सजनचित्ता पावन गुणाढ्यता आली ॥ ५ ॥
 मध्यें मध्यें साजति चित्रविचित्रें कथानकें सुरसें ॥
 तीं शरयूतीरींचीं उद्यानें काननोंचि वाटतसे ॥ ६ ॥
 श्रीशिवगिरिजा यांच्या लग्नाचीं वर्णनें बहुत रुचिरें ॥
 जाणों तींच जलचरें अगणितपरिंचीं, मती तिथें विचरे ॥ ७ ॥
 श्रीराघवजन्माच्या आनंदोत्सवकथा शरयूसुरिते ॥
 आवर्त-तरंग तशा शोभति अति, रसिक तुष्ट ज्यांवरि ते ॥ ८ ॥
 बालचरित्रें चारहि बंधूंचीं कमलराशि बहुवर्णी ॥
 नृपराज्ञीपरिजनकृत सुकृतें अलि, जलविहंग, कधि वर्णी ॥ ९ ॥
 सीतास्वयंवरकथा मधुरा सुकांता । ती झांकली जणुं नदीसुप्रमा अनंता; ॥
 सत्प्रश्न जे कुशल, वायति त्याच नावा । जीं उत्तरें चतुर, नाविक धीर ते वा !
 अन्योन्यसंकथन सच्छ्रवणादि तेथें । तीरावरी पथिकसंघचि वाटती ते ॥
 ती घोर धार जणुं भार्गवरामरोप । रामोक्ति घाट जणुं काय सुबद्ध तीस ! ॥ ११ ॥
 सानुजरामविवाहोत्सव सर्वांलागिं सुखद शुभकर ते ॥
 वाटे शरयूचे कीं पूरचि उल्लासले तिच्यावरते ॥ १२ ॥
 हीच्या पठणें, श्रवणें ब्राह्म्यांतरिं हृष्टकाय जे होती ॥
 सुकृती प्रसन्न संतत संत तपोमूर्ति तद्रसिं नहाती ॥ १३ ॥
 श्रीरामयौवराज्याभिषेक-मंगलमहोत्सवादि तसे ॥
 तत्तीरीं भिळेल्ल्या पर्वमहोत्सवसंमाज वाटतसे ॥ १४ ॥
 कैकेयी कुटिलमती आणी जीं संकटें विविध त्रिकट ॥
 तीं शरयूसलिलांतिल भासति जणुं काय शैवलें प्रकट ! १५ ॥
 शमन करिती उत्पातांच्या असंख्य गणांप्रती ।
 भरतचरितें, तत्तीरींचीं जणों जप-याग तीं ॥
 अवगुणकथा दुष्टात्म्यांच्या सपाप कळींतल्या ।
 जलमल वकां-काकांपेशा सरित्तिटिं वाटल्या ॥ १६ ॥
 श्रीराममूर्तिशरयू साहीहि ऋतूंत सर्वही कालीं ॥
 अत्यंत रम्यदर्शन पावनतम सर्वसुभगगुणशाली ॥ १७ ॥

शिवहिमशैलसुतांचा विवाह हा ऋतु तिच्यांत हेमंत ॥
जन्मोत्सव रघुपतिचा शिशिर गमे हा सुखप्रद अनंत ॥१८॥
श्रीरामजानकीचें लग्नसमारंभ-वर्णन विराजे ॥
ऋतुराज वसंत जणों देई सुख, हर्ष, मंगल मना जें ॥१९॥
वनगमन राघवाचें हाच जणों होय दुःसह ग्रीष्म ॥
तेथें वनवासकथा पंथा पवनातपें प्रखर भीष्म ॥२०॥
भीषण निशाचराशीं केलें जें तुमुल युद्ध घनघोर ॥
वर्षर्तु तोच सुकूलशालींते सुखद पथ्यकर थोर ॥२१॥
श्रीरामराज्यसुख जें, रामाचे विनयवैभवादि तसे ॥
यांचें वर्णन सुंदर शरदतु जाणों प्रसन्न साजतसे ! ॥२२॥

सतीशिरोरत्न पवित्र सीता । तद्वर्णनांची रमणीय गाथा ॥
ती वाटते सद्गुणराशि साची । अनुत्तमा निर्मल त्या जलाची २३
भरतस्वभाववर्णन वाटतसे कीं मनोज्ञ शीतलता ॥

जीतें न खंड केव्हां, यद्गुण कवणां कर्घां न ये तुलतां ॥२४॥
त्यांचें परस्परनिरीक्षण, बोलणें तें । ती प्रीति, मीलन तसें हसणेंहि तें तें
सौभ्रात्र तें अतुल बंधुचतुष्टयांत । हीं कीं नदीजलें मधुत्व सुगंध होत २५ ॥
माझे सुदीनपण आर्ति विनम्रता हीं । तसें लघुत्व जलें त्या; परि खोडि नाहीं
सौंदर्यवृद्धि गुण उत्तम वारिचा तो । मोठ्या गुणांत लघु दोष बुडोनि जातो !
तें वारि अद्भुत खरें; श्रुतही सुखासी । आशातृषा हसनि चित्तमलाहि नाशी
तें रामभक्तिस विषोष करी नितांत । नाशीत किल्विष कर्लांतिल दुःखजात ॥
संसारखेद शमवी करि हर्षपोष । दारिद्र्यदुःखदुरितादि विनाशि दोष ॥
निर्दालि मोहमदकोष तसाच काम । पोषी विराग सुविवेक विशुद्धिधाम २८
या आदरें सलिलें मज्जन पान होतां । हत्ताप पाप शमुनी, न उरोचि चिंता ॥
ज्यांनीं न आत्ममन या धुतलें जलांत । भीतां तयांसि कलिकालविपत्तिपात ॥

तृष्णावस्त असे ते; रविकरसंसाररूप हें वारि ॥

पाहूनि जीव मृगसा फेरे घे ; कोण तें असुख वारी ? ! ॥ ३० ॥

गुणगण लुजलाचें गाउनी, जेविं येत, । सुचिर मम मनाला स्नान घालूनि त्यांत
स्मरुनि हृदिं भवानी-शंकरांच्या पदांना । रघुपतिसुकथेच्या मी करीं रम्य गाना

श्रीरामपादपद्मां धरुनि हृदीं तत्प्रसाद सेवून ॥

वर्णू मुनिवर्यद्वयसंवाद स्वादु जो सुधेहून ॥३२॥

—* इति मानसरूपकं समाप्तं नाम द्वादशस्तरंगः *—

तरंग १३ वाः

अथ कथाप्रारंभः

होते भरद्वाजमुनि प्रयागीं । अतीव जे रामपदानुरागी ॥

निधान जे शांतिदयादमांतें । ज्ञानी तपस्वी परमार्थनेते ॥ १ ॥

माघीं रवी मकरराशित जें प्रवेशी । येती प्रयागिं सगळे जन भक्तिराशि ॥

देवौघ-दैत्यवर-किंनर-मानवांसी । वाटे त्रिवेणिजलिं मज्जन पापनाशी ॥२॥

ते आवडीं भजति माधवपादकंजें । स्पर्शोनि अक्षय वटा तनु हृष्ट साजे;

अत्यंत पुण्यकर आश्रम तो मुनीचा । घालीत जो ऋषिवरांसहि मोह साचा ॥३॥

स्नानार्थ जे ऋषिमुनी बहुसंख्य तेथ । त्या तीर्थराजिं सगळेच समूह येत ॥

उत्साह-भक्तियुत आश्रमिं त्या प्रभातीं । अन्योन्य ईशगुणगानिं रमोनि जाती ॥

चाले ब्रह्मनिरूपण धर्मविधी तत्त्वभाग ते कथिती ।

भगवद्भक्तिविवेचन वैराग्यज्ञान ते जणों मथिती ॥ ५ ॥

स्नानें करुनि अशिं ते मुनि माघनाशीं । सोरहि जात परतोनि निजाश्रमासी ॥

आनंद थोर लुटती प्रतिवर्षिं ऐसा । स्नानार्थ येत मकरीं ऋषि तीर्थवासा ॥६॥

ते एकदां स्नान करुनि मागुतीं । मुनींद्र आले निज आश्रमांप्रति ॥

श्रीयाज्ञवल्क्यासि तथापि तो मुनि । घेई भरद्वाज नमूनि ठेवुनी ॥ ७ ॥

प्रक्षालि अदरें तो पावन तत्पादपंकजें विमलें ॥

देऊनि आसन करी पूजन, हृत्ताप यद्गुणें शमले ॥ ८ ॥

वःखाणुनि तत्रश मुनि अति मृदुवचनीं तथा पुसें ऐसें ॥

“ मुनिवर्य ! एक संशय मोठा माझ्या मनामधें वैसे ॥ ९ ॥

आहेत वेदतत्त्वं करगत वदरें तशीं तुम्हां ठावीं ॥

पुसण्यास भीति लजा लवहि बुधाला कदा न वाटावी ॥१०॥

होई अकार्य जर मी नच तें पुसेन । देवदस्ती मुनिपुराणकथा सुजाण —

गातात कीं, कपट आचरितां गुरूशीं । न ज्ञान निर्मल हृदंबुरुहीं प्रकाशी ११

मी यास्तव प्रकटितों मम चित्तमोह । नाशा तथा, करुनियां करुणाप्रवाह ॥
 आहे प्रभाव अभित प्रभुरामनार्मी । हें गाति संत निगमागम भक्तिकामी १२
 तो ज्ञानराशि अविनाशि गुणाधिवास । हें नाम संतत जपे हृदयीं महेश ॥
 विश्वांतले सकल आकर जीवजाति । काशींत मृत्यु घडतां हरिपार्शि जाती १३
 नामप्रभाव मुनिवर्य ! रघूत्तमाचा । हाही गमे, शिवहि तें उपदेशि वाचा ॥
 'हा राम कोण ?' मज वाय्तसे पुसावें । तुम्ही वदा मजसि तें स्वकृपास्वभावे
 साकेतराज-सुत राम जगांत एक । साऱ्यांस ठाउक रघूत्तम तो सुरेख ! ॥
 नारीवियोग करि ज्यास सशोक भारी । संकरुद्ध तो दशमुखा रणरंगि मारी १५
 सांगा प्रभो ! हर जपे हृदि कोण राम ? । सर्वज्ञ केवल तुम्हीं मुनि सत्यधाम
 तो तोच दाशरथि राम ? किं अन्य कोणी ? सांगा विवेकनयनीं मनिं पारखोनी
 जेणें निमेल मम हा भ्रम सर्व थोर । वर्णा कथा अशि सुविस्तृत सौख्यपूर. ”
 तें याज्ञवल्क्य वदले वच मंदहासें । “ रामप्रभावगुण जाणसि तूं विशेषें १७
 देहें मनें वचनिं राघवभक्त होशी । माते कळे चतुरता तव चित्ति कैशी ; ॥
 तूं गूढ रामगुण जाणुं पहासि सारे; । हें नेणत्यापरि उगा पुससी असा रे ! १८
 वत्सा ! करीं श्रवण सादर एकचित्ते । सांगेन राघवकथा अति रम्य तूतें ॥
 काली कराल महिषासुर मोह नाशी । ऐशी रघूत्तमकथा गमते मनासी ॥१९
 कीं कौमुदीच जणुं राघवचंद्रगाथा । होती चकोर जणुं, संत तियेसि गातां ॥
 पूर्वी उमाहि धरि अंतरि हीच शंका । तें ही वृषांकहि कथी तिज निष्कलंका

तूतें कथिन यथामति उमाहरांचा असा कधीं झाला ।

संवाद, तेंचि ऐकें, नेइल विलया तुझ्या विषादाला ॥ २१ ॥

॥ इति याज्ञवल्क्यभरद्वाजसंवादे त्रयोदशस्तंरगः ॥

तरंग १४ वा

त्रेतायुगांत शंकर अगस्त्यमुनिपार्शि एकदां आले ॥

संगें सतीहि होती, विश्वपित्या पूजुनी मुनि निवाले ॥ १ ॥

मुनिवर्यें रामकथा वर्णिली परम पावना सुखदा ॥

तच्छ्रवणें परमात्मा परमसुखीं मग्न होय शंभु तदा ॥ २ ॥

हरिभक्ति त्या ऋषीनें शोभन पावन महेश्वरा पुसली ॥

कथिली ती त्यास तयें कीं भवणीं योग्य वृत्ति त्या दिसली ३ ॥

माता पिता गुरुजन प्रभु सांगती तें । मानून सर्व शुभ, आचरणें सुभक्तें ॥
 कल्याण सर्व करणार तुम्हीच मातें । तुम्हां प्रणाम मम नित्य रघूत्तमांतें ॥
 एकोनि तें वचन शंकर बोलला जें । सद्धर्म भक्ति सुविचार जयीं विराजे
 संतोषुनी वदत राम ' भवत्प्रतिज्ञा । सत्या असे, मम धरा वच चित्तिं सुजा !'
 ऐसें वदोनि रघुनायक गुप्त होय । तद्रूप सांठवि मनीं हर दर्शनीय ॥
 सप्तर्षि येति तितुक्यांत हराकडे ते । बोले प्रभू वचन उत्तम हें तयांतें ॥ ३४
 " मुनिवर ! अजिं तुम्हीं पार्वतीपाशिं जावें । मजवरतिं तिचें जें प्रेम तें पारखावें
 गिरिकरविं तियेला लावुनी द्या स्वगेहा मम मत तिज सांगा, गौरि ! चिंता न वाहा"

गेले ऋषी तें ज्ञाणिं गौरिपार्शीं । साश्चर्य होती वधुनी तियेसी ॥

ती भासली त्या ऋषिलागिं कैशी ? । जगां तपाचीच सुमूर्त राशि ! ३६

मुनि पुसत तियेला, 'एक गे शैलकन्ये ! करिसि तप महा हें कां वरें ? लोकधन्ये !
 निजहृदयिं कुणासि ध्यासि ? इच्छीसि काय श्रवण करविं आम्हां सत्य जें मर्म होय'
 एकोनियां ऋषिवचा वदली भवानी । गूढा मनोरम अशी अति योग्य वाणी
 " संकोच वाटत मला वदण्यासही तें । माझे जडत्व निरखूनी हंसाल मातें..
 मी नायकें मम हितोक्ति हटें कुणाची । पाण्यावरीं उभवं पाहत भित साची..
 मी नारदोक्तवचनांवरि विश्वसोनी । पंखांविना गगनिं जाउं वधें उडोनी ! ३९.
 देखा मुनींद्र ! अविवेक मदीय हो हा । भर्ता मला हर मिळो ! मम हीच ईहा."
 एकोनि तें मुनि हंसोनि तिला म्हणाले । " त्वद्देह 'शैल'भव यास्तव जाड्य आलें!
 गे ! नारदें कथियल्या वचनोपदेशें । कोणास गेह नच होत जगीं नकोसें ?
 जे दक्षपुत्र उपदेशियले तयानें । त्यांनीं गृहा त्यजुनि घेतलिं वाइ ! रानें ! ४१
 तें चित्रकेतुगृह नारद हाचि नाशी; । यानें हिरण्यकशिपुस्थिति केलि कैसी ?
 जे नारदें शिकविले नर आणि नारी । ते सर्व टाकुनि गृहा, फिरती भिकारी !
 हा साधु नारद दिसे वरि, भोंदु आंत ! तो आपल्यासम करूं वचतो समस्त
 तूं त्याचिया वचनिं विश्वसुनी कशी गे ! । भर्ता उदास वरुं पाहसि सानुरागें ?
 निर्लज्ज निर्गुण कपालि कुवेप्रधारी । ज्यातें नसे कुल, न गेह, सदा भिकारी ॥
 जो हो दिगंबर, अहीच जया विभूषा । ऐसा पती मिळवुनी सुखिं केविं आशा ?
 वाटे शठोक्तिवरि मोहुनि भाळलीस । तूं जाणसी, वदति लोक ' शिवें सतीस ॥
 आधीं विवाह करुनी मग वंचियेलें । तैसें तियेसि मरणेंचि विमुक्त केलें ! ' ४५

देखें सुखेंचि शिव झोंपत आज आतां । भिक्षाटनें उदर पोशित, त्या न चिंता ।
 आहे फटिंग सहजींच, अशास नारी । कैशी खपेल सद्नामधिं सांग गौरि ! ४६
 बाळे ! अजूनि तरि आइक सांगतां तें । आम्हीं असे निवडिला वर योग्य तूतें ॥
 अत्यंत सुंदर सुखप्रद शीलशाली । ज्याचीं यशें श्रुतिमुखीं शुचि गाइयेलीं ४७
 लक्ष्मीश सर्वगुणसागर दोषशून्य । वैकुण्ठलोक, वसुनी करि जो सुधन्य ॥
 ऐसा पती तुजसि भेटवुं आणवूनी ” । तें ऐकुनी हंसुनि उत्तर दे भवानी ४८
 “ हो ! सत्य शैलभव जें म्हणतां तनू ही । तेणेंचि नैव मम हृद्वे टळे अणूहि!
 पाषाणसंभव असे जगिं सर्व हेम । तें जाळितांहि न गुणा त्यजि, हाच नेम.
 माझें जळो भवन वा उजळो, तरीही । मीं नारदोक्ति कधिंही त्यजणार नाहीं!
 विश्वास ज्यांस गुरुवाकिय नसेल त्यांना । स्वप्नींहि सौख्यलव, सिद्धिहि ती मिळेना
 शंभू असो जरिहि दुर्गुणपूर्ण सांठा । विष्णू असो सकलसद्गुणराशि मोठा ॥
 ज्याचें तथापि, मन ज्यावरि रंगलेलें । हो काम त्याशिंच तया; नच अन्य चाले!

—* इति नारदोपदेशपार्वतीतपस्यावर्णनं नाम षोडशस्तरंगः *—

तरंग १७ वा

आधींच भेट तुमची ऋषिवर्य ! होती । तें ऐकतें शिकवणी तुमचीहि हो ! ती;
 हा मीं दिल्यावर हरा मम जीव-आतां । कोणास हो ! उचित तद्गुणदोषचिंता ?
 आहे जरी तुमच्या हृदिं हृद्वे साच । कीं योजिल्याविण वधूवर राहुं ना च;
 कां कौतुकोत्सुक जनें वसणें रिकामें ? । लोकीं वधूवर असंख्य विवाहकामें ! !

जरी कोटिवेळां मला जन्म आला । तरी हाच निर्धार माझा जहाला ॥

वरीं मी तरी त्या हरातें वरीन । न हो तें, तरी मी कुमारी मरीन ! ! ३
 मी नारदोक्त कधिंही परि न त्यजीन । सांगो स्वतांहि जरि शंभु शतप्रमाण !”
 बोले उमा “नमित मी तुमच्या पदांला । जा स्वाश्रमांसि मुनिवर्य ! विलंब झाला”
 शानी मुनी म्हणति भक्ति तशी वधूनी “ हे अंत्रिके ! जयजयाजि ! शिवे भवानि !
 श्रीशंभु होय भगवान् जगदीश; माया । त्याचीच तूं; जनकतात तुम्ही जगा या”
 लवोनियां शिर तिच्या पदपंकजांतें । झाले मुनी पुलकितांग सहर्ष जाते ! !
 जाऊनि अद्रिपतितें झणिं पाठवीती । तेणेंहि आणिलि गृहा मग पार्वती ती
 सप्तर्षि ते फिरुनि जाति हराकडेही । गौरीकथा सकल सांगति त्याप्रती ही
 तल्लीन हो हर, उमाप्रणय श्रवोनि । सानंद साति मुनि जाति गृहां निघोनी ॥

केलें पुन्हां स्थिर हें निज चित्त वेगें । सर्वज्ञ तो खुवराप्रति चिंतुं लागे;
 हो तारकासुर त्यासमयीं जगांत । ज्याचें प्रताप बल तेज विशाल होत ॥८॥

तैलोक्य लोकपति जिंकुनि, सर्व देव । संपत्ति सौख्य हरि तो अतुलप्रभाव
 जिंकी जरामरणशून्य तशा न कोणी । युद्धें करुनि सुर जाति किती दमोनी
 तेव्हां विधीसि सुर सांगति दुःख सर्व । तोही बघे अमरदुःख तसें अपूर्व ॥
 सांगे विरिंचि समजावुनियां त्यांना । कीं “शंभुवीर्यज बधील त्या, दुजा ना
 जो सांगतो अजिं उपाय तुम्हां, करा तो । लाभेल सिद्धि जर ईश्वर साह्य हो तो.
 पूर्वीं सती त्यजित दक्षमखीं स्वतांला । घे जन्म ती मग हिमालयगोहिं बाला
 गौरी करी तप पती हर हो म्हणोनी । ध्यानीं निमग्न हर हो सकल त्यजूनी
 नोहे समंजस जरी तितुकी, तरीही । एकाच सांगिन तुम्हांप्रति युक्ति कांहीं
 शंभूकडे रतिपती तुम्हि पाठवा, जा । तो शंभुच्या बहुपरीं चळवो हृदबजा ॥
 जाऊं अम्हीहि तितुक्यांत, हरा नमूनी । पाणिग्रहार्थ करुं उत्सुक बद्धपाणि
 होईल देवहित या विधिनें अनंत” । तें मान्य त्या सुरजनां मत सर्व होत ॥
 त्यांनीं स्तत्रोनि अति, आठविला मनोज । तों त्यांपुढें प्रकटला स्मर रूपराज !
 कळविति मग कामा सर्व आपत्ति देव । समजुनि मनिं चिंती तो तदा कार्यभाव
 कुशल मजसि नोहे शंकराच्या विरोधें । हंसुनि परि वदे तो काम चित्तप्रबोधें
 “तरिहि करिन हें मी देवकार्य स्वतोपें । श्रुति कथि, ‘उपकारें सर्वदा धर्म पोषे’
 परहित करण्यानें जो करी देहनाशा । करिति अमित त्याची संत नित्य प्रशंसा”
 सर्वासि वंदुनि निघे वदुनी असें तो । घे पुष्पचाप, निजसैन्यहि साह्य घेतो ॥
 • मार्गी करी मनिं विचारहि हाच काम । कीं शंभुवैर करतां ध्रुव मृत्युधाम ! १७।
 आत्मप्रभाव मग तो प्रकटी रतीश । केलें तयें सकल अंकित विश्वकोश ॥
 प्रक्षोभला जगतिं जें स्मर मीनकेतु । गेले विभंगुनि पळांतचि वेदसेतु ॥ १८॥
 तें ब्रह्मचर्यमय सद्ब्रत संयमादि । विज्ञानयोग, जप, धर्म, विचारबुद्धि, ॥
 ज्ञानाति, साधुकृति, धैर्य पळोनि शीघ्र । गेलीं विवेककटकें भिउनी समग्र ॥ १९॥

विवेक पळुनी ससैन्य गेला, वीर त्याचे राणिं पडले

सद्ग्रंथहि ते पळुनी जाउनि गिरिवनकंदरिं झणिं दडले ॥

न कळे होइल कैसें कोणा, नुमजे गडबड काय तरी ?

कोण असा कीं ज्या जिंकाया मदन करीं निजधनुसि धरी ?

चर अचर जगीं जे स्त्रीपुमान् नामधारी । कृति सकल करीती ते अमर्याद सारी
अधिवश मदनाला होउनी त्यांहिं केलें । प्रकट निजमनाचे भाव ते त्याच वेळे
सकलहृदयिं काभें लालसा चेतवीली । तरु लवविति शाखा स्वीय, पाहूनि वेली
जलनिधिंमधिं जाया धावल्या निम्नगाही । मिळुं व्रति तडागांमार्जिं वापी प्रवाही

जडांचीही झाली जर अशि दशा तेथ मदनें ।

सचेतांची कैशी घडलि मग ती काय वदणें ? ॥

पशू, पक्षी, प्राणी स्थलजलनभश्चारि सगळे ।

तदा झाले कामा अधिवश, न त्यां काळहि कळे ! ॥ २३ ॥

कामांध आकुल असे जगिं सर्व लोक । रात्रंदिनीं व्रति केवळ शास्त्र कोक ॥।

देवासुरादि नर किन्नर नाग भूत । वेताळ, दास मदना वनले समस्त ! २४

त्यांची दशा किति वदूं? मुनि, सिद्धि, योगी । वैरागि लागति रमूं अति कामभोगीं

ते भ्रष्ट होति निजसद्व्रत टाकुनीयां । ऐसा प्रताप जगिं गाजविला स्मरें या ॥

झाले स्मरवश मुनीश तापस मग इतरांची काय कथा !

ब्रह्ममयचि जे व्रति चराचर नारीमय ते व्रति अतां ॥

अत्रला व्रती विश्व पुरुषमय, अत्रलामय तें नर व्रती

चमत्कार हा दोन घटींभर भरुनि राहिला ही जगती ॥ २६ ॥

धरवे नच तो कुणाहि धीर । सकलांचीं हृदयें हरीत मार ॥

रघुवीरचि वांचवी जयांना । अवघे वांचति तेचि तें, दुजे ना ! ॥२७॥

झाला चमत्कार असा घटिद्वय । पांचे हरा जोवरिं काम तन्मय

तो, देखतां शंभुसि, चित्तिं घावेर । तत्काल विश्वांतहि शांतता भरे !! २८

उतरतां मद मद्यप शांत हो जग तसें ज्ञाणिं शांत नितांत हो ॥

वधुनि रुद्र असा भगवान् शिव । मदन हो हृदयीं भयविकल्व ॥२९॥

परतहि मग त्याला लाज जाऊं न दे ती । मरणाचि मज यो या निश्चयें योजि युक्ति

प्रकटुनि ऋतुराणा कांति दे दर्शनीया । कुसुमित तरुराजी शोभली सर्व ठायां ३०

वापी तळीं सुंदर शोभणारीं । दिक्प्रांत उद्यानवनादि सारीं ॥

जिथें तिथें प्रेम जणों उदेलें । जेणें मुमूर्षूसहि चेतवीलें ॥ ३१ ॥

मरणोन्मुखिही स्मर स्फुरे जें कवण वनश्री वर्णिल ती ? ॥

शीतल मंद सुगंध समीरण मदनाग्नीचा सखा अती ॥

सरीं विकसलीं कमलें त्यांवरि मंजुल गुंजति भृगतती ॥

हंससारिकाशुकपिकमधुरव गाती नाचति सुरयुवती ! ॥ ३२ ॥

कोटि प्रकाशी सकला कला निज । ससैन्य ही तो हरलाचि चित्तज ॥

चले समाधी तरिही न शांकरी । म्हणूनि कोपे स्मर कार अंतरीं ॥ ३३ ॥

रसालशाखा वधुनी विशाल । रतीश सोवेश चढे सलील ॥

स्वपुष्पचापीं निज बाण जोडी । आकर्ण ओढूनि सरोष सोडी ! ॥ ३४ ॥

तो शंकराच्या हृदिं बाण लागुनी । समाधि त्याची ज्ञाणिं जाय भगुनी ॥

क्षोभे हराचें अति तेधवां मन । सर्वत्र देखे उघडोनि लोचन ॥ ३५ ॥

दिसे तदा त्या स्मर आम्रपल्लवीं । प्रक्षुब्धतेनें हर विश्व कांपवी ॥

तृतीयनेत्रा उघडूनि तों त्वरें । केलें स्मरा जाळुनि भस्म शंकरें ! ॥ ३६ ॥

हाहाःकार उडाला जगतीं अतिमात्र ज्या नसेचि सरी ॥

भ्याले सुरगण सारे; बहु सुखसंचार होय तें असुरीं ! ॥ ३७ ॥

कामसुखा संस्मरुनी कामुक झाले विशेष दुःखितसे ॥

परि तें साधक योगी निष्कण्टक भोगिती सुखासि तसें ॥ ३८ ॥

मुनिना संकट नुरलें, पतिगति ऐकुनि मूर्च्छित होय रती ।

व्याकुल बहुपरि भाकी करुणा जाउनि शंकरसन्निध ती ॥

अतिप्रीतिनें करयुग जोडुनि शिवसम्मुख ती विनवितसे

तिजसि कृपाळू आशुतोष हर अवला जाणुनि वदत असें— ॥ ३९ ॥

“ वाइ गे रति ! तुझा पति काम । पावुनी अजिं ‘अनंग’ चि नाम ॥

व्यापणार जगिं देहविनाही । ऐक मीलन पुन्हां कधिं होई ! ॥ ४० ॥

—: श्रीशिवसमाधि-मदनविजय-कामविध्वंसनं नाम सप्तदशस्ततरंगः :—

तरंग १८ वा

“ होईल कृष्ण अवतीर्ण यदुप्रवीर । न्याया लायासि अवनीतलभार थोर ॥

होईल कृष्णसुत तें पति गे ! त्वदीय । ना अन्यथा कधिंहि वाक्य मदीय होय ! ”

एकोनि शंभुवच जाय रती निघोनी । सांगूं कथा अपर आम्हि अतां इथोनी—

देवांसि वृत्त कळतां सगळेच आले । वैकुण्ठलोकिं विधिसंगतिं देवमेळे ॥ २ ॥

तेथूनि विष्णुविधि घेउनियां समेत । ते सर्व येत हर वास करीत जेथ ॥

त्यांहीं अनंतपरिं संस्तविला महेश । झाला प्रसन्न शशिशेखर पूर्ण त्यांस ॥ ३ ॥

बोले कृपाजलधि तो वृषकेतु त्यांस । “कां पातलां अमर हो ! मज हे अशेष ? ”
ब्रह्मा वदे “प्रभु तुम्ही सकलाधिवासी । आम्ही तथापि वदुं भक्तिवशां तुम्हांसी
आहे मनांत सकलांहि सुरांचिया हे । सोत्कंठ ईप्सितचि एक निवेदिताहें—
कीं, देखुं आत्मनयनीं परमोत्सवानें । शंभो ! विवाह तुमचा अविलंबमानें !
डोळे भरून सुर उत्सव हा पहाती । ऐशी करा, मदनगर्वहरा ! कृपा ती ॥
कामासि दग्ध करुनी करुणांबुधीनें । केले रतीस वरदान भलें सुधीनें ! ॥
शासोनि ही फिरनिं तो करणें प्रसाद । हा कीं स्वभावचि गमे प्रभुचा अगाध.
झालें उमातप अपार; करा तियेचा । स्वीकार आपण अतां प्रभुवर्य ! साचा ”

ऐसें प्रार्थित आयकोनि विधिचें, रामोक्तिही जाणुनी ।

बोले शंकर त्यां ‘ तथास्तु ! ’ म्हणुनी आनंदलेला मनीं ॥

तेव्हां देवहि वाजवीति, हृदयीं आनंदुनी, दुंदुभी ।

पुष्पें वर्षुनि गर्जती ‘ जय विभो ! विश्वप्रभो ! ’ हें नभीं ॥ ८ ॥

सप्तर्षि तों उचित काल वदोनि येती । त्यां तूर्ण धाडित विधी गिरिच्या गृहान्तीं
गेले तदा प्रथम ते गिरिजानिवासा । ते बोळती छलयुता परि गोड भाषा. ९

“आम्हीं तदा कथिलें परि नायकोनी । तूं ऐकिलेंसि कथिलें तुज नारदांनीं.
खोटाच होइल तुझा पण आज आतां । नेलाच तो कुसुमचाप हेंरहि अंता !”

हांसोनि बोलत उमा “ऋषि हो ! सुजाण ! । जें दोळ्यां मजसि तें उचितार्थपूर्ण!
हो ! मानितां तुम्हि हर स्मर जाळि आज ? । होता सकाम शिव तोंवरि योगिराज ?

मम मति-शिव हा सदैव योगी, । अज, अनवद्य, अकामही, अभोगी; ॥

जरि हरिं रुचि कायवाङ्मनानें । करिल कृपानिधि मत्पणाप्रमाणें !! ॥ १२

जें तुम्ही म्हणतां हें स्मर असे कीं जाळिला, तें गमे ।

कीं मोठा अदिवेक होय तुमचा; देखा, पुढें जें हिमें - ॥

येती तें सहजस्वभाविं नुरती तीं पावकाच्या गुणें ।

तैसा मन्मथही महेशनिकटीं; हें कां तुम्हां सांगणें ? ” ॥ १३ ॥

एकोनि तीचें वच सप्त ते मुनि । प्रहृष्ट झाले शिवभक्ति देखुनी ॥

सुनिश्चया ते तिचिया प्रशंसिती । गिरीस जाती, नमुनी उमेप्रती १४

गिरींद्रातें त्यांनीं झणिं कळविलें वृत्त सगळें ।

स्मराच्या वार्तेनें गिरिवर मनीं तें कळकळे ॥

रतीलार्गीं देवें वर वितरला हें परिसुनी ।

तयालार्गीं झालें बहुत सुख संतोषुनि मनीं ॥ १५ ॥

शंभुप्रभाव मनिं चिंतुनि त्या मुनींतें । पाचारि सादर हिमाद्रि सहर्ष चित्तें ॥

नक्षत्र वार घटि उत्तमशी वघोनी । तो लग्ननिश्चय करी श्रुतिच्या मतांनीं ॥

सप्तर्षिहस्ति गिरि तीच सुपत्रिका दे । प्रार्थी तयां नमन आचरुनि प्रमोदें ॥

ते पत्रिका विधिसि नेउनि देति, तेणें । झाला प्रहृष्ट हृदयीं विधि पूर्णतेनें ॥

वाची ती विधि पत्रिका, श्रुत करी तें वृत्त सर्वांप्रति ।

ज्यातें आयकितां प्रहर्ष सकलां देवांसि झाला किति ! ॥

आकाशांतुनि पुष्पवृष्टि पडती तें दुंदुभी वाजती ।

तैसे मंगलकुंभही दशदिशां संस्थापिले साजती ॥ १८ ॥

सकल सुर करीती सिद्ध नाना प्रकारें । निज रुचिर विमानें वाहनें चारुसारें

शुभकर शकुनांनीं मंगला जाणवीलें । सुरयुवति करीती गान आनंदलेलें १९

श्रीशंभुचे तें गण लेववीती । शृंगार शंभूसि, कथूं परी ती ॥

केला जटांचा मुकुटप्रकार, । जयावरी साजत नागमोर ! ॥ २० ॥

तीं कुंडलें कर्ण, करांत कंकणें । हीं व्याल योजूनिच केलिं भूषणें ॥

भस्में तनू लेपुनि, सिंहचर्मही । लेई तसें तें जणुं जानवें, अही ! ॥ २१ ॥

भालीं शशी सुंदर, शीर्षिं जह्वी । त्रिनेत्र, कंठस्थलिं ती विप्रच्छवी ॥

वक्षःस्थलीं ती नररुण्डमालिका । अमंगला मंगलधाम झालि का ? ! २२

त्रिशूल हस्तीं उमरूहि साजला । नंदीवरीं त्रैसुनि शंभु चालला ॥

अनेक वाद्यध्वाने वाजुं लागती । वेधे अभद्रा परि भद्रमूर्ति ती !! २३

वघोनी शंभूतें हंसति मनिं त्या देवललना ।

‘ वराया भार्या या सकल जगतीं योग्य कुणि ना ! ’ ॥

हरित्रिह्लादी तें सुर निघत ते वाहनिं निज —

‘ वरातें साजेशी ’ म्हणति ‘ न वराती कुतुकज ! ’ ॥ २४ ॥

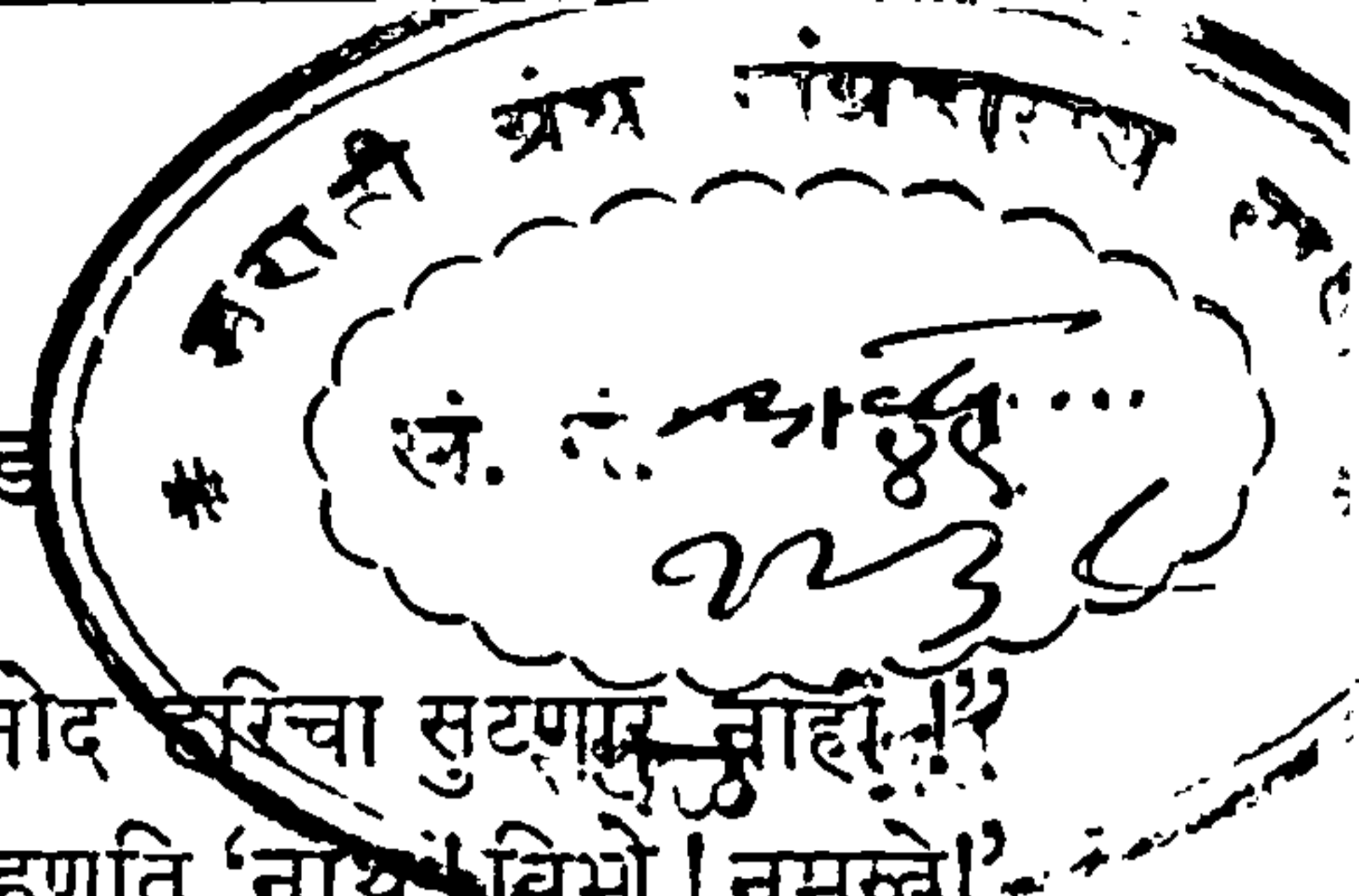
विष्णू तदा सकल दिक्पतिंना विनोदें । बोले, “ चला अलग; मिश्रण हें नसों दे

आपापलेच जन ध्या तुम्हिही समेत । चाला पृथक् पृथगसे; न कुणी हंसोत !

नाहीं वरास अनुरूप वरात ही हो ! । ना या परस्थलिं कदा अपुलें हंसें हो ! ”

ऐकोनि विष्णुवच, सस्मित देव झाले । वेऊनि जाति जन संगतिं आपुलाले ॥

प्रथमसोपान - बालकांड

हांसे महेश मनिं आणि वदे " कधींही । थडा विनोद हरिचा सुटणार नाही ! ?
बोलावि तो निजगणांप्रति भृंगिहस्तें । येतांचि ते म्हणति 'नाथ ! विभो ! जसखे !'
हांसे बघोनि गण ते निज चंद्रमौली । तीं वाहनें विविध, वेष विनोदशाली ॥
कोणां नसेचि मुख, कोण महामुखाचे । कोणी अपाद, कुणि पाणिविहीन साचे !
कोणां अनेक कर, कोण अनेकपाद, । कोणां अनेक नयनें, कुणि पूर्ण अंध !
कोणी विशालतनु पुष्ट कुणी तयांत । होते अतीव कृशदेह सुदाम मूर्त ! २९

क्षीणतनू कुणि, पीन अती कुणि, पावन कुणि, कुणि अशुभ असे ।
कुणि शुभभूषण, कुणि धरि भीषण कपाल रक्तस्नात असें ॥
कुणि श्वानमुख, कुणि सूकरमुख, शृगालमुख कुणि, खरमुखही ।
अवर्ण्य अगणित भूतप्रेतें, पिशाच, जोगी, गण कांहीं ॥३०॥

कोणी नाचति, कोणि गाति लहरी, श्रीशंभुचे ते गण ।
सारे बोलति मत्तसे, दिसति ते विक्षिप्त सारे जण ॥
जैसा तो नवरा, वरात सजली सारी तयासारखी ! ।
जातांना गमती कितीक दिसती, ज्यां सुन्न तो पारखी ॥३१॥
मंडप हिमालयानें इकडे रचिला अतीव सुंदरसा ॥
चित्रविचित्रपरीचा वर्णाया त्या समर्थ कोण कसा ? ॥३२॥
जे जे सर्व जगांत थोर लघु वा ज्यांना असे ना मिति
ज्यांचें वर्णनही अशक्य असले विश्वांमधें नांदती ॥
त्या त्या सागर-शैल-कानन-नदी-वापी-तडागांप्रती
प्रेमानेंचि निमंत्रणें गिरिवरें धाडीयलीं संप्रति ॥३३॥

ते कामरूप अतिसुंदर देहधारी । आले समग्र परिवार, सहस्वनारी ॥
ते गात गात शुभ मंगल गोड गीतें । झाले हिमाद्रिभवनाप्रति सर्व येते ॥३४॥
आधींच योजित गिरींद्र समृद्ध रम्य । त्यांना निवास करण्यास कितीक हर्म्य
पाहूनियां नगरिची रमणीयता ती । कौशल्यराशि गमली विधिचीहि कोती ! ३५
नगरश्री ती लाजवि विधिच्या कौशल्यातें निजविभवे ।
वनें, उपवनें, कूप, नद्या, तळिं यांची कवणा भा वदवे ? ॥
अनेक तोरणकेतुपताका मंगल शोभति घरोघरीं ।
सुंदर चतुरा नरनारींना निरखुनि मुनिंसिहि मोह वरी ! ॥३६॥

अवतरुनि जर्गी ये ज्यापरी विश्वमाता । क्वण करुं शके? तद्वर्णना वर्णुं जातां
 सकल सुखसमृद्धी सिद्धि संपत् तियेंत । सतत नवनवीना वाहुनी नित्य येत
 ऐकोनि आलि नगरानिकटीं वरात । झाली महोत्सवविभा महती पुरांत ॥
 होवोनि सज्ज निजवाहनयुक्त पौर । तें स्वागतार्थ निघती सगळे समोर ३८
 झाले प्रहृष्ट जन पाहुनि देवसंघ । अत्यंत होति हरिल्यागिं वघोनि दंग ॥
 आलोकती शिव गणांसह जेधवां ते । तद्वाहनें भिडनियां पळती समस्तें ! ३९
 जे पोक्त वृद्ध जन ते त्यजिती न धीर । पोरें परी पळुनि जाति घरीं समग्र!!
 जेव्हां तयांस पुसती गृहिं आइवाप । तीं देति उत्तर अशीं सहभीतिकंप ४०
 “हो! काय सांगुं? वदणें तरि काय आतां? हें कां वन्हाड? अथवा यमसैन्य, ताता!
 वेडाच कीं वर, सवार वृषावरी तो । जो भस्म, भूषण, कपाल, अही धरीतो ! ४१

भस्मल्लिततनु, कपालभूषण, कंकण अहिचें, नग्न, जटी ।
 भूतप्रेतपिशाचसमेतहि राक्षस, जोगिणि ज्यानिकटीं ॥
 भयद असा वर वधुनिहि वांचे, थोरचि त्याचें भाग्य दिसे !
 उमाविवाहा तोचि वधुं शके !” गृहिं गृहिं पोरें कथिति असें ॥४२॥

सामोरे जे गेले आणति ते त्या वन्हाडि लोकांस ॥

सादर देतीहि तयां योग्य सुशोभित गृहें जनावास ॥४३॥

मैना शुभा सिद्ध करीत आरती । गाणीं स्त्रिया मंगल गाउं लागती ॥

घेऊनि हस्तीं तवकें सुकांचनीं । ओवाळण्या शंभुसि जाति हर्पुनी ॥४४॥

पाहिलें विकटवेप्र शिवाला । तोंच जाति पळुनी गृहिं बाला ॥

भीति तद्दृष्टिं करीत निवासा । शंभु जाय अपुल्या जनवासा ॥४५॥

हो अतीव मनिं आकुल मैना । घे उमेसि निज अंकिं सुदीना ॥

श्यामलाब्जनयनीं जल आलें । दुःखिता वचन गौरिसि बोले ॥४६॥

“ काय गे ! विधि नितान्त अजाण ! । जो तुला वितरि रूपनिधान ॥

तोच देत तुजला वर कैसा । मूर्ख, वावळट, मूर्त पिसासा ! ॥४७॥

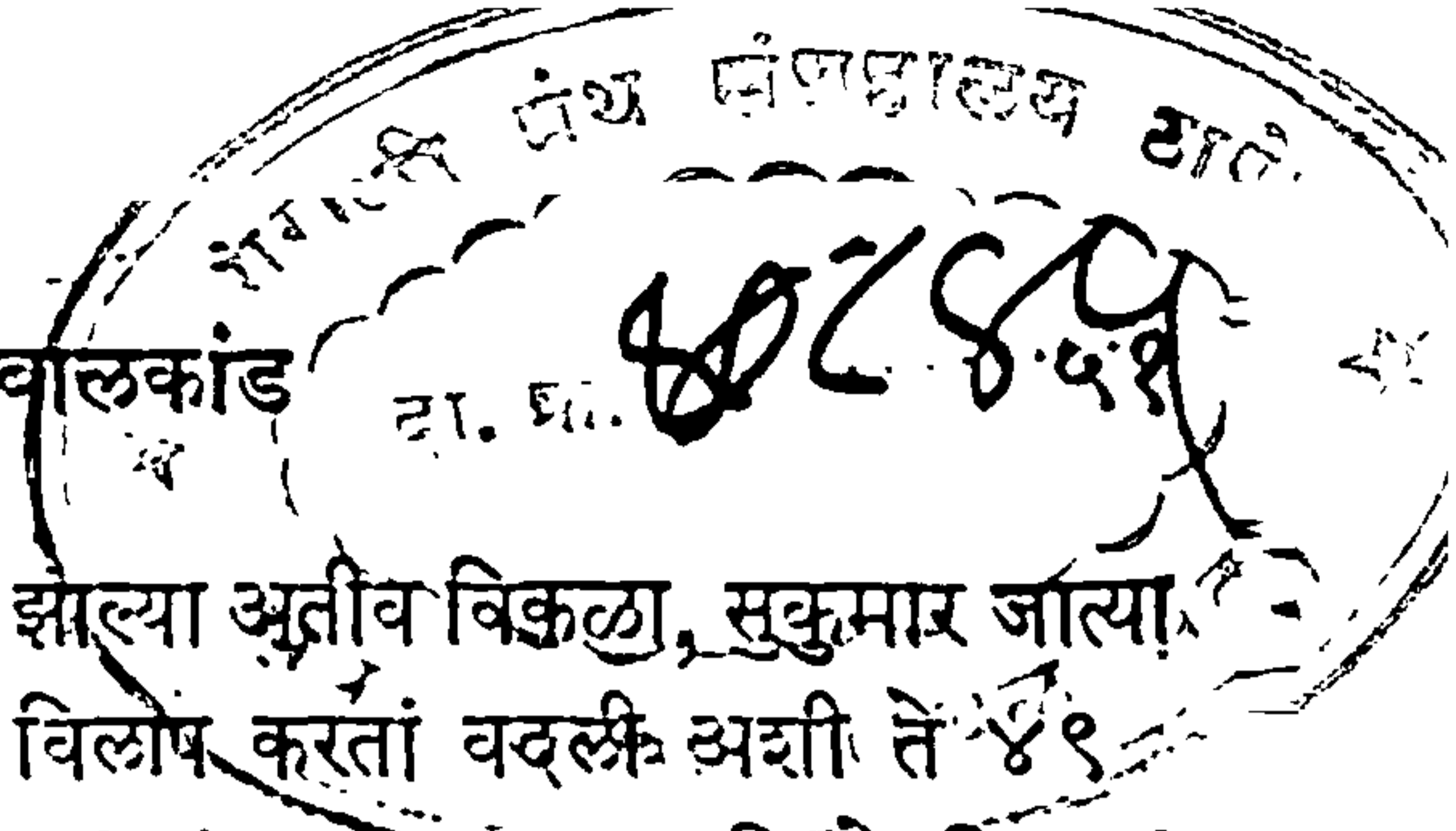
कसा विधी तुज पिसाट वर हा योजी, निर्मुनि तुज सुभगा ।

कल्पतरूंचित फलासि द्यावें लावुनि बाभुळिं काय उगा ? ॥

गिरिहुनि तुजसह लोटिन मज मी, मरेन अनर्लीं, जलधित वा ।

जावो गृह वा कुकीर्ति होवो ! विवाह करविन तव न शिवा ! ” ४८

प्रथमसोपान - बालकांड

मैनेसि दुःखित बघोनि तदा स्त्रिया त्या । झाल्या अतीव विकला, सुकुमार जात्या ।
प्रेमा सुतेवरिल पोळित माउलीतें । शोकें विलाप करतां वदली अशी तें ४९

“मी नारदासि कधिं आचरिं का वितुष्ट !? कां नांदत्या मम गृहाकरितो विनष्ट?
तेणेंचि या मम सुते उगदेशियेलें । ऐशा पिशासि वरण्या तपिं युक्त केलें ! ॥५०

नाहींचं लोभ ममता मुळिं नारदातें । वैरागिया धन न धाम कलत्र हो तें !

लज्जा न भीतिहि तथा परगेहघातीं । वांझेप्रती कळतसे प्रसवार्ति का ती ?!

मातेसि पाहुनि सशोक उमा भवानी । बोलें तिला मृदुल गोड विवेकवाणी

“माते ! विचार मनिं तूंच असा करावा गे ! कोण भालिं लिहिल्या फिरवील दैवा ?

वेडा असेल लिहिला वर मल्ललायीं । द्यावा न बोल दुसऱ्याप्रति त्याजसाठीं ॥

तूतें न नष्ट करवे मम भाललेखा । घ्यावें तुवां उगिंच लावुनि कां कलंका ? ५३

कलंक लावुनि नच घे माते ! हो न मोहवश, समय न हा ।

सुखदुःखें, जीं लिहिलीं भाळीं, कुठेंहि मज तीं येति पहा ! ” ॥

विनीत कोमल उमावच असें ऐकुनि अवलागण सारा ! ।

निंदी बहुपरि विधिसि, सुदुःखें नयनिंहि सोडी जलधारा ! ॥५४॥

तां लग्नवृत्त कळतांच मुनींद्र तेथ । सप्तर्षि नारदसमेत समग्र येत; ॥

सांगोनियां सकल पूर्वकथादि तूर्ण । सर्वासि नारद तदां समजावि पूर्ण ॥५५॥

“ मैने ! सत्यचि जें तुला कथितसें, तें एक माझे वच ।

कन्या ही तव जाण विश्वजननी, आद्यंत जीतें नच ॥

शक्ती ही अविनाशिनी, वसत जी श्रीशंकरार्धी सदा ।

निर्मी, रक्षि, विनाशि, विश्व अवघें, भक्तांसि भव्यप्रदा ॥ ५६ ॥

स्वेच्छेनं जगिं लीलया अवतरे जी दक्षकन्याभिषें ।

पावे नाम सती, अतीव तनु घे सौंदर्यसंपन्नसें ॥

तेथेंही वरिलें हरासचि इनें; विख्यात लोकीं कथा ॥

सर्वांना विदिता असेचि, परि ती निर्देशितों मी अतां ॥ ५७ ॥

ती एकदां पतिसवें असतां त्यांना । श्रीरामदर्शन घडे वनिं हिंडतांना ॥

ही भ्रांतचित्त परिसेहि न शंकोक्ति । श्रीजानकीसम सती धरि वेष, मूर्ति ५८

सीतावेषा सती धरी ती यास्तव तिजला हर टाकी ।

पतिविरहार्ता तातमखानधिं योगानळिं तनु जाळित कीं; ॥

जन्मुनि आतां तव गृहिं तपली निजपतिलाभास्तव हीच ।

जाणुनि सारें, संशय सोडीं, हरप्रिया ही नित साच ! ” ॥ ५९ ॥

ती नारदाची परिसोनि वाणी । त्रिषाद गेला हृदिंचा निमोनी ॥

क्षणांत तें वृत्त पुरीं कळालें । घरोवरीं लोक समग्र धाले ॥ ६० ॥

तदा पार्वतीच्या पदाब्जांसि मैना । हिमाद्रीहि वंदी किती वर्णवेना ॥

अती हर्षले अंतरीं सर्व पौर । स्त्रिया बालवृद्धादि ज्यांतें न पार ॥ ६१ ॥

संगीत मंगल पुरीं जन गोड गाती । सौवर्णकुंभ शुभ सिद्ध तसे करीती ॥

नानापरीं करिति खाद्यत्रिशय सिद्ध । जे सूपशास्त्र कथि वर्णुनि सुप्रसिद्ध ॥

तें कोण वर्णन करूं शकणार अन्न । नांदे त्रिलोकजननीच जिथें प्रसन्न ॥

बोलाविले सकल सादर देव तेथ । ब्रह्माहरिप्रभृति जे जगतीतलांत ॥६३॥

तेव्हां असंख्यभित भोजनपंक्ति होती । ज्यांतें अती कुशल वाढपि वाढताती ॥

देवां विलोकुनि सुभोजनि मग मोदें । देवी तयां रमविती वदुनी विनोदें ॥६४॥

मधुर रवें सुरयुवती गाती ध्वन्यर्थवचें सुखवीती ।

सुरभोजन तें सुरे विलंबें सुखसंवादीं जें रमती ॥

प्रहर्ष त्यांचा कोटिमुखांनिहि कवणहि वर्णू नच शकता ।

आंचवुनी ते तांबुल घेउनि निजवासाच्या धरिति पथा ॥६५॥

निवेदिती तों मुनिवर्य येउनी । हिमालया लग्नमुहूर्तही झर्णां ॥

मुहूर्त जाणूनि तथें निमंत्रिले । विवाहकार्या सुर जे भुकेजले ! ॥६६॥

बोलाविले सकल सादर देव तेणें । सर्वा यथोचित असें बसवीत मानें ॥

शास्त्रानुसार रचिली शुभ रम्य वेदी । गात स्त्रिया सुभग मंगल गीतकादि ॥

सिंहासनासम मनोहर दिव्य वेदी । शोभा जिची करिल वर्णन कोण बुद्धि ॥

विप्रांसि वंदुनि तसें निजनाथ राम । ध्याऊनि तीवर चढे हर हर्षधाम ॥६८॥

बोलाविलें मग उमेसि मुनीश्वरांनीं । शृंगारुनी तिज सखीजन तेथ आणी ॥

सौंदर्य देखुनि तिचें भुललेहि देव । तें रूप कोण कवि वर्णू शकेल सर्व ? !

जाणोनि शंभुदयिता जगदंत्रिका ती । तीतें प्रणाम करिती सुर आत्मचितीं ॥

सौंदर्यसागर असीम उमास्वरूप । तें वर्णवेल नच कोटिमुखीं अमूर ॥७०॥

असंख्य वदनिंहि वदवेना जी निरुपम गिरिजाकांति महा ।

थके जिथें श्रुति, शेष, शारदा – तेथ मंद किति तुलसि पहा ॥

मंडपिं शंकरसन्निध गेली उमा भवानी रूपखनी ।

लाजुनि शिवपदकंजा न वने जरि मति तेथें रत अलिनी ॥ ७१ ॥

जें सांगती मुनि तदा गिरिजाशिवानीं । वंदीयला गणपति प्रभु अग्रमानीं ॥

शंका मनांतहि धरोत इथें न कोणी; । कीं दैवतें सकलहीं असती पुराणीं ॥७२॥

जैसा विवाहविधि सच्छ्रुति वर्णितात । तैसाच तो मुनिं करीति तदा समस्त ॥

कन्या समपिं गिरिनायक दर्भपाणि । धन्या भवासि, समजूनि तिला भवानी ॥७३

केलें करग्रहण जें परमेश्वरानें । तें जाहली सकल देवमनं प्रसन्नं ॥

वेदोक्त मंत्र मुनिवर्य उदात्त गाती । ते गर्जनी 'जय जयाजि !' अशा सदुक्ति ७४

गौरीहरांवरि घडे किति पुष्पवर्ष । वाद्यं अनेकपरिचीं करितात घोष ॥

ऐसा विवाह घडला गिरिजाहरांचा । आनंद उत्सव भरे जगतांत साचा ! ॥७५॥

नाना तुरंग, रथ, कुंजर, दासदासी । वस्त्रादि, धेनु, मणि, मौक्तिक-रत्नराशि ॥

सौवर्ण भाजनसमूह भरोनि अन्नं । केलीं वराप्रति वितीर्ण अवर्ण्यमानं ॥७६॥

नानापरि गिरि देइ देणगी जोडुनि करयुग पुन्हां वदे ।

'पूर्णाकांक्षा द्यावें ईशा काय ? ' म्हणुनि पदिं नमित मुदें ॥

अपुल्या श्वशुरा कृपांबुधि हेंर तोपविलें तें सर्वपरीं ।

वदे सुवचनीं शिवपदकमलां धरुनी मेना प्रेमभरीं ॥ ७७॥

“ घ्राणासमा मम उमा इजलागिं द्यावें । मानूनि आत्मगृहकिंकरशी स्वभावे ॥

माझे क्षमोनि अपराध समग्र देवा ! दावा कृपा, वर मला अजि ! हाच द्यावा ”

नानापरीं समजवी हर सासुतेंही । वंदोनि शंभुपद ती सदनांत जाई ॥

बोलावुनी मग उमेप्रति घे निजांकीं । तीतें करीत उपदेश सुरम्य हा कीं ॥

“ बाले ! करीं सतत शंकरपादपूजा । नारीस देव पति, धर्म नसेचि दूजा ”

हें बोलतां नयनिं वारि भरुनि येई । बालेसि घेत कवळुनि वदे पुन्हां ही ॥

“ नारींसि जन्म वितरी तरि कां विधाता ? स्वप्नींहि तें सुख नसे परतंत्र चित्ता ”

प्रेमें अशी विकल होय अतीव मैना । दुःखा न टाव म्हणुनी वरि धैर्यमाना

आलिंगुनी कवळि पाय पुनःपुन्हां ती । तें प्रेमवर्णन कृणा करवेल उक्तीं ? ॥

सर्वा स्त्रियांसि गिरजा मग भेट देई । मातेचिया कुशिशिरे कितिदा पुन्हांही ! ॥

पुनःपुन्हां ती आइस कवळी; आशीर्वचनें दिलिं सकळीं ।

माते पाही फिरुनि फिरुनि तें, सख्या नेति तिज पतिजवळीं ॥

सर्व याचकां सुखवुनि ये हर गौरीसंगें निज भवना ।

वाजवुनी नभिं मधुर दुंदुभी वर्षति हर्षें सुर सुमनां ॥ ८३ ॥

अत्यादरें त्यांप्रति पोंचवाया जाई नगाधीश उमेशसंगें ॥

नानापरींनीं परितोषवूनी निरोप दे, आणखि येइ मार्गें ॥ ८४ ॥

येतां गृहीं त्वरित तो नगराज दानें । शैल्यं सरांसि वितरी अति आदरानें ॥

देऊनियां मग निरोप सनम्रभाव । सप्रेम बोळवित त्यांप्रति अद्रिदेव ॥ ८५ ॥

कैलासिं येत हर जोंवरि तोंवरीच । गेले समग्र सुर आत्मगृहासि साच; ॥

होती उमाहर जगा जननीपिता ते । शृंगारवर्णन वरें न दिसेचि मातें ॥ ८६ ॥

कैलासिं भोगिति अनेकपरीं विलास । त्यांचे तसे गणहि सेविति ते तयांस ॥

ते नित्य नूतन विलास समाचरीती । त्यांचा गमे बहुत काल अशाच रीतीं ॥

जन्मासि षड्वदन येत तदा कुमार । जो तारकासुर वधी समरीं प्रवीर ॥

वेदीं कथा प्रथित शास्त्रपुराणिं होय । प्रेमें कुमारजननादिक विश्व गाय ॥ ८८ ॥

ख्यात जर्गीं हो कुमारसंभवकीर्तिपराक्रमपुरुषार्थ ।

अतिसंक्षेपें म्हणुनि वर्णि मी हरतनयाचें शुभचरित ॥

जे नरनारी उमाहरांचा विवाह गातिल परिसतिल !

विवाहमंगलिं सिद्धि त्यांस ये, सुखकल्याणें सेवितिल ॥ ८९ ॥

आहे अपार गिरिजापतिचें चरित्र । त्याचा न पार गवसे इरुतितेंहि चित्र ! ॥

अत्यंत मंदमति हा तुलसी असा तें । वानील गांवढळ वालिश काय त्यातें ?

—: इति श्रीमहेशचरितपरमानन्यभावभक्तिदर्शनवर्णनं नामाष्टदशस्तरंग :-

तरंग १९ वा

असें ऐकोनीयां रसभरित तें शंभुचरित ।

भरे अत्यानंदें मुनिवर भरद्वाज अमित ॥

तयाचा हृत्प्रेमा अतिशय कथेमाजिं जडला

भरे डोळां पाणी, तनुवरतिं रोमांच चढला ॥ १ ॥

गळा दाटे प्रेमें वचनहि मुखांतूनि न निघे ।

दशा ऐंशी त्याची मुनि सुमति तो हर्षुनि वघे ॥

वदे भारद्वाजा “ अतिशयचि तूं धन्य जगतीं ।

तुला प्राणाऐसा प्रियतम गमे कीं पशुपति ! ॥ २ ॥

नसे ज्यांची प्रीती हरचरणपद्मावरतिं ते ।
 कदापि स्वप्नीही रघुपति-मतीतें न रुचते ॥
 असे ज्यांचा प्रेमा अकपट असा शंभुचरणीं
 खरे ते रामाचे प्रियतम असे भक्तनृमणि ॥३॥
 असे शंभूऐसा कवण रघुनाथव्रतधर ? ।
 सतीशीहि त्यागी अनघ दयिता जो प्रभुवर; ॥
 प्रतिज्ञेनें ज्याची दृढ रघुपदांभोजिं सुमति ॥
 तथा शंभूऐसा प्रिय न पर मानी रघुपति ॥ ४ ॥

मीं गाइलें शंभुचरित् आधीं जाणावया मर्म तुझ्या मनाचें ॥
 परी तुझी निर्मल रामभक्ती पाहूनियां मन्मन हृष्ट नाचे ॥ ५ ॥
 म्यां जाणिलें त्वद्गुणशील सारें आतां करूं वर्णन रामलीला ।
 त्वत्संगतीं हा जन रंगुनीयां सौख्याब्धिमाजीं अजिं मग्न झाला ! ६
 मुनींद्र ! ही रामकथा अपारा ये कोटिशेषांसहि वर्णितां न ।
 तथापि तो राघव वागधीश वंदूनि, जैसें श्रुत तें वदीन ॥ ७ ॥
 श्रीशारदा भासत दारुनारी, अंतःस्थ तो राघव सूत्रधार ॥
 करी कृपा ज्यावरि तो त्याच्या वाणी मनःप्रांगणिं नर्तणार ! ॥ ८ ॥
 मी वंदुनी तोच कृपालु राम त्याचा करीं पुण्य गुणानुवाद ॥
 कोदंडधारी रघुराय मातें देवो वरस्फूर्तिं करो प्रसाद ! ॥ ९ ॥

कैलास शैलवर हो अतिरम्य जेथ । श्रीशंभु शैलतनया वसती करीत ॥
 तेथेंचि सिद्ध, मुनि, किन्नर, देव, योगी । राहोनि शंभुपद सेविति पुण्यमार्गी १०
 जे कीं अधर्मरत, जे हरविष्णुवैरी । अश्रद्ध त्यांसि नच वास तशा प्रकारीं ; ॥
 त्या शैलिं एक वटवृक्ष विशाल रम्य । जो नित्य नूतन सपुष्प सुदैवगम्य ॥ ११ ॥
 जेथें समीरण सुगंधित शीत मंद छायेत त्या हर वसे, स्तवि ज्यास वेद ॥
 त्या वृक्षसन्निध रिघे प्रभु एकवार । छाया वघून हृदिं घे परितोष थोर ॥ १२ ॥
 तो सिंहचर्म पसरी स्वकरें तियेंत । वैसे वरी सहज शंभु दयार्द्रचित्त ॥
 कुंदेंदुशंखसम शुभ्र भुजा सुदीर्घ । वेष्टें मुनींद्रसम वल्कलभूषितांग ॥ १३ ॥
 रक्तोत्पलें विकसलीं नव, तेविं पाद, । ज्यांची नखद्युति मनासि करी विशुद्ध
 ज्या भस्म, नाग तनुभूषण, जो पुरारी । ज्या शारदेंदुसम कांति मुखासि भारी १४

ज्यातें जटामुकुट, शीर्षि सुरापगा ती । ज्यातें विशाल नयनांबुज, दिव्य कांती ॥
बालेंदुमौलि, शितिकंठ मनोजवैरी । तो शंभु शांतरससाच गमे शरीरी ! ॥१५
जाणोनि योग्य समया जगदादिमाता । गौरी तयाजवाळिं जाय विनम्रचित्ता ॥
तैसी प्रिया वधुनि, सादर शंभु तीतें । तो वामभागिं निज आसनिं घेत कांते १६
ती वैसली शिवसमीप अतिप्रमोदें । तें पूर्वजन्मगतवृत्त मनांत कोदें ॥

जाणोनि हृष्ट पतिमानस, ती हंसोनी । बले प्रिया मधुरवाक्, पतिला भवानी १७
जी सत्कथा सकल लोकहिता करीत । ती त्यासि शैलतनया पुसुं पाहि तेथ ॥
कांता वदे “पुरहर ! प्रिय ! विश्वनाथ ! । त्रैलोक्य जाणत विभो ! महिमा समस्त १८
सारे चराचर मनुष्यसुरादि नाग । त्वत्पादवारिरुह सेविति सानुराग ॥

शंभो ! समर्थ सकलज्ञ कलागुणांचे । तुम्हीच धाम, नतकामतरुच सांचे ! १९
जें ज्ञान वैराग्य तसाच योग । यांचे तुम्ही राशिच कीं अथांग ॥

माझेवरी होउनियां प्रसन्न । अज्ञान माझें निरसा जि ! पूर्ण ॥२०॥
सांगा मला विविध सुंदर राघवाच्या । रम्य कथा परम पावन गोड वाचा ॥
जो कल्पवृक्षतलिं वास करीत त्यासी । दारिद्र्य दुःख लवही कधिं काय कर्पी ? २१
आणोनि हें हृदयिं, नाथ ! परिभ्रमातें । माझ्या अशेष पळवा करुणार्द्राचित्तें ॥
हे इंद्रभूषण विभो ! मुनितत्त्ववेत्ते । हा ब्रह्म राघव अनादि कथीति कीं ते २२
गातात शेष निगमागम शारदादि । सारेच राघवगुणांचि महाप्रमोदीं

हे कामनाशन विभो ! तुम्हीही सभक्ति । श्रीरामनाम जपतां दिन आणि राती
तो कीं अयोध्याधियपुत्र राम । जो निर्गुणानादि अलक्ष्य धाम ॥

असे जरी तो नृपपुत्र साच । व्हावा कसा ब्रह्म अनादि तोच ! २४

वेडावला तो दयितावियोगें । चरित हें पाहुनि वाटुं लागे— ॥

कीं ब्रह्म तो केविं त्रें असावा ? । या संशयीं आपण मार्ग दावा २५

सांगावें मज हें, असेल जर कीं श्रीरामचि ब्रह्म तें ।

जें हो ईश्वर कामशून्य सकलव्यापी अणूरेणुतें ॥

ही मी अज्ञतमा न व्हा मजवरी सक्रोध देवा ! हृदीं ।

सारा नाशुनि मोह हा, मम करा संशुद्ध निःशंक धी ॥२६॥

रामप्रभुत्व विपिनींच मला कळालें । मी भीतिविकलव तुम्हांप्रति तें न बोलें ॥

आला न बोध मलिना परि मन्मनाला । हा योग्यसाच मजला फललाभ झाला ! ॥

आहे अजूनहि मनीं मम कांहिं शंका । मी वंदुनी विनवितें, करितां कृपा का ?
 तेव्हांहि घातलें तुम्ही समजूत माझी । जाणून कोप न करा मज एवढा जी ! ॥
 ना मागिल्यापरि विशेष विमोह मातें । मच्चित्त लुब्ध बहु रामकथेवरी तें ॥
 देवाधिदेव ! अहिराजविभूषितांगा ! । श्रीरामसद्गुणकथा मजलागिं सांगा ॥
 वंदूनि मी धरितसें चरणाब्ज माथां । जोडूनि अंजलि तुम्हां विनवीत, नाथा ! ॥
 वेदान्त मंथन करीनि सुसार लब्ध । जें रामचंद्रयश तेंचि कथा विशुद्ध ३०
 मी स्त्री जरी अनधिकारिच होय ऐसी । वाक्चित्तकर्मिं परि मी तुमचीच दासी
 साधूसि आर्त अधिकारि कुणीहि येत । ते ठेवितेी नच तया परमार्थ गुप्त ३६
 सांगा जि ! बालरघुरायचरित्रसार । सीता कशी वरिलि तेंहि कथा समग्र ॥
 राज्य त्यजी रघुप, कोण तयांत दोषी । लीला अपार करि, जाउनिही वनासी
 हे देववर्य ! पुसतें अति आर्त चित्तें । सांगा कृपा करुनि रामकथा मला ते
 कां ब्रह्म निर्गुण तसें सगुणत्व सेवी । हो रामचंद्र अवतीर्ण कशास तेंवीं ३३
 कैसा तयें समरिं रावणनाश केल्या ? । येऊनि राज्यहि करी बहु आत्मलीला
 तें सर्व हो ! मज कथा प्रभुराय ! वृत्त । आनंदसागरिं डुवो मम नाथ ! चित्त
 आश्चर्यकृत्य रघुनाथ करीत जें जें । स्वर्गासि सप्रज कसा रिघला स्वतेजें ?
 सांगा विभो ! मजसि सर्वहि तत्त्वसार । ज्ञानी मुनी रमति ज्यांमधिं सद्विचार

सांगावें मजला तसेंचि विभु हो ! जें ज्ञानविज्ञान तें ॥

वैराग्यादिकथा विशेष मजला, वानूनियां भक्तितें ॥

वर्णावेंहि पुनः पुन्हां बहुपरी त्या त्या विभागादिकां ॥

जेणें चित्तिं विवेक होउनि कळे श्रीराम मातें निका ॥३६॥

जें मी नसेल पुसलें, मज तें निवेदा ! शर्व ! प्रभाव तुमचा न कळेहि वेदा
 त्रैलोक्यसद्गुरु तुम्हीच दयांबुराशि । कैसें कळे सकल दुर्बल पामरासी ” ३७
 ऐकोनियां सरल रम्य विचारणा ती । झाले प्रसन्न अति शंकर आत्मचिर्त्तीं ॥
 त्यां आठवे हृदयिं रामचरित्र सारें । रोमांचुनी, नयनिं लोटति अश्रुनीरें ३८
 त्या जाहलें प्रकट अंतरिं रामरूप । झाला प्रहर्ष, सुख होय हृदीं अमूप ॥

(तें वर्णवेल कवणा सुखसार साचें ! । मी वेचिं बोल तुलसीमुखसारसाचें) ॥३९
 होऊनि मग घटिकाद्वय त्या सुखांत । ध्यानांतुनी बळवि बाहिर शंभु चित्त ॥
 आनंदुनी हृदयिं रामचरित्र गाया । लागे महेश; पुलकांकित होत काया ४०

—: इति श्रीउमाप्रश्नशिवध्यानवर्णनं नामैकोनविंशतिस्तरंग :-

सुश्लोकमानस

तरंग २० वा

असंत्ये हें विश्व गमे खरेंच । न जाणतां ज्यासि समग्र साच ॥

रज्जू अहीशीच जशी गमावी । जों ज्ञान ना सत्यपणासि दावी ॥१॥

स्वप्नासि जागृति झणीं करि लोप जैसी । यज्ज्ञान विश्वपरिभास तसें विनाशी ॥

तो बालराम हृदयीं नभितों सदैव । यन्नाम चित्तिं जपतां यश कार्थिं सर्व ॥२॥

जो मंगलायतन, नाशि अमंगलांतें । जो खेळला दशरथांगणिं हृष्ट चित्तें ॥

तो बाल राम करुणाद्रवयुक्त नित्य । माझे वरी करुं कृपा प्रभु भक्तभृत्य ! ॥३॥

वंदोनि रामचरणां त्रिपुरारि चित्तीं । हर्षोनियां अमृतपूर्ण वदे सदुक्ति ॥

“तूं धन्य धन्य गिरिराजकुमारि ! धन्य ! । नाहीं जगीं तुजसमा उपकर्ति अन्य.

विचारिशी रामकथाप्रसंग । भागीरथीचा जणुं पुण्य ओघ ॥

करीतसे पावन सर्व लोकां । जो हर्षपूरें नुखीत शोका ॥५॥

प्रीती तुझी रामपदाविंज मोठी । जगद्धिताचाच विचार पोटीं ॥

याकारणें प्रश्न करीसि गौरि ! ऐसें जगीं कोण परोपकारी ? ॥६॥

वाटे, रघूत्तमकृपें तव चित्ति नाहीं । शोकभ्रमा स्थल, तसेंचि न संशयाही ॥

नाहीं विमोह तुज पार्वति ! तूं तरीही । प्रश्नें करीशि जगतीतल पूत, पाहीं ॥

ज कान सेविति न रामकथासुधेसी । ते वाटती मज भुजंगविळेंचि जैसीं ! ॥

जे नेत्र देखति न सजन भक्तिलोल । ते वाटती नयन मोरपिसांवरील ! ॥८॥

जे शीर्ष विष्णु-गुरुपादिं न नम्र होत । तें भोपळाच जणुं भासत मूर्तिमंत ॥

ज्यांच्या न होय हरिची हृदयांत भक्ति । ते प्राणि केवल कलेवरसेच होती ! ९

जी जीभ रामगुणगान करी न साची । ती मानवी न, परि वाटत दर्दुराची !

ज्या हर्ष नाहिं हृदया हरिच्या कथेनें । तें वज्रसेंच अति निष्टुर होत मानें १०

हे गौरि ! तूं परिस राघवरम्यलीला । देवांसि ज्या शुभद, नाशक राक्षसांला ॥

ही कामधेनु जणुं रामकथा वदावी । जी सेवकासि सुख उत्तम नित्य दावी ११

तो सत्समाज गमतो सुरलोक साच ! हें जाणुनी हरिकथा बुध सेवितीच ॥

नाशूनि पाप, भजका बहु पुण्य दे ही । साधीत आत्महित सेवुनि हीस देही. १२

—: इति श्रोतासावधानकृते विंशतिस्तरंगः :-

प्रथमसोपान-वाल्मीकी

तरंग २१ वा*

कथा श्रीरामाची गमत करिंची टाळि सुभगे ।
स्वनादें जी देई उगवुनि दुरी संशयक्या ॥
म्हणूं किंवा तीतें कलितरुकुठारीच सुशिता ।
उमे ! ऐकावी त्वां प्रमुदितमनें राववकथा ॥ १ ॥

गाती श्रुती अमित सुंदर राववाचें । तें जन्मकर्म गुणनाम चरित्र वाचें ॥
श्रीरामचंद्र भगवान् प्रभु तो अनंत । त्याचीं कथागुणयशेंहि अनंत होत ॥
मीं जें ऐकियलें यथामति तुला सांगेन तें पार्वति ! ।

प्रीती रामपदांबुजांवरि तुझी अत्युत्कटा निश्चितीं ॥

जे जे प्रश्न विचारिले अजिं तुवां, अत्यंत ते साजिरे !

होती सौख्यद साधुसंमत तसे मच्चित्त हर्षे भरे ! ॥ ३ ॥

गाती वेद जयास भक्तियुत ज्या ध्याती मुनी अंतरीं ।

तो श्रीराम, विचारिशी प्रियतमे ! कोणी दुजा कीं तरी ? !

मोहें व्यापियली जरी तव मती, त्वत्प्रश्न हा भासत ।

ना शोभावह अल्पही तव मुखीं हें मात्र माझे मत ॥ ४ ॥

नाचे जयांहृदयिं मोहपिशाच ऐसें । पाखंड जे अधम, भक्ति न ज्यांत पोषे ॥
जे मूर्ख मंदमति अंध तसे अभागी । ते मात्र गे ! भक्ति बोल असे, शुभांगि !
ज्यांच्या मनोमुकरिं हो विप्रयादि लेप । शैवालसा चिकटला करि धीविलोप ॥
जे कोणि लंपट, लबाड, कुमार्गशील । स्वप्नींहि सज्जनसभेमधिं जे न लोल ६
जे लाभहानि नच जाणति आत्मचितीं । ते मात्र बोलति अशी श्रुतिरोधि उक्ति ॥
जे अंधसेच, उपनेत्रहि अंध ज्यांचें । ते रामरूप कधिं कां बघतील साचें ? ७
ज्यांतें नसे सगुणनिर्गुण बोध काहीं । जे जल्पती उगिच कल्पित शुष्क पाहीं ॥
त्यांचें नसे नवल कीं, तिनिही जगांत । मायेमधीं हरिचिया भ्रमती समस्त ८
उन्मादवायु करि ज्यांस विवेकहीन, । किंवा पिशाचवश यन्मति होय पूर्ण ॥
जे मूढ मोहमदमत्त करीति उक्ति । घ्यावी कुणी श्रवणिंही पडुनी न कां ती ९
टाकूनि संशय, विचार मनीं करून । तूं आत्मचित्त करिं रामपदाब्जलीन ॥
उक्ती मदीय मनिंचें तम वारणारी । भानुद्युतीच गणुनी मतिं घेइं गौरि ! १०
इतिउमाप्रश्नोत्तर-श्रोताभयदर्श-आश्वासन-प्रतिसावधानकृतैकविंशतिस्तरंगः*

तरंग २२ वा

नाहीं निर्गुणता तशी सगुणता यामाजिं भेदा स्थळ ।

ऐसें गाति पुराणवेद मुनिही धीमन्त जे निर्मळ ॥

ज्यातें ना गुण जन्मरूप, नयना जो दृश्यही ना मुळीं ।

भाक्तेद्रेम गुणेंचि तो सगुणता धेऊनि ये भूतळीं ॥ १ ॥

नाहीं विभेद जल आगिक गार यांत । तैसान्च तो सगुण निर्गुण एक होत ॥

जो भ्रांतिचें तम निवारणें सूर्य मूर्त । त्याच्या कसा करिल मोह मतीस आर्त ?

हा सच्चिदानंद दिनेश राघव । व्यामोहरात्री न त्यापुढें लव ॥

श्रीराम आहे सहजप्रकाश कीं । नोंहेचि विज्ञानपहांट त्या निकी ! ॥

ज्ञानाज्ञान, विपाद, हर्ष, गुण हे, तैशी अहंकारता, ।

होती हे जगिं जीवधर्म; न कुणी टाकी त्यां तत्त्वतां; ॥

आहे राम सनातन प्रभु जगद्व्यापी परब्रह्म तो

पूर्णानंद परेश निस्तुल तया मी सर्वदा वंदितों ॥४॥

जो कीं प्रसिद्ध परमेश जगत्प्रकाश । मायेश विश्वपति राघव चिद्विलास ॥

स्वामी मदीय नमिं मी लववृनि माथा । माझा प्रणाम बहुवार तया अनंता ॥

जाणे न मोहवश अज्ञ निजभ्रमातें । आरोप सर्व करितो प्रभुठायिं तो ते ॥

पाहूनि मेघपटलें भरल्या नभास । बोले अपंडित, 'रवी लपलाचि खास' ! ॥६॥

डोळ्यावरी धरुनि अंगुळितें पहातां । आहे शशिद्वय असा भ्रम होइ चित्ता

तैसान्च रामविषयीं तव मोह भासे । कीं व्योम, धूम, तम धूलिमुळेंचि तैसें ७

एकत्र जें विषय इंद्रिय देव जीव । होती परस्पर सचेतन सर्व भाव ॥

देतो प्रकाश परि या सकलासि पूर्ण । तो तूं अनादि रघुनायक राम जाण ॥८॥

विश्व प्रकाश्य, रघुराय तया प्रकाशी । मायाधिनाथ गुणसागर चिद्विलासी ॥

ज्याच्या प्रभाविं गमते जणुं सत्य माया । तूं जाण पार्वति ! तया हृदिं रामराया ॥

शुक्तींत हो रजतभास; उन्हीं जलाचा । खोटेच तें परि विलोप न होय साचा ॥

ईशाश्रयेंचि जरि त्यापरि विश्व भासे । वाटूनि सत्य बहु दुःखद होय तैसें ! ॥१०॥

स्वप्नीं गमे जर कुणी स्वशिरासि कापी । तें दुःख जागृतिविना न सरे कदापि ॥

ज्याची कृपा नुरविते भ्रम हा क्षणांत । तो एक राम विभु हें समजें मनांत ॥ ११ ॥

ज्याचा कळे न कवणासहि आदि अंत । गाती यथामतिच वेदाहि हेंचि सूक्त ॥

“ चाले पदाविणहि, अश्रुति आयकेही । कर्में करी विविध, हस्त जरीहि नाहीं ।

नाहींच वक्त्र तरि सर्व रसांसि सेवी । वाणीविना वदत थोरचि योगि जेवीं ॥
स्पर्शी तनूविण, अलोचनही पहातो । घ्राणाविना सकल गंधहि घेतसे तो, १३.
ज्याचीं अर्शीं जगिं अलौकिक कृत्यजातें । माहात्म्य ये सकल का कधिं वर्णितां तें?
ष्या गाति सर्व बुध, वर्गिति वेद ज्यास । ध्याती मुनी, सकृप भक्तिं असा रमेश
काशींत जंतु मरतां त्र्युनी जयाचे । घेऊनि नाम करिं मी भवमुक्त साचें ॥
तो हाच राम विभु होय चराचरेश । जो व्यापि सर्व हृदयांतरिंचा प्रदेश १५.

जें नाम घेतां अविचारितें ही । त्याचीं अघें संचित सर्व दाही ॥

जो आदरें घे हरिनाम चित्तें । भवाब्धि हा गोष्पदसाच त्यातें ॥१६

तोच श्रीराम असे परमात्मा सत्य हें पुरें समज ।

संशय याविषयीं तव, गौरि ! गमे सर्वथा अयोग्य मज ॥ १७

जो अशा संशया थारा देतसे निजमानसें ॥

तो निज ज्ञानवैराग्यसद्गुणां दूषवीतसे ” ॥ १८ ॥

ऐकोनि शंभुवच तें भ्रमभंगकारी । सोडी कुतर्क मनिंचा ज्ञाणिं सर्व गौरी ॥
निष्ठा तिची जडलि सादर रामपारीं । कैशी तयें मल्लिनता मतिची न जाई ? ॥
पुनःपुन्हां ती प्रभुपादपंकजें । धरोनि जोडी करवारिजें निजें ॥
वदे प्रियातें वचनें गुणान्वितें । जयांमधीं प्रेम भरोनि राहतें ॥२०॥

—* इति उमामहेश्वरसंवादे श्रीरामस्वरूपवर्णनं नाम द्वाविंशतिस्तरंगः *—

तरंग २३ वा

ऐकूनि तुमची वाणी रूपिणी जणुं कौमुदी ॥

शरदातप लोपे मन्मोहरूप क्षणामधीं ! ॥ १ ॥

कृपेनेंचि तुम्हीं सर्व माझे संशय नाशिले ॥

रामस्वरूप मच्चित्ता हें प्रभो ! कळलें भलें ॥ २ ॥

कृपेनें आपुल्या गेला विषाद मम सर्वथा ॥

प्रसादें प्रभुपादांच्या पावलें मी प्रसन्नता ॥ ३ ॥

असें मी अज्ञ ही नाथ ! आपुली लीन किंकरी ॥

स्वभावेंचि जडा बुद्धि स्त्रियांची प्रथिता जरी ॥ ४ ॥

सांगा जी ! मजला नाथा आधीं जें मी विचारिलें ॥

असाल जर कीं आतां माझे विषयिं हृष्टले ॥ ५ ॥

अविनाशी परब्रह्म सच्चिदानंद राम हा ॥
 जो कीं निर्गुण सर्वांच्या वसे हृन्नगरीं, पहा ! ॥ ६ ॥
 धरावी कां तयें येथें जन्मोनी नरता अशी ?
 सांगावें भगवन् ! मातें पडो द्या समजाविशी ! ” ॥ ७ ॥
 गौरीचें अतिनम्र तें वच, तशी रामायणीं सादर ।
 पाहोनी मति पावना अतिशय प्रेमं भरे शंकर ॥
 जो कामारि विवेकशील मुळचा ज्ञानी कृपासागर
 त्रोलें हृष्टमना प्रशंसुनि पुन्हां तीतें असें ईश्वर ॥ ८ ॥
 “ हें रामचरितमानस परिस उमे ! विमल मंगलायतन ॥
 पूर्वी काकभृशुंडी करि जें गरुडा खगेश्वरा कथन ॥ ९ ॥

संवाद सुंदर कथामय तो तयांचा । झाला तसा कथिन नंतर साग्र साचा ॥
 आधीं वदूं परममंगल हेचि आतां । रामावतारचरित-श्रुतिरम्य गाथा ॥ १० ॥
 श्रीरामचंद्रगुणनामकथांबुराशी । ज्या पार ना परि यथामति वर्णुं त्यासी ॥
 तूं आवडीं परिस गे ! गिरिराजत्राले ! श्रीरामरम्यचरितें मन हो निवालें ११
 हरिचरित्र विशुद्ध मनोहर । श्रवण तूं गिरिजे ! कर सादर ॥
 स्तविति ज्या निगमागम पावन । प्रभुयशें तुज तीं करुं वर्णन ॥ १२ ॥
 अवतरे प्रभु ज्यास्तव भूवरी । जगिं अतर्क्यचि तें कवणा जरी ॥
 गमत राम अगम्य वचा मना । परिस तूं परि सन्मतिकामना ॥ १३
 तरि पुराण मुनिश्रुति साधु ते । जशि यथामति वर्णिति या कथे ॥
 कळुनि ये मज ज्यापरि तें, तुला । सकल मी अजि वर्णिन हेतुला ॥ १४

जेव्हां जेव्हां छळित जगता घोर सद्धर्मनाश ।

वाहूं लागे असुरकरणी नष्टनीती विशेष ॥

गोविप्रांना सुरधरणिंना त्रास होत प्रचंड ।

तेव्हां तेव्हां प्रभु अवतरे रक्षणीं आत्तदंड ॥ १५ ॥

सज्जना होत ती पीडा हरी हरि कृपानिधि ॥

वेउनी विविधें रूपें येत तो अवनीमधि ॥ १६ ॥

वधुनि असुर सर्व स्थापणें वेदसेतु । सदवन विबुधांचें हाच तज्जन्महेतु ॥

जगतिं विपुल कीर्ती उज्ज्वला पुण्यराशि । भरुनि निवधि संतां राम येतां क्षितीसी

गाऊनि तेंच यश, भक्त तरे भवाब्धि । येतां विभू सदय लोकहितेंचि साधी ॥
 तज्जन्महेतु जरि चित्र अनेक होत । हे एक दोनचि सविस्तर सांगुं येथ १८
 तूं ऐक गे ! सुमति ! गौरि ! अनन्यचित्तें । जे द्वारपाल हरिचे प्रिय पूर्वि होते ॥
 भ्रातेच ते, जय तसे विजयाख्य दोन । जे विप्रशापिं जगिं दैत्यकुलावतीर्ण १९
 होती हिरण्यकशिपू आणि हिरण्याक्ष हेच ते दोन ॥
 विख्यात जे पळविती इंद्राच्याही मदास जिंकोन ॥ २० ॥
 ते वीर नित्य विजयी समरीं परि त्यां हरीच संहारी ॥
 एका नरहरिरूपें, वराहरूपें दुज्यास तो मारी ॥ २१ ॥
 भक्त प्रह्लादाचें आह्लादक यश जगांत गाजविलें ॥
 यन्महिम्यानें लोकीं लीलेनें ते सुधेंदु लाजविले ॥ २२ ॥
 पुढतीं तेच निशाचर बलशाली वीर लोकविख्यात ॥
 अवतीर्ण पुन्हां झाले जे रावण कुंभकर्ण जगतांत ॥ २३ ॥

इतिश्रीउमामहेश्वरसंवादे श्रीरामावतारीमतमतात्सूक्ष्मवर्णनं नामत्रयोविंशतिस्तरंगः

तरंग २४ वा

झाले न मुक्त राक्षस जरि त्यां भगवान् हरि स्वयें मारी ॥
 कीं तीन जन्मवरि त्यां होता द्विजशाप; कोण तो वारी ? ॥१॥
 म्हणुनी त्यांचेस्तव घे पुनरपि अवतार देव सदयमनें ॥
 भक्तीं कृपालु ईश्वर, लीला त्याची कुणास आकळणें ॥२॥
 कश्यप, अदिती दशरथकौशल्यारूपिं फिरुनि अवतरती ॥
 ज्यांचे पोटीं भगवान् जन्मा ये रामचंद्र भूवरतीं ॥३॥
 घेउनि अवतार असा एका कल्पीं चरित्र विभु दावी ॥
 जें सर्व विश्वपावन लीला त्याची कशापरि वदावी ? ॥४॥
 एका कल्पीं सगळे सुर दमले करुनि बहुत संग्राम ॥
 जालंदर दैत्याशीं परि विजयश्री वरी न सुरधाम ॥५॥
 दुःखितदेवसहाय्या शंभुहि संग्राम थोर त्याशिं करी ॥
 परि तो दनुज महाबल कांहीं केल्या मरेचना समरीं ॥६॥
 कारण त्या दैत्याची भार्या होती पतिव्रता थोर ॥
 तेणें शंभुहि त्यातें शकला जिंकावयासि न समोर ॥७॥

परि हरि कपटें तद्रत भंगुनि सुरकार्य साधिता झाला ॥
 मर्म कळोनीं येतां कोपुनि शार्पी सती हरिस बाला ॥८॥
 तो शाप स्वीकारी आनंदें विष्णु कौतुकनिधान ॥
 भक्तकृपाकर भगवान्; जालंधर रावणत्व धरि फिरुन ॥९॥
 श्रीराम त्या वधोनी झाला कैवल्य-धाभिं मग नेता ॥
 प्रभुच्या अवताराचें कारण तें वर्णिलें तुला आतां ॥१०॥
 सदवतारकथा प्रभुच्या किती । बहुपरी मुनि सादर वर्णिली ॥
 प्रभुसि शापियलें मुनिनारदें । अवतारे क्षितिं राम तदा मुदें ॥ ११ ॥
 ऐकोनी वच तें उमा चकित हो, बोले ' कसें हो ! मुनि ।
 ज्ञानी नारद विष्णुभक्त विभुतें ते टाकिली शापुनी ? ॥
 झालें कारण काय शाप असला द्यायास देवाप्रति ? ।
 कैसा तो अपराध आचरि तरी सर्वज्ञ लक्ष्मीपति ? ॥१२॥
 सांगा जी ! मजला प्रसंग सगळा; आश्चर्य हें केवढें ? ।
 कीं शुद्धा मुनिचीहि बुद्धि असल्या मोहामधें सांपडे ! ' ॥
 देई सस्मित शंभु उत्तर ' नसे ज्ञानी कुणी मूढही; ।
 जैसें जें जइं राम आचरि तसें तें व्हावयाचें तई ! ॥ १३ ॥
 भरद्वाजा ! प्रेमें परिस रघुनाथोत्तमकथा ।
 तुला मी ही आतां कथन करितों सद्गुणयुता ! ॥
 त्यजोनी गर्वातें भज रघुपतीतेंचि तुलसि ! ।
 भवा नाशायतें पर कवण शक्ती धरि अशी ? ॥ १४ ॥
 हिमगिरीवरि एक असे महा । सुरसरित्तिटिं पुण्यतमा गुहा ॥
 बघुनियां स्थल रम्य अती तिथें । सुरमुनी मनिं नारद इच्छि तें १५
 बघुनि शैल, नदीतट तें वन । हरिपदीं रतिनें भरलें मन ॥
 हरिपदस्मरणें श्वसन स्थिर । सहज मग समाधित अंतर ॥ १६ ॥
 बघुनि तद्रति भी मधवा मनीं । जवळ बोलवि तो मदना झणीं ॥
 वदत सादर 'तूं मजसाठिं रे ! । स्वबल घेउनि जा तिकडे त्वरें !' १७
 मदन हृष्टपणें मग चालला । सुरपती मनिं चिंतित " आपला
 मुनि हरील किं नारद ठाव हा । स्मरचि जिंकिल त्याप्रति हा महा ! १८

जगतिं जे जन लोलुप कामुक । कुटिल काकसमानचि ते निक ॥

निजमनीं डरती सकलांप्रती । नियम हाच खरा दिसतां किंती. ॥१९॥
मृगपतिस बघोनी श्वान जो धांवुं लागे । निजमुखिं पकडूनी शुष्कही हाडुं वेगें
मनिं जणुं गमतें त्या सिंह कीं तें छिनील । सुरपतिमनिं तैशी जाहली लाज फोल !

श्रीनारदाश्रमाच्या सन्निध जेव्हां अनंग तो जाय ॥

तेव्हां निजमायेनें वसंत ऋतु तो सृजी निजसहाय ॥ २१ ॥

धिविध तरू बहुरंगी काननिंचे होति शोभित फुलांनीं ॥

कूजति कोकिल, करिती गुंजारव भृंग दंभ मधुगनीं ॥ २२ ॥

पवन सुगंधित शीतल वाहूं लागति मनोहर नितान्त ॥

चेतविती कामाग्निस, चित्त रहावें कसें मग सुशान्त ! ? ॥ २३ ॥

रंभादिक सुरयुवती कामकलेच्या सरांत रमणाऱ्या ॥

सुस्वर गाती, नाचति, क्रीडाकौतुक निदर्शविती साऱ्या ॥ २४ ॥

देखोनी सगळें विमोहक तसें साहाय्य, हर्षे स्मर ।

तोही कौशल दर्शवी बहुपरी मोहावया अंतर ॥

त्याची कामकला तथापि विकला झाली मुनीचे पुढें ।

तेव्हां मात्र मनोज भीति-जलधीमध्ये स्वपापें बुडे ! ॥२५॥

ज्या क्षेत्रा रक्षिता आहे स्वतां लक्ष्मीपती बली ॥

कोण तें क्षेत्र खायतें शकेल जगतीतलीं ? ॥२६॥

झाला भयार्त सहसैनिक पंचत्राण । मानूनियां निज पराजय तेथ पूर्ण ॥

होई विनम्र मुनिनारदपादकंजीं । प्रार्थीं तयां, विनतभीति निवारिती जीं २७

होता न रोष मुळिं नारदचित्तगेहीं । ते सांत्विती मदनचित्त मृदू वचाहीं ॥

तेव्हां ऋषीश्वरपदीं नमवून माथा । जाई ससैन्य रतिनाथ सुतुष्टचेता ॥२८॥

सुशीलता आपुलि, थोर तें व्रत । मुनींद्र तो इंद्रसभेंत वर्णित ॥

आश्चर्य वाटे सकलां सभासदां । श्रीशासि ते वंदिति, तेविं नारदां २९

गेले नारद शंकराप्रति पुढें, चित्तांत गर्वान्वित ।

कीं मी जिंकुनि सोडला स्मर कसा, झालों न त्या अंकित ॥

तें सारें परिसोनि शंकर मनीं श्रीनारदांची स्थिति ।

आणोनी वदले दयायुत तयां ऐशापरी सन्मती ॥ ३० ॥

“ विनवणी मुनिवर्य ! तुम्हां अशी । मज कथा वदलां तुम्हि ही जशी
हरिपशीं न तशी कधिंही वदा । हरि दुरावुनि येइल आपदा ” ३१
जरि करी हर त्या उपदेश हा । परि न नारद आचरि तो, पहा ॥
परिस कौतुक गोष्ट अशी मुने ! । घडत, जें रुचते हरिकामने ॥३२॥

असे जी रामेच्छा घडत जगतीं तेंचि न दुजें ! ।

तियेतें भंगोनी उलट करण्या कोणि न धजे ! ॥

न तें शंभूचें ये सुवचन परी नारदमना ।

तिथोनी गेले ते मुनिवर पुढें ब्रह्मसदना ॥३३॥

एकदा धरुनि सुस्वर वीणा । गात गात हरिचे गुण नाना ॥

क्षीरसिंधुसि रिघे मुनिनाथ । वेदशीर्ष विभु नांदत जेथ ॥३४॥

भेटे उठोनि मुनितें हरिखें रमेश । वैसे वरासनिं त्यासह सप्रहर्ष ॥

बोले चराचरविभु क्षिमतपूर्व त्यातें ‘ केली कृपा मुनिवरा ! कितिकां दिसां ते ? ’

सांगीतलें स्मरचरित्र समग्र तेणें; । ना आचरी कृतिसि शंभुवचाप्रमाणें ॥

ऐशी प्रचंड जगतीं रघुनाथमाया; । तो कोण जो क्षम असे हिस आकळाया ? ३६

वदन रूक्ष, परी मृदु भाषणें । ऋषिस विष्णु वदे द्वितकारणें ॥

“ स्मरण ही तुमचें मदहारण । करित मानविमोह निवारण ॥३७॥

न ज्या मर्नां ज्ञान, न वा धिरक्ति । मोहास लाभे स्थल त्याच चिर्ती

जे ब्रह्मचारी स्थिरधी तुम्ही हे । छळील त्यातें स्मरु काय मोहें ? ” ३८

धरुनियां अभिमान वदे मुनि । “ सकल हें तुमच्याच कृपागुणीं ! ”

प्रभु म्हणे करुणानिधि अंतरीं । “ उदित गर्वतरु मुनिच्या उरीं; ३९

परि त्यासि समूल उखाडणें । मजचि हें करणें ऋषिकारणें ॥

मम असे पण भक्तहिताप्रति । सतत आपण कीं जपणें अति ॥४०॥

कल्याण होय मुनितें, मजहि विनोद । होई असाच करणें सदुपायशोध ” ॥

वंदोनि विष्णुचरणीं परते मुनीश । चित्तामधें परि अतीवचि गर्व त्यास ॥४१॥

प्रेरि तोंवरि हरी निज माया । ऐक निष्ठुरकृती तिचिया या ।

निर्मि ती नगरि तत्पथिं रम्या । दीर्घ योजनशता बहुहर्म्या ॥४२॥

नगररचना तेथें होती अतीव मनोहर ।

जणुं गमत ती वैकुंठाच्या पुरीहुनि सुंदर ॥

चसत नगरीमध्ये तें छिया नर रम्य ते ।
 रतिमदनसे जे भासोनी मनाप्रति मोहिते ॥४३॥
 राजा शीलनिधी नामें राज्य तीवरती करी ।
 असंख्य लोक, सैन्यादि, गजवाजी तदंतरीं ॥४४॥
 शत इंद्राहुनी त्याचे विलास विभवादिक ॥
 रूप शक्ति प्रभा नीती यांचें तो धाम कीं निक ॥४५॥
 त्याची कन्या जिचें नाम शोभलें विश्वमोहिनी ॥
 सौंदर्या पाहुनी जीच्या जावी लक्ष्मीहि लाजुनी ॥४६॥
 तीच साक्षाद्विष्णुमाया सद्गुणांची जणूं खनी ॥
 सौंदर्या वर्णितां जीच्या वाणी देवीहि ती उणी ! ॥४७॥
 स्वयंवर कुमारीचें राजानें मांडिलें तिथें ॥
 असंख्य नृपती तेव्हां आले देखावयासि तें ॥४८॥
 कौतुकें नारदमुनी पातले त्या पुरामर्धां ॥
 पुरवासी जनांलागीं पुसती, ' कोण हा विधि ? ' ॥४९॥
 कळतां सर्व तें वृत्त राजप्रासादिं ये मुनि ॥
 पूजुनि त्रैसवी राजा नारदां देखतां क्षणीं ॥५०॥
 कन्येतें आणवी भूप दाखवी नारदास ती ॥
 पुसे मुनीस ' सांगा हो ! गुण, दोष हिचे किती ? ' ॥५१॥
 लावण्य पाहतां तीचें वैराग्य विसरे मुनि ॥
 होईच ना तृप्ति त्यांना तीतें कितिहि पाहुनी ॥५२॥
 लक्षणें देखुनी तीचीं गेले भुलुनि नारद ॥
 हृदानंद परी साचा दावीना मुनि सावध ! ॥५३॥
 म्हणती मुनि ' हे राजा ! जो हिला वरणार तो
 लोकीं अमर होवोनी रणीं सर्वास जिंकितो ' ॥५४॥
 पाहोनि लक्षणें तीचीं, स्वहेतु लपवी मुनि ॥
 भूपतीसि निवेदी तो उगाचि लव बोलुनी ॥५५॥
 ' सुलक्षणी सुता आहे ' हें सांगुनि नृपाप्रति ॥
 गेले मुनि, परी त्यांच्या विचार मनिं चालती- ॥५६॥

“ जेणें मलाच सुतनू नवरी वरील । ऐशा प्रयत्नि करं हा मुनि नावरील !॥
 नाहीं मला जप, तप प्रिय या क्षणाला ! । व्हांवी विधे ! कशि मला वंश राजवाला ?
 ऐशा प्रसंगिं मज होय अवश्य रूप । लावण्य थोर; जर हें मज ना दुराप ॥
 पाहूनि तें अमित सुंदर रूप माझें । घालील माळ मज ती भुलुनी सुतेजें ! ५८
 घेऊं शकेन हरिपासुनि चारु रूप । जा-येमधेंचि परि काल सरेल रूप ॥
 माझे हिता करि असा हरिसा दुजा न । हो तोच साह्य मज या समयीं, न आन.”
 प्रार्थी असें बहुपरी मुनि त्या प्रसंगीं । झाला प्रभु प्रकट त्या कुतुकेंचि शाङ्गी ?
 पाहूनियां प्रभुवरा मुनिनेत्र धाले । होगार कार्य म्हणुनी मन तुष्ट झालें ॥६०॥
 सांगे प्रभूसि अति आर्तपणें स्ववृत्त— “व्हांवें मला अजिं सुसाह्यक विश्वनाथ !
 सौंदर्यधाम निज द्या मज देवराया ! । नाहींच अन्य पथ तें मजला मिळाय
 कल्याण जेविं मम होइल ज्यापरीं तें । वेगें करा जि ! गणुनी निज दास मातें”
 मायात्रला अपुलिया बहुनी विशाला । तो दीनवांधव हरि स्मितचित्त झाला !

“ सन्मुने ! कथितों तुम्हां तुमचें हितसार तें ॥

मीही तेंच करीं; नान्य. वाक्य माझें न हो रितें !! ॥६३॥

मागे कुपथ्य जरि आकुल आर्त रोगी । तें देत नाहिं परि, वैद्य हितोपयोगी
 तैसें हितेंचि तव आचरुं योगिनाथ ! ” । बोलोनि हें प्रभु दयानिधि गुप्त होत-

मायाविवश मुनी तो होई तें मूढ; नाकळे त्याला ॥

गूढार्थ हरिगिरेचा; सत्वर जाता स्वयंवरा झाला ॥ ६५ ॥

त्या मंडपीं वरासनिं नृप निज परिवारसहित असलेले ॥

दिसले त्या मुनिवर्या उत्तम नटुनी थट्टुनि बसलेले ॥ ६६ ॥

मुनिवर हर्षभरानें मानी निज रूप सर्व सुंदरसें ॥

‘ वरिल कशी नवरी ही इतरा, मज डावलूनियां अरसें ’ ? ॥ ६७ ॥

मुनिहितास्तव देव दयाघन । अतिकुरूपचि त्या वितरी पण ॥

नच कुणासहि तें कळलें तदा । सकल सादर वंदिति नारदा ॥६८॥

होते रुद्रगण तिथें, दोघेजग ज्यांस सर्व ठाउक तें ॥

जे द्विजवेषें कुतुकें सर्वत्र पहावयासि संचरते ॥ ६९ ॥

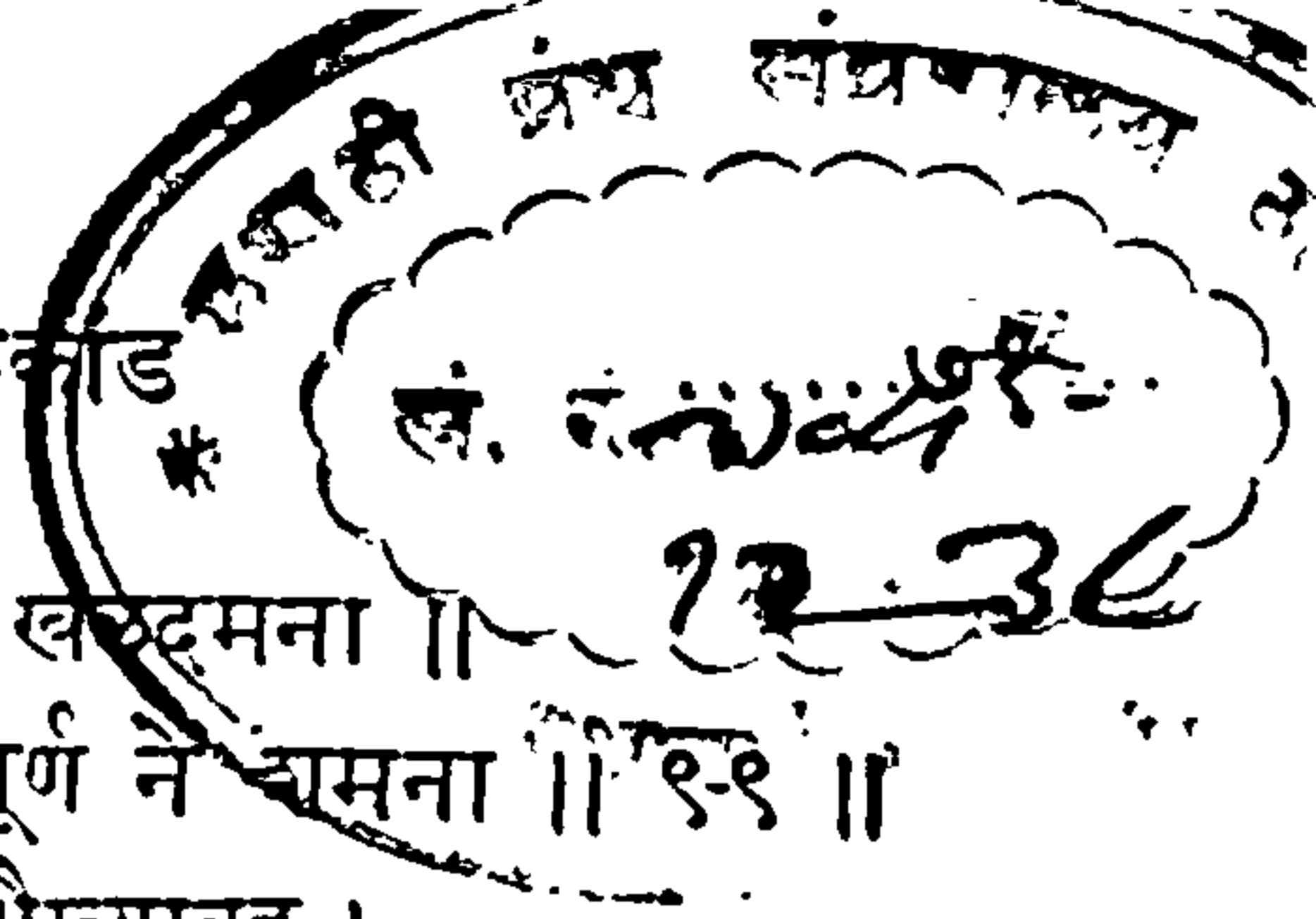
सुंदर मीचि विशेषें मानुनि हें ज्या समाजिं मुनि त्रैसे ॥

जाणो कुणि न म्हणोनी शिवगणही बसत विप्रवेषिं तसे ॥ ७० ॥

थड्डंत बोलति परस्पर गोष्टि ते या । जाव्यात ज्या परि मुनिप्रति आयकाया ॥
 “सौंदर्यसार किति दे हरि नारदातें । भाळोनि यास नवरी न वरील कां तें ?!”
 मोहूनि जाय मुनिनायकचित्त ऐसें । थड्डंत शंभुगण चोरुनि तेविं हांसे ॥
 ये नारदासि जरि ती कुजबूज कानीं । तो भ्रांतचित्त मुनि ती मुळिंही न मानी ७२
 तें देखिलेंहि न कुणी इतरां जनाहीं । भूपात्मजा परि मुनीप्रति तेथ पाही ॥
 देखोनि भीतिकर मर्कटतुंडरूप । संकरुद्ध भूपतनया प्रकटी स्वकोप ! ॥७३॥
 घेऊनि संगतिं सख्या, जणुं राजहंसी । ती चालली नृपसुता व्रघण्या नृपांसी ॥
 साजे तिच्या विजयमाळ करांबुजांत । शृंगारमूर्ति पतितें वरण्यास जात ॥७४॥
 गर्वाढ्य नारद ज्या दिशिं ब्रैसलेले । भूपांगजा फिरकवीहि तिथें न डोळे !
 उंचावि मान बहुवार मुनी अधीर । पाहूनि तें हरगणां हंसुं येइ फार ! ॥७५॥
 आले कृपाळु नृपवेषिं रमेश तेंथें । हर्षे वधू; वरि त्या जयमालहस्तें ॥
 घेऊनियां नववधू हरि जाय वेगें । ओशाळले नृप तदा निजकामभंगें ! ॥७६॥
 बहु विकल मुनीही तेधवां चित्तिं होय । जणुं गमत त्या कीं गांठिंचें रत्न जाय ।
 हरगण विहरूनी बोलले वाक्यि एका । ‘निजमुख तरि विद्वन् ! दर्पणीं हो ! विलोका’
 हें बोलुनी उभयही पळती भयार्त । तेव्हां मुनी निजमुखासि जलीं पहात ॥
 पाहूनि रूप निज तें, मुनि रुष्ट झाला । शापी भयंकर वचें झाणिं त्या द्वयाला ! ७८
 “होऊनि राक्षस तुम्ही कपटात्म पापी । जन्माल भूवरि.” असें मुनि त्यांस शापी
 “जें हांसलां तुम्हि मला, फल व्या त्यास । कोणा कराल मुनिचा कधिं का प्रहास ?”
 पुनरपि जलिं पाहे तां दिसे पूर्वरूप । तरिहि मुनि न तोषे; होत चित्तीं सकोप;
 थरथर अधरांची चित्तसंक्षोभिं होय । चलतचि मुनि पद्माकांतसद्भासि जाय ८०
 “शापीन त्यास अथवा, मरणा वरीन । लोकीं प्रहास मम विष्णु करी, दुजा न”
 हें चितिं तांवरि पथीं वधि तो हरीतें, । लक्ष्मी तशी नववधूहि सर्वेचि तेथें ! ८१
 लक्ष्मीपती मधुर शब्दि पुसे मुनीतें “चित्तीं हनाश दिसतां, मुनिवर्य ! कां तें ?”
 तां करुद्ध होय मुनि नारद आत्मचित्तीं । मायावशं नच उरे मनिं बोधशक्ति ८२
 “विष्णो ! तुम्हां न व्रघवे परसंपदेस ! ! ईर्ष्या तसें कपट हे तुमचे विशेष !
 तुम्हीं समुद्रमथनीं शिव वंचियेला ! देवांसि चेतवुनि हो ! विष पाजवीला ८३
 दैत्यां सुरा तुम्हि दिली, विष शंकराला । तुम्हीं रमेशहित कौस्तुभ दिव्य नेला !
 स्वार्थी तुम्ही सतत हो ! कुटिलस्वभावी । तुम्हांअशी कपटरीति दुजा न ठावी ! ८४

सर्वस्वतंत्र तुम्हि, कोण तुम्हां शिरीं न । ये जें मनास, करतां तुम्हि तेंचि पूर्ण
 सत्या असत्य करतां, उलटें हि तें वा;। नाहीं तुम्हांस हरि ! हर्षविपाद ठावा !८५
 हो ! काढतां सकलदोष तुम्ही सदैव । हव्यास हाच तुमचा; मनिं भी न नांव !
 नाहीं तुम्हांप्रति शुभाशुभकर्मवाधा; । कोणी गुरुहि न तुम्हां करणार साधा !८६
 परि उचित गृहातें जाय हें आज वाण, । कृतिस फळ मिळाय आज यावी न वाण !
 नृतनु धरुनि मातें जें तुम्हीं वंचिलें हो। नृतनुच तुम्हि पावा; शाप माझा खरा हो !
 मजसि तुम्हि दिलें कीं वानराचें कुरूप । म्हणुनि तुम्हिहि साह्या वानरें व्याल खूप
 मजवरि तुम्हि केला जो विवाहापकार। म्हणुनि तुम्हिहि सोसा स्त्रीवियोगार्तिं फार ”
 हर्षेचि शाप मुनिचा प्रभु ये स्वशीर्षीं । तो देवकार्य परिपूर्ण करावयासी ॥
 आकर्षि तो बलवती निज शक्तिमाया । कोणास येइल कृपा हरिची गणाया ? !८९
 जेव्हां निवृत्त हरिची ज्ञाणिं होय माया । नोहे रमा, नृपसुताहि नवीन जाया;
 तेव्हां भिऊनि मुनि विष्णुपदां धरीत । जां निश्चयें प्रणतदुःख सदा हरीत ९०
 बोले मुनींद्र “मम शाप खरा न हो हा” । बोले दयाळ विभु “ती मम होय ईहा !”
 “मी दुर्वचें बहुत हो ! वदलों तुम्हांला। तें पाप होय लय केविं ?” मुनी म्हणाला ९१
 सांगे हरी “जपत जा शिवनाम भावें । व्हावेंचि चित्त ज्ञाणिं शांतिमय स्वभावें !
 नाहीं हरासम मला प्रिय कोण लोकीं । विश्वास हा हृदयिंचा क्षणही न टाकीं ९२
 ज्याचेवरी करि कृपा नच चंद्रमौली । त्याला सुलभ्य मम भक्ति कधीं न झाली
 तूं हें हृदीं धरुनि संचर वा ! जगीं या । आतां छळील तुज नैव मदीय माया” ९३
 प्रभु बहुपरि बोधी नारदाच्या मनासीं । त्वरित मग जहाला गुप्त कारुण्यराशी
 रघुवरगुणगानीं रंगुनी भक्तिपूर्ण । करि गमन मुनीही सत्यलोकासि तूर्ण ॥९४॥
 हरगण मुनिल्यागीं भेटले मार्गिं जातां । मुनि दिसत त्यांना पूर्ण संतुष्टचेता ॥
 सभयचि मुनिपाशीं येउनी दोनिही ते ! मुनिपद कवळुनि बोलले आर्त चित्तें ९५
 ‘हरगण मुनिवर्या ! आम्हि हां; विप्र कैचे? गुरुतम फळ आलें आज आम्हां अघाचें
 सदयहृदय नाथा ! द्या जि! उःशाप कांहीं ’ समजवि मुनि त्यातें तेधवां या वचांहीं
 “ होणार राक्षस तुम्ही जरि हें खरेंच । पावाल तेज, बल, वैभव हेंहि साच, ।।
 जेव्हां स्वबाहुबळिं जिंकुनि विश्व व्याल । विष्णू तदा अवतरेल मनुष्यलील ९७
 होणार विष्णुकरिं अंत तुम्हां रणांत । पावाल मुक्ति, नच व्हाल पुन्हां भवार्त”
 दोघेहि जाति निघुनी नमुनी मुनीतें । येती निशाचरकुलीं मग जन्मुनी ते ९८

प्रथमसोपान - वालकांड

एका कल्पीं यास्तव हरि धे मनुजावतार खरुदमना ॥
अमरा रमवुनि सजन सुखवुनि भूताप पूर्ण ने चामना ॥ १९ ॥

आहे यापरि जन्मकर्म हरिचें अत्यंत सौख्यावह ।
आश्रयें भरलें मनोहर तसें विस्तीर्ण पापापह ॥
जें जें चित्र चरित्र आचरि विभू प्रत्येक कल्पांतरीं ।

तें तें वानुनि गाडल्या मुनिवरीं पुण्या कथा भूवरी ॥ १०० ॥

विविधपरि तयांनीं वर्णिले ते प्रसंग । नवल न, सुजनांचें चित्त त्यामाजिं दंगा ॥
हरिसि, हरिकथांसी, नाहिं दोघांहि अंत । रमति किति तयांच्या ठायिं धीमंत संत !
चरित रघुवराचें सर्वसौंदर्यसार । सुमधुर, पठतांही कल्पकोटीं न पार ॥

तुजसि कथियली मी जे कथा हे भयानि ! प्रकटवि हरिमाया जिंकिता हो न कोणी !

माया हरीची मुनिंनाहि मोही । प्रभू जर्गीं कौतुक मात्र पाही ॥

भक्तासि नेई हरि दुःखपार । शरण्य ऐसा न कुणी उदार ॥ १०३ ॥

सुर नर मुनि यांच्यामाजिं नोहेचि कोण । प्रव्रलतम हरीची मोहि माया जया न
मनि समजुनि ऐसें, सर्वमायापतीतें । भजुनि शरण जावें राघवातें स्वचित्तें १०४
इतिश्रीत्रयावतार-भेदाभेद-मतमतान्तसिद्धान्तजिज्ञासुसावधानकृते चतुर्विंशतिस्त.

तरंग २५ वा

तूं ऐक शैलतनये ! दुसराहि हेतु । जेणें अतुल्य, अज, निर्गुणही परंतु ॥

ये ब्रह्म तें दशरथात्मज रामरूपें । ज्याच्या शुभस्मृतिमुळें भवताप लोपे ॥ १ ॥

जो देखिला वनिं तुवां, ऋषिवेषिं जातां । संगें जया अनुजही मुनिसाच होता

ज्याचें चरित्र व्रततां भ्रमलीस तूंही । भ्रांती सतीसमयिंची अजुनीहि राही ! ॥ २ ॥

त्या तूं चरित्र विभुचें अति आदरानें । हें ऐक; जें भ्रमगदासि पुरें लया ने ॥

सांगेन वर्णुनि यथामति भाविकेलां । त्या पुण्यराशि खुनाथचरित्रलीला ॥ ३ ॥

मुनिवर्य भरद्वाज ! ऐकुनी हरभाषित, ॥

उमा संकोचुनी चित्तीं झाली सप्रेम सस्मित ॥ ४ ॥

रामावतारहेतूची वर्णी शंकर जी कथा ॥

तीच मी कथितों तुम्हां मुनिनाथ ! रसान्विता ॥ ५ ॥

ऐकावी ती कथा पुण्या कलिपापविनाशिनी ॥

पवित्रा रसगंगा जी सर्वमंगलदायिनी ॥ ६ ॥

स्वायंभू मनु, तैसी त्याची पत्नी गुणाढ्य शतरूपा ॥
 नरसृष्टि सर्व त्यांचेपासुन झाली जगांतिल अमूपा ॥ ७ ॥
 सद्धर्माचरणीं रत होते ते दंपती सुविख्यात ॥
 सत्कीर्ति धर्मनिष्ठा त्यांची सजन अजूनही गात ॥ ८ ॥
 त्यांचाच पुत्र होता राजा उत्तानपाद या नांवें ॥
 ज्याचेपासुन झाला ध्रुव त्याचें भक्तिभाग्य वानावें ॥ ९ ॥
 त्याचा कनिष्ठ पुत्र प्रियव्रत श्रुतिपुराणि संस्तविला ॥
 या नररत्नीं मनुचा सुफलित सद्धंशवृक्ष तो झाला ॥ १० ॥
 मनुशतरूपा यांची तनया हो देवहूति नाम तिचें ॥
 कर्दममुनिपत्नी ती, कपिलप्रभु उदरिं येइ त्या सतिचे ॥ ११ ॥
 तो सांख्यतत्त्ववेत्ता प्रसिद्ध भगवान् महामना कपिल ॥
 दीनदयाळ कृपात्मा स्मृतिहि जयाची करील धी विमल ॥ १२ ॥

बहुकाल करी राज्य मनुराजा महीवरी ॥

ईशाशंकरुनी धर्म प्रजापालन तो करी ॥ १३ ॥

भवनवसति केली ये जरा तों तरीही । हृदिं विषयविरक्ती लेशही आलि नाही
 हरिभजन विना हा सर्वही जन्म गेला । म्हणुनि मनुनृपानें अंतरीं शोक केला
 तो आग्रहें मग सुता निज राज्य देई । भार्येस घेउनि तपोवनिं भूप येई ॥
 सेवीत तीर्थवर नैमिष पुण्यकारी । जें साधका वितरि सिद्धि अभीष्ट सारी १५
 येतात ज्या स्थळिं महामुनि सिद्धवृंद । सानंद त्या मधिंच ये; त्यजि गेहबंध
 राजीसमेत नृप पाहुनि त्या प्रकारीं । ते बोध-भक्तिच जणों गमले शरीरी ! १६
 मार्गें क्रमें उभय गोमतितीरिं येती । त्या तीर्थनिर्मलजळीं मग ते नहाती
 भेटावयास बुध, सिद्ध, मुनी अनेक । येती तयांस, कळतां नृप सद्विवेक
 ज्या ज्या स्थळीं सुभग पावन तीर्थ होतें । त्या त्या स्थळीं मुनि तयांसह जाति वेत्ते
 लेऊनि वल्कल, कृशांग तपस्त्रिमूर्ति । सद्बुद्धिं ते हरिकथा बहुभक्तिं गाती १८

ते ' ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ' यापरी ॥

सप्रेम जपती मंत्र भक्तिनें द्वादशाक्षरी ॥ १९ ॥

वासुदेवपदांभोजीं दंपतीचें तदा मन ॥

अत्यंत लुब्ध होवोनी जाहलें हर्षभाजन ॥ २० ॥

कंद शाक फलें मात्र यांचा आहार घेउनी ॥
 सच्चिदानंद जें ब्रह्म त्याच्या रमति चिंतनीं ॥ २१ ॥
 फलमूलादि टाकोनी सेवोनी जल केवल ॥
 करिती तप ते दोघे देवा-प्रीत्यर्थ निर्मल ॥ २२ ॥
 अभिलाष मनीं ऐसा धरी संतत दंपती ॥
 कीं तो नयनिं भेटावा प्रभु श्रीकमलापति ॥ २३ ॥
 जाणती परमार्थज्ञ ज्यातें आद्यंत-खंड न ॥
 निर्गुणा ज्या वेद वर्णी 'नेति नेति' च गाउन ॥ २४ ॥
 अंशापासूनही ज्याच्या ब्रह्मा विष्णु सदाशिव ॥
 होती, त्या भगवंताची मूर्ति दृष्टीं पडो लव ! ॥ २५ ॥
 वर्णिलें जें श्रुतीनें कीं तो प्रभू भक्तिकारणें ॥
 स्वरूप दर्शवी दासां सलील तनुधारणें ॥ २६ ॥
 जर ही श्रुतिवाक् सत्य असेल जगतीं तरी ॥
 करील भगवान् म्यां जें वाहिलें ध्येय अंतरीं ! ॥ २७ ॥
 ऐशा रीतिं जलाहारें वर्षे जाति सहस्र सा ॥
 सात वर्षे सहस्रांचा काल वाताशनं तसा ॥ २८ ॥
 तेंही टाकोनि तत्काळ दशवर्षसहस्र ते ॥
 कनिती केवळ उभे एका पार्यांच राहते ! ॥ २९ ॥

त्यांचें अपार तप तें ब्रह्मणी तयांतें । ब्रह्मा महेश हरि येत अनेकदां ते ॥
 ते मोहवीति मनुतें 'वर माग' ऐसें । ना धीर तो त्यजि तपा, परि, मोहपाशें ॥
 अनन्यभावे तप आचरीत्यां । राज्ञीनृपां दासचि मानुनी त्यां ॥
 सर्वज्ञ विश्वप्रभु दीननाथ । उद्गारुनी व्योमगिरा कृतार्थ- ॥ ३१ ॥
 म्हणे नभोवाग् 'वर माग, माग !' । गंभीर पीयूषधरा अथांग
 मृतासि संजीवन काय देती ? । अशीच झाली जणुं त्या द्वया ती ! ॥ ३२ ॥
 कर्णी सुधेचीं जणुं धार कोणी । ओतूनियां ती नृप आणि राणी ॥
 केलीं शरीरें जणुं लुप्तकष्ट । अत्यंत दिव्यद्युति हृष्टपुष्ट ॥ ३३ ॥
 आतांचि ते कीं नृपमंदिरांतुनी । आले असे भासति भास्वराननीं ॥
 प्रफुल्ल रोमांचितकाय तो मनु । मावे न त्याच्या हृदि हर्ष तो जणूं ३४

वदे करोनि प्रणिपात भूपति । “ तूं कामधेनूच विभो ! अम्हांप्रति ॥
 पदाब्जेरणू विधि-शंभु-माधव । तुझे नमस्कारिति सौख्यसंभव ॥३५॥
 तूं सेवकां लाभसि आणि रक्षिसी । चराचरांचा अधिनाथ शोभसी ॥
 अनाथकल्याण विभो ! अम्हांवरी । दया करीं, दे वर एवढा हरी ! ॥३६॥
 स्वरूप तूझें शिवचित्तिं जें वसे । मुनीहि ज्याचेस्तव होति तापसे ॥
 भृशुंडि-हृन्मानस-हंस ! ईश्वरा ! । श्रुती वदे तूं गुणि निर्गुणी खरा ॥३७॥
 डोळेभरी तें तव रूपदर्शन । व्हावें असें वांछित आमुचें मन ॥
 कृपा करोनी प्रणतार्तिमोचना । कृतार्थता दे अमुच्या विलोचनां ” ॥३८॥
 तें दंपतीचें वच गोड लागलें । जें भक्तिभावं विनयादरें फुले ॥
 कृपानिधी तो प्रकटे सुनिर्मल । तिथें जगद्व्यापक भक्तवत्सल ॥ ३९ ॥
 जो नीलपद्मासम, नीलरत्नसा । सुश्याम नीलांबुद शोभतो जसा
 ज्याच्या तनूची सुप्रमा विलोकुनी अनंतकोटि स्मर लाजती मनीं ! ॥४०॥
 इति महाराजराज्ञीपरमत्यागतपोवैराग्यज्ञानपराभक्तिपरमपुरुषप्राप्तिदर्शनं नाम
 पंचविंशतिस्तरंगः

तरंग २६ वा

सौंदर्यसीमा शरदिंदुभा मुखीं । कपोल चारू, हनुही सुरेख कीं ॥
 ग्रीवाहि कंबूपम, दंत सुंदर । मनोज्ञ नासा, अरुणप्रभाऽधर ॥ १ ॥
 चंद्रांशुसंघच्छवि हास्य निर्मल । नवाब्जलक्ष्मी नयनांत घे स्थल ॥
 कटाक्षशोभा स्पृहणीय सुंदर । मनोजचापभ्रुकुटी मनोहर ॥ २ ॥
 भालप्रदेशीं तिलकद्युती दिसे । नक्राकृती कुंडलयुग्म गोडसें ॥
 वक्रालकश्री अलिपुंजशोभना । श्रीवत्सकांती वनमालभूषणा ॥ ३ ॥
 तेजस्विरत्नांकित हार कंधरीं । सिंहोन्नतांसावरि जानवें धरी ॥
 मनोहरें बाहुंवरी विभूषणें । भुजा जशा कीं करिहस्त भासणें ! ॥ ४ ॥
 कोदंड हस्तामधिं तें विराजलें । तैसेच ते बाणहि तेथ साजले ॥
 भाते शरांचे, कटिभाग मंडिती । जे स्वप्रभावं रिपुराशि खंडिती ॥ ५ ॥
 तडिल्लतेची द्युतिही विलोपवी । पीतांबरराची अशि शोभली च्छवी ॥
 वलित्रयीनें उदरा विभूषिलें । नाभी न, भोरे यमुनाजलांतले ! ॥ ६ ॥

पदाब्जशोभा कशि वानिजेल ती ! । मनै मुनींचीं अति जेथ खेलती ॥

वामांगिं सौंदर्यनिधान मंगला । जी आदिमाया अनुकूल केवला ॥ ७ ॥

जीचा लवांशहि सृजी अमिता भवानी । लक्ष्मी तसेंचि सहजीं विधिचीहि पत्नी ।
त्या जानकीस निजसंगतिं वामभागीं । वेऊनि तैं प्रटकला खुराय वेगीं ॥८॥

सौंदर्यजलधि हरिला अनिभिप लावुनि पहाति एकटक ॥

मनुशतरूपा अनुपम निरखिति, परि निरखुं पाहती अधिक ! ॥ ९ ॥

हर्षवशत्वे त्यांना नुरलें तनुभानही तदा अपुलें ॥

बालूनि दंडवत त्या प्रभुचीं ते उभय धरिति पदकमलें ॥ १० ॥

निजकरकंजें प्रभुही स्पर्शुनि तन्मस्तकांसि तैं त्वरित ॥

उच्चलुनि धरित प्रेमें भगवान् करुणानिधान सच्चरित ॥ ११ ॥

वदे तो दयाब्धी प्रसन्नै स्वचित्तें । “ अहो ! तुष्टलों मी ” असें दंपतीतें ॥

“ महोदार मी हें मनीं वागवोनी । हव्या त्या वरा व्या जि ! माझेकडोनी ” १२

प्रभुची अशी ऐकुनी गोड वाणी । नमी तें त्यां जोडपें बद्धपाणी ॥

वदे धैर्य आलंबुनी यापरी तें । “ पदाब्जा पहातां प्रभो ! चित्त धातें ! १३

जरी पूर्ण येणेंचि मत्काम झाले । तरी एक कांक्षा मनामाजिं आले ॥

सुसाध्या, तशी ती असाध्याहि वाटे । म्हणूनीच ती बोलवेही न कंठें ! ॥ १४ ॥

न ती दुष्करा आपणां पूरवाया । परी लाज माझ्या मना दापिते या ॥

जरी कल्पवृक्षा दरिद्री मिळाला । तरी मागवे थोर लक्ष्मी न त्याला ॥ १५ ॥

न तो कल्पवृक्षत्व जाणें त्यानें । तसें चित्त माझे भरे संशयानें ॥

तुम्ही जाणतां हेतु जो मन्मनाचा । करा तेवढा हो ! प्रभो ! पूर्ण साचा ” १६

वदे नाथ “ संकोच सोडीं नृपाला ! । नसे तें, न जें ये तुला द्यावयाला ! ”

तदा भूप बोलें “ कृपेच्या निधाना ! । प्रभुचें सुदातृत्व येईल कोणा ? ॥ १७ ॥

खरें वाटतें चित्तें जें, तेंच, नाथा ! । तुम्हां सांगतो; लेश आतां न चिंता ॥

तुम्हांसारिखा पुत्र व्हावा अम्हांला; । असे हीच इच्छा उगा कां न बोलां ?

बघे भक्ति, एके अमोला गिरा ती । वदे कीं “ तथाऽस्तु ! ” प्रभु प्रेममूर्ति ॥

“ कुठें शोधुं मी पुत्र माझ्यासमान ? । तुझा पुत्र रे ! मीच होईन जाण ! ”

बद्धांजलि उभ्या तेथें शतरूपेसि देखुनी ॥

बोलें प्रभु तिला “ माग वर इच्छिसि जो मनीं ” ॥ २० ॥

ती वदे “ वर जो कांतें चतुरें प्रार्थिला असे ॥
 करुणाब्धे ! मलाही तो अतीव प्रिय मानसें ॥ २१ ॥
 धाष्ट्य होईल तें माझे वदणें कांहिं त्याहुनी ॥
 तथापि भक्तकल्याण अभीष्ट तुमच्या मनीं ॥ २२ ॥
 जगत्स्वामी तुम्ही नाथा ! विश्व ब्रह्मादि निर्भितां ॥
 सर्वांतर्यामिं जें ब्रह्म तेंहि तुम्हीच तत्त्वतां ॥ २३ ॥
 जाणोनि हें चित्त माझे भीतसे वदण्यासही ॥
 तथापि प्रभुची आज्ञा मानितें मी प्रमाण ही ॥ २४ ॥
 भो नाथ ! तुमचे भक्त अनन्य मिळवीति जें ॥
 सौख्य वा गति ती मातें लाभो ! न म्हणणें दुजें ! ॥ २५ ॥
 तीच भक्ति, पदांभोजीं रति, तोच विवेकही
 तेंच सच्छील मातें द्या; प्रार्थना मम एक ही ” ॥ २६ ॥

एकोनि ती मृदुल गूढ मनोज्ञ उक्ति । बोलें कृपानिधि मनोहर पुण्यकीर्ति ॥
 “ जें जें असे तव मनामधिं इष्ट तें तें । मी सर्वथा करिन; नैव चुकेन त्यातें
 माते ! अलौकिक विवेक तुझ्या मनास । नित्य स्फुरेल, कधिं ज्या नच लेश नाश
 माझा अनुग्रह तुझेवरि नित्य राही । हा देतसें तुजसि मी वर धन्य, पाहीं ”

पुनः पुन्हां वंदुनि भूप पाउलें । वदे “ प्रभो ! एकचि मागतों भलें ॥

तुम्हांवरी पुत्र म्हणोनि आवडी । सदा असावी मम आस एवढी !

म्हणोत मातें कुणि मूढही जरी । तरी असो जीवन हें तुम्हांवरी !

जलाविना मीन, मणीविना अही । तुम्हांविना हो मम तेविं जीवही ! ”

मागोनि यापरि वर, प्रभुच्या पदांतें । तो आकळी; प्रणतनाथहि हृष्ट चित्तें
 बोलें “ तथास्तु ! मम शासन हेंच आतां, जा इंद्रलोकिं तुम्हि; कांहिं नसोचि चिंता
 राहूनि तेथ तुम्हि यापरि कांहिं काल । सेवोनि भोग बहुतांपरिचे विशाल ॥
 साकेतभूप फिरुनी तुम्हि येथ व्हाल । मी पुत्र होउनि तुम्ही मज खेळवाल !
 येईन इष्टतम हा अवतार ऐसा । येईन गेहिं तुमच्या पुरवीन आशा ॥
 येतील तेथ मम अंशहि देहयुक्त । लीला करील सुखमग्न मदीय भक्त ॥ ३३ ॥
 जे आदरें परिसतील सुभाग्यशाली । लीलाचरित्र मम पावन सर्वकालीं ॥
 त्यागून गर्व ममतादिक बंध सारे । संसार ते तरुनि जातिल सत्प्रकारें ॥ ३४ ॥

जी आदिशक्ति जग निर्मित सर्व, तीही । माया मदीय अवतार धरील देहीं ॥
त्वत्काम पूरविन होउनि मी अपत्य । हें सत्य, सत्य, मम होइल वाक्य सत्य !!”

पुनःपुन्हां सांगुनि हें तयांसी । तो गुप्त होई करुणांबुराशि ॥

चित्तांत भक्ति प्रभुची धरोनी । ते राहती भूपति आणि राणी ॥ ३६ ॥

त्या आश्रमीं यापरि काल कांहीं । काढोनि ते त्यागिति लोक हाही

त्रासाविना ठेवुनि देह जाती । ते इंद्रलोकाप्रति पुण्यकीर्ति ” ॥ ३७ ॥

सांगे उमेतें हर पुण्यदायिनी । कथा अशी ही स्तवियेलि सज्जनीं

ऐकें भरद्वाजमुने ! अणीकही । श्रीराम जेणें अवतीर्ण हो महीं ॥ ३८ ॥

इति श्रीउमामहेश्वरसंवादे दंपत्योस्सीतारामचन्द्रदर्शनवरप्राप्तिर्नाम

षड्विंशतिस्तरंगः ।

तरंग २७ वा

एका कथा पावन ही पुरातन । गौरीस जी सांगत शंभु वर्णुन ॥

विख्यात जो देश मनोज्ञ कैकय । हो सत्यकेतू नृप तेथ दुर्जय ॥ १ ॥

धर्मी रती, नीति अतीव त्या प्रिय । प्रताप-तेजो-बलशीलसंचय ॥

झाले तयातें सुत दोन उत्तम । जे सद्गुणाराम सुवीर्यधिक्रम ॥ २ ॥

जो ज्येष्ठ तो राज्यधनी स्वभावतां । प्रतापभानू अशि त्याप्रति प्रथा ॥

दुजा विराजे अरिमर्दनाख्य तो । बलाढ्य शौर्य, द्य रणीं न धाकतो ॥ ३ ॥

त्या बंधुबंधुमधिं ऐक्य अतीव नांदे । प्रीती हृदीं अकपटा विलसे प्रमोदें ॥

लाभो परेश म्हणुनी वनिं वृद्ध राय । ज्येष्ठाशि राज्य वितरुनि तपासि जाय ॥

प्रतापभानु क्षितिपाळ होतां द्वाही फिरे राज्यि तशा प्रकारें ॥

पाळी प्रजेतें श्रुतिदिष्टमागें, राही अघाचें लवही न वारें ! ॥ ५ ॥

मंत्री नृपाचा हितकारि सुज्ञ आख्या जया धर्मरुची विराजे ॥

तो शुक्रसा; बंधु बलाढ्य वीर स्वतां प्रतापी रणधीर गाजे ॥ ६ ॥

सेना अपारा चतुरंग त्याची असंख्य झुझार जिच्यांत वीर ॥

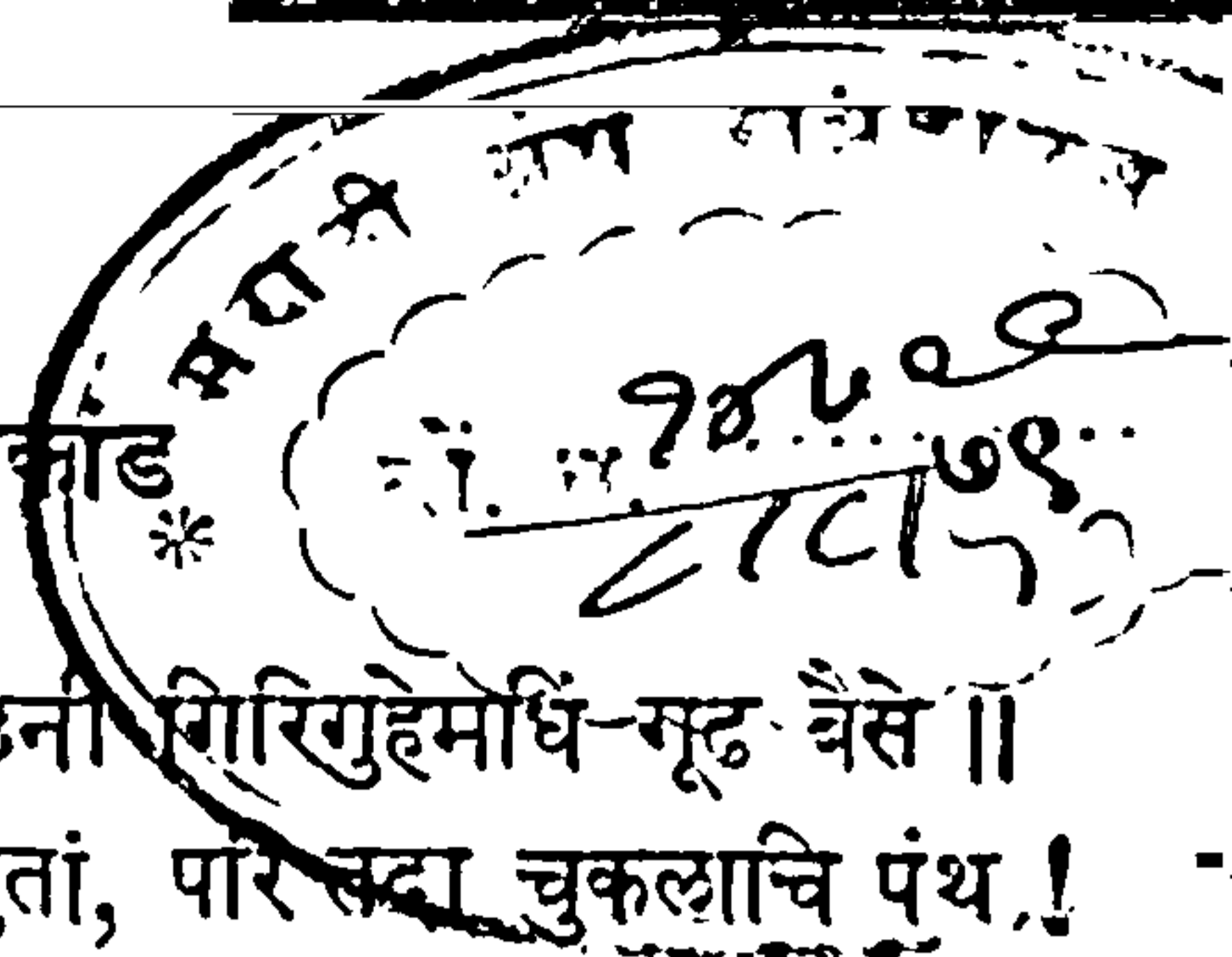
एकोनियां दुंदुभिघोष तीचा प्रतापभानू धरि हर्ष थोर ॥ ७ ॥

तो सज्जसेनेसह वाद्यघोषें निघे मुहूर्तीं नृप दिग्जयार्थ ॥

अन्यां नृपां जिंकुनि शौर्यतेजें केले तयें ते नत संगरांत ॥ ८ ॥

- भूमंडला जिंकुनि सार्वभौम प्रतापभानू नृप थोर झाला ॥
 स्वराजधानीमधिं येउनीयां धर्मार्थकार्मीं सुखमग्न ठेला ॥ ९ ॥
- प्रतापभानुप्रभुच्या प्रतापें भू कामधेनूच जणों जहाली ॥
 दुःख त्यजोनी सकलप्रजाही धर्मेचि सेवी सुख सर्व कालीं ॥ १० ॥
- सचिव धर्मरुची हरिभक्तिनें । शिकवि नीति हितार्थ नृपाप्रती ॥
 नृपहि सेवि गुरु-द्विज-देवता, । पितर, संत तसे विनयें अति ॥ ११ ॥
- नृपति आचरि धर्म यथाश्रुति । सकल सादर हृष्टमनें निकें ॥
 प्रतिदिनीं बहुदान करोनियां । श्रुतिपुराणकथादिक आयके ॥ १२ ॥
- वापी अनेकविध कृप, तडाग, बागा । सद्वाटिका सुमयुता मधुलोलभृंगा ॥
 देवालये द्विजगृहे बहुदर्शनीय । तीर्थे मनोज्ञपरि बांधवि भूपराय ॥ १३ ॥
- पृथक् पृथक् सांगितले कराया जे जे पुराणश्रुतिमार्गि याग ॥
 ते ते सहस्रावधि वेळ केले भूषें तयें भक्तिमनेंचि सांग ॥ १४ ॥
- धरोनि पोटीं न फलानुरक्ति, ज्ञानी विवेकी बुध भूमिनाथ ॥
 वाचा मनें जें करि धर्म कर्म करीत कृष्णार्पण तें समस्त ॥ १५ ॥
- तो एकदां वैसुनि उत्तमाश्वीं घेऊनि लोकां मृगयेसि जाय ॥
 विंध्याचलाच्या गहनीं अरण्यां मेघ्यें मृगें मारि अनेक राय ॥ १६ ॥
- तें हिंडतां त्या वनिं राय देखे वराह, जो कीं जणुं राहु भासे ॥
 शशी जयें ग्रासियला, परी न मावे मुखीं तो नुगळीहि रोपें ! ॥ १७ ॥
- वराह दंष्ट्राद्युति वानिली ही; तनू तयाची महती अतीव ; ॥
 ऐकोनियां अश्वरवा वधे तो उभारुनी कान सभीतिभाव ॥ १८ ॥
- नीलाचलाच्या शिखरासमान विशाल देखोनि वराह तैसा ॥
 प्रेरी प्रतोदें हय शीघ्र मार्गें, त्यावीण तो त्या मिळताच कैसा ? ॥ १९ ॥
- दूरतर हय येतो मागुनी हें वघोनी । पवनगति वराहें घेतली शीघ्र यानीं
 त्वरित नृप तयातें बाण जोडोनि सोडी । परि दबुनि भुईशीं तो तयां व्यर्थ पाडी !
 पुनरपि बहुवेळां नेम घेऊनि बाण । नृप वितरि वराहीं तो परी लागुं दे न
 प्रकटुनि कधिं धावे तो लपेही क्षणांत । चिडुनि नृप तयाच्या मागुनी धांव घेत
 अति गहनिं वराहें दूर केला प्रवेश । न पथ हयगजांना जेथ लाभेल लेश
 वन गहन अती तें, एकदा तो नरेश, । तरिहि न मृगमार्गा तो त्यजी जातरोष

प्रथमसोपान - बालकांड

देखे वराह, नृप पाठ न सोडि ऐसें । तो धाउनी गिरिगुहेमोधि-मूढ वैसे ॥
देखोनि दुर्गम वना, नृप खिन्न होत, । ये मागुतां, पार लदा चुकलाचि पंथ !

श्रमक्रांत राजा, तसा वाजि त्याचा । क्षुधेनें तृषेनें अतिक्रांत साचा ॥
नदी वा तळें तें कुठें लाभणार ? नुरे व्याकुलत्वेन नृपा त्राण फार २४

विपिनिं फिरतां तेथें एका वधे उटजाप्रति ।
कपटमुनिच्या वेधें राहे जिथें कुणि भूपति ॥
परिभवुनि ज्या, या सम्राटें असें जितलें रणीं ; ।
त्यजुनि कटकें गेला राजा पळोनि तया वर्नीं ॥२५॥

प्रतापभानूप्रति वेळ चांगली । परी स्वतांतें प्रतिकूल जाहली ॥
पाहूनि ऐसें नृप खिन्नमानसीं । गेला पुन्हां ना निजराधानिसी ॥२६॥
स्वरोष चित्तांतचि गुप्त ठेवुनी । तो रंकसा राहि नृपाल काननीं
तपस्वि वेधें, अभिमान अंतरीं । पाहे कधीं येइल वेळ ती बरी ॥२७॥
गेला प्रतापरवि त्या मुनिच्या समीप । तो ओळखे त्वरित त्यासि मनीं सकोप ॥
राजा तृषाकुल न त्या मुनिल्यागिं जाणे । त्या साधुवेपिं गणिला मुनि थोर त्यानें

उतरुनि अश्वावरुनी प्रतापभानू प्रणाम मुनिसि करी ॥
चतुरस्वभाव राजा त्यातें निज नांव ना वदेचि परी ॥ २९ ॥
तृष्णाकुला भूपतितें ब्रह्म, सरोवरा दावि मुनी तयास ॥
करोनियां मजनपान त्यांत, अश्वासवें भूपहि सेविं हर्ष ॥ ३० ॥

सारेच श्रम लोपोनी जाहला स्वस्थ भूपति ॥
त्यास तापस तो नेई आपल्या आश्रमाप्रति ॥ ३१ ॥
सूर्यास्तकाल जाणोनी नृपा आसन देउनी ॥
गोडशब्दीं वदे त्यातें यापरी कपटी मुनि ॥ ३२ ॥
“ कोण ? तूं विपिनीं ऐशा हिंडशी केविं एकला ? ॥
असुनी सुंदर युवा जीव कां तुच्छ लेखला ? ॥ ३३ ॥
भासशी चक्रवर्ती तूं लक्षणांवरुनी मला
पाहतांच तुझी येते करुणा मज कोमला ! ” ॥ ३४ ॥
“ प्रतापभानु या नांवें असे जो अवनीपति ॥
त्याचा सचिव मी आहें मुनिवर्य ! महामति ॥ ३५ ॥

धांवतां मृगायेपाठीं मार्ग मी चुकलों, परीं ॥

महाभाग्येंचि मी पावें तुमचें पद यापरी ॥ ३६ ॥

आम्हांस कुठुनी व्हावी तुमची भेट दुर्लभ ॥

दिसतें कांहिं व्हायाचें कल्याणचि मला शुभ ! ” ॥ ३७ ॥

वदे मुनि “ अरे चात्रा ! पहा तिभिर ‘ मी ’ म्हणें ॥

तुजें नगर येथून दूर सत्तर योजनें ! ॥ ३८ ॥

ही घोर रात्र, घनदाट अरण्य, पंथ । सुज्ञासही न कळणार म्हणून येथ ॥

राहोनि आज, निघणें उदियां सकाळीं ! ” । कोणास ये चुकवितां लिहिलें कपाळीं ?

तुलसिदास म्हणे, ‘ भवितव्यता जशि असेल, तशी घडत स्थिति ।

नच रिघे नियती कवणाप्रती परि तयासिच खेंचुनि घेत ती ! ’ ॥ ४०

इति राजाभानुप्रतापदिग्विजये कपटमुनिमिलापवर्णनं नाम सप्तविंशतिस्तरंगः

तरंग २८ वा

“ हो, ठीक; साधुवर ! ” बोलुनि याप्रमाणें । आज्ञा शिरीं नृप धरी अति आदरानें

ब्रांधी हया तरुतळीं, मुनिपाशिं त्रैसैं । प्रेमे स्तवी मुनिस, भाग्यहि वानि तैसैं. १

बोले पुन्हां मृदुवचें अतिरम्य कांहीं । “ भानी तुम्हां प्रभु, पिता; करतो धिटाई !

जाणोनियां मजसि आत्मजसैं, मुनीश ! । मातें यथार्थ निजनाम कथा अशेष ” २

जाणे न भूप जरि त्या मुनितें तथापि । जाणे तयास मुनि तो कपटात्म पापी ॥

तो क्षत्रवंशभव भूप, तशांत वैरी । स्वार्थार्थ तो कपट आचरि त्या प्रकारीं ३:

त्या आपलें विगतवैभव आठवूनी । आंव्यापरी जगुं जळे हृदयांत अग्नि ॥

एकोनि भूपवच आर्जवयुक्त तैसैं । चित्तीं स्मरोनि मुनि वैर मनांत हांसै. ४

कपटवाक्यिं वदे मृदु तो मुनी । “ उघड आभिह भिकारिच हे असे !

कुठुनियां धन केतन वा अम्हां ? । जगिं अकिंचन कोण दुजा दिसे ? ” ५

बोले नृपाळ विनयें “ मुनिवर्य ! धन्य ! । विज्ञानसागर तुम्ही अभिमानशून्य ॥

जे राहतां तुम्हि सदैव निगूढरूप । वेष्टें अमंगल असे फिरतां अपाप ॥ ६ ॥

होती दरिद्रीच खरे प्रभुप्रिय । गाति श्रुती साधुहि हें सुनिश्चय ॥

तुम्हां अगेहा, अधना भिकारया । बघोनि घेती विधि शंभु संशया ॥ ७ ॥

कोणीहि आपण असां-नमितों तुम्हां मी माझेवरी सकृप व्हा अजि ! नाथ तुम्ही ”

देखोनि भूपममता सहजा अशी ती । विश्वासही दृढ तसा मुनि चिंति चित्तीं

सर्वस्विं त्यासि निजपार्शिं भलें धराया । त्याच्या मनीं अधिक भाविकता भराया
बोले मुनी अधिक तो कपटेंकरून । “ मी हा इथें बसुनि हो बहु कालमान ॥१॥
येथें मला कुणिच आजवरीं न भेटे । मीही नसे प्रकटिलें निज रूप कोठें !
लोकांत मान्यपण हें अनलासमान । जाळून टाकित तपोमय थोर रान ! ” ॥१०॥

जैसे सुवेष बघुनी भुलतात मूढ । तैसे न ते भुलति, जे जन सुज्ञ गाढ ॥
देखा, म्हणे तुलसि, सुंदररूप मोर । केका सुधा-मधु, परी अहि खाद्यसार !
“ मी याचसाठिं जगिं गुप्तपणेंचि राहीं । नाहीं प्रयोजन मला हरिवीण कांहीं
ना सांगतांहि समजे परि देवराय; । लोकांस रंजवुनि लाभ अम्हांस काय ? !
तूं सन्मती मजसि आवडशी अतीव । प्रीती तशी मजवरी तव थोर भाव ॥
ठेवीन गुप्त तुजपासुनि कांहीं आतां । होईन मी तर भयंकर पापकर्ता ” १३

वैराग्यवृत्तान्त कथी मुनी जसा । नृपासि विश्वासहि वाढला तसा;

बघोनि त्यातें वश कर्मवाङ्मते । वदे ब्रह्म्यानि मुनी नृपास तें ॥१४॥

“ मन्नाम हो ‘ एकतनू ’ म्हणून ” । ऐकोनि राजा नमवीत मान ॥

वदे “ मला अर्थ यथार्थ बोला । स्वदास मातें समजोनि चाला ! ” ॥१५॥

“ जें आद्यसृष्टी उपजे तदाच । उत्पन्न झालों जगिं मीहि साच ! ॥

हो तीच माझी तनु ही अजूनी । आख्या मला ‘ एकतनू ’ म्हणूनी ॥१६

आश्चर्य पुत्रा ! नच मान याचें । नाहीं तपा दुर्लभ कांहीं साचें

तपोबलानें सृजि सृष्टि धाता, । तपोबलें विष्णुहि तीस पाता ॥ १७॥

तपोबलें संहारि शंभु तीही । तपा नसे दुर्लभ लोकिं कांहीं ! ”

ऐकोनि, भूपा मुनिभक्ति वाढे । पुराणिंचे वानि मुनी पवाडे ! ॥१८॥

तो धर्म, कर्म, इतिहासकथा अनेक । वैराग्यबोधविषयीं कथि गोष्टि कैक ॥

उत्पत्तिपालनविनाशकथादि वर्णी । आश्चर्यगोष्टिहि अपार वदे पुराणीं ॥१९॥

ऐकोन राजा वश हो मुनीतें । स्वनाम त्यातें कथि सत्य जें तें ॥

म्हणे मुनी “ जाणत मीहि सारें । त्वच्छद्म हेंही रुचलें मला रे ! ॥२०॥

राजा ! अशी रीतिच कीं, जिथें तिथें । स्वनाम भूपें वदणें न कोणतें ॥

पाहूनि चातुर्य तुझें, तुझ्यावरी । मच्चित्त हें बा ! अति लालसा धरी ॥२१

राया ! प्रतापरवि हें तव नाम आहे । दे सत्यकेतु नृपती तुज जन्म, पाहें

मी सर्व जाणत असें, गुरुच्या वरांनीं । ऐसें स्वतां परि कथूंहि नयेचि कोणीं २२

धांवतां मृगयेपाठीं मार्ग मी चुकलों, परीं ॥

महाभाग्येंचि मी पावें तुमचें पद यापरी ॥ ३६ ॥

आम्हांस कुठुनी व्हावी तुमची भेट दुर्लभ ॥

दिसतें कांहिं व्हायाचें कल्याणचि मला शुभ ! ” ॥ ३७ ॥

वदे मुनि “ अरे बाबा ! पहा तिभिर ‘ मी ’ म्हणें ॥

तुझें नगर येथून दूर सत्तर योजनें ! ॥ ३८ ॥

ही घोर रात्र, घनदाट अरण्य, पंथ । सुज्ञासही न कळणार म्हणून येथ ॥

राहोनि आज, निघणें उदियां सकाळीं ! ” । कोणास ये चुकवितां लिहिलें कपाळीं ?

तुलसिदास म्हणे, ‘ भवितव्यता जशि असेल, तशी घडत स्थिति ।

नच रिघे नियती कवणाप्रती परि तयासिच खेंचुनि घेत ती ! ’ ॥ ४०

इति राजाभानुप्रतापदिग्विजये कपटमुनिमिलापवर्णनं नाम सप्तविंशतिस्तरंगः

तरंग २८ वा

“ हो, ठीक; साधुवर ! ” बोलुनि याप्रमाणें । आज्ञा शिरीं नृप धरी अति आदरानें

बांधी हया तरुतळीं, मुनिपाशिं त्रैसैं । प्रेमे स्तवी मुनिस, भाग्यहि वानि तैसैं. १

बोले पुन्हां मृदुवचें अतिरम्य कांहीं । “ भानी तुम्हां प्रभु, पिता; करतो धिटाई !

जाणोनियां मजसि आत्मजसैं, मुनीश ! । मातें यथार्थ निजनाम कथा अशेष ” २

जाणे न भूप जरि त्या मुनितें तथापि । जाणे तयास मुनि तो कपटात्म पापी ॥

तो क्षत्रवंशभव भूप, तशांत वैरी । स्वार्थार्थ तो कपट आचरि त्या प्रकारीं ३:

त्या आपलें विगतवैभव आठवूनी । आंब्यापरी जणुं जळे हृदयांत अग्नि ॥

एकेोनि भूपवच आर्जवयुक्त तैसैं । चित्तीं स्मरोनि मुनि वैर मनांत हांसे. ४

कपटवाक्य वदे मृदु तो मुनी । “ उघड आभिह भिकारिच हे असे !

कुठुनियां धन केतन वा अम्हां ? । जगिं अकिंचन कोण दुजा दिसे ? ” ५

बोले नृपाळ विनयें “ मुनिवर्य ! धन्य ! । विज्ञानसागर तुम्ही अभिमानशून्य ॥

जे राहतां तुम्हि सदैव निगूढरूप । वेष्टें अमंगल असे फिरतां अपाप ॥ ६ ॥

होती दरिद्रीच खरे प्रभुप्रिय । गाति श्रुती साधुहि हें सुनिश्चय ॥

तुम्हां अगेहा, अधना भिकारया । बघोनि घेती विधि शंभु संशया ॥७॥

कोणीहि आपण असां-नमितों तुम्हां मी माझेवरी सकृप व्हा अजि ! नाथ तुम्ही ”

देखोनि भूपममता सहजा अशी ती । विश्वासही दृढ तसा मुनि चिंति चित्तीं

सर्वस्विं त्यासि निजपाशिं भलें धराया । त्याच्या मनीं अधिक भाविकता भराया
बोले मुनी अधिक तो कपटेंकरून । “ मी हा इथें वसुनि हो बहु कालमान ॥९॥
येथें मला कुणिच आजवरीं न भेटे । मीही नसे प्रकटिलें निज रूप कोठें !
लोकांत मान्यपण हें अनलासमान । जाळून टाकित तपोमय थोर रान ! ” ॥१०॥

जैसे सुवेष बघुनी भुलतात मूढ । तैसे न ते भुलति, जे जन सुज्ञ गाढ ॥
देखा, म्हणे तुलसि, सुंदररूप मोर । केका सुधा-मधु, परी अहि खाद्यसार !
“ मी याचसाठिं जगिं गुप्तपणेंचि राहीं । नाहीं प्रयोजन मला हरिवीण कांहीं
ना सांगतांहि समजे परि देवराय; । लोकांस रंजवुनि लाभ अम्हांस काय ? !
तूं सन्मती मजसि आवडशी अतीव । प्रीती तशी मजवरी तव थोर भाव ॥
ठेवीन गुप्त तुजपासुनि कांहीं आतां । होईन मी तर भयंकर पापकर्ता ” १३

वैराग्यवृत्तान्त कथी मुनी जसा । नृपासि विश्वासहि वाढला तसा;
बघोनि त्यातें वश कर्मवाङ्मते । वदे ब्रकध्यानि मुनी नृपास तें ॥१४॥

“ मन्नाम हो ‘ एकतनू ’ म्हणून ” । ऐकोनि राजा नमवीत मान ॥

वदे “ मला अर्थ यथार्थ बोला । स्वदास मातें समजोनि चाला ! ” ॥१५॥

“ जें आद्यसृष्टी उपजे तदाच । उत्पन्न झालों जगिं मीहि साच ! ॥

हो तीच माझी तनु ही अजूनी । आख्या मला ‘ एकतनू ’ म्हणूनी ॥१६

आश्चर्य पुत्रा ! नच मान याचें । नाहीं तपा दुर्लभ कांहीं साचें

तपोबलानें सृजि सृष्टि धाता, । तपोबलें विष्णुहि तीस पाता ॥ १७॥

तपोबलें संहारि शंभु तीही । तपा नसे दुर्लभ लोकिं कांहीं ! ”

ऐकोनि, भूपा मुनिभक्ति वाढे । पुराणिंचे वानि मुनी पवाडे ! ॥१८॥

तो धर्म, कर्म, इतिहासकथा अनेक । वैराग्यबोधविप्रयीं कथि गोष्टि कैक ॥

उत्पत्तिपालनविनाशकथादि वर्णी । आश्चर्यगोष्टिहि अपार वदे पुराणीं ॥१९॥

ऐकोन राजा वश हो मुनीतें । स्वनाम त्यातें कथि सत्य जें तें ॥

म्हणे मुनी “ जाणत मीहि सारें । त्वच्छन्न हेंही रुचलें मला रे ! ॥२०॥

राजा ! अशी रीतिच कीं, जिथें तिथें । स्वनाम भूपें वदणें न कोणतें ॥

पाहूनि चातुर्य तुझें, तुझ्यावरी । मच्चित्त हें बा ! अति लालसा धरी ॥२१

राया ! प्रतापरवि हें तव नाम आहे । दे सत्यकेतु नृपती तुज जन्म, पाहें

मी सर्व जाणत असें, गुरुच्या वरांनीं । ऐसें स्वतां परि कथूंहि नयेचि कोणीं २२

देखोनि निर्मल तुझी सहजा मती ही । हा भक्तिभाव, दृढ नीतिहि धर्मवाही,
माझे मनीं तुजवरी ममता उदेली । तत्काल मीं मम कथा तुज वर्णियेली !
झालों तुझेवरि खरा अजिं मी प्रसन्न । घे मागुनी वर, करीन समग्र पूर्ण !”
ऐकोनि तें वच, नृपाल भरे प्रहर्षे । वंदोनि त्यास विनवी बहुवार ऐसें— २४

“ मुने ! दयाब्धे ! व्रततां तुम्हांप्रती, । माझ्या करीं चारहि अर्थ लाभती ॥
प्रसन्न पाहूनि तुम्हांसि मागतों । मी हेंचि जेणें न उरेल शोक तो ! २५
जरामृत्युदुःखें नसावीं त मातें । रणींही मला कोणि जिंकू नये तें ॥

असो राज्य माझेच एकातपत्र । निराबाध हें एकशें कल्पमात्र !” ॥२६॥

वदे तो मुनी “ हे नृपा ! होय तेंही । परी ऐक त्यामाजिं जें विघ्न कांहीं ॥

जगीं विप्रवंशास सोडून राया ! । गमे काळही तूज यावा नमाया ॥२७॥

तपोत्रलें विप्र वरिष्ठ ते सदा, । नसेचि त्यांचा कधिं कोप जो मुधा ॥

तू केलिया ते वश विप्र-आपणां, । होतील शंभू, विधि, विष्णुही पुन्हां २८

परि प्रतिज्ञंकरुनीच मी वदें, । न ब्राह्मणां जिंकिल कोणि दुर्मदें ॥

न विप्रशापेंविण नाश केवळ । तुझा नृपाळा ! कधिं कालिं होइल !” २९

ऐकोन तें वच नृपाल सहर्ष होय । बोले “प्रभो ! मम न होइल नाश काय ?

आहां कृपानिधि तुम्ही, तुमच्या प्रसादें । कल्याण सर्व मम होइल निर्विवादें ”

“तथास्तु राजन् !” वदला पुन्हां मुनि । केली ठकें त्या सगळी भुलावणी !

म्हणे, “फुटो हा नच मेळ आपला । अनिष्ट होतां नच दोष दे मला!! ३१

म्हणोनि तू वर्जचि सर्व ही कथा; । नाहीं तरी घोर अनर्थ तत्त्वतां; ॥

पट्कर्णि जातां, घडलें समग्र हें, । होईल रे नाश तुझाच विग्रहें! ॥३२॥

वार्ता फुटोनि अथवा द्विजशापयोगें । भानुप्रताप ! तव नाश घडेल रागें

त्यावीण मृत्यु तुज येइल ना कधींच । आले जरी कुपित शंभुहरीहि साच!”

वंदोनि भूप म्हणतो, “ वदलां खरें तें; । रक्षील कोण गुरुविप्र जर प्रहर्ते ?

कोपें विधी तर तदा गुरु एक पाळी । होतां सकोप गुरु, नाशचि ये कपाळीं !

जें सांगतां त्यापरि मी न वागतां । जो नाश-त्याचें मज दुःख ना तथा ॥

माझ्या मनीं एकच भीति डाचते । न ब्रह्मशापापरि कांहीं घोर तें ! ॥३५॥

कोण्या उपायें मज विप्र ते वश । होतील तें सांगुनि, द्या मला यश ॥

माझ्यावरी आचरणें तुम्ही दया । कल्याणकारी दुसरें मला न या” ॥३६॥

“ ऐकें नृपा ! जगतिं त्यास उपाय नाना । ते कष्टसाध्य; फलसिद्धिहि निश्चयें ना !
 आहे उपाय सुगमोत्तम एक माझा । त्यातेंहि एक गुरुविघ्न असेचि, राजा ! ॥३७
 आहे अधीन मम तो सदुपाय राया ! । नाहीं परी, तव पुरीं मज शक्य याया;
 गेलों न मी अजिवरीं कवणाचियाही । ग्रामीं गृहींहि अथवा लवमात्र, पाहीं. ३८
 आतां पुराप्रति तुझ्या जर मी न यावें । होईल हानि कितुकी कवणा न ठावें
 मोठाच पेंच पडला मजलागिं आज ! ” । त्यातें विनीत वदला वच भूमिराज ३९
 “स्वामिन् ! वदे सकल शास्त्र अशीच नीति— । मोठे सदा लघुवरीच कृपा करीती
 अद्री तृणांसि धरि संतत शीर्षदेशीं । फेनासि पृष्ठिं जलधी, शिरिं भूरजांसी.” ४०
 बोलोनि हें नृप नमूनि पदीं मुनीसी । प्रार्थी “प्रभो ! तुम्हि कृपालु मला विशेषीं
 माझ्यावरी सदय होउनि दुःख सोसा ! होवो सुदीन जन हा न तुम्हां नकोसा” ४१
 झाला अधीन नृप पाहुनि सर्वरीतीं । बोले मुनी कपटपूर्ण त्यास उक्ती ॥
 “राजा ! वदें वचन मी तुजलागिं सत्या कांहीं मला जगतिं नाहिं अशक्य कृत्य. ४२
 आहेस तूं परमभक्त मदीय राजा ! तेणें अवश्यचि तुझ्या करणार काजा ॥
 लोकांत योग, तप, मंत्र तशाच युक्ति । शेतात सिद्धिद नरा जर यत्नि भाक्ति. ४३
 मीच स्वतां करिन भोजनपाक सिद्ध । तूं वाढ, ठेवुनि मला मुळिं अप्रसिद्ध
 जो जो मदन्न करि सेवन तें नृपाळा ! । तो तो तुला वशचि होईल सर्व काळां ४४
 त्याच्याहि गेहिं जर जेविल कोणि, तोही । होईल रे ! वश तसा तुजलाच, पाहीं.
 जा तूं तरी, कर उपाय असाच राया ! । संकल्प वर्ष कर, हा नच जाउ वायां ४५
 लक्ष द्विजां नवनव्यां, घरिं भोजनातें । बोलीव तूं सपरिवार, विशंक कीं तें
 मी पाकसिद्धि निजहास्तिं करीन नित्य । होतील विप्र सहजां वश तूज सत्य ! ४६
 देवार्थ विप्र करिती जगिं यज्ञ होम । विप्रांस देव वश त्यास्तव पूर्णकाम
 मी आणखी तुजसि मात निवेदितों ही । येईन वेपिं मम या, तव मी न गेहीं ! ४७
 आणीन मी तव इथेंचि पुरोहितास । मायात्रलें करुन, देइन त्या स्ववेष ॥
 माझ्यासमान करुनी स्वतपोबलानें । ठेवीन वर्षभर, जें न कुणीहि जाणे ॥ ४८
 घेऊनि मी तव पुरोहितरूप साच । राहीन मी तुजपर्शीं, नुमजे कुणाच !
 आतां असो; बहु विचार पुरे, निजावें, । झाली निशा बहुत, तूं श्रम नैव घ्यावे ४९
 भेटूं अम्ही पुनरपी त्रयरात्रिंपाठीं । येईन मी तव पुरामधिं त्याजसाठीं ॥
 आतां तुला, तव ह्यासह निद्रिताही । माझ्या तपें तव पुरीं ज्ञाणि नेत, पाहीं ५०

येईन मी तेथ तयाच वेष्टें । कळेल तो ना तुजही विशेषें, ॥
एकांतिं जें सांगिन मी तुला तें । तेव्हांच तें सर्व कळेल तूतें ” ॥२१॥

—: इति कपटमुनिपाखण्डवर्णनं नामाष्टविंशतिस्तरङ्गः :-

तरंग २९ वा

आदश तो परिसुनी निजला नरेन्द्र । वैसे निजासनिं मुनी कपटी अनिद्र ॥
श्रांतीमुळें नृपतितें अति झोंप येत । चिंतेमुळें परि मुनीस तसें न होत ॥२१॥
तां येत तेथ रजनीचर कालकेतु । राजास जो फसवि सूकररूपहेतु ! ॥
त्या होय सख्य अति तापस त्या मुनीचें । प्रावीण्य ज्यास कपटाचरणांत साचें
त्या पुत्र होत शत, बंधु दहा तसेच । सारे अजिंक्य सुरपीडक दुष्ट साच ! ॥
ते विप्र, साधु, सुर यां अतिदुःख देते । शासी प्रतापरवि आधि रणीं तयांतें ३
पूर्वील वैर खल राक्षस साधि तप्त । भेटोनि तापस नृपा करि मंत्र गुप्त ॥
जेणें उपाय रिपुनाश करावयातें । चिंतीयले, परि नृपा कळणें कसे ते ! ॥४॥
तेजस्वि शत्रु जरि एकहि का असेना । त्यातें कधींच लघु हा म्हणुनी न माना
राहू अजूनि अवशेषितशीर्षही तो । ग्रासूनि सूर्यशशिंना किति दुःख देतो ?!
तो तापसी नृप बधे निज मित्र आला, । हों उठोनि अति सौख्य मिळे तयाला
बोले कथा सकल राक्षसही तयास । “साधूं अभीष्ट अविलंबिं विनाप्रयास ॥६॥
जो ऐकिला सदुपदेश मदीय तूं रे ! । तो जाण शत्रु जितलाच भल्या प्रकारें ॥
सोडूनि काळजि नृपा ! सुखिं झोप घे जा । रे ! औषधाविणचि रोग विनष्ट तूझा !
नाशूनि मी रिपुसि सर्व कुलांसमेत । चौथ्या दिशींच तुजपाशिं रिघेन येथ” ॥
झाला अतीव हृदिं तापस भूप तुष्ट, । गेला महाकपटि राक्षस रुष्ट दुष्ट ! ॥
भानुप्रताप तुरगासहही तयें हा । केला क्षणामधिंच पोंचविता स्वगेहा ॥
राशीपशीं निजविला नृपमंदिरीं तो । अश्वास अश्वगृहिं राक्षस पोंचवीतो ॥
पुरोहितातेंहि तदा नृपाचिया नेलें तयानें उचलूनि सत्वरीं ॥
मायावशें मोहवुनी तयातें ठेवीयलें निश्चळ अद्रिकंदरीं ॥१०॥
स्वयेंचि घेऊनि पुरोहिताकृति घे तो तयाच्या शयनावरी निज ॥
जागा प्रभातें नृप होउनी बधे साश्चर्य तो मंदिर पत्तनीं निज ॥११॥
प्रभाव तो त्या मुनिचा गणोनियां उठोनि जाई नृप अश्व घेउनी ॥
न सांगतां रागिस वा कुणासहि प्रवेशिता होय पुन्हांहि काननीं ॥१२॥

मध्याह्निं तो ये परतोनि तेथुनी तेव्हां प्रजा पाहुनि त्यासि हर्षली ॥
 घरोघरीं उत्सव थोर मांडले, वाघें मनोजें बहु वाजुं लागलीं ! ॥१३॥
 पुरोहितातें जंव भूप देखे साश्चर्य त्याला निज कार्यही स्मरे ॥
 ते तीन त्याचे दिन दीर्घ वाटले युगापरी त्यासि विलुब्ध अंतरें ॥१४॥
 मती नृपाची कपटी मुनीच्या पार्यां अती लीन असे जहाली ॥
 पुरोहितें येउनि त्यास वृत्त निवेदिलें सर्वहि योग्य कालीं ॥१५॥
 राजा तया ओळखुनी मनांत प्रहृष्ट झाला, न उरे विवेक ॥
 निमंत्रिले लक्ष तयें त्वरेंचि सद्विप्र आतांसमवेत, देख ॥१६॥
 पुरोहितें सर्वहि पाकसिद्धि केली यथाशास्त्र चतुर्विधा ती ॥
 मायाप्रभावेचि जियेंत शाक, कोशिंबिरी आदि अनेक होती ! ॥१७॥
 नानापरींचें मृगमांस तेणें असे तिथें रांधियलें द्विजार्थ ॥
 त्याच्यांत दुष्टें द्विजमांसखंड घालून केले सगळे पदार्थ ! ! ॥१८॥
 बोलाविले विप्र समस्त रायें जेवावयातें अति आदरानें ॥
 प्रक्षालुनी तत्पद वैसवी तो थायामधें मांडुनि पाट-पानें ॥१९॥
 वाढी तयां जां नृप, तोंच झाली आकाशवाणी; वदली द्विजांना ॥
 “ हे विप्र हो ! तांतडिनें उठा, जा गेहा; न जेवा; अति घात जाणा !
 हा विप्रमांसें युत अन्नपाक ! ” हें ऐकतां विप्र तसेंच थांबले ।
 हो भूप तैं व्याकुळ बुद्धिमूढ, वदे न काहीं भवितव्यताबलें ! २१
 सरोप तेव्हां द्विज शापिती हें—“ राजा ! न केलास मुळीं विचार; ॥
 होशील तूं राक्षस सर्व आतांसमेत मूढा ! न विलंब फार ! ॥ २२ ॥
 होईल वर्षांतचि नाश तूझा स्वकीय आतांसह निश्चयेंचि ! ॥
 न व्यक्ति कोणी, पितरांस पाणी देण्यासही राहिल वंशिं साची ! ” २३
 एकोनि तो शाप, नृपाल झाला तत्काळ शोकाकुल दीनचेता ॥
 आकाशवाणीहि पुन्हां गभीरा होऊनि विप्रां वदली समस्तां ॥ २४ ॥
 “ हे विप्र हो ! शाप तुम्हीं दिला हा विचार काहीं न करून यातें ! ॥
 नसे नृपाचा लवही प्रमाद ! ” एकोनि हें ब्राह्मण थक्क कीं ते ! ॥
 राजा तदा जाउनि पाकशाले बघे तिथें तों नच अन्न ना कुणी ! ॥
 शिरोनि येई; बहु चिंति चिंतीं द्विजांसि सारें कथि दीनवाणी ॥२६॥

अत्यंत तो व्याकुळ होउनीयां भूमीवरी भूप पडे सशोक ॥
 तयासि तेव्हां द्विज बोलले ते “ राजा ! चुके भावि कदा न देख ॥२७॥
 जरी तुझा कांहिंच नाहिं दोष, तरीहि खोटेपण विप्रशार्पीं ॥
 सुदारुणीं घोरतमीं कशानें येणार नाहींच नृपा ! कदापि ! ” ॥२८॥
 बोलोनि हें ब्राह्मण जाति मागें; वृत्तान्त पौरां समजे समग्र ॥
 ते लोकही दूषण देति दैवा जें राजहंसा करि काक शीघ्र ! ॥२९॥
 पुरोहिता पोचवुनी पुरातें, तें वृत्त त्या तापस राक्षसासही ॥
 निवेदिलें सत्वर कालकेतुनें आनंद त्यांच्या हृदयीं न माई ! ॥३०॥
 सान्या नृपांना लिहुनी निमंत्रिलें त्या तापसें सैन्यसमेत यावया ॥
 ते सज्ज होऊनि समस्त पातले प्रतापभानुप्रति निर्दळावया ॥३१॥
 त्याच्या पुरातें ज्ञाणिं वेढिलें तयीं वाद्यें रणाचीं ध्वनुं लागलीं रवे ॥
 चालोनियां कंदन थोर सारखें परस्परां हागिति वीर ते जवें ॥३२॥
 प्रतापभानू निजबांधवांसह विनाश पावे, कुणि त्या कुलीं नुरे ॥
 असत्य कैसा द्विजशाप होइल ! झालाच त्याचा परिणाम सत्वरें ॥३३॥
 जिंकुनि शत्रूसि समग्र भूप ते स्वराजधानीं प्रति जाति मागुतीं ॥
 यशोजयश्री मिळवुनि वैभवें; दैवें कुणा ये न कळे कशी गती ! ॥३४॥
 मुने ! भरद्वाज ! पहा विधी जें होई जया वक्र, तयास हो जर्गी ॥
 धूलीहि मेरूपरि, बाप मृत्यु-सा, व्यालापरी हारहि, ही न खोटी गी ॥३५॥
 येतांच ती वेळ, नृपाळ, हे मुने ! झाला स्वकीयासमेत राक्षस ॥
 प्रचंड तो ‘रावण’ नाम वीर हो शीपें दहा ज्यास भुजा तशा विस ! ॥
 बंधू नृपाचा ‘अरिमर्दना’ख्य तो हो ‘कुंभकर्णा’ख्य बलाढ्य दुर्मद ॥
 मंत्रीहि जो ‘धर्मरुचि’ प्रसिद्ध तो कनिष्ठ हो बंधु ‘त्रिभीषणा’भिध ॥३७॥
 त्रिभीषण ख्यात रमेशभक्तिमान् । तो ब्रह्मवेत्ता शुभकीर्ति पुण्यवान् ॥
 जे पुत्र वा सेवक वा नृपाप्रती । असंख्य ते राक्षसजन्म पावती ॥३८॥
 ते करुणकर्म कपटी भयंकर । दुष्टात्म, ज्यांना लव ना विचार ॥
 पापी दयाशून्य जगद्विहिंसक सर्वासि पीडाकर सद्विनाशक ॥३९॥
 होता पावन शुद्ध वंश जरि तो पौलस्त्य ज्या ना मिति ।
 त्यातें ब्राह्मणशाप होउनि तिथें पापात्म ते जन्मती ॥

भ्राते तीनहि ते अतीव तपती अत्युग्र नानावरी ।

धाता त्यांसि म्हणे 'प्रसन्न अजिं मी, मागा वरा सत्वरीं !' ॥४०॥

तेव्हां ब्रह्मपदीं शिरें लववुनी प्रार्थितसे रावण ।

‘ एका हें जगदीश्वरा ! मज विभो ! द्या एवढें आपण ॥

मातें कोण वधूं शको न जगतीं कोण्याहि योनींतलें ।

एका मानववानराविण दुजें, हें द्या जि ! मागीतलें !!’ ॥४१॥

‘ तथास्तु ’ बोलें विधि तें तयासी । ‘ तुंवां तपें केलिं अनंतराशि ॥

प्रसन्न तूतें विधि मी जहालों । द्याया तुला रे ! वर मीच आलों ॥४२॥

ये कुंभकर्णापुढतीं विधाता । पाहूनि त्या विस्मय होत चित्ता ॥

म्हणे मनीं ‘ हा खळ नित्य खाय । राहिल लोकां मग अन्न काय ? ॥

प्रेरूनियां यास्तव शारदेला । धीभ्रंश त्याचा विधिनेंचि केला ! ॥

मागे तदा तो वर कुंभकर्ण । निद्रान्नि पाण्मासिक एक पूर्ण ॥४४॥

विभीषणापाशिं पुढें विधाता । जाऊनि बोलें ‘ वर माग आतां ’ ॥

प्रार्थितसे तो भगवत्पदाब्जीं । विशुद्ध भक्ती सुखदा सदा जी ॥४५॥

त्यांना असे दे वर देवराय । तो सत्यलोका मग हृष्ट जाय ॥

कथी मनोशा तुलसी कथा हे । श्रीराम जीतें अनुवादताहे ॥४६॥

मंदोदरी नाम सुता मयान्त्री । ललाम नारीजनिं विश्विं साची

मयें दिली ती मग रावणाला । जाणोनि तो राक्षसराज झाला ॥४७॥

पौलस्त्यही हृष्ट अतीव झाला । कीं लाभली उत्तम दिव्य बाला ॥

बंधुद्वयाचेहि पुढें, तयानें । विवाह केले अति थोर मानें ॥४८॥

भव्य त्रिकूटगिरि दुर्गम सिंधुमाजीं । जो धातृनिर्मित तया मय दे विभा जी ॥

हैमीं गृहें रचुनि रत्नमयें तशींच । तीं कोण वर्णन करूं शकणार साच ? ४९ .

भोगावती जशि पुरी अहिवंशवासा । देवेन्द्रवास अमरावति होय जैसा ॥

त्यांच्याहुनीहि सुभगा अतिमात्र लंका । ती रावणाधिवसती नच यांत शंका !

जिच्या चारि ब्राजू गभीरांबुधीनें । जणों वेष्टिल्या खंदकें वारिपूर्णें ॥

जया रत्नसंबद्ध सौवर्ण कोट । अभेद्यां तयां कोण वर्णील नीट ? ॥५१॥

प्रत्येक कल्पिं जगिं राक्षसराज जो हो । शूर प्रतापत्रल तोच तिच्यांत राहो ॥

श्रीविष्णु हें ठरवुनी नियमंकरुनी । लंकापुरी रचित राक्षसराजधानी ॥५२॥

अत्यंत तो व्याकुळ होउनीयां भूमीवरी भूप पडे सशोक ॥
 तयासि तेव्हां द्विज बोलले ते “ राजा ! चुके भावि कदा न देख ॥२७॥
 जरी तुझा कांहिंच नाहिं दोष, तरीहि खोटेपण विप्रशापीं ॥
 सुदारुणीं घोरतर्मीं कशानें येणार नाहींच नृपा ! कदापि ! ” ॥२८॥
 बोलोनि हें ब्राह्मण जाति मागें; वृत्तान्त पौरां समजे समग्र ॥
 ते लोकही दूषण देति दैवा जें राजहंसा करि काक शीघ्र ! ॥२९॥
 पुरोहिता पोचवुनी पुरातें, तें वृत्त त्या तापस राक्षसासही ॥
 निवेदिलें सत्वर कालकेतुनें आनंद त्यांच्या हृदयीं न माई ! ॥३०॥
 सान्या नृपांना लिहुनी निमंत्रिलें त्या तापसें सैन्यसमेत यावया ॥
 ते सज होऊनि समस्त पातले प्रतापभानुप्रति निर्दळावया ॥३१॥
 त्याच्या पुरातें झणिं वेदिलें तयीं वाद्यें रणाचीं ध्वनुं लागलीं रवें ॥
 चालोनियां कंदन थोर सारखें परस्परां हाणिति वीर ते जवें ॥३२॥
 प्रतापभानू निजवांधवांसह विनाश पावे, कुणि त्या कुलीं नुरे ॥
 असत्य कैसा द्विजशाप होइल ! झालाच त्याचा परिणाम सत्वरें ॥३३॥
 जिंकुनि शत्रूसि समग्र भूप ते स्वराजधानीं प्रति जाति मागुतीं ॥
 यशोजयश्री मिळवूनि वैभवं; दैवें कुणा ये न कळे कशी गती ! ॥३४॥
 मुने ! भरद्वाज ! पहा विधी जें होई जया वक्र, तयास हो जर्गी ॥
 धूलीहि मेरूपरि, त्राप मृत्यु-सा, व्यालापरी हारहि, ही न खोटी गी ॥३५॥
 येतांच ती वेळ, नृपाळ, हे मुने ! झाला स्वकीयासमेत राक्षस ॥
 प्रचंड तो ‘रावण’ नाम वीर हो शीघ्रें दहा ज्यास भुजा तशा विस ! ॥
 बंधू नृपाचा ‘अरिमर्दना’ख्य तो हो ‘कुंभकर्णा’ख्य बलाढ्य दुर्मद ॥
 मंत्रीहि जो ‘धर्मरुचि’ प्रसिद्ध तो कनिष्ठ हो बंधु ‘त्रिभीषणा’भिध ॥३७॥
 त्रिभीषण ख्यात रमेशभक्तिमान् । तो ब्रह्मवेत्ता शुभकीर्ति पुण्यवान् ॥
 जे पुत्र वा सेवक वा नृपाप्रती । असंख्य ते राक्षसजन्म पावती ॥३८॥
 ते करूरकर्में कपटी भयंकर । दुष्टात्म, ज्यांना लव ना विचार ॥
 पापी दयाशून्य जगद्विहिंसक सर्वासि पीडाकर सद्विनाशक ॥३९॥
 होता पावन शुद्ध वंश जरि तो पौलस्त्य ज्या ना मिति ।
 त्यातें ब्राह्मणशाप होउनि तिथें पापात्म ते जन्मती ॥

भ्राते तीनहि ते अतीव तपती अत्युग्र नानापरी ।

धाता त्यांसि म्हणे 'प्रसन्न अजिं मी, मागा वरा सत्वरीं !' ॥४०॥

तेव्हां ब्रह्मपदीं शिरें लवत्रुनी प्रार्थितसे रावण ।

' एका हें जगदीश्वरा ! मज विभो ! द्या एवढें आपण ॥

मातें कोण वधूं शको न जगतीं कोण्याहि योर्नांतलें ।

एका मानववानराविण दुजें, हें द्या जि ! मागीतलें !!' ॥४१॥

' तथास्तु ' बोलें विधि तें तयासी । ' तुंवां तपें केलिं अनंतराशि ॥

प्रसन्न तूतें विधि मी जहालों । द्याया तुला रे ! वर मीच आलों ॥४२॥

ये कुंभकर्णापुढतीं विधाता । पाहूनि त्या विस्मय होत चित्ता ॥

म्हणे मनीं ' हा खळ नित्य खाय । राहिल लोकां मग अन्न काय ? ॥

प्रेरूनियां यास्तव शारदेला । धीभ्रंश त्याचा विधिनेंचि केला ! ॥

मागे तदा तो वर कुंभकर्ण । निद्रान्नि प्राण्मासिक एक पूर्ण ॥४४॥

विभीषणापाशिं पुढें विधाता । जाऊनि बोलें ' वर माग आतां ' ॥

प्रार्थितसे तो भगवत्पदाब्जां । विशुद्ध भक्ती सुखदा सदा जी ॥४५॥

त्यांना असे दे वर देवराय । तो सत्यलोका मग हृष्ट जाय ॥

कथी मनोज्ञा तुलसी कथा हे । श्रीराम जीतें अनुवादताहे ॥४६॥

मंदोदरी नाम सुता मयाची । ललाम नारीजनिं विश्विं साची

मयें दिली ती मग रावणाला । जाणोनि तो राक्षसराज झाला ॥४७॥

पौलस्त्यही हृष्ट अतीव झाला । कीं लाभली उत्तम दिव्य बाला ॥

बंधुद्वयाचेहि पुढें, तयानें । विवाह केले अति थोर मानें ॥४८॥

भव्य त्रिकूटगिरि दुर्गम सिंधुमार्जीं । जो धातृनिर्मित तया मय दे विभा जी ॥

हैमीं गृहें रचुनि रत्नमयें तशींच । तीं कोण वर्णन करूं शकणार साच ? ४९

भोगावती जशि पुरी अहिवंशवासा । देवेन्द्रवासं अमरावति होय जैसा ॥

त्यांच्याहुनीहि सुभगा अतिमात्र लंका । ती रावणाधिवसती नच यांत शंका !

जिच्या चारि ब्राजू गभीरांबुधीनें । जणों वेष्टिल्या खंदकें वारिपूर्णें ॥

जया रत्नसंबद्ध सौवर्ण कोट । अभेद्यां तयां कोण वर्णिल नीट ? ॥५१॥

प्रत्येक कल्पिं जगिं राक्षसराज जो हो । शूर प्रतापत्रल तोच तिच्यांत राहो ॥

श्रीविष्णु हें ठरवुनी नियमंकरुनी । लंकापुरी रचित राक्षसराजधानी ॥५२॥

पूर्वीं निशाचर असंख्य तिथे रहात । वीरांस त्या सुर पराभविती रणांत ॥
 इंद्रें कुत्रेरपृतनागण रक्षणार्थ । लंकेत ठेवुनि दिले बहु कोटि तेथ ॥५३॥
 ये रावणश्रवणिं ही जंब गोष्ट सारी । लंकेसि सैन्य निज पाठवि आणि घेरी ॥
 पाहून राक्षस असंख्य अतीव उग्र । गेलीं पळून झणिं यक्षचमू समग्रं ॥५४॥
 लंकापुरा फिरुनि रावण सर्व पाही । निश्चितता वरुनि अंतरिं दृष्ट होई ॥
 देखोनि दुर्ग अति दुर्गम जो कुणाही । तो राजधानि करुनी तिजमाजिं राही
 तो राक्षसांस सदनं तिथलीं विसर्जी । तद्योग्य ती वितरि त्यांप्रति सौख्यराजि
 स्वारी करुनि जिणि तो झणिं यक्षराजा । तत्पुष्पका हरुनि लावित आत्मकाजा

येतीं रावणगेहिं नित्य नव तीं नाना सुखें संपदा ।

सेना, शक्ति, जय, प्रताप, महती ना लभ्य कोणा कदा ॥

झाले पुत्र, अनेक मित्र; सगळे वाढीस ते लागती ।

लाभामागुनि लोभ तेविं अधिकाधिक्येंचि त्यांची गति ! ॥५७॥

जो कुंभकर्णनामा भ्राता, त्याचा बलाढ्य अतिमात्र ॥

विश्वीं वीर न दुसरा झाला त्याला तुलायला पात्र ॥५८॥

तो मद्यपान करुनी पणमासावधि निगाढ घोरतसे ॥

परि जें जागां होई तो तें त्रैलोक्य निखिल पीडि तसें ॥५९॥

प्रतिदिनिं जागृत जर तो खाता तर विश्विं जीव ना उरता ॥

शूरहि तसाच समरीं त्यासि लढायासि कोण भट पुरता ? ! ॥६०॥

वीर असंख्य असे जे त्रिभीषणादिक बलाढ्य संगरिं ते ॥

त्यांचें यथार्थ वर्णन होणें दुर्घट कवीश जरि करिते ! ॥६१॥

रावणनंदन मोठा पराक्रमी 'मेघनाद' नामक तो ॥

वीराग्रणींत पहिला विश्वामध्यें अनन्य जो तुकतो ॥६२॥

समरीं त्याच्यापुढतीं ठाकूं शकणार कोण वीर दुजा ? ॥

सुरलोकींचे भटही तो पळवी, नुरवि त्यांचिया गमजा ॥६३॥

वीर अकंपन, दुर्मुख वज्रद्विज, धूमकेतु, अतिकाय ? ॥

एकेकटेहि जिंकू शकते जग; त्यापुढें इतर काय ? ॥६४॥

ते कामरूप सगळे मायावी धर्म वा दया ज्यां ना ॥

अल्पाहि कधीं शिवतसे सुकवि कसे वार्णितील मग त्यांना ? ॥६५॥

एके समयीं रावण सभेंत वैसे स्वकीय जनसहित ॥
 सुतपौत्र दासदासी राक्षससेनेसमेत जे महित ॥६६॥
 निरखुनि अगणित अपुला नानापरिचा बलाढ्य परिवार ॥
 क्रोधें मर्दें भरोनी रावण गर्विष्ठ काढि उद्गार ॥६७॥
 “ हे राक्षसवीरांनो ! ऐका; वैरी अम्हां सुर समग्र ॥
 परि रणधीर न ते हो, पळती बघतांचि शत्रुबल उग्र ॥६८॥
 त्यांचें मरण दिसे परि एका गोष्टींत, सांगतों परिसा ॥
 मख-होम-श्राद्ध-द्विज-भोजनविध्वंस आचरा अरिसा ॥६९॥
 क्षुद्रव्याकुळ बळनाशें येतिल सहजचि समग्र सुर शरण ॥
 मारूं वा त्यां सोडूं मग जर धरतिल अम्हांसि सरळपण ” ॥७०॥

तो मेघनादा मग बोलवोनी । वाखाणि त्या बोलुनि गोड वाणी ।

पराक्रमा वानुनि देववैर । दिलें तयें वाढवुनी अपार ॥७१॥

“ जे कोण वीर रणधीर बलिष्ठ देव । युद्धार्थ ज्या खुमखुमी अभिमानभाव
 जिंकुनि बांधुनि तयां मजपाशिं आण; । वत्सा ! असेचि पितृशब्द तुला प्रमाण ”
 आज्ञा अशा वितरुनी सकलां स्वतांहि । घेऊनियां करिं गदा लढण्यास जाई
 घाले दशानन तदा अवनीहि कांचे ! तद्गर्जितें स्वति गर्भ सुरस्त्रियांचे ॥
 संकरुद्ध येत रिपु रावण, आयकोनी । ते देव जाति गिरिमेरुगुहान्ति कोनीं !
 दिक्पाललोक जंय जिंकुनि घ्यावयास । तो येत तों निरखि तेथ समग्र ओस ॥
 रोषें अतीव करि भीषण सिंहघोष । देवां शिव्या वितरि रावण तो विशेष ॥
 तो मत्त राक्षस रणार्थ बघी जगांत । लाभे न कोणिच तया प्रतिवीर युक्त ७५
 भानू, शशी, वरुण, वायु, कुबेर, अग्नी, । दिक्पाळ, काल, यम, देव, मनुष्य कोणी ॥
 ते नाग, किन्नर, तसेचहि सिद्धयक्ष । सर्वासि तो छळित, सच्छळनीं सुदक्ष ! ॥

ब्रह्मसृष्टिमधिं जे तनुधारी । रावणासि वश ते नरनारी ॥

सर्व येउनि तयाप्रति भीत । तत्पदीं निजशिरें नमवीत ॥७७॥

जिंकोनि त्यानें सगळेंहि विश्व न राखिलें कोणि तयें स्वतंत्र ॥

तो चक्रवर्ती जगतांत झाला स्वच्छंदिं तें हालवि राज्यसूत्र ॥७८॥

देवांगना किन्नरि नागकन्या । गंधर्वयक्षादि कितीक अन्या ॥

नारी बलें जिंकुनि सुस्वरूप । त्यानें विवाहों वरिल्या अमूप ॥७९॥

जें बोलला इंद्रजिता सुतातें । होतेंच आधीं कृतसें तयें तें ॥
 आज्ञापि ज्यां तो, पहिलेंचि त्यांनीं । केलीं कुकृत्यें परिसोत कोणी ॥८०॥
 ते भीमरूपी अतिदुष्ट सारे । देती सुरां त्रास बहुप्रकारें ॥
 नानास्वरूपी गण राक्षसीय । मायात्रलें पीडिति देवकार्य ॥८१॥
 होईल जेणें जगिं धर्म नष्ट । करीति तें वेदविरुद्ध दुष्ट ॥
 जिथें दिसे त्यां द्विज आणि धेनू । असे किती जाळिति देश नेणूं ॥
 राहे न कोठेंचि शुभासि थारा । न मान राहे गुरुदेवविप्रां ॥
 न विष्णुभक्ती जपयज्ञ दान । स्वर्गीहि कोठें श्रुति ना पुराण ॥३॥
 जप योग विरक्ती तप मखभक्ती रावण एके जर कोठें ।
 तर उठोनि जाई स्वतांचि घाई फिरवि तयावरि वरवंटे ! ॥
 जग आचारभ्रष्ट असें हो धर्मनाम ये नच कार्नी ।
 छळुनि तयांतें नाशी, जर का वेद पुराणें पठि कोणी ॥८४॥
 कोणीहि वर्णू न शके अनीती । जी घोर तो राक्षस आचरी ती ॥
 हिंसाच ज्यांची हृदयाभिलाषा । कैसी तयांच्या मिति पापदोषां ? ८५
 पापात्म चोर बहु दुष्ट तसें जुगारी । ऐसेच वाढति तदा जन कामचारी ॥
 जे होत लंपट धनें लुटण्या परांचीं । अन्य स्त्रियांसि हरण्या मति भी न ज्यांची
 ना मान मातृपितृदेवपदीं कुणाही । तेव्हां उरे; अति विचित्र गती पहा ही !
 साधूंसही धरुनि रात्रविती, उमे ! जे प्राणी तयांसहि 'निशाचर' नाम साजे ! ८७
 धर्मग्लानी देखुनी भीषणा ती । चिंती भीति व्याकुल भू स्वचिंतीं ॥
 कीं 'अद्री वा, अधिध वा, ना नद्या ह्या । अन्यद्रोही तेविं मातें असह्या
 भासे तीतें सर्वही धर्मनाश । भीतिग्रस्ता ना परी दावि रोष ॥
 ती धेनूचे रूप घेई विचारें । देवर्षीना भेटुनी सांगि सारें ॥८९॥
 दुःखावेगें ती करी शोक भारी । कोणीही ना युक्तिनें तो निवारी ॥
 आले तें ते ब्रह्मलोकां सुरादि । त्यांचे संगें येत भूधेनु साधि ॥९०॥
 जाणे ब्रह्मा सर्व तर्कानुमानें । सांगे चिंतीं चिंतुनी याप्रमाणें:- ॥
 " नोहे गोष्ठी माझिया हे करींची । तूं ज्या दासी, दास त्या हा विरिंचि!
 तोच त्राता तूस, मातेंहि व्हावा " । सांगोनी हें ध्यात तो देवदेवा ॥
 " भक्तातीं गे ! जाणतो विश्वनाथ धैर्यें राहीं; त्यांसि दावील अंत "

—: इति रावणदिग्विजयवर्णनं नामैकोनविंशतिस्तरंगः :-

तरंग ३० वा

सारे बसोनी सुर ते करिती विचार । कैसा मिळे विभु ? कुठें हुडकूं उदार ?॥
त्या हाक मारुं कशि? तेथ विचार चाले । 'वैकुण्ठिं तो सुलभ' हें कुणि भक्त बोले।
कोणी म्हणे ' विभु पयोनिधिमाजिं रोहे । व्हाया परी प्रकट भक्तिच एक पाहे॥
जेव्हां जसी सुदृढ भक्ति दिसे मनाची । तेव्हां तसें प्रकटणें, हरिरीति हीचि !'
होतों तिथें सुरसभेमधिं गौरि ! मीही । योग्य प्रसंगिं वदलों वचनें अशीं हीं॥
“ व्यापून सर्व हरि राहियला समान । प्रेमें दिसे, मम अशी अनुभूति पूर्ण॥
दिकालदेशविदिशादिक यांत कोठें । नाहींच ईशांविण ठाव, मुळीं न खोटें ॥
आहे चराचरिं, विरागि हि सर्वहीन । तो भक्तिनें प्रकटतो अनळासमान ”४

वाटलें वच तें माझें सगळ्यांसिच उत्तम ॥

“ साधु, साधु ! ” वदे ब्रह्मा ऐकतां वचना मम ॥५॥

मद्वाक्य जें ऐकत, तें त्रिरिंचि । प्रहृष्ट हो, लोचनिं वारि सिंची ॥

करि स्तुती सादर बद्धपाणि । एकाग्रचित्तीं स्तवि सार्थवाणी ॥६॥

“ अगा देवाधीशा ! जय जय विभो ! लोकसुखदा ।

खळांच्या संहर्त्या ! प्रगतपरिपाळा ! जगिं सदा ॥

हिता गोविप्रांच्या असुरहनना ! श्रीप्रियकरा ! ।

तुझ्या लीला नेणूं निजजनकृपानुग्रहपरा ! ॥७॥

जगद्व्यापी, सर्वातरिं वससि, आनंद परम ।

चिरस्थायी मायारहित चरितीं पावनतम, ॥

तुझ्या लाभासाठीं निशिदिनिं विरागी यति मुनि ।

तुला ध्याती गाती गुणगणिं तुझ्या पूर्ण रमुनी ॥८॥

असें ज्यानें सृष्टि त्रिविध रचिली, साह्य न दुजें ।

तया अस्मच्चिंता विदित, न अम्हां भक्ति समजे ! ॥

कळेना पूजाही, भवहर ! जगद्दुःखहरण ।

मुनिप्रेमस्थान ! प्रभुवर ! अम्हां तूंच शरण ॥९॥

न वाग्देवी-शेष, श्रुति-मुनिहि ना जाणति तुला ।

जयाच्या वात्सल्या श्रुति कथिति तो तारु सकलां ॥

भवाधारा रम्या ! सकलसुखसारा ! गुणिवरा ! ।

नमीती भ्याले हे सुरमुनि तुला धीरचतुरा ! ” ॥१०॥

भयें व्याकुलां भूसुरांतें वघोनी। तशी भक्तियुक्त स्तुती आयकोनी ॥

नमीं जाहली एक गंभीर वाणी, जिनें नाशिले शोक-संदेह दोनी !

“ मुनीनो ! सुरांनो ! त्यजा भीति सारी । तुम्हांसाठिं मी हों मनुष्यावतारी ॥
मदंशांसवें सूर्यवंशांत जन्म । सुविख्यातिं घेईन मी पूर्णकाम ॥१२॥

पूर्वीं कश्यप अदिती करिति महातप, जयां दिला वर मीं

दशरथ-कौसल्या ते राज्य अयोध्येंत करिति सुखधामीं १३

गृहीं तयांच्या अवतार घेऊं । आम्ही रघूच्या कुलिं चार भाऊ ॥

श्रीनारदाची करुं सत्य वाणी; । भूमार नाशूं निजविक्रमांनीं ॥ १४ ॥

करीन निर्भीक तुम्हां सुरांना । अधर्म नाशीन; हरीन विघ्नां ” ॥

ती ऐकुनी व्योमगिरा स्वकर्णी । निश्चितता तें वरिली सुरांनीं ॥ १५ ॥

ते देव आले परतोनि सारे । भू-भी विधाता निवटी विचोरे ॥

विश्वास तीतें उपजे मनांत । झाली मनीं ती मग पूर्ण शांत ॥ १६ ॥

सुरांसही सांगितसे विधाता । “ व्यावा तुम्हीं वानरजन्म आतां ॥

क्षितीवरी जाउनि ईशसेवा । करा, तुम्ही द्या सुख देवदेवा ” ! ॥१७॥

गेल्या विधाता मग सत्यलोकीं । स्वस्थानिं भूदेवहि ते तसे कीं !

आज्ञा विधाता करि तैशि तूर्ण । केली सुरांनीं सगळीच पूर्ण ॥ १८ ॥

क्षितीमार्जीं त्यांनीं वनचरतनू वेगिं धरिली, ।

प्रतापें वीर्यानें अतुलित असे वानर बली ॥

नखें, अद्री, वृक्ष प्रचुर अशि त्यां आयुधतती ।

प्रभूच्या येण्याची सुमति जगतीं वाट बघती ॥ १९ ॥

अरण्यां सैन्यांचे कितिक रचिती ते तळ भले ।

असंख्यांनीं त्यांनीं गिरिकुहर कित्येक भरले ! ॥

चरित्रें हीं सारीं रुचिर कथिलीं मीं अजिं तुम्हां; ।

परी अद्यापी जें अकथित कथूं त्यामधिं रमा ! ॥२०॥

अयोध्येमध्ये हो रघुकुलमणी भूप सुगुणी ।

सदा धर्म चाले दशरथ असा वर्णित जनीं ॥

महाशानी धीमान् हृदयिं रत जो श्रीशचरणीं ।

अशा पुण्यात्म्यांच्या जननिं निखिला धन्य धरणि ॥२१॥

कौसल्यादिक त्याच्या भार्या आर्या विनीत पुण्यतमा ॥

पत्यनुकूला साध्वी हरिपदिं निरता जयां नसे उपमा ॥२२॥

इति श्रीरामचरितमानसानुवादे कलिकलुषविध्वंसने बालकांडे उमा[महेश्वर-
संवादे देवस्तुतिब्रह्मवरवाणीवर्णनं नाम त्रिंशतिस्तरंगः

तरंग ३१ वा

तों एकदां भूप मनीं संचित । कीं नाहिं मातें सुतरत्न कांत; ॥

गेला गुरुच्या गृहिं भक्तिभावे । नमूनि याची, ' हित तेंचि व्हावे ' ॥१॥

वदे वसिष्ठा सुखदुःखगोष्ठी । सुतार्थ भूपाळ अतीव कष्टी ।

गुरु तयातें समजावि, बोले " धरीं नृपा ! धैर्य; सुदैव आलें ।२।

होतील तूतें सुत चार राया ! । त्रैलोक्यविख्यात, भया हराया " ॥

पाचारुनी शृंग ऋषीस आणी । तो पुत्रकामेष्टि करे म्हणोनी ॥ ३ ॥

त्या यज्ञिं दे आहुति भक्तिभावे । पुण्यात्म तो शृंगमुनि स्वभावे ।

तें अग्निं साक्षात् चरुहस्त येत । वेदीमधें तो प्रकटूनि मूर्त ॥ ४ ॥

वदे प्रभू " होय वसिष्ठचित्तीं, । ज्ञाली पहा सिद्धचि कामना ती ।

जाई नृपा ! हा हवि वाढुनीयां । द्यावास राण्यांप्रति आपुलीया " ॥५॥

हें सांगुनी सर्व सभेसमक्ष हो अग्निनारायण वेगिं गुप्त ।

प्रहर्ष जो भूपतितें जहाला मावे न तो तद्हृदयीं प्रभूत. ॥ ६ ॥

बोलावी नृपती तेव्हां आपुल्या प्रियकामिनी ॥

कौसल्यादिक तें आल्या तयां दे हवि वाढुनी ॥ ७ ॥

अर्धभाग दिला त्यानें कौसल्येप्रति आदरें ।

राहिला अर्ध जो, त्याचे केले दोन पुन्हां करे ॥ ८ ॥

कैकेयीस दिला एक भाग रायें तयांतला ।

राज्ञी ज्येष्ठा कनिष्ठा त्या भाग घेती नृपें दिला ॥ ९ ॥

राहिला शेष जो त्याचे दोन भाग पुन्हां सम ।

करोनी ते दिले दोनी सुमित्रेप्रति उत्तम ॥ १० ॥

कौसल्येनें निजप्रेमें स्वहस्तं एक अर्पिला ।
 कैकेयीनेंहि आनंदं स्वकरं एक तो तिला ॥ ११ ॥
 यापरी सर्व त्या राज्ञी सगर्भा जाहल्या तदा ।
 सौख्यांचा पूर त्यां झाला अपारानन्दसंपदा ॥ १२ ॥
 ज्या दिनापासुनी गर्भी प्रभूचा त्रास सांठला ।
 तेव्हांपासूनि सौख्याचा हर्षाचा पूर लोटला ॥ १३ ॥
 राजाच्या सर्व त्या राज्ञी आपुलाच्या स्वमंदिरीं ।
 शोभा-शील-द्युतींच्या कीं भासल्या खाणिंच्या परीं ॥ १४ ॥
 सुखयुक्त असा काल आणखी कांहिं जाउनी ।
 प्रभुजन्मघडी आली विश्वमंगल पावनी ॥ १५ ॥

तें योगलग्नग्रहपुण्यवार तिथीहि सारीं अनुकूल होत ।
 चराचरां विश्विं सुखा न सीमा, कीं रामजन्मीं सुखहेतु मूर्त ! ॥ १६ ॥
 पवित्र चैत्रीं नवमी तिथी ती विशुद्धपर्शीं अभिजित् सुयोग ॥
 मध्याह्न, ना उष्ण अती, न शीत। सत्कालिं जें लोक सुखान्तरंग ॥ १७ ॥
 वाहे सुगंधी हळु वात शीत; । आनंदले देव; सुखांत संत; ॥
 वनें प्रफुल्लें, गिरि रत्नकान्त, । नद्या जलें ना, अमृतें वहात ! ॥ १८ ॥

कळे तो जन्माचा सुसमय विरिंचीप्रति तदा ।
 विमानें देवांनीं सजविलिं; निघाले अति मुदा ॥
 निरभ्रीं आकाशीं सुरगण असंख्यात गमले ।
 थवे गंधर्वांचे हरिगुणकथालापिं रमले ! ॥ १९ ॥
 सुरांनीं पुष्पांच्या भरुनि सृजिल्या अंजलि किती ।
 नभीं वाजोनीयां घन ख भरी दुंदुभि अती ॥
 स्तुती गाती हर्षें सुरमुनि तसे नाग बहुत ।
 असे तेव्हां सारे प्रभुसि निजसेवा वितरित ॥ २० ॥

स्तुती करोनी बहु या प्रकारें देवादि गेले मग ते स्वगेहा ॥
 जगन्निवास प्रभु जन्म पावे; विश्वासि विश्राम अनन्य कीं हा ! ॥ २१ ॥
 परम दयाळू अतिकनवाळू कौसल्येचा हितकारी ।
 प्रकट जहाला तें आनंदित जननी झाली हृदंतरीं ॥

अद्भुत सुंदरं मुनिमानसहर नयनरम्य तनु घननीला ।
 रूप चतुर्भुज सायुध, शोभासागर, भूषण वनमाला ॥२२॥
 जोडुनि करयुग वदली जननी “ स्तुति तव भगवन् ! करुं कशी ?
 वेदपुराणां अगम्य, मायाज्ञान-गुणांहुनि पर अससी ॥
 दयानन्दमय तूं गुणसागर गाति तुला इहति संत जसे ।
 तसा प्रकट मम हितासाठिं तूं भक्ताधीना ! येसि असें ॥२३॥
 ब्रह्मांडें यद्रोमरोमिं ही माया वर्णिलि वेदांनीं ।
 तो तूं माझ्या कुशीस येशी हा उपहासचि म्हणो कुणी; ” ॥
 कौसल्येच्या ज्ञानें सक्षिमत विभु बहु लीला दावाया ।
 पूर्वजन्मिच्या कथित कथा तिज पुत्रप्रेमा निर्माया ॥२४॥
 मोहुनि गेली माता बोले “ ताता ! त्यज हें रूप तव ।
 प्रेमल अनुपम शैशवलीला लाडिक अपुल्या मज दाव ! ” ॥
 ऐकुनि तें वच धीमान् विभु तो होउनि बालक, करि रुदन ।
 गातिल जे हें चरित, हरिपदा येतिल, चुकवुनि भवपतन ॥२५॥
 मायागुणेन्द्रियातीत स्वेच्छें घे नरजन्मता ॥

तो प्रभू विप्र-धेनूच्या सुर-संतांचिया हिता ॥२६॥

। इति श्रीपरमपुरुषाविर्भावश्रीकौशल्यादर्शनं नामैकत्रिंशतिस्तरङ्गः ।

तरंग ३२ वा

रुदन करि शिशू हे ऐकुनी गोड वाणी । सकलहि मग येती घाडनें तेथ राशी
 प्रमुदित मनिं दासी धांवती जेथ तेथ । सकल नगरवासी जाहले हृष्टचित्त ॥
 एके जेव्हां पुत्रजन्मासि राय । ब्रह्मानंदातुल्य त्या हर्ष होय ॥
 प्रेमोद्रेकें हर्षरोमांच आले । हर्षाश्रुंनीं नेत्र ही होती ओले ! ॥२॥
 ज्याचे नामें होय कल्याणलाभ । तो मद्देहा येइ इंदीवराभ ॥
 ऐसें चित्तीं घेउनी हर्ष लोटे । भाग्या त्याच्या वर्णना जोड कोठें ? ! ॥३॥
 बोलावूनी मंगलें वाद्यवृंदें । आज्ञापी त्या वादनालागिं मोदें ॥
 बोलावूनी घे वसिष्ठां गुह्यना । येती तेही घेउनी विप्र नाना ॥४॥
 जें ते सारे देखती दिव्य बाळ । तत्सौंदर्यां दृष्टि थारे न लोल ! ॥
 वर्णोनी त्या विश्वसौंदर्यसारा । तृती केंची त्यांचिया वाग्बिहारा ? ! ॥५॥

नांदीश्राद्धा जातकर्मा विधीतें । केलें रायें आदरें सर्व तें तें ॥
 रत्नें, धेनू, वस्त्रहेमादि दानें । केलीं विप्रांलागिं भूपोत्तमानें ॥६॥
 ध्वज, तोरणें, पताका पौरांनीं उभविल्या तदा नगरीं ॥
 ज्यांची शोभा वर्णन करणें दुष्कर, सरी न जिस दुसरी ॥७॥
 झाल्या आकाशांतुनि कितिदां तें पुष्पवृष्टि भूलोकीं, ॥
 ब्रह्मानंदीं सारा मग्न तदा होय पौरजन तो कीं ! ॥८॥

शृंगारपूर्ण ललना सहजीं नटोनी । गेल्या अनेक मग धांवत त्या उठोनी ॥
 तायांमधें धरुनि मंगलकुंभ हैमी । संगीत गात रिघती किति राजधार्मीं ! ॥९॥
 त्या मंगलारति करीति मुलावरून । त्यातें पुनःपुनरपि प्रणती करून ॥
 तें सूत मागध असे गुणवर्णिं वंदी । वर्णीति राघवगुणां स्तवनप्रबंधीं ॥१०॥
 दानें कितीक दिधलीं सकलां, परी तीं । त्यांनींहि वाटुनि दिलीं इतरां सुरीतीं
 कस्तूरिचंदन सकुंकुम ठायिं ठायीं । सांठोनि वीथिमधिं पंकहि तेथ होई !
 झाले गृहीं गृहिं किती शुभ वाद्यघोष । आनंदकंद विभु जन्मुनि दे प्रहर्ष ॥
 सारेच पौर नर नारि अनेक वृंद । आनंद डुंवति सुखोर्मित ते अमंद ! १२

केकयसुता—सुभिचा यांसहि सत्पुत्रलाभ तें झाला ॥

तें सुखवैभव वदवे सरस्वतीला न वा न शेषाला ! ॥१३॥

अयोध्यानगरी तेव्हां जणों रात्रिच वाटली ॥

कीं जी रामासि भेटायी प्रत्यक्ष जणुं थाटली ! ॥१४॥

अयोध्यापुरी भासली यापरी ती । वघाया प्रभूतें निशा काय येती !
 परी आढळोनी तिला सूर्य तेथें । तिला भासला खास संकोच चित्तें १५
 तथापी धरी मूर्त संध्यास्वरूप । जिथें अंधकारापरी गंधधूप ॥

गुलालामुळें दावि संध्याच लाली । जणों सौधरत्नेंच तारा जहालीं ! १६

तो भूपमंदिराचा कळस महोदार इंदुसा गमला ! ॥

जो वेदघोष तो कीं मृदु मधु खगवृंद गायनीं रमला ! ॥१७॥

त्या कौतुका वघोनी रविसहि जणुं मोह जाहला खास ॥

गेल्या कसा कळेना त्यास सरोनी पुरा असा मास ! ॥१८॥

झाला तिसांचा दिन एकसाच । हें मर्म कोणाहि कळे न साच ॥

रथासवें ही रवि थांवलसा । यावा निशाकाल तशांत कैसा ? ! ॥१९॥

वागर्थ, वारिलहरी जरि भिन्न बोलीं । आहेत तीं परि अभिन्नाचि, ना निराळीं ॥

श्रीजानकीरघुपतीहि तसे अभिन्न । तत्पादिं मन्नमनः त्यां प्रिय फार दीन ॥

हैं रहस्य न कळे कवणाही । गात रामयश भानुहि जाई ॥
 तो महोत्सव ऋषी, सुर, नाग । हेहि पाहति सुधन्य अथांग ॥२०॥
 श्रद्धा तुझी दृढतमा म्हणुनीच गौरि ! । मी सांगतो परिस गे ! गुज एक भारी ॥
 मीही भुशुंडिसह मानुप्ररूपधारी । होतो तयासमयि पाहत गोष्ट सारी ॥२१॥
 प्रेमार्द्र चित्त, हृदयीं परमप्रहर्ष, । गेलों पथीं पथिं पहात विभाविशेष; ॥
 हें देहभानहि तदा नुरलें अम्हां गे ! हें जाणतील जन राघवभक्तियोगें ॥२२॥
 त्या मंगलावसरिं भूप अनेक दानें । देई यथेष्ट सकलां गज, अश्व, रत्नें, ॥
 धेनू, हिरण्य, रथ, वस्त्र किती परींचें । देऊनि हृष्ट सकलां करि भूप साचें !
 सकलांनीं संतोषीं दिधल्या भूपासि यापरी आशी ॥
 कीं, तुलसिदासदैवत मिळवुत हे तनय दीर्घ आयुंसी ! ॥२४॥
 * इति श्रीरामजन्मोत्सवलीलावर्णनं नाम द्वात्रिंशतिस्तरङ्गः *

तरंग ३३ वा

यापरी दिवस जाउनि कांहीं । भान रात्रिदिनिंचें नच राही ॥
 नाम मंगल सुतां प्रति द्याया । तो निमंत्रि नृपती मुनिराया ॥१॥
 पूजि तो नृप वसिष्ठ मुनींतें । प्रार्थि त्यांसि वचनें सुविनीतें ।
 “ पुत्रनाम मुनिवर्य ! तुह्मीच । द्या यथार्थ अतिउत्तम साच ! ॥२॥
 आवडे तुमचिया हृदया जें । तेंच नाम तनयां मम साजे ! ” ॥
 तें वसिष्ठ वदले, “ नृपते ! यां । नामराशि अतिरम्य अमेया ॥३॥
 सांगतो परि यथामति कांहीं । हर्षसिंधु सुखमंदिर पाहीं ॥
 रेणुपासुनि महत्त्रय लोक । रक्षि तोच विभु ‘ राम ’ विलोक ॥४॥
 विश्राम तो ‘ राम ’ जगत्त्रयाला । आराम जो योगिमनासि झाला ॥
 विश्वासि जो पोषित सन्निधान । करूं तयाला ‘ भरता ’ भिधान ॥५॥
 स्मृतीहि ज्याची रिपुराशि नाशी । ‘ शत्रुघ्न ’ ऐसें म्हण नाम त्यासी ॥
 श्रुतींही संमत नाम ज्याचें । विख्यात लोकीं श्रुतिरम्य साचें ! ” ॥६॥
 आधार सर्व जगताप्रति एक शेष । जो सद्गुणां विषय होय जगीं विशेष ॥
 रामप्रिया करि तया मुनिवर्य नाम । विश्वीं उदारतम ‘ लक्ष्मण ’ हर्षधाम ॥७॥

वसिष्ठ मुनि त्यांस हीं निजविचारिं नामें करी, ।
 वदे, ' सुत तुझे नृपा ! चतुर वेदतत्त्वं खरीं; ॥
 निधान मुनिचित्तिचें, प्रिय शिवा, जगा जीवन, ।
 अगार शिशुकेल्लिचें ! ' सुखित तें नृपाचें मन ! ॥८॥

शैशवापासुनी लक्ष्मणाचे मनीं । राघवा लागुनी भक्तिची जोडणी ॥
 जाणिलें कीं तथें रामराय स्वयें । आपले स्वामि हे भव्य तेणेंचि ये ! ॥९॥
 शशरुद्र तैसा भरतासि मानी । प्रभु स्वताचा हितकारि कोणी ॥
 जोड्या अशा श्यामल गौर दोनी । माता मनीं हर्षति त्या बघोनी ॥१०॥
 त्या दृष्ट काढिति सुतांवरुनी किती तें । चारीहि रूप-गुण-शीलनिधान होते ॥
 त्यांतूनही परमसौख्यमहासमुद्र । अत्यंत सुंदर मनोहर रामचंद्र ॥११॥

त्याचिया हृदयिं इंदुच हो कीं । हास्यकांति मधुरा मुखिं फांकी ॥
 पाळण्यांत अथवा निज अंकीं । खेळवीत जननी किति त्या कीं ! ॥१२॥
 जें व्यापक ब्रह्म परं निरंजन । अजन्म विश्वंभर पूर्ण निर्गुण ॥
 तें प्रेमभक्तिप्रति होत अंकित । मातेचिया होउनि बाल अंकित ॥१३॥
 नीलांग कोटिमदनांपरि रूपकांति । श्यामांबुदाभ असितांबुजरम्यदीप्ति ॥
 रक्तोत्पलाभचरणीं नखकांति ज्याची । मोतींच अब्जदलिं ठेविलिं होत सार्ची !
 वज्रांकुशध्वज अशा तळपायिं रेखा । यन्नूपुरध्वनि मुनींसाह मोहि देखा ॥
 त्या किंकिणी कटिं, वलित्रय तेविं पोटीं । नाभी गभीर कशि वर्णिल ज्या न दृष्टीं ?
 बाहू विशाल बहु भूपाणिं शोभलेले । वक्षस्स्थलीं हरिनखें, नग चारु ठेले ॥
 तें रत्नहारपदकीं उर कांतिधारी । तैसें चि ज्या भृगुपदच्छवि रम्य भारी ! ॥
 ज्या कंबुकंठ, अतिमोहक हो हनूही । वक्त्रीं अनंत मदनच्छवि लीन राही !
 तें दंतयुग्म वर खालिल, ओष्ठ लाल; । नासा तिलादिक विभा कसि वर्णिजल ? !
 ते कर्ण सुंदर, मनोहर ते कपोल । ते बोबडे मृदुल लाडिक गोड बोल ॥
 नीलांबुजद्युति विशाल विलोचनाभा । भ्रू वक्र, भाल धरि पिंपळपानशोभा !
 ते स्निग्धकेश कुरळे शिरिं कृष्णकांति । माता ज्यां करित नीट पुनः पुन्हां ती ॥
 अंगीं झगा पहिरला पिंपळा असा तो । रांगूनि जानुकरिं राम विमोहवीतो !
 तें रूप वर्णुं शकती नच वेद, शेष । स्वप्नीं तरी निरखि, तो लव वर्णुं त्यास; ॥
 जो सौरव्यसार, नच पार कुणाहि ज्याचा । तो प्रेमभक्तिवश बालक होय साचा ! !

ज्ञान वागिन्द्रियातीत मोहशून्य असा हरी ॥
पुण्यशैशवलीलांनीं वडिलांच्या मना हरी ॥२१॥

— इति बाललीलावर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशतिस्तरङ्गः —

तरंग ३४ वा

माता पिता खचित जो भुवनत्रयासी । साकेतवासिजन तो करि मग हर्षी ॥
जे होत गौरि ! रघुनाथपदाब्जलीन । त्यांनाच हो सुलभ तो सुखसिंधु पूर्ण ॥१॥

रामा विमुख होवोनी केल्याही यत्नकोटिनीं ।

भवपाशांतुनी कोण सुटायो शक्त हो जनीं ? ॥२॥

केले जिनें स्वप्नसर्व चराचरातें । मायाहि ऐशि भयभीत जया स्तवीते; ॥
जो तीस नाचवि निजभ्रुकुटीपिलासें । सोडून त्यास, भजणें कवणासि कैसें ? ॥३॥

वाक्कायचित्तिं जर राघवभक्ति होय । टाकून गर्व ममतादिक सर्व वाय ॥

ऐसें घडे तर कृपा रघुनाथकाची । व्हायास कांहिंहि उणीव मुळीं नसेचि ! ॥

न जाणे कौसल्या दिनरजनिही रामजननी ।

कसे जाती अष्टप्रहर दिनिचे नणत मनीं ॥

सुतस्नेहोद्रेकें शिशुचरित लीला निजमुळीं ।

किती गीतीं गाई अमृतमय आई अति सुखीं ॥५॥

एकदां बालरामासी कौसल्या न्हाउं घालुनी ॥

तीट काजळ लावुनी निजवी त्यास पाळणीं ॥६॥

स्वतांही स्नान करुनी आपुले कुलदैवता ॥

भगवान् गिरिजानाथा पूजी ती भक्तिभाविता ॥७॥

देवा नैवैद्य अपोनी जाई ती पाकमंदिरीं ॥

पुन्हां देवघरीं ये तों देखे जेवितसे हरी ! ॥८॥

घाबरी होय चित्तांत धावुनी पाहि पाळणा ॥

तों तेथें दिसला राम झोंपला बाल देखणा ॥९॥

देवागारीं पुन्हां देखे तों वघे राम जेवतो ॥

हृदयीं घाबरी होय माय देखुनि भास तो ॥१०॥

गळे धैर्य, गमे तीतें, काय हें सत्य कीं भ्रम ॥

आकुला बघुनी माता हांसला शिशुसत्तम ॥११॥

मातेसि दर्शवित अद्भुतरूप राम । ब्रह्मांडकोटि धरि ज्यामधिं रोमरोम ॥

ऐसें अनंत निजरूप, जयांत भानू । सोमादि, शंभुविधि, कोण शकेल वानू ?
देखे असंख्य गिरि, अविध, नद्या, धराही । ज्ञान, स्वभाव, गुण, काल अतर्क्य ते ही
जीं दृष्ट ना श्रुत कधीं आशिंही कितीक । दृश्ये बघे नवलपूर्ण तदा सुरेख १३
मायाहि तेथ दिसली तिजला अमेया । जोडूनि हात, भयभीत तयाच ठायों ॥
ती ज्यास नाचवि, दिसे तिज तेथ जीव । भक्तीहि मुक्त करि त्यास निरीक्षि माव

कौसल्या तें पुलकिततनू शब्द कांहीं फुटेना ।

डोळे झांकी प्रभुपदिं नमी, भक्तिभावांत लीना; ॥

ऐशा तीतें बघुनि विभु तो रामचंद्र स्वरूप ।

बाल्याचें तें पुनरपि धरी; सर्व लीला अमूप ! ॥१५॥

कौसल्येतें स्तुतिहि न सुचे, वाटली तीस भीति ।

कीं विश्वाच्या जनकिंहि कशी ठेविं मी पुत्रवृत्ति ॥

मातेलागीं समजवि किती सांगुनी रामराय ।

बोले ' ना हें कळवुंस कुणा ! ' तेधवां तुष्ट माय ॥१६॥

पुनःपुन्हां माउलि हात जोडुनी करीत त्यातें विनती सुहासिनी ॥

“ माया प्रभो रे! तव ना कधीं मला व्याधो! असावी मम धी विनिर्मला

॥ इति श्रीरामचालचरित्राद्भुतरसवर्णनं नाम चतुस्त्रिंशत्तिस्तरङ्गः ॥

तरंग ३५ वा

बहुपरि शिशुलीला श्रीहरी आचरी तो, सकल निजजनांना जो प्रहर्षे भरीतो
परिजनसुखदायी बंधु ते कांहीं कालें दशरथसुत सर्वां आपुल्या थोर झाले १

चूडाकर्मा आचारी तें वसिष्ठ विप्रां लाभे दक्षिणा भूरी इष्ट ॥

चारीही ते बाल रम्या स्वलीला । दावोनीयां जाति साऱ्या दिशांला ॥२॥

कर्मा, चित्ता, वाणिला जो अगम्य । खेळे भूप्रांगणीं तो सुरम्य ॥

बोलावी त्यां भोजनातें नृपाळ । ना ते येती यकुनी नित्त्र बाल ॥३॥

कौसल्या जां जाय त्यां बोलवाया । तों लाडुनें लागती ते पळायी ॥
वेदांनाही गम्य जो 'नेति' 'नेति' । त्यातें आई धांवुनी आकळी ती ॥४॥
शंभूतेंही लागला ना यदन्त । कौसल्या त्या दादुनी आणि आत ॥
ज्याचीं अंगें धूसरें धूलिसंगें । त्या रामातें तात मांडीवरी घे ॥५॥
चितीं त्याच्या खेळ हो जेवतांही । दृष्टी साऱ्या चूकवोनी पळेही ॥
उष्ट्या हातीं तो दहींभात सारा, । उष्ट्या तोंडीं धांवतो बाळ सैरां ! ॥६॥

चरित्रें शिशुरामाचीं वाक्श्रुती शंभुशेषही ॥

मनोज्ञें, सरलें गाती धन्य तेणें असे मही ॥७॥

ऐशा या बाललीलांनीं चित्तें ज्यांचीं न रंगती ॥

निर्मिले ते विधात्यानें करंटे केविं दुर्गति ! ॥८॥

होतां ते सर्वही भ्राते कौमार्याप्रति भाजन ॥

गुरु माता पिता यांनीं केलें तद्व्रतबंधन ॥९॥

गेले गुरुगृहा राम विद्या सर्व पढावया ॥

अल्पकालेंचि त्या साऱ्या आत्मसात् जाहल्या तयां ॥१०॥

ज्याच्या सहजनिःश्वासें जन्मल्या चारही श्रुती ॥

तो हरी पढतो विद्या सांगणें चित्र हें किती ? ॥ ११॥

विद्याविनयसंपन्न गुणशीलादिभूषित ॥

क्रिडा खेळति त्या त्यांच्या राजत्वासि विराजत ॥१२॥

करावजां सुप्रमा त्यांच्या चापबाणें अतीव वे ॥

रूपशोभा पहातां ती चराचर भेरे स्मर्यें ॥१३॥

ज्या मागें जाति ते बंधु विहारास्तव, तेथिल ॥

नरनारी बघोनी त्यां होती चकित केवल ॥१४॥

आंबालवृद्धतरुणां अयोध्यानगरांतल्या ॥

रामीं हो अधिक प्रीति प्राणांहुनिहि आपल्या ! ॥१५॥

घेऊनि संगतिं सखे निज, आणि बंधु । श्रीराम जाइ मृगयेसि दयैकसिंधु ॥

जे मेध्य होत मृग त्यांसचि नित्य मारी आगूनि दाखवि नृपाप्रति तो शिकारी ॥

जे मारिले हरिण काननिं रामबाणें । स्वर्गासि ते रिघति कीं हत राघवानें !

एकत्र सर्वजण जेवति बंधु मित्र । तातोक्तं सर्व करिती विजयी सुपुत्र ॥१७॥

जेणेंकरुनि सुख पौरजनांसि व्हावें । तैसेंचि आचरित ते सकृप स्वभावे ॥
 ते ऐकती सकल वेदपुराणसूक्ति । बंधूसि राम निज बोधुनियां कथी ती ॥१८॥
 ब्राह्मीं मुहूर्तिच उठे रघुराय नेमें । मातापित्यां गुरुजनां सुखवी प्रणामे ॥
 तो पौरकार्य करि आदिशलें पित्यानें । हर्षाचिया परम कोटिस तो तथा ने ॥१९॥
 जो व्यापक प्रभु अनीह अनामरूप । जो कीं अजन्म, न कळे कवणा, अमूप ॥
 तो भक्तकारण अनेक चरित्रलीला । दावीतसे परम पावन सर्व कालां ॥२०॥
 इति श्रीराम-कौमार-पौगण्ड-परमविचित्रचरित्रवर्णनं नाम पञ्चत्रिंशतिस्तरङ्गः ।

तरंग ३६ वा

या सर्व चरितातें मीं गाइलेंसें सविस्तर ॥
 पुढील सत्कथा आतां ऐकोनी घ्यावि सादर ॥१॥
 विश्वामित्र महाज्ञानी मुनिवर्य विराजत ॥
 राहोनि काननीं त्यातें निजाश्रमचि मानित ॥२॥
 यज्ञयोगजपादी जें आचरी तो महामुनि ॥
 तें मारीचसुत्राहंच्या भीतीनें जाय लोपुनी ॥३॥
 चालतो यज्ञ देखोनी विध्वंसयास राक्षस ॥
 येती ते बधुनी होत ऋषि उद्विग्नमानस ॥४॥
 गाधिपुत्र मनीं चिंती, ' वधाया राक्षसाधमा ॥
 न समर्थ असे कोणी वांचूनि पुरुषोत्तमा ' ॥५॥
 तोंवरी स्मरलें त्यांतें ' भूभारहरणास्तव ॥
 भूवरी पातला आहे करुणानिधि माधव ॥६॥
 या मिषें तरि पाहीन प्रभूचें चरणांबुज ॥
 बंधुद्वया प्रार्थुनीयां वदेन हृदिचें गुज ! ॥७॥
 सकलज्ञानवैराग्यसद्गुणायतनेश्वरा ॥
 डोळे भरुनि पाहीन उत्कंठा हे मदंतरा ' ॥८॥

अशा प्रकारें बहु चिंतुनी मनीं । मुनी अयोध्येप्रति येउनी झणीं ॥
 स्नानादि सारें सरयूजलीं करी; । येई नृपोत्तंससभेस सत्वरीं ॥९॥

कळे नृपा जें मुनिवर्य येतसे । विप्रांसवें स्वागत तो तया पुसे ॥
सन्मानुनी वंदुनि त्या ऋषीप्रती । सिंहासनीं त्रैसवि त्यासि भूपति ॥१०॥
प्रक्षालुनी तत्पद पूजि सादर, । वदे ' नसे मत्सम धन्य भूवर ' ॥
नानापरी भोजन त्यास घालुनी । केला नृपालें अति तुष्ट तो मुनि ॥११॥
घाली तयाच्या पदिं चारही सुत; । देखोनि रामा मुनिभान विस्मृत ! ॥
पाहोनि त्याची मुखभा अलौकिकी । तो पूर्णचंद्रां रमला चकोर कीं ? ॥१२॥
प्रसन्नचित्तें नृप बोलला, ' मुने ! । केली कृपा आजवरी न कां ? ' म्हणे— ॥
' हें आज आलां मुनिवर्य ! कां बरें ? । वदा मला धन्य करावया त्वरें ' ॥१३॥
वदे मुनी ' पीडिति फार राक्षस, । करावया याचन पातलों तुस ॥
बंधूसवें दे मज राम, जो करी । सुधन्य मातें; पिशिताश संहरी ॥१४॥
अज्ञान, मोह त्यजुनी मनांतले, । द्यावेस मातें सुत दोनि आपले ॥
लाभेल तेणें तुज पुण्य, कीर्ति रे ! कल्याण यांचेंहि वडेल साजिरें ! ' ॥१५॥
वाणी अशी अप्रिय ऐकुनी अती, । नृपाल कांपे; लपली मुखद्यूति ॥
म्हणे ' अहो ! हे सुत वार्द्धकांतले, । आहेत माझ्या, तुम्हि हें न चिंतिलें ! ॥१६॥
मागा मुने ! भू, धन, कोश, धेनु वा । सर्वस्व देईन तुम्हां न वानवा ! ॥
न प्राणदेहांहुनि कांहिं लाडकें, । अर्पीन तेही निभिषीं तुम्हां निकें ॥१७॥
प्राणांपरी सर्वचि पुत्र लाडके, । द्याया तुम्हां राम, मुने ! न मी शकें ॥
कठोर ते घोर कुठें निशाचर ? । किशोर कोठें मम पुत्र सुंदर ? ! ' ॥१८॥
वात्सल्यपूर्णा परिसोनि ती गिरा । सुज्ञा मुनींच्या अति हर्ष अंतरा ॥
वसिष्ठ तेव्हां समजावि सर्वथा । भूपांतरांची शमवृत्तियां व्यथा ॥१९॥
प्रेमादरें बोलवि पुत्र भूपति । धरुनि पोटीं, पढवी तयां किती ! ॥
म्हणे, ' मुने ! प्राणचि दोनही सुत, । तुम्ही पिता, अन्य न कोणि त्यांप्रत ! ' ॥
बहुपरि नृप आशीर्वाद पुत्रांसि देई । मुनिकरिं मग तेणें सोंपवीलें द्वयाही ॥
प्रभु निजजननीच्या जाउनी मंदिरांत । पदकमळ तियेचें वंदुनी हृष्ट जात ॥
दोषेहि वीर नरसिंह कृपानिधान । विश्वास कारण तसे, करणार्थ पूर्ण ॥
हर्षेचि ते निघत त्या ऋषिच्या समेत । तच्चित्तभीति पळवीत शर्णीं समस्त ॥२२॥

—इति श्रीविश्वामित्रागमनश्रीरामयात्रावर्णनं नाम षट्त्रिंशतिस्तरङ्गः ।—

तरंग ३७ वा

अरुण लोचन, बाहु विशालसे । विपुल वक्ष मनोज्ञ अती दिसे ॥
 सुतनु नील सरोरुहकांतिची । वरतमालदलाभविभा तिची ॥१॥
 वसन पीत, कटीस विराजलें । कुशं निषंग भले लटकावले, ॥
 रुचिर सायक चाप करद्वर्यां । असित गौर तनू अति चारु ही ॥२॥
 उभय बंधु कुमार महानिधि, मुनि नृपाकडुनी जणुं घे सुधी ॥
 मुनि म्हणे 'मनिं हा प्रभु जाणला; सदय भूपवरें दिधला मला !' ॥३॥
 मुनि तसें चलतां पथिं ताटका । रघुवरा क्षितिपाळकुमारका ॥
 सहजिं दाखवि, तां अति वाम ती । विकट धांवलि त्यांवरि दुर्मति ॥४॥
 शर तिच्यावरि एकत्रि सोडुनी । प्रभु तिचे असु शोषुनि घे झर्णी ॥
 तिजसि मुक्ति दिली सदयेश्वरें । निजपदीं तिज ठवियलें खरें ! ॥५॥

स्वतांच्या स्वामीतें उमजुनि मनीं हर्षभरित ।

तया विद्यानाथा मुनि निजहि विद्या वितरित ॥

प्रभावानें जीच्या अतुल बलतेजां मिळवुनी ।

क्षुधा तृष्णा त्रासा चुकवित कुमारद्वय झर्णी ! ॥६॥

निजाश्रमीं आणुनि त्या प्रभूतें । शस्त्रास्त्र सारें मुनि देत तें तें ॥

दे भक्तकल्पद्रुम देवराया । तो कंद मूलं फल भोज्य खाया ! ॥७॥

अभातीं मुनीतें वंदे रामराय । तुम्ही निर्भयें चालवा यज्ञकार्य ॥

तदा होमकर्मीं मुनी मग सारे । जयां होति राम स्वतां रक्षणारे ! ॥८॥

तसें ऐकुनी करुद्ध मारीच आला सहायांसर्वें यज्ञविध्वंसनाला ॥

तया राम हाणी फलात्रीण त्राण । दुरीं सिंधुच्या पार त्या फेकि तूर्ण ॥९॥

एकाच पावकशरें मग रामानें सुबाहुवध केला ॥

इतरहि राक्षसगण तो लक्ष्मणरायेंचि मृत्युपथिं नेला ! ॥१०॥

मारुनि सर्व असुरां ब्राह्मण निर्भय समस्त जें होती ॥

तें त्या रघुवीरांना देवमुनी वानिती प्रसन्नमतीं ॥११॥

तेथेंचि राहुनि तदा बहु दिन रघुराय सदय हृदयानें ॥

दावी अनुग्रह किली विप्रांना तोषवीत विनयानें ॥१२॥

एके विप्रांकडुनी भक्तिपुरस्सर कथापुराणादि ॥

यद्यपि होतें ज्ञातचि सर्वज्ञा तें समग्रही आर्धी ! ॥१३॥

मुनिवर्य तदा प्रभुतें सांगे सादर “ बघावया नवल ॥

जाऊं सारे आवण दुर्भिल दात्री प्रसंग भूमितल ” ॥१४॥

कार्मुकयज्ञा परिसुनि रघुवर संतुष्ट जाहले चित्ती ॥

मुनिवृंदसंगतीं ते निघती भिथिलेसि जावया सुमती ॥१५॥

मार्गांत एक आश्रम त्यांतें दिसला परी तयांत नसे ॥

खग मृग अथवा जीवनधारी जंतू कुणी न तेथ वसे ॥१६॥

एका शिलेसि तेथें पाहुनि मुनिंतें पुसे रघुकुलेश ॥

सकल कथा मुनि तेव्हां सांगे प्रभुतें सविस्तर विशेष ॥१७॥

“ गौतमपत्नी झाली शापानें जी शिलाशरीर अशी ॥

तव पदपद्मरजांची पाहे ती वाट; करिं कृपा रिजसी ” ॥१८॥

पदरजें तशीं पुण्य पावनें । उपलिं लागतां शोकनाशनें ॥

प्रकट जाहली गौतमांगना । शुभसती तपःपुंज शोभना ॥१९॥

सकलसौख्यदा राघवाप्रती । करयुगांबुजें लीन जोडि ती ॥

हृदय भक्तिनें पूर्ण भारलें । पुलक अंगिंही हो उभारलें ! ॥२०॥

गहिंवरें गिरा कंठिं दाटली । नयनिं अदरुची धार लोटली

चरणिं लागुनी राघवाचिया । वदलि ‘ मत्समा नान्य विश्वि या ! ’ ॥२१॥

धरुनि धीर ती राघवा वधे । अतिकुतूहलें भक्तिसौख्य घे ॥

प्रभुकृपेमुळें निर्मलें वचें । स्तवन ती करी रामकीर्तिचें ॥२२॥

“ रघुवरा ! प्रभो ! रावणान्तका ! जनसुखांबुदा ज्ञानदर्शिका !

भयनिवारका ! विश्वपावना ! अघ निवारिं रे ! पद्मलोचना ! ॥२३॥

शरण मी तुला, होय राघवा ! पथ मला विभो ! तूच आघवा ॥

सहज पापिणी स्त्री तुझ्याविना । कवण रक्षिता ? दीनरक्षणा ! ॥२४॥

मजसि शापिलें जें मुनीश्वरें । गमत तें मला फार साजिरें ! ॥

जणुं कृपाचि ती थोर जाहली । प्रभुपदांबुजें आजिं पाहिलीं ॥२५॥

विदित लाभ हा शंकरा असे, । प्रभुवरा ! तुम्हां प्रार्थि मी असें ॥

तव पदांबुजीं भृंग मन्मन । सतत राहुं दे दंग होउन ॥२६॥

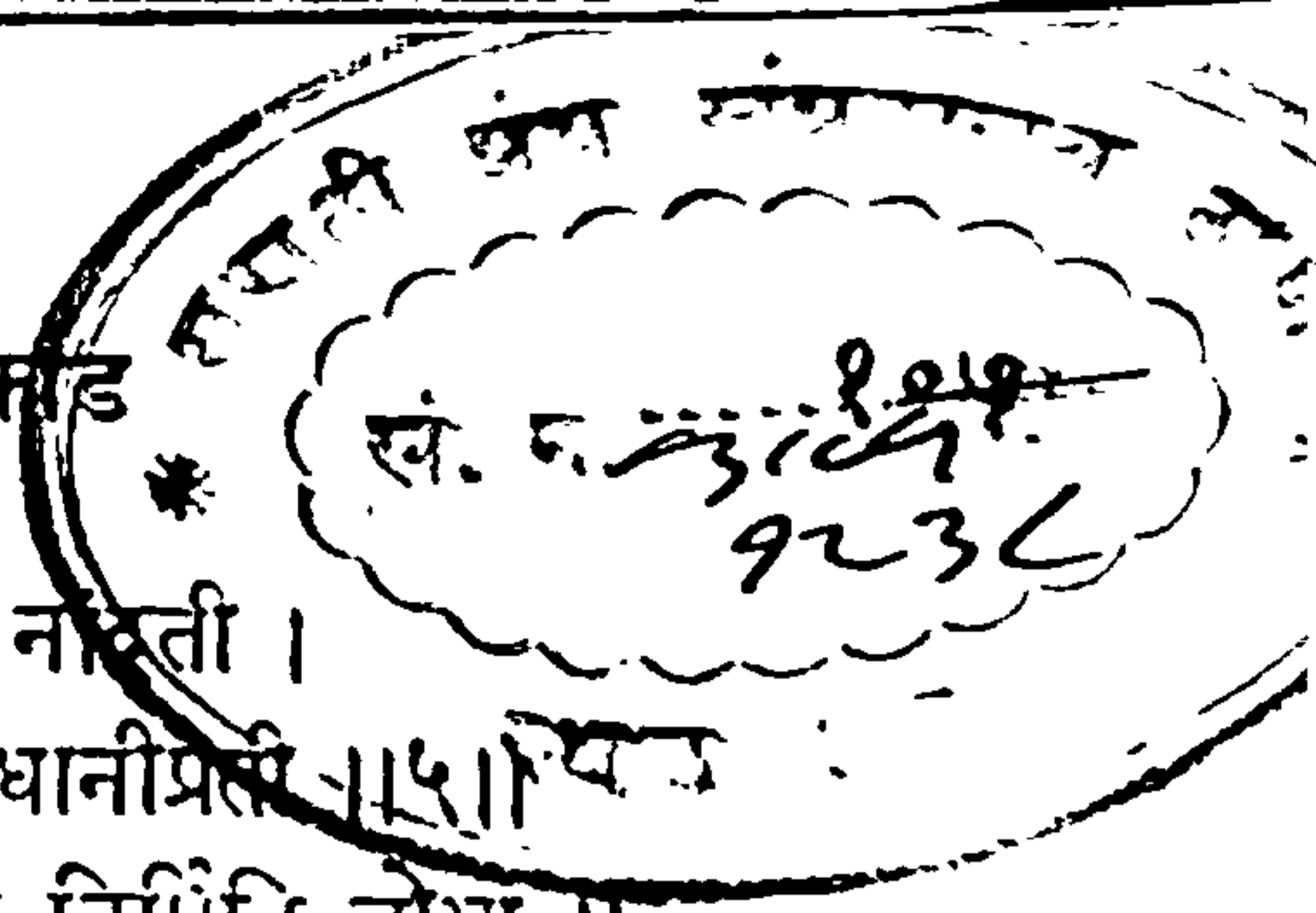
वर नको मला अन्य कोगता । सहज अज्ञ मी तूंचि जाणता ॥
 मतिस माझिया शुद्ध तूं करीं । दृढ वसो तुझी भक्ति अंतरीं ! ॥२७॥
 परमपावनी देववाहिनी । उगम पावली ज्या पदांहुनी ॥
 मम शिरीं पदें ब्रह्मबंध तीं । खुवरा ! तुझीं आजिं लागती ॥२८॥
 चरणतीर्थ तें शंभुही धरी । निज शिरीं अति प्रीतिनिर्भरीं ॥
 सद्य ईश्वरा ! त्वत्पदीं रती । सतत ही असो पाप वारि ती ” ॥२९॥
 ऐशी अहल्या वदुनी स्ववाणी । प्रेमाश्रुनीं राघवपाद न्हाणो ॥
 लोटांगणें घालि रघूत्तमातें । देई प्रभू तीप्रति इष्ट जें तें ॥३०॥
 गेली अहल्या पतिलोकिं हृष्टा । जिची जगीं किर्ति सतीवरिष्ठा ॥
 श्रीराम ऐसा जगिं दीनबंधु । कृपा करी तो करुणैकसिंधु ॥३१॥
 दयेसि तो कारण नैव पाहे । निर्हेतु त्याचा करुणौघ वाहे ॥
 संसारजंजाल असार टाकीं । घे रामभक्ती तुलसी ! शठा ! कीं ! ॥३२॥
 ॥ इति विश्वामित्रयज्ञरक्षणमहल्यातरणवर्णनं नाम सप्तत्रिंशतिस्तरङ्गः ॥

तरंग ३८ वा

आले मुनींच्या सह रामलक्ष्मण । गंगा नदी जेथ जगासि पावन ॥
 वंदी प्रभू सानुज जाह्नवीप्रती । चिर्तीं अतिप्रीति धरी महामति ॥१॥
 ज्या कारणें भूवरि आलि जाह्नवी । ती सत्कथा त्यां ऋषिवर्य ऐकवी ॥
 ऋषीसवें स्नान तियेंत राघव । करिती ते बंधु सुनीतिवैभव ॥२॥
 मुनींचिया संगतिं येति चालुनी । सानंद ते राजकुमार सन्मणि ॥
 तें राजधानी मिथिलापुरीप्रती । बघोनि होती हृदिं हृष्ट ते अती ॥३॥
 वापी, कूप, नदी, सरें बहुविधा होतीं तिथें शोभत ।
 ज्यांचीं स्वादुपयें सुधेसम जयां सोपान रत्नांकित ॥
 नाना रांगिं विहंग गाति, फुललीं नानापरी अंबुजें ।
 तेथें गुंजति भृंगसंघ मधुरारावें रसीं दंग जे ॥४॥
 वाहे शीतल सौख्यदायक सदा सद्रंध मंदानिल ।
 उद्यानीं सुमवाटिका विलसती उत्फुल्ल पुष्पाकुल ॥

प्रथमसो गान - बालकांड

माधुर्ये कलकूजनीं रत तिथे पक्षी किती नास्ती ।

शोभा देति फुलें फुलें किसलयें त्या राजधानीप्रती ॥५॥

वर्णवेल कशि ती पुरशोभा । सर्व वस्तु मनिं निर्मिति लोभा ॥

चारुदृश्य नगरींतिल पेठा, । हर्म्य दाविति अतीवचि थाटा ॥६॥

रत्नपूर्ण जणुं ती रचि वेधा । संपदा अतुल दे हृदि मोदा ॥

जेथले धनदतुल्यचि वाणी, । नाहिं जेथ लवमात्रहि वाणी ॥७॥

पण्य वस्तु असती किति तेथें ; राजमार्ग शुचि सुंदर ते ते ॥

चारुदर्शन लहानहि वाटा । गंध निर्मिति सुवातिक लाटा ॥८॥

मंदिरें तिथलिं सुंदर सारीं । त्यां जणूं मदन मूर्त चितारी ॥

साधु सुंदर जिथें नरनारी । धर्मशील गुणवंत विचारी ॥९॥

निरुपम जनकाचा कोण वर्णी निवास ! । सुरहि चकित व्हावे देखुनी तद्विलास ॥

नवल मनिं विनिर्मी कोट मोठा पुरीचा । निरसि मद् जणूं तो रम्य लोकत्रयाचा !

धवलवर्ण असें मणिमंदिर । कनकपट्टविराजित अंतर ॥

वसत जेथ मनोहर जानकी, । कवण वर्णिल तेथिल भा निकी ॥११॥

पुरीच्या त्या वेशी सुभग तरिही वज्रकठिना ।

सदा द्वारीं दाटी नृपभटनटां, चारणगणां, ॥

गजांच्या, अश्वान्या विपुल पृथु शाला किति तिथें ।

जयांमध्ये हस्ती हय, रथ, किती नित्य वसते ॥१२॥

तसे योद्धे, मंत्री, चतुरमति सेनापति किती ।

जयांचीं सद्गैर् नृपसदनतुल्यें विलसती ॥

तडागांच्या तीरीं क्षितिपति सरिकांठिं अमित ।

तिथें आलेले ते वसति करुनी होति सुखित. ॥१३॥

बघोनी तें योग्या वसतिस अशी आम्रतरुची ।

तिथें रम्या राई मुनि म्हणति ' येथें मम रुचि ॥

इथें सारे आम्ही उतरूं, रघुनाथा ! मम मते ! ' ।

दयाब्धि श्रीराम प्रभु म्हणत ' माझेहि मन तें ! ' ॥१४॥

तदा तेथें सान्या मुनिततिसवें ते उतरले ।

कळे तें तें वृत्त प्रभु जनकरायाप्रति भलें ॥

अति प्रीतीनें तो नृप निजसभें घे द्विजवर ।
 गुरु, मत्री, योद्धे निघत मुनिभेटीस चतुर ॥१५॥
 तयां वंदी राजा चरणिं शिर ठेवूनि विनत ।
 मुनी आशीर्वादा वितरि जनकालागिं मुदित ॥
 द्विजांनाही साऱ्या नृप नमित अत्यादरयुत ।
 गमे भाग्या त्याच्या लवहि नच कीं पार उरत ! ॥१६॥
 विचारी भूपातें मुनि कितिकदां क्षेमकुशल ।
 स्वतांपाशीं त्यातें मुनि बसवुनी घेत विमल ॥
 तदा तेथें आले दशरथशिशू बंधुयुगल ।
 बघाया गेलेले कुतुकिं कुसुमोद्यान चपल ॥१७॥

सुश्याम गौर सुकुमार कुमार दोघें । त्रैलोक्यचित्तहर लोचन ज्यांत रंगे ;
 येतांचि ते सकलही उठले समान, । वेई स्वतांजवळिं त्यां मुनि बैसवून १८
 झाले सुखी सकलही बघतां द्यातें । हर्षारु येति पुलकें वृतगात्र कीं ते ! ॥
 पाहूनि सुंदर विमोहक राममूर्ति । होई विदेह जणुं सार्थ 'विदेह' चित्तीं ॥
 प्रेमीं निमग्न मन जाणुनि आवरुनी । चित्तीं विवेक करुनी नृप धैर्य आणी ॥
 शीघ्रें मुनीशपदिं नम्रपणें नमूनी । बोलें सद्गद नरंश गभीरवाणीः— ॥२०॥
 “सांगा मुने ! नयनसुंदर दोन बाल । आहेत हे मुनिकुलोद्भव कीं नृपाळ ? ॥
 जें ब्रह्म वेद उपवर्णिति 'नेति नेति' । तें हेचि कीं उभयरूप अमूप मूर्ति ? २१
 माझे विरागि मन जें सहजस्वभावं । तेंही चकोरपरि इंदुमुखीं रमावें ! ॥
 मी याजसाठिंच पुंस प्रभुतें सुभावं । तें सांगुनी मुनिवरें मज हर्षवावं ! ॥२२॥
 पाहोनि यां मनिं अती मम भक्ति दाटे ब्रह्माप्तिसौख्यहि फिकें मज आजिं वाटे !”
 हांसोनि सांगत मुनी, 'वदसी नृपा ! जें । तें योग्य भाषण तुझें जगिं सत्य साजे !
 जे प्राणिमात्र जगिं, त्यां प्रिय हे समस्तां !' । संवाद एकुनि वरि स्मित रामचित्ता ॥
 बोलें ऋषी 'रघुकुलोत्तम हे स्वपुत्र । प्रेमीयले दशरथें मजसाठिं मात्र ! ॥२४॥
 हे रामलक्ष्मण मनोहररूपधाम । सामर्थ्यशीलनिधि पूरितभक्तकाम ॥
 यांनींच यत्न मम रक्षुनि शौर्यतेजें । रक्षोगणां निवटिलें; जग साक्षि साजे ! ॥२५॥
 राजा वदे “मुनिवरा ! तुमच्या पदांचें । पुण्यांचि दर्शन घडे मज आजिं साचें !
 माझे गमे खचित भाग्य अवरुणीय । मी बंधु सुंदर वधें सितनीलकाय ॥२६॥

हे श्याम गौर हृदयंगम दोन बंधू । आनंदनंदन सुखप्रद सौख्यसिंधु ॥
 प्रीती परस्पर जयांमधि पावनी ती । ना वर्णत्रे हृदयगम्यचि जी सुरीति ”
 आनंदुनी नृप म्हणे “ मुनि हो ! पहांत्रे । ही ब्रह्मजीवसम तन्मयता स्वभावे ”
 रामासि देखि मिथिलेश पुनः पुन्हांही । रोमांचकाय अधिकाधिक तुष्ट होई २८
 वाखाणोनि मुनीसि नम्रपणिं तत्पादाब्ज वंदोनियां ।
 जाई तो अवनीश आत्मनगरीं घेऊनि साऱ्यां तयां ॥
 देई त्यांस निवास सुंदर असा सर्वतुसौख्यप्रद ।
 पूजी तो मुनितें समग्र विधिनीं सेवोनि घे संमद ॥२९॥
 विदेह गेला मग आत्ममंदिरीं । ऋषींसत्रे भोजन राम आदरी ॥
 विश्रांति घेऊनि सराम, लक्ष्मण । कांक्षी कराया मिथिलाभिवीक्षण ॥३०॥
 परि प्रभूच्या, मुनिच्या भयामुलें । वदे न तो लक्ष्मण जें मनांतलें ॥
 न दावि तो हेतु मनांत आणला श्रीरामरायें परि सर्व जाणला ! ॥३१॥
 तें भक्तवात्सल्य उफाळुनी मनीं । पुसे मुनीतें विनयस्मिताननीं ॥
 श्रीराम आज्ञा मिळतां गुरुप्रिय । सांगे तयां लक्ष्मणकौतुकाशय ॥३२॥
 “ प्रभो ! पुरीदर्शन कांक्षि लक्ष्मण संकोच भीती वदुं दे न त्या पण ॥
 होईल आज्ञा जर आपुली तया । येईन मी दाउनि हो ! महोदया ! ” ३३
 ऐकोनी वच तें विनीत वदले प्रेमें मुनी राघवा ।
 “ मर्यादा कशि पाळिशील न विभो ! तूं हेतु धर्मोद्भवा ॥
 प्रेमें आकळिलासि तूं निजजनीं, तूं सौख्यदाता तयां ।
 भक्तांची अनिवार आर्द्रहृदया ! तूंतेंचि यावी दया ! ॥३४॥
 सुखनिधान तुम्ही द्वय बंधुही नगरदर्शन घेउनि या अहो !
 वदन सुंदर दाखवुनी जनां नयनसार्थक त्यां सकलांसि हो ! ” ॥३५॥
 ॥ इति जनकविश्वामित्रपरमरहस्यसंवादे श्रीराममुनिवाक्यपरमरसवर्णन
 नामाष्टात्रिंशतिस्तरङ्गः ॥

तरंग ३९ वा

मुनिपदकमलांतें वंदुनी दोनि बंधू । निघत, सकल लोकां होत जे सौख्यसिंधू ॥
 बघुनि अति मनोशा राघवांची तशी भा । शिशुजन नगरींचे येति पावूनि ल्रेभा !

पीतवस्त्र कटिसी शरभाते । चारु कार्मुकशरां धरिती ते ॥
 साजतें उद्युगिं चंदनिं अंग । श्यामगौरयुगिं सौख्यतरंग ! ॥२॥
 सिंहकंधर विशाल भुजांचे, । रत्नहार उरिं उज्ज्वल ज्यांचे ॥
 नेत्रपद्म अति सुंदर लाल । वक्त्रचंद्र भवताप हरील ! ॥३॥
 कर्णिचें कनकपुष्प सुकांत । पाहतांचि हरि तें जणुं चित्त ! ॥
 नेत्र चारु, कुटिलभ्रु वरी ती । भालिंचा तिलक भान हरीती !! ॥४॥
 चारकोनि रुचिरा शिरिं टोपी । स्निग्ध केश शिरिं वक्र तथापि ॥
 बंधु ते नखशिखान्तहि चारु । कांति ज्यांमधिं करीत विहार ! ॥५॥
 देखावया नगर राजकुमार आले । हें वृत्त जां विदित पौरजनांसि झालें ॥
 तों सर्व तीं रिघति टाकुनि काम, सार्चीं । रकेंचि धांवति लुटी करण्या निधीची !
 बंधुद्रया सहजसुंदर त्या बघोनी । होती सुखी जन; दिलें फल लोचनांनीं ॥
 देखवाया युवति त्या गृहिंच्या गवाक्षीं ! । लागोनि, राम बघतां द्रवती मृगाक्षी ॥
 प्रेमें परस्परवचें वदती विलोला । ‘ गे ! कोटिकामसुप्रमाभर यांत आला ! ॥
 नाहीं तुला मुनिसुरासुरनागलोकीं । लावण्य यापरि कुठेंचि न ऐकिलें कीं ॥
 विष्णूसि चार भुज; चार मुखें विधीतें । शंभूसि पंच वदनं, गलिं रुंडही तें ! ॥
 सौंदर्यसार असलें दुसरें न कोणी । देवादिकांतहि गडे ! मम सत्य वाणी ! ॥
 हें कोंवळें वय; जणों सुप्रमानिधान । हे श्यामगौरतनु, धाम सुखात्म पूर्ण ॥
 यांच्या तनूवरुनि कोट्यनुकोटि काम । ओवाळिजेतिल सखे ! नयनाभिराम ॥
 तो कोण गे ! जगतिं होय असा शरीरी । जो रूप हें बघुनि लुब्ध न होय भारी ! ॥
 तेव्हां वदे दुसरि कोणि मनोज्ञवाणी । ‘ तूं शाहणे ! परिस जें मम येत कार्नीं ॥
 हे दोनही दशरथात्मज गे ! कुमार । हे राजहंस जणुं चित्त विमोहणार ॥
 हे रक्षिती शिशुहि कौशिकयज्ञ सारे । हा चापत्राणधर राम अतुल्य सारें ॥१२॥
 मारीयले किति निशाचर या द्वयानें । हें वीर्यधाम मखविघ्नतती लया ने ॥
 हा श्यामलांग सरसीरुहलोचनाचा । मारीच आणखि सुबाहु मथीत साचा ॥
 कौसल्येचा पुत्र हा सौख्यखाणी । शोभे मूर्ती गोजिरी चापपाणि ॥
 आख्या त्याची ‘ राम ’ ऐशी विराजे । धन्या दृष्टी राघवातें वधे जे १४
 हा जो किशोर वरवेष विराजताहे । श्रीरामपार्श्वि शरचाप धरुनि राहे ॥
 तो रामबंधु लघु ‘ लक्ष्मण ’ ज्यास नाम सौमित्रि सुंदर विनीत विलासधाम !

विप्रकार्य करुनी उभयांनीं । उद्धरीलि पाथि गौतमपत्नी ॥

चापयज्ञ ब्रघण्यास्तव आले । ऐकुनीसकलकर्ण निवाले ! ॥१६॥

रामच्छवी बघुनि बोललि एक रामा “ सीता बधू खचित होइल योग्य रामा पाहील या जनक गे ! जर कां नरेश । त्यागूनही पण, सुता वितरील यास ! ” कोणी म्हणालि ‘ नृप जाणत हे समस्त । संमानितो मुनिसि यांसिहि लोकनाथ रायें परी पण न सोडियलाचि केला ! दुदैव त्याकरविं टाकविना हठाला ! ! ’ कोणी म्हणे “ जर विधी बुध योग्य देता देईल योग्य फल यांसहि कां न आतां? मी सांगतें खचित यास वरील सीता । नाहिंच संशय गडे ! मज लेश चित्ता ! ये योग यापरि जरी जुळुनी सुदैवें । त्रैलोक्यही मुदित होइल सौख्य पावे ॥ हा आमुचा सखि ! अशास्तव एक काम । येतील कीं फिरुन येथ सभार्य राम ! ना येरवीं कधिंहि हे दिसणार आम्हां । भाग्याविना कवण पाहुं शकेल रामा ? हो पूर्व जन्मि जर संचित पुण्य गांठीं तेव्हांच रामवदना ब्रघणें स्वदृष्टीं ! ! ” बोले दुजी “ खचित सत्यचि सांगतेस यांचा विवाह जगता करि सौख्यपोष ” कोणी म्हणे “ हरशरासन फार मोठें ! हा सांवळा मृदुलगात्र किशोर कोठें ? २२ सारेंच होय असभंजस हें सये ! ग ! ” । तेव्हां दुजी करित कोमल वाक्प्रसंग “ आहेत हे सखि ! लहान तरीहि यांनीं । केले पराक्रम महान्, म्हणतात कोणी ज्याचें पदाब्जरज लागुनिही अहल्या होऊनि तीर्ण; अघपंक्ति तिच्या निमाल्या तो राम काय शिवचाप न भंगणार ? । सीतेसि रामचि वरील गुणाढ्य वीर ॥ जो कीं विनिर्मित विधी अशि गोजिरी ती हा योजिला वर तयें तिज नीलकांति हें निश्चयें समज गे ! सुविचारि वेधा ! ” ऐकोनि तें वचन हर्षति त्या सुमेधा ‘ ऐसेंचि होउं सखि ! ’ त्या वदल्या मृदूक्ति त्या पुष्पराशि उघळीति सहर्षचित्तीं रामा सुलोचनमुखी सुखसार घेती । ते बंधु जाति तिकडे सुखपंक्ति येती ! ! २६

—॥ इति जनकपुरदर्शनवर्णनं नामैकोनचत्वारिंशतिस्तरङ्गः ॥—

तरंग ४० वा

जनकपुरिच्या जाती पूर्वे सलक्ष्मण राघव ।
अवनिरचना जेथें केली धनुर्यजनास्तव ॥

सुत्रक पृथुल विस्ताराची अतीव मनोहरा ।
 विमल रुचिरा मध्ये वेदी विराजत बंधुरा ॥१॥
 कनकमय ते होते तेथे चहूंवरि मंचक ।
 अवनिपतिंना बैसायातें विशाल गुणाधिक ॥
 असति रचिलीं त्यांचेमागे कितिक वरासने ।
 ताशिंच किति तीं होती उच्च स्थळीं, न जयां उणे ॥२॥
 पुरजन जिथे त्रैसों यावे अशीं कितिक स्थलें ।
 रचिलिं विपुलें कौशल्यानें तयांमधिं निर्मलें ॥
 निकटचि तया माझ्या होत्या विशाल विशुभ्रशा ।
 कुलयुवतिंना बैसायातें सुयोग्य न त्या कशा ? ॥३॥
 विविध परिंच्या रंगीं युक्ता मनोरम बैठकी ।
 सुरचित तिथे केल्या होत्या, न भा वदवे निकी ! ॥
 रचना जी जी तेथे प्रभुप्रति आदरें ।
 शिशु नगरिंचे दावीती तें मृदूक्तिभरें वरें ॥४॥
 प्रभुसि शिशु ते प्रेमानें तें हळूच कथामिषें ।
 वप्रति कुतुकें स्पर्शोनीही तयां उभयां तसें, ॥
 हृदिं मुदित ते संस्पर्शोनी मनोज्ञ रघूत्तमीं ।
 पुलकिततनू होती सारे शिशु प्रभुसंगमीं ! ॥५॥
 जाणोनि प्रेमवश प्रभुरामा दावितीं स्थलें जितुकीं ॥
 प्रीतीनें पौरशिशू वाखाणुनि तेहि पाहती तितुकीं ॥६॥
 जीं ज्यांस आवडावीं तीं त्यांनीं राघवांसि दावावीं ॥
 श्रीरामलक्ष्मणांनीं आवडिनें तीं नमग्र देखावीं ॥७॥
 बधुनि स्वतांहि रामें दावावी लक्ष्मणासि ती रचना ॥
 वर्णन करुनि सांगे बोलुनि मृदु मधुर रम्यतम वचना ॥८॥
 ज्याचा आज्ञालवही निर्मी निमिषार्धि सर्व विश्वांना ॥
 सकृप वधे चापमखस्थाना तो राम कुतुकसंपूर्णा ॥९॥
 तें कौतुकें पहातां झाला कांहीं विलंब यास्तव ते ॥
 चित्तीं गुरुची भीती धरुनी निघती त्वरें स्ववासातें ॥१०॥

अहल्योद्धार

पदरजें तशीं पुण्य पावनें । उपलिं लागतां शोकनाशनें ॥

प्रकट जाहली गौतमांगना । शुभसती तपःपुंज शोभना ॥ १९ ॥

मृश्लोकमानस बालकांड तरंग ३७-१९

ज्याच्या भयें भयासहि वाटावें भय असा सुरेश्वर तो ॥
 दावी स्वाचरणानें भक्तिगुणां ज्यांस साधु आदरतो ॥११॥
 त्या पौर बालकांना प्रेमें मृदु मधुर गोष्टि बोलून ॥
 दिधला निरोप रामें; आले मग उभय आत्मग्रहिं तूर्ण ॥१२॥
 प्रेमें भयें सुविनयें अतिसंकोचें कुमार ते दोन ॥
 बसती आज्ञा घेउनि गुरुची तत्पादपद्म वंदोन ॥१३॥
 गुर्वाज्ञेंकरुनि तेंसं संध्यावंदन समाचरिति सारे ॥
 रात्रीचे प्रहरद्वय पुराणगोष्ठीतिहासिं रमणारे ॥१४॥
 मुनिवर शयन करिति तें दोघेही चेपती पद त्यांचें ॥
 वानावें कैशापरि त्यांचें तें प्रेम गुरुवरिल साचें ! ॥१५॥
 ज्याच्या पदपद्मांच्या प्रीतीस्तव जपतपें करिति योगी ॥
 नानापरी विरागी बंधुद्वय गुरुपदाब्जसुख भोगी ॥१६॥
 मुनिवर करि त्यां आज्ञा किति वेळां तें करावया शयन ॥
 जाई तें बंधुद्वय परि लक्ष्मण चेपि रामपदनलिन ॥१७॥
 करिं धरुनि पादकंजें रामाचीं चुरित लक्ष्मण सभक्ति ॥
 तो भीत भीत लावी निज हृदिं तीं मुदित होउनी चित्तीं ॥१८॥
 प्रभु किति सांगे ' बाला ! आतां रे नीज, कां बससि अजुन ? ' ॥
 तें लक्ष्मण निज हृदयीं ध्यात श्रीरामचरण, करि शयन ! ॥१९॥

ऐकोनि कुक्कुटरवा, सरतांचि रात्र । आधींच लक्ष्मण उठे, प्रभुही सुगात्र ॥
 ज्ञानी जगत्प्रभु उठे गुरुच्याहि आधीं । ते ऊठती युगल बंधु विनीतबुद्धि ॥
 प्रातःकार्यें सर्वही संपवोनी । स्नानादीही नित्यकर्में करोनी ॥
 वंदोनीयां स्वामिपादांबुजांतें । पूजापुष्पें जाति आणावया ते ॥२१॥
 राजोद्यान बघोनि सुंदर तिथें ते तें मुदें पाहती ।
 उद्यानावरि ज्या वसंत ऋतुही स्वप्रीति दावी अती ॥
 नाना सुंदर शोभती तरु तिथें वेलीहि नानाविधा ।
 ज्यांचे मंडप, कुंज उत्तम, अशी उद्यानिंची संपदा ॥ २२ ॥
 पुष्पपल्लवफलीं भरलेले । वृक्ष ते सुरनगादिक ठेले ! ॥
 कीर-चातक-चकोर-पिकादि । गाति, नाचति मयूरहि मोदीं ॥ २३ ॥

उद्यानमध्यां सर एक सुंदर । सोपान रत्नांचित ज्या मनोहर ॥
 स्वच्छांबु पद्मं बहुरंगिं ज्यांतलीं । हंसादिकें कूजति, रुंजती अली ॥२४॥
 उद्यान तैसें बधुनी सरोवर । हर्ष भरे लक्ष्मणराघवांतर ॥
 आराम रामासहि देत जो असा । आराम तो रम्य वदूं जि ! कायसा ? ॥२५॥
 ॥ इति धनुर्यज्ञदर्शनवाटिकागमनवर्णनं नामचत्वारिंशस्तरङ्गः ॥

तरंग ४१ वा

माळ्यांना पुसुनी कुमार फिरती बागेमध्ये तेधवां ।
 आनंदें खुडुनीहि घेति रुचिरां पुष्पां तशां पल्लवां ॥
 आली होति तिथें तयाच समयां सीता सख्यांसंगतीं ।
 गौरीपूजनहेतुकारण जिला माता तिची धाडि ती ॥१॥

सख्या संगें तीच्या चतुर रुचिरा गति मधुर ।

तडागाच्या तीरीं निरुपम उमामंदिरवर ॥

जयाच्या सौंदर्या बधुनि नयनां लोभ उपजे; ।

किती वानावें तें सुभग गिरिजास्थान शुचि जें ! ॥२॥

ती स्नान आचरि सख्यांसह त्या तडागीं । गौर्यालयां मुदितचित्तिं रिघे शुभांगी ॥
 पूजी उमेसि अति सादर भक्तिभावें । प्रार्थी 'सुयोग्य वर लाभुनि भव्य व्हावें !'

सीतेसि सोडूनि तिची सखी कुणी । गेली बघाया फुलवाग ते क्षणीं ॥

देखोनि तेथें परि बंधु जोडि ती । मोहोनि येई झणिं जानकीप्रति ॥४॥

सख्या पहाती तशि तद्दशा जणूं । प्रेमार्द्र डोळे पुलकांकिता तनू ॥

तेव्हां तिला त्या सख्या विचारिती । 'कोठूनि गे ! हर्ष असा न ज्या मिति ?'

“ आलें कुमारयुग वाग बघावयातें । आहे किशोरवय सुंदरता किती ते ? ॥

श्यामांग, गौरस्तनुभा कशि कोण वर्णी । वाणीस ना नयन, ना नयनास वाणी ! ”

एकोनि हें वच सख्या चतुग तिच्या त्या । झाल्या प्रहृष्ट हृदिं कौतुकपूर्ण जात्या ॥

सीतामनींहि अंति उत्सुकता बघोनी । तीतें वदे वच मनोज्ञ सखी शहाणी ॥७॥

‘ मीं ऐकिलें सखि ! नृपालकुमार दोंहे । आलेत काल मुनिसंगतिं येथ पाहें ॥

रूपें तयीं सकल पौर विमोहियेले नारी-नरां नगरिंच्या स्ववशतिं नेलें ! ॥

यांचेंच लावण्य समग्र लोक । जिथें तिथें वानिति निष्कलंक ॥

अवश्य गे ! आपणही बघाया । जाऊं तयां सत्वर, दर्शनीयां ' ॥९॥

सीतेसही बहुत आवडली प्रियोक्ति । सोत्कंठ त्यासि बघण्या अति ती स्वचिर्त्ती ॥

चाले सखीस करुनी पुढतीं तदा ती । प्रीती पुरातन कुणा कळणार होती ? ॥

तें आठवोनि तिज नारदवाक्य सारें । सत्प्रेम पुण्यमय तद्दृढ्यां भरारे ॥

देखे सभोनि जणुं बालमृगीच भीता । पाहावया रघुवरासि अधीर सीता ॥११॥

एकोनियां ध्वनि सकंकण किंकिणींचा । तैसा मनोहरण नूपुरराव साचा ॥

हे लक्ष्मणासि वदला मधुरोक्ति राम । कीं ' दुंदुभी निनदि विश्वजयार्थ काम!' ॥

बोलूनि हें तिजकडे बघतात राम । सीतामुखेन्दुवरि नेत्रचक्रोरधाम ! ॥

झाले अचंचल विलोचन राघवाचे दृग्बन्धु टाकि निमि लाजुनि काय साचें !

सौंदर्य तें बघुनि हर्षित होय राम । चिर्त्ती प्रशंसित तिचें किति रूपधाम ॥

ना योग्यशब्दि करि दर्शित तो स्वभाव । देऊं शके उचित वाग्बिभवा न ठाव ॥

नैपुण्यपुण्य निज वेंचि जणों विरिंचि । सीताविनिमित्तिसि, त्याविण हें न होचि ॥

शोभागृहा वितरि दीपशिखा सुकांति । सीताद्युती द्युतिसही वितरीत दीप्ति ॥

उच्छिष्ट सर्व उपमा कविवर्यि केल्या । वैदेहिवर्णनिं नकोतचि योजिलेल्या ॥

सीताच्छवी हृदिं करुनि निजस्थितीहि । श्रीराम बंधुसि वेद उचितां वचांहीं ॥

“ हे लक्ष्मणा ! पुरिं जिच्यास्तव चापयज्ञ । हा होय ती जनकजा बघ ही मनोरु

गौर्यर्चनार्थ सखिनीं तिज आणियेलें । उद्यान हें जणुं तिनें द्युतिदीप्त केलें !

हीची अलौकिक विभा बघुनी, मदीय । प्रक्षुब्ध हें सद्गुणशुद्धि चित्त होय ॥

जाणे समग्र ऋजुकारण एक धाता । माझे शुभावयव हे स्फुरतात ताता ! १८

हा कीं स्वभावचि खरा रघुवंशजांचा । नाहीं कुमार्गि पदनिर्गम होत ज्यांचा

स्वप्नीहि देखिलि नसे परनार जेणें । विश्वास मद्दृढ्यांचा दृढ मीच जाणें !

ज्यांची अरीसि कधिंही दिसते न पाठ । न स्त्रीवरी कधिं दुज्या मन ठेवि दृष्ट

ज्यांचा 'न'कार कधिं लभ्य न याचकांतें । विश्वांत अल्पचि असे नरहीर कीं ते!"

श्रीराम हें जरि वेद वच लक्ष्मणास । सीतेवरीच परि चित्त करीत वास ॥

तें मुग्ध होउनि जणों सुखसार साचें । सेवी न भृंगसम तन्मुखसारसाचें ! ॥२१॥

इति श्रीरामलक्ष्मणवाटिकाविहार-श्री जानकीसौंदर्यशृंगाररसवर्णनं

नाभैकचत्वारिंशस्तरङ्गः ॥

तरंग ४२ वा

सीता बंधे चहुंकडे चकिताक्ष बाला । चितीत 'ते नृपकिशोर कुण्या दिशेला' ॥
ज्या ज्या स्थलीं निरखि ते मृगशावनेत्रा । तेथें जणों उधळि ती सितपद्मपत्रां ! ॥

लताकुंजामागें तिजसि सखया दाविति तयां ।

सुनीला गौराभा, क्षितिपतिकुमारांसि उभयां ॥

बघोनी त्यां सीतानयन हरिखें तेथ खिळले ।

जणों ते त्यां टेवे मिळत फिरुनी स्वीय पहिले ! ॥ २ ॥

बघोनि श्रीरामा जनकतनयानेत्र निवले ।

न पातीं डोळ्यांचीं मिटति, तनुचें भान नुरलें ॥

अतिस्नेहें तीची द्रवलि बघतां त्या ऋजुमति ।

शरच्चंद्रातें कीं निरखित चकोरीच जणुं ती ! ॥ ३ ॥

शहाणी ती आणी नयनपथि रामा निजहृदीं ।

मिटोनी घे पातीं जणुं परत तो जाउ न कधीं ! ॥

सख्यांनीं ती जेव्हां हृदयरति तीची निरखिली ।

मर्नां लज्जायुक्ता नच जनकजा बोलुं शकली ॥ ४ ॥

लताकुंजांतूनी प्रकट तितुक्क्यामाजिं युगल ।

जहाले ते बंधू जणुं उभय इंदूच विमल ! ॥

रिघाले आकाशीं जलदपटलांतूनि गमती ।

किती त्यांची शोभा, कविवरमती ज्यांत रमती !! ॥ ५ ॥

ते दोन वीर सुप्रमानिधि जे असीम । नीलाब्ज-पीतजलजाभतनू निकाम ॥

माथां विराजत मयूरमनोज्ञपिच्छें । शोभाविशेषभर ज्यांमधिं पुष्पगुच्छें ॥६॥

भालीं टिले विलसती, वरि वर्नबिंदु । भूपाद्युति श्रवणिं शोभलि सौख्यसिंधु ॥

भ्रूवल्लि चारु, कुरळा कचभार शीर्षीं । डोळे नवांबुजविभा घरिती विशेषीं ॥७॥

नासा हनू नयनसुंदर ते कपोल । तें हास्य लोल, मन हेंचि जयास मोल ! ॥

ती आननच्छवि मला कशि वर्णुं यावी? । जीच्यापुढें मदनकोटि अगर्व व्हावी ॥८॥

वक्षस्थलासि मणिहार उदंड साजे । कंबूपमान अतिरम्य गळा विराजे ॥

त्या कामकुंजरकरोपम शक्तिलोल । रम्या विराजति भुजा उभया विशाल ॥९॥

“ जो द्रोण पुष्पि भरला धरि वामहस्ती । तो सांवळा कुमर गे! अतिरम्यमूर्ति ॥
 हा सिंहशावकटि सुंदरशीलराशि । पितांत्रे विलसला ! सखि ! देख त्यासी ” ॥
 पाहोनि भानुकुलभूषण त्या कुमारा । सीतासखीजनि लपे तनुभाव सारा ॥
 एका सखी चतुर बोललि जानकीतें । हातीं तिचा कर धरोनि विनोदचित्तें ॥
 ‘ गे! ध्यान तूं करिसि कीं अजुनी उमेचें ?! । भूपालबाल तरि हा बघसी न कैचें ?! ’
 संकोचुनी मनिं तदा जनकात्मजा ती । खोलुनि नेत्र बघि ती पुढतीं सुमूर्ति ॥
 देखे समोरचि तदा रघुसिंह दोघे । ती सांठवोनि सुप्रमा हृदयांतरां घे ॥
 जाणोनि तें नखशिखान्त मनोज्ञरूप । चिंतुनि तात-पण ती रुसली अमूप ॥ १३ ॥
 पाहूनि चिंतनपरा अतिमात्र सीते । झाल्या भयाकुलसख्या, वदणें किती तें ? ॥
 ‘ येऊं पुन्हांहि इकडेच उद्यां अशा गे ! ’ । बोले सखी हंसत एक विनोदरागें ॥
 ती गूढ ऐकुनि सखीपरिहासवाणी । संकोचली जनकजा मनिं भी धरोनी ॥
 झाला विलंब, जननीहि भरेल रागें । चितीं भरोनि झणिं राघवरूप ती घे ॥ १५ ॥
 वाटे पुन्हां तिज ‘ अधीन पित्या अशी मी ’ । देखूं बघे मृगविहंगमिषेंचि रामीं ॥
 पाहें फिरुनि तरुपक्षिमृगादिकांना । न्याहाळि राम, नयनीं तिज तृप्ति हो ना! ॥
 प्रेमें भरे अधिक ती परि घेत भीति । कीं शंभुचाप किति तें जड, कष्टमूर्ति ॥
 तो श्यामलांग हृदयीं परि सांठवोनी । ती जाउं लागलि गृहा गुणरत्नखाणी ॥
 जेव्हां बघे प्रभु, निघालि गृहासि सीता । ती स्नेहसौख्यसुप्रमागुणराशि मूर्ता ॥
 सत्प्रेमपूर्णमसिनें मृदुशी तिचीं ती । तो चित्तभित्तिवरि काढित राम मूर्ति ॥ १८ ॥
 दुर्गालयीं फिरुनि जाइ मनोज्ञ सीता । प्रार्थी उमेस नमुनी जुडुनी स्वहस्तां ॥
 ‘ हे अंत्रिके ! जयजयाजि ! गिरीन्द्रकन्ये । हे गौरि ! ईशमुखचंद्रचकोरि ! धन्ये ! ॥
 तूं जन्मदा गजमुखासि, षडाननासी । विश्वासि तूंच जननी अति दिव्य होसी ॥
 ना आदि मध्य तुज, तेविं नसेचि अंत । न त्वत्प्रभावगणनीं श्रुति ही समर्थ ॥

भवाची उत्पत्ति, स्थितिलय तुझ्या हातिं गिरिजे ! ।

विमोहीसी विश्वा; स्ववश असती खेळ तव जे ॥

सतीमध्ये श्रेष्ठा अतुल पतिदेवा गुणवती ।

न वाग्देवीशेषां अभित गुण तूझे गणवती ! ॥ २१ ॥

तुझी सेवा देई सकल पुरुषार्थासि वरदे ! ।

सदा श्रीशंभूचें हृदय रमणारें तुजमधें ॥

तुझ्या पादाब्जाची सुखद सकलतें अपचिति ।

म्हणोनी भक्तीनें सुरनरमुनी त्यास जपती ॥ २२ ॥

तूं जाणसी मम मनोरथ सर्व गौरि ! । सर्वातरीं वससि तूं हृदयाधिकारी ॥
मन्दाव मीं उघड नाहिं, म्हणोनि, केला' । ऐसं स्तवोनि धरिती पदिं अंत्रिकेला ॥
तें प्रेमभक्तिविनयें गिरिजा प्रसन्न । होऊनि हार उरिंचा पडला गळून ! ॥
तो सत्प्रसाद म्हणुनी शिरिं घेइ सीता । हें भरोनि वदली तिज विश्वमाता ॥
' आशीर्वचा जनकजे ! मम सत्य एक । होईल ईप्सित तुझें परिपूर्ण देख ॥
श्रीनारदोक्ति शुचि सत्य सदैव सीते ! । लाभेल तोच वर जो वरलासि चित्तें ! ॥

मन तव ज्यावर वसलें तो वर सहजमनोहर सांवळा ।

करुणासागर भिलेल सुचतुर जाणत तव गुण आगळा ' ॥

परिसुनि यापरि उमावैखरी सीता हर्षलि सख्यांसवें ।

तुलसि म्हणे, मनिं नमुनि भवानी, जाती स्वसदनिं सर्व जवें ॥ २६ ॥

प्रसन्नचित्ता व्र्युनी उभेसि ती, सीता मनीं हर्षलि तें वदों किती ? ॥

वामांग तीचें स्फुरं लागलें तदा, जें सूचवी मंगल मंजु संपदा ! ॥ २७ ॥

॥ इति श्रीराम-जानकी-पुष्पवाटिकाविहार-गौरीसत्यवर्णनं नाम
द्विचत्वारिंशस्तरङ्गः ॥

तरंग ४३ वा

वाखाणीत मनामध्यें जानकीरूपलक्षण ॥

गुरुसन्निध ते बंधू पातले राम-लक्ष्मण ॥ १ ॥

विश्रामित्रांसि तो सांगे श्रीराम घडलें तसें ॥

स्वभावीं सरलीं त्याच्या कपटा वासही नसे ॥ २ ॥

आणिल्या पुष्पि पूजोनी, बंधुयुग्मासि कौशिक ॥

' इष्ट लाभो तुम्हां ' ऐशा आशीर्वचनिं दे सुख ॥ ३ ॥

भोजनोत्तर ते ज्ञानी मुनि सांगति सत्कथा ॥

बोधप्रद पुराणींच्या दावोनी उत्तमा पथा ॥ ४ ॥

सूर्यास्तसमयीं आशां घेवोनी गुरुच्या मुखें ॥

संध्यावंदन साधाया बंधुद्वय निघे सुखें ॥५॥

तों पूर्वभागिं बघुनी शशि हर्षसिंधु । तो जानकीमुख गमे सुखदायि इंदु ॥
चितूनि अंतरिं पुन्हां परि राम मानी । “ये जानकीमुखतुला शशिला कुठोनी ?
हा क्षारसिंधुसुत, बंधु हलाहलाचा, । तेजोविहीन दिनिं हा सकलंक साचा ॥
चंद्रांत ह्या गुणकला प्रतिकूल साच्या । ये जानकीमुखतुला कशि या विचाच्या ?!
तूं वाढतोस, घटतोस, सरोग होशी, । चंद्रा ! किती छळिशि तूं विरही विशेषीं !
संधी बघून तुजला असतोहि राहू । कोकांस शोकद; कसे तव दोष साहूं? ॥८॥
तूं वैरि होसि कमलां, असल्या तुला मी । सीतामुखाशिं जर तोलुं म्हणेन नामीं ॥
होईल तो मदपराध अयोग्यसा रे ! । सीतामुखीं गुण तुझ्याहुनि थोर सारे ! ”

जाणोनि रात्र बहु हो रात्रव ये परत आत्मवासार्ते ॥

विधुच्या भिषें तुलोनी सीतामुखचारुता सुहासा ते ॥१०॥

गुरुपाशीं येउनियां चरणसरोजांसि त्याचिया नमुनी ॥

घिश्रांतिस्तव जाई, देई आशा यदा तयांस मुनि ॥११॥

सरतांच रात्र रात्रव जागा होउनि बघूनि भावास ॥

बोलत “ हा उगवतसे अरुण पहा लक्ष्मणा ! प्रभावास ! ॥१२॥

अरुण हा जगता सुखवर्षण, कमल-कोक-जनादिकहर्षण ” ॥

परेसुनी, प्रभुशक्तिनिदर्शक वदत लक्ष्मण जोडुनि हस्तक ॥१३॥

“संकोचल्या कुमुदिनी अरुणोदयीं या । ताराहि लागति पहा मलिनाभ व्हाया ॥

एकोनि आगमन हो तुमचें इथें हें । झाले नृपाळ बलदीप्तिविहीन पाहें ॥

सरे नृपाळ जरि दाविति तेज, सान । नक्षत्रसे परि धनुस्तम वारिती न ॥

स्त्री निशा म्हणुनि हर्षति पद्म-कोक । पक्षी तसे भ्रमर हृष्ट पहा अनेक ॥

।से प्रभो ! सकल भक्ताहि हृष्ट व्हावे ! एकोनि चापवरभंग इथें स्वभावे ॥

।तांचि भानु, सहजीं तिमिरा विनाश । तारा विलोपुनि जगीं पडला प्रकाश ॥

शवी निजोदयभिषें रवि हा नृपां या । भव्य प्रताप विभुचा जणुं रामराया ॥

उद्धाटि भानु महिमा प्रभुच्या करांचा । हा सूचवी प्रकट कार्मुकभंग साचा ! ”

एकोनि हांसत मनीं प्रभु लक्ष्मणोक्त । सुस्नात होति मग ते मुळचेच पूत ॥

ते नित्यकर्म करुनी गुरुपाशिं येती । दोघे पदाब्ज गुरुचें विनये नमीती ॥१८॥

इकडे भूप जनक शतानन्दासि बोलवी ॥
 विश्वामित्राकडे राजा त्यास त्वरित पाठवी ॥१९॥
 विश्वामित्रा निवेदी तो जनकाचें निमंत्रण ॥
 मुनिही हृष्ट होऊनी बोलावी रामलक्ष्मण ॥२०॥
 प्रभु येऊनि बसले शतानन्दास वंदुनी ॥
 निवेदी जनकाचें तो आमंत्रणहि त्यां मुनी ॥२१॥
 “ सीतास्वयंवरा जाऊं, वत्सांनो ! ” वदला मुनि ॥
 “ पाहूं ईश्वर कोणातें महती देइ तोषुनी ! ” ॥२२॥

वदे तदा लक्ष्मण “ त्यास हें यश; । कृपालु हो ! आपण व्हाल ज्या वश ”
 ही लक्ष्मणाची चतुरोक्ति हर्षवी । मुनींस; आशीर्वच देति ते कवि ॥२३॥
 ऋषींसवें राम दयाळु तो पुढें । जाई धनुर्यागगृहांगणाकडे ॥
 ये रंगभूमीप्रति बंधुयुग्म तें । हें वृत्त झालें जन सर्व ऐकते ॥२४॥
 तें सर्व काजें विसरुनि गेहिंचीं । ते यज्ञशालेप्रति येति सर्वचि ॥
 सोत्कंठ नारी, नर, बाल, वृद्ध ते । असंख्य संमर्द मिळे मुदें तिबें ॥२५॥
 बोलावूनि तदा सर्व आपुल्या साधुसेवकां ॥
 राजा जनक आज्ञापी लोकां आसनदर्शकां ॥ २६ ॥
 सर्वा स्थान तदा त्यांनीं दाविलें योग्यतेपरी ॥
 उत्तमां, मध्यमां, हीनां, कनिष्ठां यज्ञचत्वरं ॥ २७ ॥
 ॥ इति श्रीरघुनाथस्य जानक्या सह गोप्यविरहतापशतानन्द-
 कौशिकवार्तावर्णनं नाम त्रिचत्वारिंशस्तरङ्गः ॥

तरंग ४४ वा

त्याच क्षणीं रघुकुमारहि तेथ आले । सौंदर्यमूर्तियुग तें प्रगटूनि ठेलें ! ॥
 ते सद्गुणाब्धि वरवीर महाप्रभाव । श्यामांग गौरतनु सुंदर सुस्वभाव ॥१॥
 तें भासलें चतुर त्या क्षितिपालसंधीं । कीं पूर्णचंद्रयुग तारकितांबरंगीं ! ॥
 ज्यांची जशी हृदयि उद्गत भावना ती । तैशापरी दिसत त्यांप्रति राममूर्ति ॥२॥

भूपांस राम गमला रणधीर शूर । तो होय देहधर कीं रसमूर्ति वीर ! ॥
 भ्याले तयास बघतां कपटात्म राजे । मानून तो रस भयानक मूर्त साजे ! ॥३॥
 जे भूपवेष्टिं जणुं राक्षस त्यांत होते । तो मूर्त कालसम राम गमे तयांतें ! ॥
 ते दोन बंधु गमले नगरी जनातें । कीं लोकभूषण विलोचनसौख्यदाते ॥४॥
 नारीहि हृष्टहृदयीं निज आवडीनें । त्यांतें पहाति कुतुकें दयिताभिमानें ॥
 शृंगारमूर्ति गमला प्रभुराम त्यांला । अत्यंत सुंदर तनू धरुनी उदेला ! ॥५॥
 विद्वज्जनां प्रभु विराट् दिसला विशेषें । ज्यातें असंख्य मुखहस्तपदाक्षिशिषें ॥
 ते वाटले प्रभु कसे जनकातलोकां ? आत स्वकीयचि जणों निजगेहिंचे क ! ॥६॥
 राशीसवें जनकरायहि मानि राम । कीं आपलाचि शिशु तो हृदयाभिराम ! ॥
 योग्यांस राम परतत्त्व गमे विशेष । जो शांत शुद्ध सम संतत चित्प्रकाश ॥७॥
 ते दोन बंधु गमले हरिभक्तचित्तां । कीं इष्टदेव सकलां सुखभव्यदाता ॥
 शमासि पाहुनि मनीं अति हृष्ट सीता । तत्प्रेम केविं कथुं येइल अन्यचित्ता ? ॥
 सीतेसही कथवती निज हृद्री न । ती केविं कोण कवि वर्णुं शकेल पूर्ण ? ॥
 जैशा प्रकारिं वसला हृदिं भाव ज्याचा । तैसा तयास दिसला प्रभुराम साचा ॥

ते शोभले भूपसमाजिं युग्मक । तेजास्वि जे कोसलराजपुत्रक ॥
 त्या सुंदरश्यामल गोरठ्या तनू । आकर्षित्या विश्वविलोचनां जणू ! ॥१०॥

❀ ॥ इति श्रीरामराजसभाप्रवेशवर्णनं नाम चतुश्चत्वारिंशस्तरङ्गः ॥ ❀

तरंग ४५ वा

मूर्ति त्या सहजसुंदर दोनी । कोटिकामहि उणे तुलनांनीं ॥
 चक्र शारदशशीहुनि गोड । पद्मनेत्र पुरवी मनिं कोड ॥ १ ॥
 दृष्टि काममद-नाशन रम्या । वर्णना कठिन, मानसगम्या ॥
 लोलकुंडल विराजत कर्णी । ते कपोलगुण शक्य न वाणीं ॥ २ ॥
 रम्य ती हनु, मनोहर ओष्ठ । शब्द गोड मृदु मोहक कंठ ॥
 तें क्षिप्तास्य हरितें शशिकांति, । भ्रूधनू विकटरम्य किती ती ! ॥३॥
 भालदेशिं विपुलीं तिलकाभा । केश लोपविति षट्पदशोभा ॥
 चैतनी शिरिं विराजत पीत । मध्यि पुष्पकलिका द्युतिमन्त ॥४॥

पोष्टि सुंदर दिसे त्रिवली ती । कंठ कंबुसम मोहकरीति ॥
 मान ती त्रिभुवनीं द्युतिसारा । जी धरीत सुप्रमाभर सारा ॥ ५ ॥
 मालिका तुळसिची उरि साजे । हस्तिभौक्तिकसरांतहि गाजे ! ॥
 सिंह ठेवण, वृषापरि अंस । शक्तिसागर भुजाहि विशेष ॥ ६ ॥
 पीत अंबर कटीस सजे तें । शोभती कटितटीसहि भाते ॥
 बाण साजति करीं धरलेले । स्कंधिं वामिं वरकार्मुक ठेले ॥७॥ .
 जानवें विलसले शुचिपीत । चारुता नखशिखान्त सुमूर्त ! ॥
 पाहुनी अतुलरूप तसें तें । नेत्र लुब्ध अधिकाधिक तेथें ! ॥ ८ ॥
 तें बंधुयुग्म बंधुनी, जनका प्रहर्ष । तो भूप वंदि मुनिचे चरणांबुजांस ॥
 सांगे तयास पण आपण योजिलेला । दावीत रंग फिरुनी सकलां मुनींला ॥९॥
 ते जेथ जेथ शिशु सुंदर दोन जात । साश्चर्य पाहति तयां जन तेथ तेथ ॥
 आपापल्या रुचिं बघे जन सर्व रामा । जाणे न कोणि परि कांहिं विशेष मर्मा ! !
 ऋषि म्हणे, “ रचना अति उत्तम ! ” परिसुनी नृपचित्तिं सुखोद्गम ॥
 जनकराय अतीवचि हर्षला । अमृतमेघचि त्यावरि वर्षला ! ॥११॥
 पाहूनि मंचक अनुत्तम भव्य सर्व । बंधुद्वया, ऋषिसि त्रैसवि तेथ राव ॥
 देखोनि तेथ विभुतें हृतदीप्ति झाली । भूपालि, पूर्ण विधु पाहुनि तारकाली ! ॥
 तें वाटलें सकलचित्तिं सुनिश्चयें हें । ‘ रामासि चापवरभंग अशक्य आहे ! ॥
 ना भंगतांहि भवचाप विशाल आतां । गमासि घालिलचि माल मनोज्ञ सीता !’
 ‘ ऐसें असेल तर हो ! परतूं घरांतें । कीर्ति प्रताप बल नेज गमाउं ना तें ’ ॥
 हे बोल बोलति कुणी नृप, तों तयांतें । भूपाळ कांहिं हसती अविचेकि कीं तें ! ॥
 गर्वान्ध ते वदति, ‘हें चि वदाजि ! आम्हां । तोडूनही धनु मिल्हे वधू न रामा ॥
 भंगाविनाचि मग केचि तया मिळावी ? । काळास ही हरबुं; तो जर गर्व दावी !’ ॥
 एकोनि तें, अपर भूप गुणाढ्य वीर । जे धर्मशील, हरिभक्त, विवेकशूर ॥
 ते बोलले ‘ हरिल राम नृपालगर्वा । सीतेस तोच वरणार अजिंक्य सर्वा ॥१६॥
 कां बोलुनी उगिच मृत्युसि बोलवीतां ? । ना चित्तमोदकिं शंभे खरि भूक वार्ता ॥
 एका तुम्ही कुशल; आम्हि कथूं तुम्हां तें । जाणा त्रिलोकजननी जनकात्मजेतें ॥
 जाणा तुम्ही विश्वपिताच राघवा । स्वलोचनां तच्छवि पूर्ण दाखवा ॥
 हे दोन बंधू हरचित्तिं राहते । गुणांबुधी सुंदर सौख्यदायि ते ॥१८॥

सुधासमुद्रा जवळील टाकुनी । मृगांबुच्या पायें मरा न धांवुनी ! ॥
जा जा ! तुम्हां वाटत तें करा तसें । आम्ही तरी आज कृतार्थजन्मसे ! ॥
ऐसें वदोनि हरिभक्त नृपाल रामा । पाहाति सादर अनुत्तमरूपधामा ॥
स्वर्गीं विमानिं वसुनी सुरही पहाती । वर्षींनि दिव्य सुमनें मधु गाणिं गाती ॥
जाणोनि योग्य समया, मग पाठवीत । बोल्लावणें निजसुते मिथिलाधिनाथ ॥
तेव्हां सख्या चतुर सुंदर सर्व येती । सीतेसि वेउन तिथें बहुमानभक्ति ॥२१॥
॥ इति गुरुसंयुक्तश्रीरामरङ्गभूमिप्राप्तिवर्णनं नाम पंचचत्वारिंशस्तरङ्गः ॥

तरंग ४६ वा

न सीतासौंदर्या कवणहि कधीं वर्णुं शकती ।
गुणांची रूपाची खनिच जगदंबा भगवती ॥
तिला वर्णायला सकल उपमा न्यून गमती ।
जणों त्या सामान्या युवतितनुच्या स्तोत्रिं रमती ! ॥ १ ॥
जरी सीते व्याख्या उपमिति पुन्हां त्याच, कवनीं ।
वृथा कोणीं व्यावें अयश कुकवीचें उकवुनी ? ॥
स्त्रियांमाजीं सीते जर सदुपमा व्यावि उचिता ।
जर्गीं ऐशा योग्या युवति तरि कोठें निरखितां ! ॥ २ ॥
गिरा हो वाचाला, दिसत गिरिजा अर्धतनु कीं, ।
रतीही दुःखार्ता, पति अतनु तीचा नच सुखी ॥
जिच्या हृत्प्रेमाच्या विष तशि सुरा बंधुभगिनी ।
रमा ती सांतेला उपमिति कशी योग्य वधुनी ? ॥ ३ ॥
जरी सौंदर्याचा अमृतनिधि, लावण्य परम ।
तळीं हो तें कूर्म, प्रचुरसुषमा रज्जु सुगम ॥
जरी शृंगाराचा, मथन करण्या, मंदरगिरि ।
स्वतां हस्ताब्जांनीं जर मदन तें मथन करी ॥ ४ ॥
अशा या रीतीनें जर नव रमा तेथ निपजे ।
सुखा सौंदर्यातें उगम जगतीं हो खचित जे ॥

तरीही सीतेला उपमिति तिची योग्य म्हणतां ।

कवीच्या बुद्धीला अतिशयचि संकोच गमता ! ॥ ५ ॥

चतुर त्या सखया तिजसंगतीं । म्हणत गाणिं मधुस्वनिं, चालती ॥

अतुल शोभतसे जगदंबिका । नयनंसुदर नेसलि अंशुका ॥६॥

तिजसि भूषविलें सखिनीं किती । कुशल लेववुनी सदलंकृति ॥

चरण रंगिं तिचे जंव लागती । वधुनि रूप तिचें जन मोहती ॥७॥

अमरिं दुंदुभि वाजविल्या त्वरां । कुसुमवर्षुक गातिहि अप्सरा ॥

करसरोजिं जिच्या जयमाळ, ती । जनकजा लव पाहि नृपांप्रति ॥८॥

चकित ती वधुं पाहत राघवा । नृपमण्ड भुले तिज आघवा ॥

उभय बंधु वधे मुनिसन्निधीं । जडात नत्र तिचे लभतां निधि ! ॥९॥

तेथें तदा गुरुजनां, विपुला समाजा । देखोनि हो जनकजा हृदिं जातलजा ॥

आणोनियां निज उरीं, परि राघवाला । राहे सख्यांसि जणुं पाहत चारुवाला ! ॥

वधोनि श्रीरामच्छवि जनकजेचीहि अतुला ।

निमेप्रोन्मेपातें विसर सगळ्यांच्याच पडला ॥

मनीं सर्वनाही अति कठिन चिंतातिं दुखवी ।

परी लजेनें ना वधुनि, जन घात्यासि विनवी—॥ ११ ॥

“ हरीं रे ! घात्या ! तूं जनकजडता वेगिं सकला ।

अम्हांऐशी त्याला हितकरमती देचि विमला ॥

जियेनें तो सोडो, न करुनि विचारा, पण निज, ।

परी, सीतारामां परिणयिं करो बद्ध सहज ! ॥ १२ ॥

तयें ऐसें केल्या स्तविल जगही न्यासि निखिल ।

न हें होतां हेंद्रें हृदिं जनक पस्ताव करिल ॥

वरा श्यामांगा या जनकतनया योग्य रमणी ”

विचारीं या ऐशा सकल जनता रंगलि मनीं ॥ १३ ॥

बंदी जनांसि जनकें मग बोलवीलें । ते गात सर्व विरुदावलि तेथ आले ॥

आज्ञापि त्यांसि नृप, ‘मत्पण जा पुकारा !’ । तें भाट हर्षभरिं ते निघती भरारा ॥

बंदी तदा उचित शब्द असें म्हणाले । “ केला असे पण अहो ! जनकें नृपालें ॥

भूपाल हो ! सकलही परिसा सुचिंतें । आम्ही उभारुनि विशाल भुजा कथूं तें ॥

प्रथमसोपान - बालकांड

११७००
२१८३३

भूपालबाहुबल-चंद्रिर-राहुसैं हो । हें शंभुचाप कठिनात्म गुरु अती, हो !
ज्या बाण, रावण असे भट मोठमोठे । देखोनियां धरिति ते निज शीघ्र वाटे
तैं हें कठार शिवचाप करील भग्न । जो आज वीरवर राजसमाजि कोण
त्यातें त्रिलोकविजयासह जानकी ही । निःशंकचित्ति वरणार असे विवाहीं” ॥
एकोनि तो पण मनीं नृप साभिलाष; । मानी नृपाल उठती परि साड्हास ॥
बांधोनि कंवर, किती उठले सवेग । ते इष्टदेव नमिती प्रणतोत्तमांग ॥१८॥
साटोप नेटुनि हटें शिवचाप त्यांनीं । वालोनि हात धरिलें लवुनी कुथोनी ॥
कोटिप्रकारिं तथिं लावुनि शक्ति सारी । तैं पाहिलें उचलण्या, परि येचि हारी ॥
ज्याच्या मनीं लव तरी सुविचार होते । चापासमीपहि महीपति येत ना ते ! ॥
जे मूर्खभूप सजले उचलावयास । लाजोनि ते परतती जगुं सोपहास ! ॥२०॥
तैं वाटलें जगुं हरी नृपशक्ति चाप । तैं हो गुरुच अधिकाधिक, ज्या न माप ॥
एक्याच वेळिं धरिती अयुत क्षितीश । चापासि त्या, परि हले नच त्यांसि लंश ॥
तैं शंभुकार्मुक तसैं स्थिर वाटलें कीं, । जैसें सतीमन चळे नच काभिभाकीं ! ॥
सारे नृपाल उपहासचि पावले ते । संन्यासि जेथिं जगतीं अविरक्तचित्तें ॥२२॥
ते वाहुनी जगुं शरासनिं कीर्ति सारी । शूरन्व आणि जय येति, वरुनि हारी ॥
चित्तीं सलज्ज निहतद्युति भूप सारे । आपापल्या गणिं उगे बसले विचारे ! ॥
राजा चिडे जनक, देखुनि त्यां नृपालां । रोपें तयांसि वच हें मग तो म्हणाला ॥
“ हे लोकहो ! नृपतिनां ! परिसा मदुक्ति, ना राहवें मजसि यास्तव बोळ्तां ती ॥
मीं ठेविला पण, तथा परिसूनि भूप । द्वीपांतराहुनि इथें मिनले अमूप ॥
देवासुरादि धरुनी नररूप येथें । झाले असंख्य रणवीर बलाढ्य येते ॥२५॥
धन्या मनोहर वधू, कमनीय कीर्ति । अत्यंत थोर जय, या जितणार मूर्ति ॥
नाहीं विरिंचिकरिं निर्मिलि शूरवीरीं ! । हें शंभुकार्मुक विभंजुनि शोभणारी ॥
सांगा, नसेल जर हा पण लोभवीता । एकेंहि ना चढविलें शिवचाप हातां ॥
राहो अहो ! चढविणें अथ तोडणें का । ना हालवूंहि शकलें तिल कोणि, देखा !
प्रौढी इथून न कगे कुणि ‘मीच वीर !’ । निर्वीर मी समजतां धरणी समग्र !
आपापल्या गृहिं चला, त्यजुनी मनीषा; । सीताविवाह विधिनें लिखिला न जैसा !
त्यजिन जर पणा मी, पुण्य माझें विरे हो ! । अटळचि, तर कन्या हे कुमारीच राहो !
त्रिभुवनहि असें हें जाणतां वीरशून्य । पण कसुनि न घेतों हें हंसें मी अनन्य !”

ऐकोनि ऐसी जनकोक्ति सारी । नारीजनान्चीं हृदयें विचारिं ॥
 होऊनियां व्याकुल, जानकीतें । पहाति सारे जन आर्त चित्तें ॥३०॥
 नृपोक्तिनें क्षोभुनि लक्ष्मणाची, । भू वक्र झाली अतिमात्र साची ! ॥
 दोनीहि ओष्ठ स्फुरतात कपें । आरक्तता लोचनिं आलि कोपें ॥३१॥
 श्रीरामभीतिस्तव तो न सांगे, । तथा नृपोक्ती जणुं बाण लागे ! ॥
 श्रीरामपादाङ्गिज नमूनि माथा । उक्ती वदे लक्ष्मण जी यथार्था ॥३२॥
 “ जाणोनिही रघुकुलोत्तम येथ आहे, उक्ती वदे अनुचिता मिथिलेश कां हे ?
 जेथें असे कुणिहि राघववंशजात, ना त्या समाजिं अशि उक्ति गमे जि! युक्त!
 हें भानुसत्कुलसरोरुहभानुराया! । सद्भावयुक्त वदतो, अभिमान ना या ॥
 अज्ञा मिळेल तुमची जर अल्प मातें । ब्रह्मांड चेंडुपरि मी उफळीन हातें !
 तें काचकुंभसम चूर्ण करूं शकेन । मेरूहि नाळसम तोडुं शकेन तूर्ण ! ॥
 ऐसा प्रताप तुमचा भगवन् ! उदंड । त्या हें पिनाक मग काय जि! जीर्णदंड? ॥
 जाणोनि हें प्रभुवरें मज आदिशावें । मी कौतुका करिन त्या सहजीं बघावें ॥
 हें पद्मनालसम हो ! चढवून चाप । धांवेन योजनशतें, नच लेश ताप ! ॥
 तोडीन हें सहजिं छत्रकदंड जैसा । स्वामिन् ! प्रतापवलिं आपुलिया न कैसा ? ॥
 मी ना करीन जर हें, तर ना धरीन । हातीं स्वचाप, तुमची शपथ प्रमाण!”

॥ इति श्रीजानकीसदुपमाविलक्षणजनकवाक्य-लक्ष्मण-वीररस-वाक्योद्दीपन-
 वर्णनं नाम षट्चत्वारिंशस्तरङ्गः ॥

तरंग ४७ वा

सक्रोध लक्ष्मण असें जंव बोलताहे । दिग्दन्ति कांपति, थरारत भूमि राहे ॥
 भूपादि, सर्व जनता मनिं फार भ्याली । लाजे मनीं जनक; जानकि मात्र धाली ॥
 संतोषले गुरुमुनी, रघुनाथ चित्तीं । रोमांचल्या कितिकदा गुणसत्त्वमूर्ति ॥
 रामें खुणावुनिच लक्ष्मण आवरीला । सप्रेम आत्मनिकटासनिं बैसवीला ॥
 विश्वाभिन्नमुनी तदा समय तो जाणोनि सन्मंगल ।
 संबोधुनि रघूत्तमा वदति हें सप्रेमवाङ्मञ्जुल — ॥

“ रामा ! ऊठ धरोनि हें भवधनू तूं टाक रे ! भंगुनी ।
चिंता जी मिथिलाधिपा शिणविते तीही निवारीं झणीं ! ” ॥३॥

एकोनी गुरुवाक्य वंदन करी श्रीराम त्यांच्या पदीं ।

नोहे हर्ष न वा विघाद लवही श्रीराघवाच्या हृदीं ॥

ठाके राम उठोनि चारु सहज स्वाभाविकें लाघवें ।

स्वश्रीनें मृगराजशावहि तयें लाजीवला राघवें ! ॥४॥

उगवला उदयाचलमंचकीं । रघुपती जणु बालरवीच कीं ! ॥

विकसलीं झणिं सजनपंकजें । सकल हर्षित लोचनभंग जे ॥५॥

आशानिशा नृपसमाजिं विनष्ट झाली ! । नक्षत्रपंक्ति वचनावलि लोपवीली !

गर्विष्ठभूपकुमुदें मिटुनी निमालीं । घूकापरी खलनृपालतती दडाली ! ॥६॥

झाले विशोक मुनि, निर्जर हेचि कोक । सेवा करीति सुमवृष्टिभरें अनेक ॥

वंदीत राम गुरुच्या पदिं भक्तिभावे साच्या ऋषींप्रति म्हणे ‘ मज आदिशवे !’

चात्रू लागे सहज सकल स्वामि विश्वान्तरात्मा

मत्तेभाच्या सुभग गतिशी चाल ती कांतिसीमा ॥

त्या देखोनी निखिल पुरुषस्त्रीमनें हर्षमग्न ॥

रोमांचांनीं निरुपमसुखें देह गेले फुलून ! ॥८॥

वंदोनी पितरां सुरां स्वसुकृतें चितोनि सारीं मनीं

देवां प्रार्थिति “ आमुची जर असे पुण्याइ, ती घेउनी ॥

भंगो राम मृणालसें शिवधनू हें वांकवोनी झणीं ॥

विघ्नेशा ! गिरिजामुता ! प्रभुवरा ! ही पूरवा मागणी ! ” ॥९॥

श्रीरामातें पाहि सप्रेमदृष्टि । सीतामाता, होउनी चित्ति कष्टी ॥

बोलावूनी ती सख्यांतें वदे हें । चिंतार्तीनें व्यापिली माय मोहें ! ॥१०॥

“ जे आमुचे म्हणवती हितकारि सारे । ते होति कौतुकचि केवळ देखणारे ! ॥

कोणीच ना नृपतितें समजूत पाडी । कीं ‘ बाल हा; अहित दृष्ट समूल सोडी !’

ना बाण, रावणहि या शिवले धनूतें । सारेहि भूप हरले ! हललेंहि ना तें ॥

त्या देतसां धनुसि राजकुमारहस्तीं । कीं संदरा उचलि बालमरालमूर्ति ? !

झाले सख्यांनो ! मतिशून्य भूप । कीं दैव हें दुष्ट गमे अमूप ! ॥

येथें चलेना मति आणि वाणी । स्थिती पहा हे किति दैन्यवाणी !’ ॥१३॥

तेव्हां वदे हळुंच एक सखी शहाणी । ' नाहीं अहो ! जगतिं तेज वयःप्रमाणी ! ॥
 कोठें अगस्ति ? जलराशि अपार कोठें ? । शोषूनि अग्नि मुनिघे यश लोकिं मोठें ! ॥
 होतांच जो उदित विश्वतमासि नाशी । तो भानु भासत लघू किति लोचनासी ? ॥
 मंत्राश्ररें अति लहान परंतु त्यांनीं । ब्रह्मेशविष्णु दिग्धले वश कीं करोनी ॥
 देहें विशाल मदमत्तमतंगजातें । आणी वशतिं जगिं अंकुश सानसा तें ! ॥
 घेऊनि काम सुमसायकचाप मात्र । विश्वासही वश करीत; न यांत चित्र ॥
 जाणोनि हें सकलसंशय, देवि ! टाका । श्रीराम तोडिल धनुष्य, न यांत शंका ॥
 राणी सखीवचनिं घेत दृढप्रतीति । प्रीती भरें हृदयिं, जाउनि खेदवृत्ति ॥
 तेव्हां बघे जनकजाहि रघूत्तमातें । ज्या त्याप्रती विनवि भीतमनें तदा तें ॥
 चित्ताभधेचि अतिदीनवचें स्तवीती । ' व्हा हो ! प्रसन्न गिरिजापरमेशमूर्ति ! ॥
 सेवा करा सफल आपुलि केलि मीं जी । मल्लेम चितुनि धनुर्गुस्ता हरा जी ! ॥
 मीं सेविलें तुज विभो ! वरदा ! गणेशा ! हो चापभार लघु; हे पुरवीं मदाशा ! ॥
 सीता बघे रघुवरासि पुनःपुन्हांही । देवा स्तवीत हृदयीं धरि धीर कांहीं ॥
 प्रेमांबुनें नयनयुग्म भरोनि गलें । सारें शरीर पुलकांकितगात्र ठेलें ! ॥
 डोळेभरीं वधित उत्तम रामरूप । क्षोभे पुन्हां पितृ-पण स्मरुनी अपाप ॥
 चिंती 'पित्या! पण सुदारुण रे! तुझा हा । ना लाभ, ना कळत हानि तुला, अहाहा !
 मंत्री सुयोग्य उपदेश, पित्या न देती । भीतीमुळें बुधहि योग्य न वर्तताती ॥
 कोठें धनुष्य कुलिशाहुनिही कठोर ? । हा सांवळा मृदुलगात्र कुठें किशोर ?
 देवा कसा उरि धरूं तरि धैर्यलेश ? । कैसें हिऱ्या करिल वेध बरें शिरीष ?
 सारी सभाच गमते जणुं बुद्धिशून्य । हे शंभुचाप ! मज तूंच खरें शरण्य !
 तूं टाक वाटुन जनां निजभार चापा ! रामा बघुनि तरि हो लघुभार, बापा!
 सीतामनास परिताप अतीव वाटे । झाले निमेषहि युगांपरि तीस मोठे ! ॥२४॥
 प्रभूसि पाहे, अवनीकडे पुन्हां । विलोल नेत्रां बघुनी, गमे मना ।
 शशांकत्रिवांतरिं रम्य डोलतें । रतीश्वराचें जणुं मीनयुग्म तें ! ॥२५॥
 मुखांबुर्जी वाग्भ्रमरी निरोधिली । लज्जानिशे पाहुनि आंत राहिली ॥
 नेत्रांबुही रहात नेत्रकोनिं तें । घरींच सोनें कृपणस्व लोपतें ! ॥ २६ ॥
 स्वव्याकुलवा अति त्या विलोकुनी संकोचुनी धैर्यचि घेत ती मनीं ॥
 म्हणे " असे मत्पण सत्य हा जर । होईल कीं, वांछित जें मदंतर ! ॥२७॥

वाचा मनं देहिं मदीय या पणा । असेल कीं अंतरिंचा खरेपणा ॥
 श्रीरामपादाब्जि असेल रंगलें । हें चित्त माझें जर सत्य चांगलें ॥२८॥
 सर्वांतरस्थ प्रभु तो करील कीं । रघूत्तमाची मज दासिका निकी ॥
 असेल ज्याची रति सत्य ज्यावरी । तें त्यास लाभे जगिं गोष्ट ही खरी !” ॥

पाहोनि प्रभुतें तिनें विरचिला स्वप्रीतिचा जो पण ।

रामांनं करुणानिधान विभुनै तो अंतरीं जाणुन ॥

सीतेतें अवलोकुनी, निरखिलें श्रीशंभुच्या कार्मुका ।

वाटे पाहतसे जणों खगपति व्यालाचिया बालका ! ॥३१॥

श्रीराम पाही हरकार्मुका असें । ये लक्ष्मणाच्या नजेरेस हें जसें ॥

तो रोमहर्षे भरुनी वदे वच । ब्रह्मांडही दाबुनि नीट पायिंच ! ॥३१॥

“ दिङ्नाग हो ! सकल कूर्मवराहशेष ! धैर्य धरा धरणि ना हलुं द्या विशेष ! ॥

श्रीराम शंकरशरासन तोडुं पाहे । आज्ञा तुम्हां करित भी, परिसा भली हे !” ॥

चापासर्माप रघुनायक येइ जेव्हां । नारीनर स्मरति दैवत पुण्य तेव्हां ॥

सर्वाचिया हृदयिंचें तम आणि शंका, । मंदात्म-भूपमनिंची अभिमान-रेखा, ॥

गर्वाढ्य गौरवहि भार्गवराम याचें, । भीरुत्व तें सुरमुनीश्वर-मानसांचें ॥

सीताबिलाप, जनकांतरिंच्याहि आर्ति । रात्रीमनांतिल अतीव सशोकता ती; ॥

हीं सर्व ठेवुनि जणों हरचाप-नौके । श्रीरामचंद्रचि तिच्यांत चढून ठाके ॥

श्रीरामबाहुबलसागरिं या अपार । श्रीराम हाच करुणाकर कर्णधार ! ॥३५॥

विलोकि लोकांप्रति राम वीक्षणीं । ते भासले चित्रसमान त्या क्षणीं ॥

सीतंसही पाहि कृपांबुसागर । तां ती दिसे फारचि दुःखितांतर ॥३६॥

सीतामनीं विकलता इतुकी विशेषा । कल्पापरीच समजे जणुं ती निमेषा ॥

प्राणान्त वारिविण जें तृपितासि होय । अन्तीं सुधाब्धि वितरुनिहि त्यासि वाय !

गेल्यावरीं कृपि सुकेनि, कशास वृष्टि ? गेल्यावरी समय, होउनि काय कष्टी ?

चित्तूनि हें जनकजेसि विलोकि राम । तत्प्रीति पाहुनि रघूत्तम हृष्टरोम ॥३८॥

चित्तीं प्रणाम गुरुतें करुनी मनैचि । तें चाप राम उचलोनि सलील घेचि ॥

झालें जशी चमकुनी क्षण वीज मेघीं । तें इंद्रचापसममंडल होय वेगीं ! ॥३९॥

घेतां, बळें चढवितां, धनु खेंचताही । कोणा कळे न, जरि लोक उठोनि राही ॥

तो राम तत्क्षणिंच मध्य धनुष्य मोडी । ब्रह्मांडही ध्वनि कठोर भरोनि सोडी ! ॥

त्रिभुवनि घोर ध्वनि भरतां तो रविहय सैरां पथ चलती ।
 चित्कौरिति दिग्गज, भू कांपे, कूर्म, कोल, अहि कळमळती ॥
 सुरासुरमुनी इरुति करिं झाकिति दचकुनि चितिति 'काय बरें !' ॥
 तुलसि म्हणे, धनु खंडित रामें कळतां म्हणती 'जय जय रे !' ॥४१॥
 होऊन मोहवश जे हरचापनौका । श्रीरामवाहुवलसागरिं घेति देखा ॥
 ते मात्र सर्व बुडती, परि वांचले तें । ज्यांचे रघूत्तमपदीं दृढभाव होते ! ॥४२॥
 ॥ इति श्रीरामकरधनुर्भङ्गस्वयंवरविजयो नाम सप्तचत्वारिंशस्तरङ्गः ॥

तरंग ४८ वा

प्रभूनें दोनही चाखंड भूवरि फेकिले ॥
 देखोनि त्या सर्व लोक मनीं अत्यंत हर्षले ! ॥१॥
 तो पूतपावन पयोनिधि कौशिकाचा । श्रीरामभाक्तेजलपूर्ण अगाध साचा ! ॥
 पाहोनि पूर्णशशि रात्रवमूर्तिरूप । रोमांचवीचिभर त्याप्रति ये अमृष ! ॥२॥
 आकाश दुंदुभिरेवें भरलें सुवोषें । नाचोनि गाति अमरीगण भूरिहर्षें ॥
 ब्रह्मादिदेवमुनिसिद्धतति प्रभूतें । आशीर्वचें वितरुनी स्ताविती किती तें ? ॥३॥
 नभिहुनि बहुरंगीं वर्षती पुष्पमाला । सुरस मधुर गाती किन्नरी हर्षलोला ॥
 जयजयजययोषें व्याप्त झाली त्रिलोकी । स्मृतिंतही नुरला तें चापभंगध्वनी कीं ! ॥

सारे लोक परस्परांसि कथिती अत्यंत आनंदुनी ।
 कीं रामें बहुभव्यही भवधनू हें तोडिलें हो ! झर्णी; ॥
 बंदी, मागध, सूत रामविरुद्धें गाती; किती टाकित्ती ।
 ओवाळूनि तयावरूनि वसनां रत्नां गजाश्वां किती ! ॥५॥
 तेव्हां झांज, मृदंग, शंख, सनई, भेरी, नगारे, तुरें ॥
 वाद्यें लागलिं वाजुं मंगल रवें आनंद विश्वीं भरे ॥
 गाऊं लागति अंगनागण तदा सर्वत्र मंजुस्वर्णी ॥
 राज्ञीही सहचारिणींसहित हो आनंदमग्ना मनीं ॥६॥

राज्ञीमनःस्थिति तशीच गमे विशेष । कीं वाळत्या कृपिसि लाभत वृष्टिपोष ॥
 झाला मनीं जनक शोकविहीन तैसा । कीं लाभला बुडतयाप्रति तीर जैसा ! ॥

होतांचि भंग धनुचा, नृप लुप्तकांति । दीपच्छयी जशि नुरे दिवसां मुळीं ती ॥
 सीतामनःस्थिति सुखान्म अतीव कैची ? । स्वात्यंबुलाभ घडत्या जणुं चातकीची !
 रामासि लक्ष्मण त्रिलोकि तसाच साच । चंद्राचि पाहत चकोरशिशू खराच ! ॥
 आज्ञा तियेस भिळतां गुरुच्या मुखानें । सीता करीत मग रामसमीपिं येणें ॥
 संगें सख्या चतुर मंगल गात गाणीं । मंजुस्वरें जनकजेसह जात कोणी ॥
 त्यांची अतीव सुप्रमा हृदयाभिरामा । त्या बालहंसगति शोभति रूपधामा ॥१०॥
 सीता सख्यांमधिं विशेष विराजमान । लावण्यधाम दुसरें न तिच्यासमान ॥
 साजे करांबुजिं तिच्या जयमाळ दिव्य । जिंकील विश्वसुप्रमेसहि दीप्तिभव्य ॥
 संकोच देहिं तिच्या, परि थोर हर्ष । ती गूढ चित्तरति जी न कळे कुणास ॥
 जाऊनि रामनिकटीं त्रिघ्नि रामकांति । तें भासली लिखित चित्रसुमूर्तिका ती ! ॥

पाहोनी तशि ती मनःस्थिति तिची तीतें सख्या बोलती ।

“ बाले गे ! जयमाळ सुंदर गळां तूं राघवा ! बाल ती ” ॥

ऐकोनी तत्र पाणिपद्मयुगलें ती उंचवी माळ ती ! ।

प्रेमानें विवशा करांतुनि अशा ना ती सुट खालती ! ॥१३॥

तें भासलें जलजयुग्म जणां सनाळ । तें भीत घालि शशितें जयमाळ लोल ॥
 गाती सख्या बघुनि ती छवि तों सुनीता । श्रीरामकंठिं वितरी जयमाळ सीता! ॥

रामकंठिं त्रघुनी जयमाला । देव वर्पति तयांस सुमाला ॥

भूपसंहति हतप्रभ झाली । भास्करें कुमुददीप्ति निमाली ! ॥१५॥

वाद्यें पुरींत गगनांतहि वाजलीं तीं । गेले भिऊनि खळ, साधु सुहृष्ट चित्तीं ॥
 देवादि-नाग-मुनि किन्नर लोक गाती । आशीर्वचें जयजयोक्तिहि ते करीती ॥
 गाऊनि नाचति किती विबुधांगनाही । पुष्पावली विकिरती, मिति ज्यांस नाहीं ॥
 सर्वत्र विप्र करिती शुभ वेदघोष । बंदीहि गाति विरुदावलि त्या विशेष ॥
 भंगोनि चाप, वरि राघव जानकीतें । पातालनाकवसुधे भरि कीर्ति कीं ते ॥
 ते मंगलारति करीति समग्र पौर । ओवाळुनी त्यजति वित्तविशेष थोर !
 तें शोभलें युगल राघव आणि सीता । शृंगार आणि सुप्रमा जणुं काय मूर्ता ॥
 सीतेसि सांगति सख्या ‘प्रभुपायिं लागें’ । भीतीमुळें परि न ती नमवी निजांगें ॥

न ती करें स्पर्शिं रघूत्तमांधितें । चित्तीं अहल्यागति आठवोनि ते ॥

अलौकिकी प्रीति तशी त्रघूनियां । मनांत हांसे रघुवंशनाथ या ॥२०॥

तदा सीतेलार्गीं खळमति कुलांगार नृपति ।
 मनीं मात्सर्यानें कढति अभिलापे निरखिती ॥
 चिडोनीयां त्यांनीं उटुनि कवचेंही चढवुनी ।
 शिव्या द्याया केली बडबड अनिर्वाच्य वचनीं ॥२१॥

कोणी म्हणे ' जनकजेप्रति न्या हिरोनी । भांधा बळें उभय बंधुहि बंधनांनीं ॥
 चापासि भंगुनिच केवळ कार्य नोहे । कोणा अम्हांविण वरील कुमारिका हे ? ॥
 हो को विदेहनृप साह्य जरी द्रया या । जिंकूं तयासहहि यांस, न उक्त वायां' ॥
 हीं ऐकुनी कुवचें, कुणि साधु राजे । त्यां बोलले "नृपसमाज तुम्हांस लाजे !"
 स्वर्गास जाय हरचापसमेत सर्व । शौर्यप्रताप तुमचे बलवीर्यगर्व ॥
 हो शौर्य तेंच तुमचें? नव वा कुठूनी? लावी मसी विधि तुम्हां मुखिं या कुधींनीं ॥
 डोळे भरुनि निरखा रघुवंशनाथा । टाकूनि कोयमदमत्सर या समस्तां ॥
 व्हा लक्ष्मणप्रकुपिताग्निंत टोळसे न । तो कीं तुम्हां करिल दग्ध झणींच पूर्ण !
 कीं, पक्षिराजबलितें मनिं इच्छि काक? शार्दूलभाग मनिं वांछि ससा वराक ! ॥
 कां कांक्षि मानसिं अकारणकोपि भव्य ? वांछीत कीं, हररिपू सुखवित्त सेव्य ॥
 लोभिष्ट लेलुप यशाप्रति इच्छि कीं तो ! कामी म्हणे जणुं कलंक मला न येतो !
 वांछी अभक्त हरिचा परमा गतीतें । ही लालसा नृपतिनो ! तशि द्या न चित्तें " ॥
 कोलाहला परिसुनी मनिं भीत सीता । राजीपशीं तिज सख्या ज्ञाणिं नेति धूर्ता ॥
 सीतारती स्तवित रामहि ये गुरुतें । ती प्रीति वानिलि अती रघुवंशनाथें ॥
 राजी तशी जनकजा अति दुःख पावे । ' हें मांडिलें तरि कसें विपरीत दैवें?' ॥
 भूपोक्ति आयकुनि लक्ष्मण पाहि रोषें । रामा भिऊनि परि तो धरि मौन तैसें ॥

रोषें बघे लक्ष्मण रक्तलोचन । नृपांसि वक्रभ्रुकुटी सुदारुण ॥

तदा गमे दन्तिघटा मदोत्कटा । शौर्यें बघे सिंहशिशूच धाकटा ! ॥३०॥

कोलाहला बघुनि, पौर सभित चित्तें । देती शिव्या खल नृपांप्रति निंदुनी ते ॥
 ये तेवढ्यांतच तिथें, शिवचापभंग । ऐकुनि, तो भृगुकुलाब्जलसत्पतंग ! ३१
 श्येनास देखुनिच लोगति जेविं लावे । त्या भार्गवा बघुनि दुर्नृप भीति पावे ॥
 गौरांगिं शोभत विभूति विलेपिली जे । भालीं त्रिपुंड्र सुविशालिं तसें विराजे ॥
 शीर्षीं जटाभर, मुखेन्दु मुरम्य शोभे । क्षोभामुळें अरुणता लव ज्यास लाभे ॥
 भ्रू वक्रतायुत, विलोचन रक्त कोपें, । करुद्ध स्वभावचि दिसे जणुं दृष्टिरूपें ! ॥

शौभे वृषांस, भुज वक्ष विशाल, कंठीं । यज्ञोपवीत शुचि, सुंदर चर्म गांठीं ।
साजे कदीस मुनिवस्त्र, कुशींस भाते । खांद्यावगी परशु, बाण धनु करीं ते !
तो साधुवेष, 'करणी परि उग्र साची । वर्णावियासहि न भार्गवरूप येचि ॥
वाटे जगुं मुनितनू धरुनी नृवांत । तेथे तसा अवतरे रस 'वीर' मूर्त ॥३५॥

॥ इति श्रीजानकी-जयमाल-ग्रहणं तथा श्रीपरशुरामागमनं नामाष्ट-
चत्वारिंशत्तरङ्गः ॥

तरंग ४९ वा

देवोनियां भृगुरूप कराल उग्र । झाले भयाकुल तिथे नृपसंघ साग्र ॥
सारे विनीत निजनाम वदूनि त्यासी । साष्टांगपात नमिती लवुनी स्वशीर्षी ॥
ज्यातें प्रसन्नमुखिही भृगुसूनु पाहे । त्यातें स्वमृत्युचि समोर उभा गमे हें ॥
येवोनियां जनक वंदि नमूनि त्वास । सीतेसि बोलवुनि त्या नमवी विशेष ॥
आशीर्वचें तिजसि भार्गवराम देत । हों सख्या चतुर नेत तिला स्त्रियांत ॥
येऊन कौशिकमुनी मग भार्गवांतें । पादाब्जि बंधुयुग घालित नम्रचित्तें ॥

सांगे “ दशरथशिशु हे दोघे ' श्रीरामलक्ष्मण ' म्हणून ” ॥

दे आशीर्वादोंतें भार्गव तें युग्म उत्तम गणून ॥ ४ ॥

ती कामगर्वमोचन रामाची अमितरूपसुंदरता ।

वधुनी हो श्रीभार्गवरामाची दृष्टि रामचंद्ररता ॥ ५ ॥

वधुनि जनसमाजा तेथल्या घोर घोषा । भृगुसुत पुसु लागे लुजही अज्ञ जैसा ॥
अतिशय कुपिता त्या बोलिलें तें विदेहें । जन नृप सगळे कां त्या स्थलीं मीनले, हें
ऐकोनियां जनकवाक्य, दुजीकडे तो । पाहे, धनुःशकल दोन बघे तिथे तो ॥
बोले कठोर वचनीं अति रुष्टेनें । “रे ! सांग मूढ जनका ! धनु भग्न कोयें ?
मूर्खा ! झर्गीच मज दाव तयास आजीं । राज्यक्षिती न तरि, मी उलथीन तूझी !”
तेव्हां भिवूनि जनक प्रतिवाक्य ना दे । तें दुष्टभूपहृदि हर्ष विशेष कोंदे ! ॥
- झालं परी अमित दुःख मनीं सुरांना । नागां, मुनींसि, युवतीनरनागरांना ॥
- राजी मनीं करि अतीव विवंचनेतें । “सोंचि कीं त्रिघडि आजिं विधी कसें तें ? !
- सीतेस जें कळुनि भार्गवभाव आला । कल्पासमान तिज अर्धनिमेष झाला ! ॥
- राहून लोक भयभीत, तशीच सीता । तो हर्षदुःखविण राम वदे सदुक्ता ॥१०॥

“ भंगावया हरधनूसि असेल शक्त । तो कोण ? जो नच विभो! तव एकभक्त ॥
 आज्ञा असेल तर कां वदतां न मातें ? ” ऐकोनि तें मुनि वदे अति रुष्ट चित्तें ॥
 “ सेवा करी उचित, सेवक सत्य हो तो । जो सेवि शत्रूपरि तो समराह होतो
 हे राम ! ऐक, हरचाप जयें विभग्न । तो कार्तवीर्यसम हो मम शत्रु जाण !
 व्हांवें तयें नृपततींनुनि या निराळें ! नाही तरी सकलही हत जाण काळें ! ”
 तें ऐकतां वदत लक्ष्मण हांसुनीच । जें लागलें परशुराममनीं झणींच ॥१३॥
 “आम्हीं कितीक धनु शैशत्रिंस्तोडियेलां स्वामींसि कां न कधिं येवढि लाळि आली?
 कां याच चापिं ममता इतुकी असे ही ? ” संतापुनी भृगुप उत्तर त्यास देई ॥
 “रे राजबालक ! कसा यमपाशिं जाशी? नाहीच शुद्धि तव वाक्प्रसवासि केशी ?
 सामान्य चापसम रे! जगतीतलांत । तूं कधिं हें म्हणसि शंभुधनुष्य होत ? ” ॥
 हांसोनि लक्ष्मण म्हणे “परिसा प्रभो ! हें । च.पें समान सगळीं, मज भेद नोहे।
 हो लाभहानि कधिं तोडुनि चाप जीर्ण ? । देखेचि राम, तंव हें जणुं चाप भग्न।
 तत्स्पर्श केवळ निमित्त; न दोष रामीं । कां कारणाविणचि गर्जतसां ? म्हणें मी ”
 बोलेहि भार्गव ब्रह्मोनि निजा कुठारा । “ माझा स्वभाव नकळे तुज, दुष्ट पोरा!
 जाणोनि बाल तुज मीं दिधलें न काळातूं काय मानिसि मला मुनि कीं गवाळा?
 मी ब्रम्हचारि पहिलाच अतीव कोपी । शत्रान्तकारि जगतीं विदित प्रतापी !
 ही माझिया भुजबलें वसुधा समग्र । निःशत्रिया करुनि मीं वितरीं उदारा।
 विप्रांप्रती बहुनवार; सहस्रबाहुबाहूंसि कापि परशू मम देख पाहूं ! ॥१९॥
 हे राजपुत्र ! जननीजनकांसि कैसा । तूं दुःखिं लोटिसि अकारण आज ऐसा ?
 गर्भांतलेहि वधि अर्भक सर्व तो हा । माझा कुठार निशिताग्र कठोर पाहा ? ” ॥
 हांसोनि लक्ष्मण वदे मृदु वैदुरी ही । “कां हो मुनींद्र! निजशौर्यि अशी बढाई?
 हा दावितां मज कुठार पुनःपुन्हां कां ? । कां पाहतां उडवुं पर्वत एक फुंकां ?
 ना भोपळा कुणिहि येथ अपक्क लाल । जो तर्जनी तुकवितांहि मरें मरेल ! ॥
 पाहोनि वेप, शरचाप, तसा कुठार । मी साभिमान वदलां अजिं शब्द चार ॥
 जाणोनियां भृगुकुलेद्भव आपणांतें । यज्ञोपवीतहि विशिष्ट ब्रह्मोनियां तें ॥
 जें कांहि आपण मला वदलां असाल । दावूनि कोप मनिं साहिन सर्व बोल ! ॥
 देवादि संत, अधनीसुर, आणि गाई । आहां कुळीं कधिंहि वैर न यांस होई।।
 या मारितां अघ; अकीर्ति पराभवेही । मातें वधा, परि पडें तुमच्याच पायीं!

कोटिवज्रांपरी बोल हे आपुलें ! व्यर्थ कां शस्त्र हें एवढें घेतलें ? ॥
 चापबाणां प्रभो ! या कुठारासही । व्यर्थ कां वाहतां? चाड ना लेशही २५
 पाहुनी वेष हा बोललों योग्य ना । धीरवर्या मुने ! तें न वेणें मनां ! ” ॥
 ऐकुनी या वचा भार्गवें कोपुनी बोलिलें ते क्षणीं वाक्य धीरध्वनी ॥२६॥
 “ कौशिका ! आयका, मंद हा बालक । मृत्युला बोलवी आत्मवंशांतक ॥
 भानुवंशेन्दुचा दुष्ट हा डागसा । नाहिं लजा मुळीं मूर्ख निःशंकसा ! ॥२७॥
 जाय एक क्षणीं मृत्युच्या आननीं । सांगतां स्पष्ट हें दोष द्या ना कुणी ॥
 वांचवीणें तरी, त्या तुम्ही बोलवा । क्रोधशौर्या बला माझिया ऐकवा ” ॥
 लक्ष्मणें बोलिलें “सद्यशें आपुलीं । कोण तुःहांपरी वर्णिता चांगलीं ! ॥
 आत्मतुंडें तुम्हीं आत्मकृत्यें किती । वर्णिलां सर्वथा ज्यां न कोटें मिति ! ॥
 ना पुरें तें, तरी चालवा आणखी । क्रोध तो रोधितां, त्रास सोसाल कीं ! ॥
 वीरवृत्ती तुम्ही धीर अशोभ्य जे । गालिदातृत्व हें त्यां तुम्हां ना सजे ! ॥

जो शूर तो समरिं कार्य करुनि दावी । तें कधीं स्वकृति आपण ना वदावी ॥
 पावोनिही रिपु पुढें, रणिं भीरु मात्र । ऐसे प्रलाप करिती अपकीर्तिपात्र ! ॥३१॥
 वाटे, तुम्हीं निजसर्वें हटकौनि काला । हो घेतलें म्हणुनि बोलवितां तयाला ॥
 हें माझियास्तव किती बहुवार ऐसें ! ” । तें ऐकतांच खवले मुनिवर्य रोपें ॥३२॥
 एकोनि लक्ष्मणवचाप्रति त्या कठोरा । अत्युग्र भार्गव उगारि करें कुठारां ॥
 बोलेंहि “ द्या मजसि ना कुणि दोष आतां । हा वध्य खासचि शिशू कटुवाक्यवक्ता ॥
 हा पोर यास्तवचि मीं सहिलें अपार । आतां मरेलचि खरोखर हा कुमार ! ”
 तें भार्गवा वदत गाधिज “ हो ! क्षमावें । हे वाळदोषगुण सह्यचि साधुभावे ” ॥
 सांगे तदा परशुराम “ कुठार हातीं । माझ्या अकारणहि कोप वसूनि चितीं, ॥
 सांडूनि सर्व विनया, मज बोलणार । मीं टेविं या, न वधितां, जरि वध्य फार ! ॥
 हें सर्व कौशिकमुने ! तुमच्याच साठीं । नाहीं तरी मम कुठार कसा न काटी
 मीं फेडितोंचि गुरुचें ऋण अप्रयासें ! ” । हें करूर भार्गव वदे कटुवाक्य रोपें ॥

गाधिसूनु हसुनी मनिं बोले । “ काय या मुनिमनामधिं आलें ?
 लोहसार धनु हें, नच ऊंस ! कां अजूनहि कळे न मुनींस ? ” ॥३७॥

बोले लक्ष्मण “ शील सर्व तुमचें साऱ्या जगा ठाउकें ।
 ज्ञानां कीं अनृणी तुम्ही मुनिवरा ! मातापित्यांचे निके ! ॥

आतां हें गुरुच्या ऋणासहि तुम्ही फेडूं पहातां भलें ।
फेडाया स्थलही तुम्हांप्रति भलें आतांच कीं लाभलें ! ! ॥३८॥

जाणों तें ऋण माझिया शिरिं तुम्हीं हें मारिलेंसें दिसे ।
वाटे व्याजहि वाढुनी बहुदिनीं हो देय मोठेंचसें ! ॥
आतां हा व्यवहार सर्व सरुं चा, बोलावुनी व्या झर्णी, ।
वेगें त्या धनकोसिं, थैलि मम मी घालीन हो ! खोलुनी ! ” ॥३९॥

एकोनि हें कटुकवाक्य, करं कुठार । संतापुनी परशुराम उगारि उग्र ॥
तेव्हां समग्र जनता करि 'हाय ! हाय !' ॥ बोले परी वचन लक्ष्मणराय काय ?
तो बोलला “ भृगुवरा ! मज हा कुठार । हो क्षत्रशत्रु तुम्हि दावितसां उदग्र ॥
आहांत विप्र म्हणुनीच तुम्हांस कांहीं । मी हानि अल्पहि विभो ! करणार नाहीं !
वाटे, तुम्हां न कधिं आजवरी न होता । योद्धा रणांगणिं खरा मद हारवीता ॥
देवा-द्विजांसि बहुमान भिले घरींच । तैसे रणांगणिं न मानिति त्यांसि साच ! ”
तें सर्व लोक म्हणती “ वच योग्य हें न ! ” श्रीराम आवरित बंधुसि खूणवून ॥
बोलेंहि योग्य वच राघव भार्गवातें । जेणें मनें निवलिं लक्ष्मण-वाक्यदीतें ! ४३
जी लक्ष्मणोक्ति जणुं आहुतिशीच होत । क्रोधाग्नि भार्गवमनीं करण्या ज्वलन्त ॥
त्याचेवरी सलिलवृष्टिच काय मानू । सामोक्ति, जी करित राघववंशभानू ॥
“ भो नाथ, बालकिं कृपा उचिता असे या ! हा शुद्ध दुग्धमुख; यावरि कोप वायां
टावी तयामु असती महती प्रभूची । कां हा वरोवरि अशी करता खुळाचि ॥
हो बालकाकरिं जरी कधिं कांहीं खोडी । माता पिता गुरुहि मानिति हर्ष गोडी ॥
दावा दया; मनिं गणा शिशु हा स्वदास; ज्ञानी मुनी सुजनता त्यजती न लेश ! ”
रामोक्तिनें परशुराम जरा निवाले । तों लक्ष्मणें वदुनियां स्मित कांहीं केलें ! ॥
त्या हांसतां वदुनि भार्गव पूर्ण कोपी । बोले “ तुझा अनुज पारचि राम ! पापी ॥
गौरांग हा परि मनामधिं कृष्णवर्ण । हा कालकूटमुख, दुग्धमुखत्व या न ! ॥
तेढा मनें सहज हा, तुजसा गुणी ना हा नीच मानि मज मृत्युपरीच जाण ! ”
हांसोनि लक्ष्मण वदे “ मुनिवर्य ! एका, हा क्रोध कारण खराच अघां अनेकां ॥
क्रोधांध हा अनुचिताचरणें करीत । विश्वाप्रतीहि सगळ्या असुखी भयार्त ॥
मी दास होय तुमचा मुनिवर्य ! जाणा ! दावा मला स्वकरुणा, मनिं रोप नाणा ॥
रोपें जुळेल कधिं चाप-लता विभया ? । कां श्रान्तपादचि उभे, वसुनी बघाना ! ॥

हो कां तुम्हांस जर आवडि चापिं याच। तज्ज्ञांभि बोलवुनि जोडुं पुन्हांहि साच!"
 भ्याला मनीं जनक लक्ष्मण बोलतांना। सांगे 'पुरे! अनुचितोक्ति करी हिता ना'
 नारीनरां थरथरां तनुकंप होय! ते बोलती 'शिशु लघू, परि तीक्ष्ण काय?!' ॥
 ती निर्भयोक्ति फिरुनी भृगुनाथकर्णीं। येतां कटोनि मनिं होतहि शक्तिहानि! ॥
 रामाकडे वधुनि भार्गवराम बोले। "यातें, तुझा अनुज यास्तव वांचवीलें ॥
 सौंदर्यपूर्ण वरि हा, परि आंत खोटा!। वांटे सुवर्णकलगीं विप्रपूर्ण सांटा!!" ॥
 तेव्हां हंसे फिरुनि लक्ष्मण तोंच त्यातें। श्रीराम दापि झणिं उग्रकटाक्षपातें! ॥
 टाकूनि वाम वदणें गुरुच्या समीप। तो जाय लक्ष्मण विनीत समाप्तदर्प! ॥
 जोडोनि पाणियुग राम वदे यथार्थ। सौम्योक्ति कोमलपणें "परिसा जि! नाथ!
 आहां तुम्ही सहज सुज्ञ वडील त्यांनीं। घेऊं नयेचि मनिं मूर्ख किशोरवाणी! ॥
 हो कीं स्वभाव शिशुचा, भकणें कसेंही। त्याची न संत करिती कधिं खंत कांहीं ॥
 नोहेचि दोषलव यामधिं लक्ष्मणाचा। हा मीच होय तुमचा अपराधि साचा ॥
 जाणोनियां प्रभुवरें निजदास मातें। कीजे कृपा, न अथवा अति रोष चित्तें ॥
 किंवा करा वध; न वा, मज वधिं घाला। तें आचरा उचित वाटत जें मनाला!
 सांगा कसा प्रभुमनांतुनि रोष जाय?। वेगीं करीन मुनिनायक! तो उपाय!" ॥
 बोले मुनीश "मम रोष कसा निमावा?। देखें निजानुज, अजून न सोडि दावा
 तत्कंठिं मी मम कुठार जरी न देई। संकट होउनि तरी मज लाभ कायी?!
 माझी कुठारगति घोर पडोनि कार्णां। होती भयें गलितगर्भ नृपालराज्ञी! ॥
 हस्तीं मदीय असुनीहि कुठार तो हा,। हा भूप-बाल मम वैरि जगे, अहाहा!! ॥
 कोपानळें जळत मन्मन हें तरीही। कुंठे कुठार नृपघाति मदीय पाहीं! ॥६०॥
 झाला विधीच जणुं वक्र, कृपा उदीर्णा। माझा स्वभावचि फिरे, मज हें सहेना!
 दैवा! मला असह दुःखहि सोसवीसी!"। एकोनि लक्ष्मण वदें नतशीर्ष त्यासी
 "ऐसा कृपापवन हा अनुकूलमूर्ति। जणें झडे सुमनवर्षचि रम्य उक्ति! ॥
 जाळीत गात्र तुमचें जर हो! दया ती। वरुद्धां तुम्हां तनुसि रक्षक धातृमूर्ति!"
 बोले तदा भृगुप "रे जनका! पहा हा। हट्टेंचि बाल जणुं कांक्षित मृत्युगेहा!
 यातें न कां करितसां मम दृष्टिआड?। हा हो लहान नृपपुत्र परी दुवाड!!"
 बोले हंसून मग लक्ष्मण 'हे मुनीश! डोळे भिटा; मग रुणी न दिसेचि त्यांस!
 तों रूष्ट भार्गव वदे "मज बोधिशी तूं। तोडून शंभुधनु; राम! शटा न किंतु ॥

त्वत्संमतेचि करि भाउ तुझा कटूक्ति । तूही विनम्र कपटीं नभिसि स्वहस्तीं ! ॥
 संतोषवीं मजसि युद्धचि आचरोनी । किंवा स्वनाम तरि तूं त्यज 'राम' वाणी! ॥
 सांडोनियां कपट, युद्ध करीं, शिवारे ! । बंधूसवेंचि तुज मारिन वा कुठारें!" ॥
 हो ती कुठार उगरोनिच भार्गवोक्ति ! । हांसोनि राम मनि वंदित नम्रमूर्ति ॥६६॥
 बोलेहि " लक्षण चुके मज माथि दंड ! माभुर्यही कधि कधी अघ हो उदंड! ॥
 जाणोनि वक्र शशि, वंदिति सर्व लोक । वक्रेंदुला गिलि न राहुहि जातशंक! ॥
 टाका मुनीश ! मनिचा निजकोप सारा । मच्छीर्ष हें, परशु हाणुनि शीघ्र मारा ! ॥
 जेणें शमेल निजरोप करा प्रभो ! तें । हा दास मी अनुसरें तुमच्या पदांतें ! ॥६८॥
 हो स्वाभिसेवक अशांमधि युद्ध कैसें ? रोपा त्यजूनि मुनिवर्य ! भरा सुतोषें ॥
 वेप्रा बघूनि तुमच्या, शिशु बोलला जें त्यातें न दोष; सगळेंचि तथोक्त साजे ! ॥
 पाहोनियां परशुवाग्धनुष्यधारी । हा वेप, वीर शिशु तो पडला विचारीं ! ॥
 त्या ज्ञात नाम तुमचें, नच वेपमूर्ति । तो आनुवंशिक गुणें करि सर्व उक्ति ! ॥
 भो नाथ ! हे जर तुह्मी मुनिवेषिं घेता । घेता शिशूहि पदधूलिसि आत्ममाथां ॥
 कार्या क्षमा, चुकत अज्ञपणेंचि बाल । चिर्तीं कृपानिधि मुने! तुमच्या सखोल! ॥
 आम्हांतुम्हांमधि वरोवरि केविं होंगें ? सांगा कुटें पद ? कुटें शिर हो ! गुणानें! ॥
 माझे लहान अभिधानहि 'राम' मात्र । मोठें तुम्हां 'परशु' युक्त न हें विचित्र! ॥
 हो देव ! एकगुण कार्मुक आमुचें हें । पुण्याब्धि तें नवगुणात्मक विप्र वाहे ॥
 सर्व प्रकारिं हरतों तुलितां तुम्हां मी । कीजे क्षमा जि ! अपराध अनंत रामीं " ॥
 संबोधि 'विप्र' 'मुनिवर्य' अंशा प्रकारें । रामासि राम बहुवार वचीं विचारें ॥
 तेव्हां मनीं अभित कोपुनि आद्य बोले। " बंधूसमान कुटिलत्व तुझेंहि, टेलें ! ॥
 तूं जाणसि द्विजचि केवल काय मातें ? । माझे द्विजत्व तुज सांगतसें कैसें तें ॥
 चाप रूखा समज, आहुति बाण जाण । मत्क्रोध घोर म्हण तूं अनलासमान ॥७५॥
 उत्कृष्ट जाण सभिधा चतुरंग सेना । मोठे नृपाल गमेल पशुच्याच माना ! ॥
 कापूनियां परशुनें बलि त्यां दिलें मीं; । मी हे करीं समरयज्ञ असंख्य नामी ! ॥
 नोहे प्रभाव मम ठाउक हा तुला रे ! । 'विप्र द्विजा' दि वदसी खिजवूनि सारे ! ॥
 तोडोनि चाप, बहु गर्व भरे तुझ्यांत, । जिंकीन विश्व' असला भ्रम तूं धरीत!" ॥
 श्रीराम बोलत " वदा जि ! विचारपूर्ण । हा रोप थोर, जरि दोष मदीय सान ! ॥
 तें जीर्ण चाप तुटलें शिवतांचि त्यास । तेथें कसा जि ! मज गर्व शिवेल लेश ? ॥७८॥

बोलोनि 'विप्र' जर निंदु ब्रधेन देवा ! हें सांगतो भृगुपते ! मनिं सत्य ठेवा ॥
 आहे जगांत तरि कोण असा सुवीर । कीं ज्याप्रती भिउनि मच्छिर वांकणार ? ॥
 होवोत देव दनुज प्रभु भूप शूर । आम्हांस तुल्यत्रल वा अधिकप्रवीर ॥
 जो कोण बोलवि अम्हांस रणांगणांत । हर्षेचि त्याशिं लटुं तो जरि काल मूर्त ! ॥
 हा क्षात्रदेह मिळुनी रणिं ज्यास भीति, । तो कीं कलंक कुळिंचा अतिनीचवृत्ति;
 सांगें स्वभाव, न करीं स्वकुलप्रशंसा । काळाहि भी ग्रसिल, ना परि भानुवंशा!
 हो विप्रवंशिं अतुला प्रभुता अशी कीं । जो भी तुम्हांस, जन निर्भय तोच लोकीं!"
 ऐकोनि गूढ मृदुला रघुनाथवाणी । लोपे रजःपटल भार्गवधीवरुनि ! ॥८२॥
 "वे हे रमापतिधनुष्य करांत रामा ! । ओढूनि फेड मम संशय, सौख्यधामा!"
 ऐसें वदूनि, धनु भार्गव देत तोंच । गेलें चढूनि सहर्जी धनु तें स्वतांच ! !
 आश्चर्य भार्गवमनीं अतिमात्र वाटे । रामप्रभाव कळुनी तनुहर्ष दाटे ॥
 जोडोनि पाणि वदला भृगुवंशहीर । चिर्त्तां न माय हृदिंचा गुरुभक्तिपूर ! ॥

“ जय हे रघुवंशपद्मसूर्या ! । जय आर्या ! सुरविप्रधनुकार्या ! ॥

जय दानववंशवन्यदावा ! । जय मोहादिविनाशनप्रभावा ! ॥८५॥

जय कोपतमोभ्रमव्यथान्ता ! । जय कारुण्यगुणाब्धिशीलकान्ता ! ॥

जय नागरवाक्सुधानिधाना ! । जय भक्तप्रियमानसावधाना ! ॥८६॥

जय विश्वविलोभनीयकांति ! । जय हे कोटिमनोजरम्यमूर्ति ! ॥

स्तुनि एक मुखें तुझी कितीशी ? ! इतिशेषादिहि शक्त ना जियेसी ! ॥८७॥

तुज अज्ञपणें वदें, अमेया ! । जय हंसा ! शिवचित्तमानसीया ॥

जय बंधुयुगा ! क्षमानिवासा । मजलागीं करणें क्षमाविशेषा ” ॥८८॥

‘ जय-जय-जयकार ’ या प्रकारें ! रघुकुलकेतुवरा स्वनें गंभीरें ॥

करुनि भृगुपतीहि जाय दूरीं । गहन वनांत तपोऽर्थ पुण्यकारी ॥८९॥

स्वतांच सारे भिउनी नृपाल । गेले पळोनी रिघतां न वेळ ॥

देवादिकीं वाजविले नगारे । प्रभूसि ते वर्षति पुष्पभारें ! ॥ ९० ॥

तें पौर सारं नर आणि नारी । बुडोनि जाती बहु हर्षपूरीं ॥

त्यांच्या मनींची छळणारि चिंता सुदैवयोगें सहर्जां विलुप्ता ॥९१॥

॥ इति लक्ष्मण-परशुराम-श्रीरामचंद्र-संवादवर्णनं नामैकोनपंचाशस्तरङ्गः ॥

तरंग ५० वा

आनंदवाद्यगजैरं भरली त्रिलोकी । साहित्य मंगल मनोहर सिद्ध लोकी ॥
 स्मेरानना सुनयना ललना स्वयूर्थी । सर्वत्र रम्य कलकोकिलकंठिं गाती ॥१॥
 जें सौख्य होय जनका, नच वणुं ये तें । आजन्म रंक जणुं पावतसे निधीतें ॥
 सीताहिं होय गतशोक सुखां निमग्ना । कीं ती चकोरललना शशिलुब्ध माना ॥
 वंदोनि कौशिकपर्दां, मिथिलेश बोलें । 'रामें कृपेंचि तुमच्या धनु मोडियेलें ॥
 केलें कृतार्थ मज या अजिं बंधुयुग्में । आतां तुम्हीं उचित तें करणें जि! धर्म' ॥
 बोलें मुनी " चतुर तूं परिसें नृपाळा! । होता विवाह धनुचे वरि निश्चिलेला ॥
 होतांच भग्न धनु, लग्नहि होय सान्ने । साक्षित्व यास सुरनागनरादिकांचें ! ॥

तथापी तूं आतां नृपवर ! करीं योग्य अवघें ।
 विचारुनी विप्रां, गुरुसि, कुलवृद्धांप्रति वघें ॥
 करावे जे धर्म श्रुति कथिति आचार विधिनीं ।
 अयोध्येशा दूतांकरविं कळवीं, बोलविं झणीं " ॥ ५ ॥

बोलें नृपाळ 'बहु योग्यचि हें दयाळा!' । हर्षोनि दूत विमृजी झणिं त्या पुरीळा ॥
 बोलावि आत्मपुरिंचेहि धनाढ्य लोक । ते येवुनी लघुनि वंदिति पूर्णतोख ॥६॥
 आज्ञापि " सर्व पुर मंदिर हाट वाय । शृंगारपूर्ण सजवा, चतुरत्व थाटा!" ॥
 हर्षेंचि ते निजगृहांप्रति सर्व जाती । तो त्यांस आणवि पुन्हां निजदूतहस्तीं ॥
 सांगे 'रचा सुभ्रक मंडप कौशलानें!' । आज्ञा शिरीं धरिनि ते विनयावधानें ॥
 त्यांनीं तदा चतुर तज्जहि बोलवीले । ज्यांनीं वितानविधिकौशल जाणियेलें ॥८॥
 प्रारंभिली विधियुता रचना विताना । ज्या स्तंभिं हेमकदली रचिल्याहि नाना ॥
 पानें फुलें हिरविं पाच रचूनि केलीं । त्यां पद्मरागमय केळफुलेंहि झालीं ! ॥९॥
 आश्चर्यपूर्ण रचना वधुनी मनांत । धाताहि मोहुनि अतीवचि दृष्ट होत ॥
 सद्गुण रत्नमणि पाच नियोजुनीयां । केले सपर्ण मुळिं येति न ओळखाया ॥
 सौवर्णतंतुमय निर्मित नागवल्ली । पर्णासमेत परि नाहिं कळोनि आली ॥
 तीं हेमतंतुमय बंधनिं बट्ट केलीं । मुक्ताफलावलि मर्धामधिं सोडिलेची ! ॥११॥
 त्यांतील माणिक हिरे द्युतिमंत पाच । योजून पद्मरचना दृढ केलि साच ॥
 केलें असंख्य बहुरंगिं विहंग भृंग । ज्यां कूजवी, मधुर गुंजवि वायुसंग ॥१२॥

स्तंभांत देव पुतळे अतिरम्य केले । साहित्य सर्व शुभ तत्करिं हो दिलेलें ॥
 चौरंग सुंदर अनेक परी जयांत । माणिक्य रत्नमणि योजुनि शोभिवंत ॥
 योजुनि निलमणिकोरि मनोजरंगी । केले रसाल तरुपल्लव मंडपांगीं ॥
 कैऱ्याहि त्या मरकतोपलिं निर्मियेल्या । हैमी तशा बदरि रेशभिं ओविलेल्या ॥
 उत्कृष्टशोभि रचिलीं किति तोरणें तीं । वाटे जणां खचित तीं स्मरपाश होतीं ! ॥
 झेंडे ध्वज प्रचुरभा चवऱ्या पताका । निर्मियेले कलश मंगल भूरि देखा ॥
 रत्नप्रदीप अतिसुंदर दीप्तिमंत । आश्चर्यपूर्ण शुभमंडप शोभिवंत ॥
 जेथें वधू जनकजा, वर रामराय ती श्रेष्ठ मंडपविभा कशि-वर्णुं जाय ! ॥१६॥
 त्रैलोक्यिही न दुसरें तसलें वितान । सीतारघूत्तम जयांत विराजमान ॥
 वर्णुं शकेल कवि कोण यथार्थ त्यातें । सन्मंगलायतन पावन धन्य कीं तें ! ॥
 जैशापरी जनकमंदिरिं दिव्य शोभा । तैशीच पौरुहिं जी करि नेत्रलोभा ॥
 जे राज्य पाहति तदा मिथिलाधिपाचें । चौदाहि त्यांस भुवनें गमतीच तुच्छें ! ॥
 जी तेथ नीचगृहिंही शुभसंपदा हो । पाहूनि ती सुरपतीहि कसा न मोहो ? ॥
 लक्ष्मी जणां कपटवेष धरून तेथें । पौरांगनामिषिं बसे, रमवीत चित्तें ! ॥

रमाच जेथें करिते विहार । वेळुनि रूपें धिविधप्रकार ॥

तेथील शोभा कशि कोण वर्णी । जें थांवती शेष तशीच वाणी ! ॥२०॥

इकंड पावन दशरथनगरीतें जनकदूत ते आले ॥

पाहुनि शोभा तेथिल अंतःकरणीं अतीव जे धाले ॥२१॥

भूपद्वारीं जाउन ' आलों जनकांकडून ' कळवीत ॥

तें दशरथें परिसुनी बोलविलें त्यांसि ऐकण्या वृत्त ॥२२॥

करुनि प्रणाम देती जनकाचें पत्र नृपतितें दूत ॥

तां तें स्वतां उठोनी दशरथ-नृपराय आदरें घेत ! ॥२३॥

तें पत्र वाचतांना नृपनयनीं सलिलधिंदु डवडवले ॥

रोमांचित वपु झालें हर्षें उरही अतीव भारवलें ! ॥२४॥

हृदंगिं रामलक्ष्मण, करकमलीं चारुवृत्त तें पत्र ॥

ऐसा दशरथ ठेला कटु मधु कांहिंच वदे न तद्वक्त्र ! ॥२५॥

पुनरपि धीर धरोनी जनकाची पत्रिका नृपति वाची ॥

झाली सभाहि हर्षित कीं कानीं गोष्ट आलि ती साची ! ॥२६॥

खेळत असतां तेथें, पडतां त्यांच्या सुवृत्त कार्नीं तें ॥
 शत्रुघ्न, भरत झाले सन्मित्रांसहचि त्या स्थलीं येते ॥२७॥
 अतिशय मर्यादेनें अत्यंत स्नेहपूर्ण वच वदुनी ॥
 पुसती नृपासि “ ताता, आलें हें पत्र हो ! कुणाकडुनी ! ॥२८॥
 कुशली अमुचे बंधु प्राणप्रिय असति ना ? कुण्या देशीं ? ”
 प्रेमप्रश्न परिसुनी वाचि पुःहां भूय पत्र तनयांसी ॥२९॥
 ऐकुनि सद्वृत्ता ते भरले दांघेहि बंधु हर्षभरें ॥
 त्यांच्या प्रेमातिशया मावाया तदुर होय कीं अपुरें ! ॥३०॥
 पाहुनि भरताचा तो अत्यंत प्रीतिचा भर पुनीत ॥
 अंतःकरण समेचें प्रेमाचें सौख्यसार अनुभवित ! ॥३१॥
 नंतर नृप त्या दूतां व्रैसवुनी घेत आपुल्याजवळ ॥
 मधुर मनोज्ञ वचांनीं पुसुं लागे तो तयांप्रती सकळ ॥३२॥
 “ सांगा मला गड्यांनो ! आहे ना कुशल दोनिही बाळां ?
 निज लोचनीं स्वतां तुम्हि देखिले ना मदीय वेल्हाळां ? ॥३३॥
 श्यामल गौर असे ते बाळ शरासन निपंग धरणारे ॥
 वय सान,—देखिले कीं कौशिकमुनिंच्या सवें विचरणारे ? ॥३४॥
 जर जाणिलें तयां तुम्हि उत्तमपणिं तर कथा मला नीट ! ”
 ऐसें प्रेमविवश तो नृप किति दूतां विचारित अवीट ! ॥३५॥
 “ ज्या दिनिं विश्वामित्रें नेले ते लाडके मम कुमार ॥
 तेव्हांपासुनि आजचि त्यांचा मज हा कळे समाचार ! ॥३६॥
 सांगा, कशाप्रकारें ओळखिले मम कुमार मिथिलेंशें ! ”
 तें प्रियवाक्य नृपाचें ऐकुनि ते दूत हंसुनि वदति असें ॥३७॥
 “ भूपांच्या मुकुटमणे ! ऐकें; धन्य न तुझ्यासम कुणीही ॥
 कीं ज्याचे तनय अशी विश्वविभूषण मनोज्ञ जोडी ही ! ॥३८॥
 ते बाळसिंह कवणें पुसुनि कुणा काय जाणुनी घेणें ?
 विश्वीं तत्कीर्तिपुढें भासे शशि मलिन, भानु शीत गुणें ! ॥३९॥
 पुसतां आपण, ‘ कवण्या चिन्हीं त्यां जाणि आमुचा नाथ ? ’
 करिं काय दीप लागे हुडकाया दिवसनाथ गगनांत ? ॥४०॥

सीतास्वयंवरास्तव एकाहुनि एक भूप बलशाली ॥

आले परि हरधनु ना भंगि कुणी; हारि त्या नृगां आली ! ॥४१॥

तीनीही लोकींचे वीर अहंमन्य सर्व अवतरले ॥

त्यांचें सामर्थ्य जणों हरचापानें समग्र परिहरलें ! ॥४२॥

उचलाया मेरुगिरी होति सुरासुर विशेष शक्त जरी ॥

परि तेहि हृदयिं भिउनी परतति घालूनि कार्मुका फेरी ! ॥४३॥

सहज स्वलीलया जो कैलासांतेंहि उचलिता झाला ॥

तोही तया सभेमधिं खाउनियां हारि, लावि कर भाला ! ॥ ४४ ॥

एका महाधरणिपाल ! तदा सलील । श्रीराम रांग्रवकुलोज्ज्वलरत्नशील ॥

तोडी उमेशधनुतें शणिं अप्रयासें । भंगी मतंगजचि पंकजनाल जैसें ! ॥४५॥

चापध्वनी परिसुनी भृगुनाथ आले । सक्रोध बंधुयुगिं वक्र करीत डोळे !

श्रीरामशक्ति ब्रघण्या निजचाप देत । गेले स्तवोनि भृगुनाथ तपोवनांत ॥४६॥

होती जसे अतुलशक्ति जगांत राम । तैसेच लक्ष्मणहि शोभति दीप्तिधाम ॥

ज्यातें ब्रघोनि नृप कांपति भीतिभावे । शार्दूलशूव ब्रघुनी गज जेविं भ्यावे !

त्या देखुनी सुतयुगाप्रति, भूमिकांता । डोळां नसे भरत अन्य कुणीच आतां !”

दूतोक्तिशैलि अति आवडली नृपाला । प्रेमप्रताप रसवीरहि जीत ठेला ! ॥४८॥

राजा सभाहि सगळी अति हृष्ट दूतीं । त्यां द्रावया द्रविण भूपति घेइ हार्तीं

ते हस्त ठेविति अधर्म म्हणोनि कार्नीं । सद्धर्मदृष्टि बंधुनी सुख सर्व मानी !

जाई वसिष्ठमुनितें मग भूपराय । दे पत्रिका मुनिकरीं; मुनि तुष्ट होय ॥

दूतांसि बोलावुनि वृत्त समग्रही तें । तो ऐकवीत नृप सादर त्या मुनीतें ॥५०॥

होवोनी अति हृष्ट बोलत मुनी “ राजा ! पहा रे ! मही ।

आहे पुण्यनरार्थ नित्य भरली संपूर्ण सौख्येंच ही ॥

जैशा येति नद्या समुद्रिं, जरिही इच्छा तशी त्यास न ।

लक्ष्मीसौख्य न मागतांहि रिघती सद्धार्मिका आपण ! ॥५१॥

होसी तूं गुरु विप्रधेनुसुर यां सप्रेम सेवापर ।

कौसल्याहि तशीच पावन सती सत्सेवनीं सादर ॥

नाहीं कोणिच या जगामधिं दुजा पुण्यात्म तुम्हांसम ।

झालें नाहिं कुणीच पूर्वि, न पुढें होईल वा उत्तम ! ! ॥५२॥

आहे कोण तुझ्याहुनी नृपवरा ! पुण्यात्म ऐसें दुजें ।
 कीं, ज्यातें सुत रामसे सुविनयी धर्मव्रती धीर जे ॥
 वाटे हे सुगुणाब्धि चारहि शिशू ज्या, त्या सदा मंगल ।
 कार्या सिद्ध वरात; वाद्यगजरीं संपूर्ण हो भूतल !” ॥५३॥

एकोनि वाक्य गुरुं नृप नम्रशीर्षी । स्वीकारि ‘ उत्तम ’ ह्मणोनि मुदें विशेषी ॥
 दूतांस देउन निवास रहावयाला । अंतःपुरांत निज भूप सहर्ष आला ॥५४॥
 राजीजना सकलही मग तो निमंत्री । त्या ऐकवी जनक जें लिहि वृत्त, पत्रीं ॥
 आनंदल्या सकलही, मग त्यांस राय । सांगे स्वतांच, वडलें भिथिलेंत काय ॥
 प्रेमें प्रफुल्लित नृपाल तशाच राजी । कीं, बर्हिंवृंद परिसे मुदिं मेघवाणी ॥
 आशीर्वचें दिधलिं हृष्ट अरुन्धतीनें । वृद्धांचिया मनिं अतीवचि हर्ष तेणें ॥
 घेती परस्पर अतिप्रिय पत्रिका ती । लावोनि वाक्षिं, भरती हृदयांत शांति ! ॥
 श्रीरामलक्ष्मणयशें करणीहि, त्यांची । वाखाणि भूप असकृत्, परि ना पुरेंचि ॥
 मानोनि ही मुनिकृपा, नृप दारिं येत । राजीहि बोलविति विप्रतती समस्त ॥
 देती तयांस अतिहर्षिं अनेकदानें । आशीर्वचें वितरती द्विज सन्निदानें ॥
 बोलावुनी अमित याचक त्यांस दानें । तें वाटिलीं कितिक कोट्यवधी नृपानें ॥
 “ हे चक्रवर्तिनृपपुत्र यशोविहारी । दीर्घायु होउत रुखांबुधिमग्न चारी ! ” ॥
 ऐसें म्हणोनि वसनें बहुतां परींचीं । ते पांशरोनि निघती स्वगृहां सुखेंचि ! ॥
 वाद्यें असख्य मधु मंगलं वाजताती । जाणोनि वृत्त अति हर्षित हो प्रजा ती ॥
 उत्साह गेहिं सकलां, भुवनींहि चौदा । सीतारघूत्तमविवाह भरी प्रमोदा ॥
 वार्ता शुभा परिसुनी जनता प्रहर्षें । शृंगारिती पथ, गृहें लघुही विशेषें ! ॥
 असे अयोध्या जरि नित्य शोभना । रघूत्तमाची शुभपूर्ण सद्गुणा ॥
 तथापि आतां हृदयांत हर्षुन । केली जनांनीं अतिरम्यदर्शन ॥६२॥
 तेव्हां सर्व पुरींत पूर्ण भरलीं नानापरीं सुंदर ।
 वस्त्रें उज्ज्वल, चामरें, ध्वजलता, तैशा पताका वर ॥
 मोठे कांचनकुंभ, मंगल अशा जाळ्या मणी तोरणें ।
 माला पुष्पमयी वहीं हळदही पुण्याक्षता, ना उणें ॥६३॥
 सर्वांनीं निजमंदिरें सजविलीं अत्यंत आनंदुनी ।
 वीथी चौकहि तिंचुनी विरचिली सौंदर्यसंवादणी ॥

तेजस्वी निज यूथिं यूथिं युवती सौदाभिनीसारख्या ।

शृंगारूनि नटूनि षोडशपरीं, संचारती सारख्या ! ॥६४॥

चंद्रानना त्या मृगशावलोचना । निजस्वरूपे रतिमानमोचना ॥

गातीं पदे मंगल मंजुल स्वनीं । मधुस्वरं कोकिल जाति लाजुनी ॥६५॥

कैसें करों ये नृपहर्म्यवर्णन । वितानभा केवल विश्वमोहन ॥

संमंगलद्रव्यतती मनोहरा । वाद्ये किती वाजति सुंदरस्वरां ॥६६॥

बंदीहि गाती विरुदावली कुठें । कुठें द्विजांचा दृष्टिघोषही उठे ॥

गातीं कुठें मंगल गीति कामिनी । श्रीरामसीतागुणनाम गुंफुनी ! ॥६७॥

उत्साह अत्यंत महान् असीम तो । लहान त्या तो अवकाश भासतो ! ॥

तेणें गमे उत्सवपूर कीं तदा । फुटूनि वाहे दिशिं सर्व संपदा ॥६८॥

दशरथभवनच्छवी कवीतें । कशि कवनीं वदवेल सर्वथा ते ? ॥

सकलसुरशिरोमणीच राम । अवतरुनी करि ज्यासि तो स्वधाम ! ॥६९॥

भरतासि बोलवोनी नृपति पुन्हां त्यास देइ आदेश ॥

कीं, ' सर्व सज्ज ठेवीं हय, गज, रथ; बोलवीत मिथिलेश ॥७०॥

श्रीरघुवीरवराती लवकर निघण्यास सिद्ध होऊं दे ! ' ॥

बंधुद्वय तें ऐकुनि झालें पुलकित भरोनियां मोदें ॥७१॥

बोलावी भरत तदा गजपति, हयपति असे प्रमुख लोक ॥

आदेश ऐकुनी ते निघती चित्तांत सेवुनी तोख ॥ ७२ ॥

आपापल्या रुचींनीं तुरग तयांनीं सुसज्ज तें केले ॥

अत्यंत रम्यवर्णी सुंदर हय तूर्ण सजविले सगळे ॥ ७३ ॥

ते चारु अश्व चपलांग अतीव सारे । तप्तायसासम धरे पद टाकणारे ॥

त्या वाजिजाति अमिता नच वर्णुं येती । वान्यासही गतिंत ज्या हरवूं पहाती ॥

झाले कुमारवर त्यांवरती सवार । तेव्हां समस्त भरतासम धीरवीर ॥

सारे मनोःशतम वेषविभूषणीं ते । हातांत चंड धनु तेविं कटीस भाते ॥७५॥

रेखीव सुंदर युवे सुमती कुमार । जे शूर संगरपटू सजले सवार ॥

प्रत्येक संगति पदातिहि दोन दोन । जे वीर खड्गधर, खड्गरणप्रवीण ॥७६॥

बांधोनि वीर विरुदें निजवीर्यशंसी । बाहेरिं येति पुरिच्या सजुनी विशेधीं ॥

देती गती स्वतुरगां चतुरप्रकारीं । होती प्रहृष्ट पणवादिकघोषपूरीं ॥७७॥

ते भूषवूनि रथ सारथि सर्व येती । रत्नादिकीं ध्वजपताकिं मनोजरीतीं ॥
 चौन्याहि टाळिति, किती घुमतात घांय । जावा लपोनि रविचा रथगर्व मोठा ॥
 सुश्यामकर्ण गणनाहि जयां हयां ना । संयोजिले चतुर सारथिनीं रथांना ॥
 वाजी सुरम्य मणिभूषणिं भूषवीले । पाहोनि होय मुनिचित्तहि मोहियेलें ? ॥
 जेवीं स्थलावरुनि तेविं जलावरुनी । टापाहि ना भिजति सत्वर धावनांनीं ॥
 शस्त्रास्त्रसंघ निज सज्ज पुरे करोनी । आणीयले निज रथीं मग सारथ्यांनीं ॥
 आले रथांत बसुनी मग सज्ज वीर । बाहेर ते नगरिच्या भिनले समग्र ॥
 आनंददायि सकळां निजकार्यि होती । आरंभितांचि शकुनोत्तम सिद्धिमूर्ति ॥

अंत्रान्या गजराजवृंदिं चढल्या, शोभा न ती वानवे ।

चालों लागति जें मतंगज, भरे आकाश घंटारवें ॥

वाटे श्रावणमेघराजिच जणों संचारुं त्या लागती ।

वर्णावी सुप्रमा मनोहरतमा भव्योत्तमा ती किती ? ॥८२॥

नानापरीं अपरही किति वाहनें तीं । सौख्यासना सुत्रकशा शिविकादि जाती ॥
 त्यांमाजिं विप्रवरवृंद निघे बसोनी । कीं छंद, वेद जणुं ते तनुधारि कोणी ! ॥
 जे सूत मागध गुणस्तवकारि वंदी । आपापल्या उचित वाहनिं जाति मोदीं ॥
 तीं खेचरं वृषभ उष्ट्र अनेकजाति । वस्तू अनेकपरिं घेउनि पृष्टिं जाती ॥
 वाहोनि, कावडिहि कोट्यवधी निघाले । घेवोनियां ढिवर वस्तु असंख्य आले ॥
 सारेहि सेवकसमूह विशेषवेष्टीं । यूथीं स्वकीय निघती हृदयप्रहर्षीं ॥८५॥
 सर्वांचियाच हृदिं निर्भरहर्ष वाहे । रोमांचकायहि पदोपदिं होत आहे ॥
 देखूं कधीं नयनिं ते सुकुमार वीर । श्रीरामलक्ष्मण मनोरममूर्ति धीर !! ॥८६॥
 गर्जोनि वाजति मनोहर दन्तिघंटा । आकाशिं सर्व रथघोषहि होय मोठा ॥
 खिकाळुनी हय निनादति, वाद्यसंग । सारेच लोपविति मेघरवप्रसंग ॥८७॥
 काना कळे न निज वा परकीय कांहीं । समर्द भूपगृहसन्निधिं थोर होई ?
 जेणें चुरा उडत भूतलिंच्या शिलांचा । भुक्काच होत तळिंच्या मणिकुट्टिमांचा !
 रामा धरोनि करिं आरति हैम ताटीं । माळ्यांवरुनि बघती बहु हर्ष पोटीं ॥
 गाती मनोहररवें कवनें रसालें । तें कोण वर्णि मन जें गुरुहर्षि लोळे ! ?
 तेहां सुमंत्र रथ सज्ज करोनी दोन । सूर्याश्वकीर्तिहर ज्यांप्रति अश्वरत्न ॥
 भूपाप्रती मग तयें रथयुगम नेलें । ज्या शारदामुखाहि वर्णनि हो उगेलें !! १० ॥

त्यांतील एकरथिं राजसमाज वैसे । तेजोनिधान दुसरा दिसला विशेषें ॥
 ज्यामाजिं राय चढवी गुरुतें सहर्ष । तोही चढे मग मनीं स्मरुनी सतोष ॥
 कैलासनाथगिरिजागणनायकासी तैसें वशिष्ठगुरुंसी नमुनी स्वशीर्षीं ॥
 तेव्हां वसिष्ठसह तो नृप तेविं साजे । जैसा बृहस्पतिसर्वें मघवा विराजे ! ॥
 भूपाल वेदविधि ते कुलरीतिही ती । तो आचरोनि ब्रह्मणी रचना सुरीति ॥
 चिंतोनि राम हृदयीं, पुसुनी गुरुसी । शंखादि मंगलरवीं निघत प्रवासीं ॥
 झाले प्रहृष्ट सुर देखुनि ती वराती । ते पुष्पवृष्टि करुनी शुभदायि होती ॥
 कल्लोळ एक उठला हयदन्तिघोषें । आकाश मंगलरवं भरलें प्रहर्षें ॥
 तें गाति मंगलपदें नरनागदेव । संगीतरागिं नदती सनयाहि सर्व ॥
 घंटाध्वनी, ध्वनि अवर्ण्यचि घंटिकांचा । वर्णावया मधुरिमा वचिं शक्य केंचा ! ?
 पट्टे पटाइत किती फिरविती लोक । थडेंत बोलति विदूषकहि अनेक ॥
 ते हास्यभाषणपट्ट हसवीत जाती । संगीतगानपट्ट गाउनि रंजवीती ॥९६॥
 तें राजपुत्र परिसोनि मृदंग ढोल । अश्वांसि नाचविति लक्षुनि पूर्ण ताल ! ॥
 ते अल्पही न चुकती हय तालमात्रीं । साश्चर्य नाट्यपट्टुही ब्रह्मतात नेत्रीं ! ॥९७॥
 ना वर्णवे भिरवणूक मुळींच कोणां । होई मनोश शकुनावलि भव्यपूर्णा ॥
 वामांगिं चाप्र तृण भक्षिति नीलकंठ । होणार मंगल असे सुचवीति दाट ॥९८॥
 सुक्षेत्रिं काक दिसले बसलेत डावे । सर्वां घडे नकुलदर्शन चारुभावे ॥
 तें शीत गंधयुत मंद समीर वाही । येती सुवासिनि सवत्स, सकुंभ त्याही ! ॥९९॥
 लावे फिरोनि फिरुनी पुढतीं दिसावे । गाईहि पाजिति समोरचि वत्सभावे ॥
 आल्या मृगालि फिरुनी उजवीकडे त्या । ज्या आत्मरूपिं जणुं मंगल हर्षवीत्या ॥
 ते क्षेमकारि खग दाविति गोष्ठ चांगी । श्यामा दिसे वरतरुवरिं वामभागीं ॥
 आले समोर दिसती दधि आणि मीन । संग्रथ विप्रयुगलेंहि तशीं प्रवीण ! ॥१०१॥
 ते मंगलायतन इष्टफलप्रदाते । कल्याणकारि शकुन स्वयथार्थतेतें ॥
 स्थापावयासि जणुं, त्या स्थलिं एक वेळीं । एकत्र येति शुभसूचक एकमेळीं ! !
 ॥ इति श्रीदशरथमहाराजवरत्रातप्रस्थानवर्णनं नाम पंचाशत्तमस्तरङ्गः ॥

तरंग ५१ वा

सारेच मंगल तथा शकुनप्रकार । ज्या ब्रह्म तें सगुण सुंदर पुत्रहीर ॥
 श्रीरामचंद्र वर तेविं वधूहि सीता । व्याहीपणा दशरथा-जनकां नृकान्तां ॥

ऐशा विलोकुनि विवाह-महोत्सवातें । धाता खें करित आजचि आपणां तें ॥
 सत्यत्व हें अनुपमेय अम्हांसि येत । या हेतुनें शकुन हर्षुनि नर्ततात ! ॥२॥
 ऐशा प्रकारिं पथिं चालत ती वरात । वाजी मतंगज सतूर्य निनादतात ॥
 साकेतनाथ भिथिलेप्रति येतसे हें । जाणोनि, सेतु सरित्ते रचिले विदेहें ॥३॥
 केले अनेक सुखवास मधें मधेंही ; स्वर्गीय वैभव जयांमधिं पूर्ण वाही ॥
 शय्या, सुखासन-सुवास-सुखान्न यांनीं । संतुष्ट होति सगळेचि, न दुःखिं कोणी ॥
 सर्वत्र नित्यनव लाभुनि सौख्यराशि । सारे वराति निज विस्मरती घरांसि ! ॥
 आनंदमूर्ति सुखसागरिं पोहणारी । तैसी वरात न दुजी कधिं लाभणारी ! ॥५॥

एकोनि वाद्यघोषां कळलें जनकास ये वरात पुरा ॥

हय, गज, रथवर पदचर सज्ज करुनि तीस जाय सामोरा ॥६॥

सोन्याचे कलश तसे ताटे वाट्या पराति अमित परी ॥

तेजस्वि भाजनांतुनि अमृतोपम विविध खाद्य तो वितरी ॥७॥

तीं कीं अवर्णनीयें विविध मनोहर फळें जनकभूषें ।

हर्षभरें प्रेषियलीं भेटीस्तव त्या वरातिस अमूषें ! ॥ ८ ॥

वस्त्रें सुंदर पाटवी बहुपरीं रत्नें महाभूषणें ।

वाजी दन्ति मनोहरं खग-मृगें नेत्रांसि संतोषणें ।

द्रव्यें मांगलिकें अनेक सुमनें सौगन्धिकें चंद्रनें ॥

प्रेपी हर्षुनियां विदेहनृपती साऱ्या जनांकारणें ॥ ९ ॥

पोहे, दर्हीं, अज्ञांपरि अपार खाद्यें, फराळ रुचिकरसे ।

तो कावड्या भगेनी देई दिवरांसधें मनें सुरसें ॥ १० ॥

वन्हाडी ते जेव्हां बघति जनका स्वागतकरा ।

तदा मोद व्यापी हृदयिं तनुतें हर्षचि पुरा ! ॥

मुदें सामोऱ्यां त्या निरखुनि समाजाप्रति तदा ।

वरात्यांनीं वाद्यें निनदिळिं असंख्यें बहुमुदा ॥ ११ ॥

हर्षें परस्पर जनांस मिळावयातें । जाती कितेक निज पंक्तिहि सोडुनी ते ॥

आनंदसागर जणों त्यजुनि स्ववेले । ते एकमेक मिळण्यास्तव काय गेले ! ॥१२॥

गावोनि वर्षळिं सुभें किति अप्सरांनीं । त्राहाटिल्या मधुर दुंदुभिही सुरांनीं ॥

साकेतनाथपुढतीं वितरुनि सारें । सप्रेमभक्ति जनकें नमिलें सुधीरें ॥ १३॥

स्वीकारिलें दशरथें सगळें सभक्ति । तें याचकांप्रतिहि केलि अभीष्टपूर्ति ॥
सीमांतिं पूजुनि नृपें बहु गौरवोन । नेले वराति जन वासगृहांत तूर्ण ॥१४॥
अत्युत्तमा रुचिर पायवज्याहि सर्व । ज्या पाहुनी त्यजि कुवेरहि आत्मगर्व ! ॥
अत्यंत शोभन जनांस दिले निवास । सर्वत्र सर्वपरि उत्तम सोइ ज्यांस ॥१५॥
जाणोनि ती निजपुरांत वरात आली, । सीता तिथें स्वमहिमा प्रकटुनि ठेली ॥
बोलावि ती सकल सिद्धिगणा स्मरोनी । केला नृपा अमित पाहुणचार त्यांनीं । १६।
सीतानिदेश परिसोनि समृद्धि येती । वासार्थ त्या जननिवासिं अनेकरीतीं ॥
त्यांच्यासवें चहुंकडे सुखसंपदांनीं । स्वर्गीयवैभव दिलें सकलां भरोनी ॥१७॥
जेव्हां वन्हाडि व्रवती स्वनिवासिं सारी । स्वर्गीय सौख्यतति अश्रम लाभणारी ॥
कोणांसि कांहिं न उणें; सुखमग्न जे ते । वाखाणती सकलही भिथिलाधिपातें ॥
सीताकृती व्रुनियां खुरायचित्तीं । ज्ञाला प्रमोद अति जो वदवे न उक्तीं ॥
श्रीरामलक्ष्मणमनीं अतिहर्ष ज्ञाला । कीं तातदर्शनसुयोग समीप आला ! ॥१९॥
त्यां तातदर्शनसमुत्सुकता जरी ही । संकोच त्यां गुरुपशीं वदवी न कांहीं ! ॥
देखोनि तो विनयभाव तदीय थोर । ज्ञाला प्रहर्ष गुरुगाधिजचित्तिं फार ॥२०॥
दोघांसही गुरु धरीत सहर्ष पोयीं । अंगावरी पुलक हर्षुनि होय दायी ! ॥
डोळ्यांतुनी प्रकट वाहति अश्रुत्रिंदु । येती तदा दशरथाप्रति हर्षसिंधू ॥२१॥

जाणों तृपार्तांसि तडाग लाभतो । तैसा गमे त्यां नृपहर्म्यलाभ तो ॥

मुनींसवें पुत्र व्रवोनि पातले । हर्षाब्धि सौख्यीं नृपचित्त रातलें ! ॥२२॥

मुनींस साष्टांग नमूनि भूपति । शीर्षीं धरी तत्पदधूलितें किती ! ॥

त्या ऊठवोनी धरि पोटींशीं मुनी । आशींसि दे, क्षेम पुसे प्रमोदुनी । २३।

प्रणामकतें वधि आपुले सुत । नृपांसि तें हर्ष हृदीं न मावत ॥

पुत्रां धरोनी उरिं, दुःख संहरी । मृतांगिं कीं प्राणचि तो पुन्हां भरी ! ॥२४॥

वंदी वसिष्ठा मग तें सुतद्वय । प्रेमें मुद्दें त्या उरिं वे महाशय ॥

ते विप्रवृंदाप्रति नम्र वंदिती । आशीर्वचें त्यांहिं दिलीं तयां किती ! ॥२५॥

रामासि सानुज करी भरत प्रणाम । त्यां ऊठवोनि कवळी हृदयाशिं राम ॥

आलिंगिले उभय बंधुहि लक्ष्मणानें । हर्षें भरोनि पुलकांकित सर्व तेणें ॥२६॥

भेटे कृपाळु विभु राम विनीतचित्तें । आसस्वकीयजन पौरजनादि ते ते ॥

मित्रप्रधानपरिवारजनां समेतां । तें याचकांसहि यथोचित आचरीता ॥२७॥

वन्हाडि लोकां जं व राम भेटला । प्रहर्ष त्यांतें किति थोर वाटला ! ॥
 खरीच हृत्प्रीति विराजतां मनीं । रीती तिची येइल केविं वर्णुनी ? !
 नृपाचिया सन्निध सूनु ते तसे । धर्मादि कीं ते चतुरर्थ मूर्तसे ॥
 रायासवें पाहुनि चारि नंदनां । नारीनरांना पुरिं हर्ष हो मना ! ॥२९॥
 पुष्पवृष्टि करिती सुर सारे । वाजवीति मधुघोषिं नगारे ॥
 अप्सरा करिति नर्तन मोदें । गाति सुस्वर जयें नभ कोंदे ॥३०॥
 गेले सामोरे द्विज, सचिव, शतानंद, सूत, मागध ते
 बंदी, विदूषकादिक सन्मानिति दशरथा विनत चित्तें ॥३१॥
 घेउनि निरोप त्याचा येती ते परत आपुल्या गेहां !
 प्रमुदित मन पौरांचें, सेविति उत्सव अपूर्व रागें हा ॥३२॥
 आन्नी वरात, आधीं लग्नाच्या, म्हणुनि हर्ष बहुधा त्यां ॥
 ते ब्रह्मानंदसुखें विनविति ' दिन रजनि दीर्घ करिं, घात्या !' ॥३३॥

“ सौंदर्यसीमा रघुनाथजानकी । पुण्यावधी भूपति हेचि दोन कीं ! ”
 जिथें तिथें पौर समग्र वानिती । नारीनर व्यर्थ नव्हेचि वाणि ती ! ॥३४॥
 “ जनकसुकृतमूर्ती जानकी हेचि जैसी । दशरथसुकृताची राम सन्मूर्ति तैसी
 कुणिच न कधिं केली त्यांपरी शंभुसेवा । फलहि नच कुणांतें त्यापरी प्राप्त केव्हां !
 कवणहि नच शालें या जर्गी त्यांसमान । नच कुणि अजिं आहे, ना पुढें भावि कोण ।
 सकल सुकृतराशी आभिहे हे धन्य आहों । जनकनगरमध्ये जन्मलों राहिलों हो !
 नयनिं निरखिताहों जानकी-रामरूप । खचित सुकृत कोणां यापरी हो अमूप ?
 अधिक सुभग हें कीं पाहुं सीताविवाहा । नयनसुफलकर्ता योग आला भला हा ”
 कमलनयन रामा कोकिलाकंठिं कोणी । वदति मधुर भावें एकमेकां स्ववार्णी ॥
 ‘खचितचि सखयांनो ! आणि हा योग धाता । नयनविषय व्हावे बंधु हे दोनि आतां

वारंवार प्रभु जनक तो प्रेमसंपूर्ण साच ।

माहेरातें प्रियतमसुते आणवील स्वतांच ॥

तीतें न्याया परतहि पुन्हां येत जातील बंधू ॥

हेही दोनी अमितमदनाहूनि लावण्यसिंधू ॥ ३९ ॥

होतील त्यांस सखि ! पाहुणचार नाना । व्हावी अशी प्रिय न सासुरवाडि कोणा ?
 हे रामलक्ष्मण विलोकुं पुन्हां पुन्हां गे ! सौख्यासि सेवितिल पौर निजांतरंगें ॥

ही रामलक्ष्मण अशी जशि जोडि घन्य । तैसेचि पुत्रं नृपसंगिं दुजेहि अन्य ॥
ते श्याम एक, पर गौर मनोज्ञ दोनी । ऐसेचि होति ' कथिती वघणार कोणी !
बोले कुणी नयनिं आजचि मी बघें ते । वाटे विरिंचिच तयां घडवी स्वहस्तें ॥
श्रीराम होय भरताचसमान थेट । नारीनरां सहज भेद कळे न नीट ! ॥४२॥
शत्रुघ्नसाच जणुं लक्ष्मण एकरूप । लावण्य तें नखशिखान्त तसें अमूप ॥
जें त्यांत चित्त रमतें, वदवे न वाणीं । त्रैलोक्यिही नच तया उपमेसि कोणी ! ॥

तुलसिदास म्हणे, उपमाच न । करि कसें मग सत्कवि वर्णन ! ॥

विनय-शील-मति-द्यूति-शक्तिना । निधि तयांपरि तेच; तदन्य ना ! ॥
पौरांगना पसरुनी पदरां विधीतें । प्रार्थिति " याच नगरीं शुभ लग्न हो तें ॥
चारीहि बंधुंसि करग्रह येथ व्हावे । आम्हींच त्यांस शुभमंगल गान गावें ! ॥४५॥
त्या एकमेक वदती युवती सुगात्री । रोमांचपूर्णतनु अरु भरोनि नेत्रीं ॥
" ऐसेंचि सर्व करणार सये ! उमेश । पुण्याब्धि कीं उभय हे नृपती विशेष ! ॥

॥ इति श्रीमहाराजदशरथस्य मिथिलापुरप्राप्ति-वरत्रात-पुरजनानन्दवर्णनं
नामैकपंचाशस्तरङ्गः ॥

तरंग ५२ वा

ऐशा करीत हृदयांत मनोरथांतें । आनंदवीचि अनिवार भरीति चित्तें ॥
सीतास्वयंवर बघूं म्हणुनी नृपाल । जे येति, ते बघुनि राघव हर्षलोल ॥१॥
त्यांनींहि रामयज्ञ गाउनियां विशाल । केलें सहर्ष गमन स्वपुरां सलील ! ॥
ऐशापरी दिन कितीक मनःप्रमोदें । गेले वराति-पुरवासिजनां विनोदें ॥२॥
आला पुढें सुदिन मंगल लग्नपोष । हेमंत काळं महिना शुभमार्गशीर्ष ॥
नक्षत्रयोगतिथिवारशुभग्रहादि । वेधाच कीं शुभमुहूर्त गणोनि साधी ॥३॥
तो नारदाकरविं जो कळवी मुहूर्त । आधींच जोशिहि निवदति तो यथार्थ ॥
एकोनि तें, म्हणति त्या मग वर्तवीत्या कीं 'ब्रह्मदेवचि दुजा' अभिधा नवी त्या !
ती सर्व मंगलनिदान मुहूर्तवेला । जी धेनुधूलिसमया सुगुणानुकूला ॥
वाखाणली सुमति विप्रजनीं विदेहा । तें राय 'उत्तम' म्हणे, 'सुफलो विवाहा !'
आमंत्रि राजा स्वपुरोहिताप्रती । सांगे 'न होवोचि विलंब संप्रति !'
तेव्हां शतानंदहि बोलवीतसे । सारे प्रधानादिक सिद्धिमानसें ॥ ६ ॥

त्यांनीं मंगलवस्तु सर्वहि तदा संपादित्या शोभन ।

वाजों लागलिं शंख दुंदभि तुरें वाद्यें मनोज्ञस्वन ॥

केले मंगलकुंभ, होति शकुन प्रख्यात भव्यप्रद ।

गाणीं गाति सुवासिनी शुभ ऋचा सद्विप्र जे कोविद ॥ ७ ॥

ऐशा प्रकारिं जनवासगृहासि येती । आणावया रघुवरासि तसे वराती ॥

तो देखितां दशरथालयिंचा विलास । क्षुद्राचि इंद्रविभुता जणुं त्यापरीस ! ८

‘समय भरत आला हो ! निवावेंचि आतां’ । विनति दशरथांतें यापरी केलि जातां
निनदति शुभव्योपें चौघडे वाद्यसंघ । कुलविधि करि राजा साधुनिर्दिष्ट सांग

तदा अयोध्येश्वरभाग्यवैभवं । ब्रह्मादि वाखाणिति देव संस्तवं ॥

सहस्रशीर्षा धरणीधरा गमे । स्वजन्म तो व्यर्थचि मात्र संभ्रमें ॥ १० ॥

जाणोनि तो मंगलकाल, निर्जर । वर्षोनि पुणें, निनदीति सुस्वर ॥

वाद्यें मनोज्ञें बहु हाषिं ते क्तिती । श्रीरामसीतेप्रति ते प्रशंसिती ॥ ११ ॥

ब्रह्मा महेशादिक देवयूथ ते । असंख्य आकाशिं विमानिं ब्रैसते ॥

महोत्सवें रामविवाहदर्शना । येती प्रहर्षें सहभक्तिभावना ॥ १२ ॥

बघोनियां त्या भिथिलापुरीप्रति । चित्रांत सारे सुरही विमोहती ॥

त्यां क्षुद्र तें वाटति आत्मलोकही । साश्चर्य दृष्टा भिथिलापुरी तिहीं ॥ १३ ॥

तें मंडपाची रचना अलौकिकी । अत्यंत हृद्या दिसली तयां निकी ॥

वैचित्र्यपूर्णा बघुनी सुरीति ती । सौंदर्यसारा अतिहृष्ट देवती ॥ १४ ॥

मनोज्ञ नारीनर त्या पुरींतले । सुधर्म सच्छील सुविद्य चांगले ॥

बघेंनि सारे सुर देवतांसह । दिपून गेल ! द्युति त्यांस दुःसह ! ॥ १५ ॥

नक्षत्रतेजें फिकिं होति इंद्रुनं । तैसेच जाणों सुर पौरदर्शनं ॥

आश्चर्य वेध्यासहि चित्तिं वाटलें । कीं तत्कृतीतें स्थल तें न कोठलें ! ॥ १६ ॥

श्रीशंकरं तें समजाविलें सुरां । की “ नैव आश्चर्य तुम्ही मनीं करा ॥

धेर्या धरोनी मनिं चितुनी पहा ! । सीतारघूत्तंसविवाह होय हा ! ॥ १७ ॥

नामंच ज्यांचीं हृदिं चितिलीं जरी । अमंगलां नाश करीति सत्वरीं ॥

येतात हरीं पुरुषार्थ चारही । ते रामसीता जगिं जोडि थोरही ! ” ॥ १८ ॥

शंभू असं त्यां समजावि सांगुनी । चले पुढें तो वृषगजवाहनीं ॥

निघे अयोध्येश जसें सुरां दिसें । रोमांचुनी त्यां अति हर्ष होतसे ॥ १९ ॥

संगे नृपाच्या जन साधु, भूसुर । सेवीति त्यातें नररूपि निर्जर ! ॥
 रायासवें ते सुत चार शोभले । जे देहधारी जणुं मोक्षसे भले ! ॥ २० ॥
 तें एक नीलमणिकांति मनोज्ञ युग्म । तैसें सुवर्णसमकांति दुजे निकाम ॥
 पाहोनि, हर्षभर पात्रुनि देवचित्तीं । प्रेमांबुंधीस भरती चढली किती ती ! ॥
 रामासि देखुनि पुन्हां हृदि हर्ष दाटे । ते वानिती दशरथा, स्तवपूर लोटे ॥
 पुष्पें तयांवरि नभांतुनि वर्षती तें । तत्प्रेमवर्णन अशक्यचि वर्णनातें ॥ २२ ॥
 श्रीरामरूप अतिसुंदर विश्वकांत । आपादमस्तक मनोहर जें नितान्त ॥
 पाहे उमेसह पुरारि सहर्ष भावें । प्रेमादरु नेत्रिं, पुलकावलि गाळिं पावे ! ॥ २३ ॥
 तें बहिंकंठहृदयंगमकांति अंग । विद्युद्युतीहुनिहि भास्वर वस्त्ररंग ॥
 अत्यंत शोभन अनेक विवाहभूषा । सन्मंगलावह जया सजल्या विशेषा ॥ २४ ॥
 तें शारदेन्दुसम निमलकांति वक्त्र । तें नेत्र लाजवित नूतन पद्मपत्र ॥
 सारी अलौकिक अशीच मनोज्ञता ती । जाणावि मात्र हृदयें, वदवे न उक्तीं !
 ते बंधु सुंदर बरोबर चाललेले ! ब्रैसोनि अश्वि चपलीं, नटुनी निघाले ॥
 वाजीवरी रुचिर राजकुमार अन्य । वंदी सुवंश त्रिरुदें किति गात धन्य ॥ २६ ॥
 ज्या अश्वरत्नि रघुराय विरूढ जाय । तद्भा बघोनि गरुडासहि लाज होय ॥
 तो अश्व शोभन असा सगळ्याच रीतीं । कीं वाटलें स्मरचि घे हयरूपता ती ! !

मदनचि बनला वाजिवेधिं कीं रामहितास्तव रम्यतनू ॥

गुणबलरूपें गतिवय यांहीं त्रिभुवन मोहित करित जणूं ! ॥

जीन जयाचें रत्नमौक्तिकां चमकत माणिकिं दिव्यपणें ॥

किंकिणि भूषण लगाम अनुपम; सुरनरमुनिमन भुलत गुणें ! ॥ २८ ॥

श्रीरामचित्तिं निजचित्त करून लीन । सौंदर्यपूर्ण हय चालत तो मनोज्ञ !
 नक्षत्रविद्युदभिभूषित मेघ कीं तो । मोरा विलासमधुरा जणुं नर्तवीतो ! ॥
 श्रीराम ज्यावर सवार तया हयासी । वाणीहि वर्णिल यथार्थ कवित्विं कैसी ?
 तल्लीनचित्त हर पाहुनि रामरूप । त्या नेत्र पंचदश ते प्रिय होति खूप ॥
 त्या सुंदराश्वि बघुनी रघुवंशनाथा । लक्ष्मीसमेत हरिच्याहि विमोह चित्ता ! ॥
 ब्रह्मा बघे रघुपतिच्छवि आणि हर्ष । ' कां ? नेत्र आठचि मला ' करि दुःख ऐसें !
 उत्साह वाटत अतीव षडाननातें । ब्रह्म्याहुनी नयन दीडपटीं तया ते ! ॥
 रामासि पाहुनि सुरेश म्हणे सुजाण । कल्याणकारि गणि गौतमशाप पूर्ण ! ॥

सारेच देव म्हणती ' अजि इंद्र धन्य ! । नोहेचि त्याजसम कोणिहि धन्य अन्य !'
सर्वा सुरांस अति मोद, बघुनि राम, । दोनी नृपाळसमुदाय सुतुष्टिधाम ! ॥

राजसमार्जीं दोहिकडे बहु हर्षे दुंदुभि दुमदुमती ॥

सुर हर्षानें वर्षुनि सुमने ' रघुकुलरत्ना ! जय ' म्हणती ॥

अशा प्रकारें वरात ये हें जाणुनि शुभकर त्या गजरीं ॥

राज्ञी बोलवि सुवाधिनींना मंगल आरति सिद्ध करी ॥३४॥

नानापरीं आरति सिद्ध घेउनी । तैसीच नानाविध मंगलें झणीं ॥

वरांगना कुंजरगाभिनी मुदा । ओवाळण्या जाति रघूत्तमा तदा ॥३५॥

चंद्रानना त्या मृगशावलोचना । स्वरूपतेजीं रतिगर्वमोचना ॥

सुरम्य वस्त्रें बहुमूल्य लेइल्या । अलंकृतींनीं सकला विभूषिल्या ॥३६॥

सन्मंगलें अंगिं समग्र साजलीं । गानें जयांच्या कलकंठि लाजली ॥

सत्किंकिणीनूपुरकंकणध्वनी । जावे गतीनें स्मरदन्ति लाजुनी ! ॥३७॥

वाद्यें अनेकपरिचीं नदती सुघोषीं । आकाशिं तेविं नगरीं विधि पुण्यराशि ॥

श्रीशारदा, तशि रमा, गिरिजा, शचीही । याही तिथें; चतुर पावन पुण्यवाही ॥

या देवता कपटवेषिं वनूनि नारी । अंतःपुरीं विचरती अतिहर्षपूरीं ॥

गाती सुधामधुर मंगलपूर्ण गाणीं । हरीं निमग्नपणिं त्यां वळखी न कोणी ! ॥

कोण ओळखी कुणा ? निघति त्या ओवाळाया ब्रह्मातें ।

मधुर गाति किति वाजतिं वाद्यें वर्षति सुमतति सुर किति तें ? ॥

थाटिं अशा त्या प्रमोदसिंधुस बघतां सकलां मोद भरे ।

लोचन सलिलें भरलें, सुतनुंसि पुलकावलि त्यां झकि पुरें ॥ ४० ॥

बघोनि श्रीरामा रुचिरतमेवया निरुपमा ।

मनीं सीतामाता अनुभवित जो सौख्यगरिमा ॥

तयातें वर्णाया शकतिल मुळीं कल्पशतही ।

न वाग्देवीकोटी अपरिमित वा शेषहि महीं ! ॥ ४१ ॥

भरे प्रेमाश्रूनीं नयन, परि राणी स्वहृदया ।

मनीं मांगल्याचें स्मरण धरुनी आवरि तयां ॥

प्रहर्षानें केली रघुकुलवरा आरति तिनें ।

कुलाचारा तैसें श्रुतिमत करी ती सुविधिनें ॥४२॥

पंचध्वनी चालति, गानमंगल, । नानापरीं पायघड्या विनिर्मल, ॥
 केली तिनें आरति, अर्घ्य घातलें । श्रीराम तें मंडपगर्भि पातले ॥४३॥
 दशरथनृप शोभे सर्व लोकांसमेत । विभव ब्रधुनि त्याचें दिक्पती लाजतात ॥
 सुर करिति कितीदा पुष्पवृष्टी तयातें । द्विजवर पठती तें योग्यशीं शांतिसूक्तें ॥
 गगनिं, नगरिं तैसे चालले घोष मोठे । निजपर कवणाचे नायके कोण कोठें ॥
 प्रविशत रघुराणा उत्सवानें वितानीं । ब्रसविति वरभागीं देउनी अर्घ्य पाणी ॥

बैसवुनी त्या आसनिं आरति करिती निरखुनि वर सुखिता ।

वस्त्रभूषणें रत्नें टाकिति ओंवाळुनि किति तें वनिता ॥

गाती मंगल; कौतुक देखति विधिमुखसुरही द्विजवेषें ।

रघुकुलपंकजरविच्छवीतें पाहुनि होति न धन्य कसे ? ॥४६॥

रामाची ओवाळणि नापित तांश्रेळि भाट नट घेती ॥

अत्यंत तोष हृदयिं न माडनि आशीर्वचें नमुनि देती ॥४७॥

अति प्रीतीं भेटे दशरथ विदेहासि; करिती ।

मुदें सान्या रीती श्रुतिजनमतीं संमत किती ॥

महाराजे दोनी मिळति उरिं ते, त्यांस तुलितें ।

न यत्नेंही लाघे ! कविमन खिजे ! त्यांसमचि ते ! ॥४८॥

बघोनी त्यां व्याह्यां सुरमनिं अति प्रेम भरलें ।

सुमें वर्षोनी ते उभयसुयशें गात रमले ॥

तयां वाटे, “ ब्रह्मा रचि जग तदापासुनि भले ।

किती झालीं लग्नें परि न दिसले व्याहि असले ! ॥४९॥

विवाह आम्ही बघतो अंत । न हे परी थाट समृद्धि त्यांत ॥

समान ज्यां हो विभवादि पूर्ण । न देखिले व्याहि अम्हीहि कोण !” ॥

एकोनि देववच सुंदर आणि साच । दोनी समाजिं अति आदर हो तसाच ॥

घालोनि पायघडि सत्तम, अर्घ्य देत । अत्यादरें जनक मंडपिं त्यास नेत ॥५१॥

चित्रविचित्रा मंडपरचना सुंदर देखुनि भुलति मुनी ।

स्वकरें सिंहासनों बैसवी सकलां सन्मति नृपतिमणि ॥

स्वकुलदेवतेसमचि वसिष्ठा पूजुनि आशीर्वच घे तो ।

पूजि कौशिका प्रीतिभरें ज्या तो भर कुठला पर दिसतो ! ॥५२॥

श्रीवामदेवादिक सर्वही मुनी । अतीव हर्षे जनके समर्चुनी ॥
 दिलीं तयां सादर दिव्य आसनें आशीर्वचं घेतलिं सौख्यवर्षणें ॥५३॥
 चित्तांत भावें मग ईश मानुन । करीत तो कोसलराजपूजन ॥
 विनम्रभावें स्तवि हस्त जोडुनी । स्वभाग्यपुण्यें विभवे क्विती गणी ॥
 पूजीयले सर्व तसे वन्हाडिही । व्याख्यापरी सादर सर्व रीतिंहीं ॥
 योग्यासनें सर्वजनांप्रती दिलीं मी वर्णुं ती एकमुखें क्विती भलीं? ॥५५॥
 सन्मानिले भूपतिनें वराति ते । दानें सुमानें विनये सुभाषितें ॥
 ते गौरवीलें जनके प्रहर्षुनी । सन्मान त्यांचेवरि भूरि वर्षुनी ॥५६॥
 ब्रह्मा, महेशादि, दिनेश, दिक्पती, । जे जाणती राघववैभवाप्रती ॥
 घेऊनि तेही द्विजवेष नेटके । तो सोहळा पाहति मूककौतुके ! ॥५७॥
 न जाणतांही सुर त्यांसि मानुनी । नृपाल पूजी सकलां वरासनीं ॥
 सद्भक्ति त्याची सकलीं प्रशंसिली । आशीर्वचें त्यांहिं सहर्षे वर्धिलीं ॥

कोण कुणातें तेंथें जाणत ? निजशुद्धीही नुरत कुणा ॥
 प्रमोदकंदा वधुनि वरातें उभय वाजुच्या हर्ष मना ॥
 सुजाण राघव जाणुनि देवां पूजुनि हृदयीं आसन दे ! ॥
 सुभावशील प्रभुचें जाणुनि विबुधमनें तें भरति मुदें ! ॥५९॥

श्रीरामचंद्र-मुखचंद्र-विभेसि नेत्र । जे कीं चकोर अतिसुंदर हृष्टगात्र ॥
 अत्यादरें चतुर सेविति भक्तिभावे । प्रेमप्रमोद अमितावधि त्यांस पावे ॥६०॥

वसिष्ठांनीं तेव्हां अवसर वघोनी कथियलें ।
 शतानंदालागीं निजनिकट आणुनि वहिलें ॥
 “ कुमारीतें आणा झणिंच तुम्हि जा, हो न उशिर ! ।
 मुनीच्या आदेशें निघत मुदित ब्राह्मणवर ॥ ६१ ॥

ऐकून सादर पुरोहितवाक्य राणी । साऱ्या सख्यांसहचि जाय मुदें भरोनी ॥
 बोलावि ती द्विजवधू कुलवृद्ध नारी । रीती कुलागत करी, शुभ गति सारी ॥६२॥
 ज्या मानवीवेषिं सुरांगना कुणी । आल्या मनोज्ञा अतिरम्यरूपिणी ॥
 त्यांना वघोनी सगळ्याच हर्षती । जरी न हो ओळख पूर्व कोणती ! ॥६३॥
 त्या वाटल्या प्राणसमान्च कीं प्रिया । सन्मानि राज्ञी बहु संमदें तयां ॥
 मानी तयां ती जणुं शारदा रमा । श्रीशंभुची वा दयिता सती उमा ! ॥६४॥

सीतेसि शृंगारुनि सर्व सुंदरी । तिच्या सख्या प्रेमळ हर्षनिर्भरीं ॥
वेऊनि तीतें मग येति मंडपीं । सौंदर्य नेत्रीं जनता उदंड पी ! ॥६५॥

वेऊनि तीतें सख्या चालल्या सादर मंगलविभूषणा ।
ल्याल्या षोडश शृंगारांतें मत्तमतंगजगति ललना ॥
गान ऐकुनी ध्यान मुनींचें चळे लाजतिहि पिक काम ।
नूपुर-कंकण-मंजीरध्वनि सताल वाजति अभिराम ! ॥६६॥

सकलललनावृंदीं शोभे मनोहर जानकी ।
सहजललिता सौंदर्याची खनीच जणूं निकी ! ॥
गमलि सुप्रमारूपीं रामासमूहिं विराजते ।
जणुं मधुरता ती कीं मूर्ता सुकांत अतीव ते ! ॥६७॥
न सीतारूपींत कवणहि कधीं वानुं शकती ।
नसे कीं त्या सीमा, वरि लघुतमा हे कविमति ! ॥
वन्हाड्यांनीं सीता बधितलि यदा पावनतमा ।
वितानीं येतांना नमिलि हृदिं ती मूर्त सुषमा ॥६८॥

हो राम पाहुनि तिला मनि पूर्णकाम । पुत्रांस ती दशरथासह सौख्यधाम ॥
ना वर्णवेचि कवणा सुख जें तयांसी । देवादिकीं नमुनि वर्षिलि पुष्पराशि ॥
आशीर्वचोव्वनि भरे शुभ तें मुनींचा । झाला सुघोषभर दुंदुभिवादनांचा ॥
प्रेमें प्रमोदभरिं मंगल गान चाले । नारीनरां सुरवरां किति सौख्य झालें ! ॥
सीता प्रवेश करि मंडपिं यापरीं तें । गाईयलीं मुनिवरीं मुदिं शांतिसूक्तें ॥
तें योग्य सर्व विधि त्या समयीं करी ती । दोत्राजुंचे कुलगुरु श्रुतिकीर्त रीतीं ॥

तदुपरि सद्गुरु-गौरी-गणपतिपूजा करविलि विप्रवरीं ।
स्वतां प्रकट सुर घेती पूजा आशीर्वाक्यें देति खरीं ॥
जें जें जेथें योग्य मुनिमतें मधुपर्कास्तव मंगल तें ।
स्तवकीं कलशीं हैमीं भरुनी किति परिचारक करिं धरिते ॥७२॥
प्रीतमनें कुलरीति निवेदी रवि, त्या केल्या भक्तिभरें ।
होतां हें सुरपूजन बसविलि सीता सिंहासनीं त्वरें ॥
सीताराघव बघति परस्पर परि ती प्रीती कळत कुणा ? ।
बुद्धिमनोवाग् यांसि अगोचर, गोचर कशि मग कविवचना ! ॥७३॥

तैं होमकालीं अनल स्वमूर्तिनें । स्वतां करे आहुति घेत सन्मनें ॥
वेदादिही घेउनि विप्ररूपता । विवाहमंत्रां म्हणती यथार्थतां ॥७४॥

जगद्व्या जी कीं जनकमहिषी मुख्य महिता ।
कशी सीतामाता कवनिं कथवे ती समुचिता ? ॥
जणों धाता तीतें सृजित मिसळोनी गुणवर ।
सुकीर्ती सत्पुण्यें सुख अतुलसौंदर्य चतुर ! ॥ ७५ ॥

बोलाविती सुसमयीं मुनिवर्य तीतें । तैं आणिती तिज स-मान सुवासिनी तें ॥
ती शोभली जनकवामदिशीं सुनेत्रा । मैना जशी हिमगिरीसह सच्चरित्रा ॥७६॥
सौवर्णकुंभ शुचि मंगल वारिपूर्ण । सद्रंघयुक्त तबकें द्युति-दिव्यरत्न ॥
अत्यंत हृष्ट मनिं भूप तशीच राज्ञी । रामासि अर्पिति समोर, समृद्धपाणि ! ७७।
तैं मंगलोक्तिं म्हणती मुनि वेदसूक्तें । हो पुष्पवर्ष कितिदा नभिहून त्यांतें ॥
श्रेमें वरा निराखिती किति दंपती ते । प्रक्षालुं लागति शुभंकर तत्पदांतें ! ॥७८॥

जीं पदकंजें स्मरारिमानसि सदैव शोभति; जीं सुकृतें ।
स्मरतां हृन्मल, कलिमल नाशितिं तीं पदकंजें क्षालिति ते ! ॥
उभयहि होती हर्षभरानें पुलकित तेव्हां नभिं नगरीं ।
गाननिष्ठाणध्वनि किति गर्जे जयजयकारहि विश्व भरी ! ॥७९॥
ज्यांच्या स्पर्शें पातकपूर्णा मुनिवनितेतें सुगति मिळे ।
मरंद ज्यांचा सुरसरिता ती हरशिरिं साजे तीर्थवळें ॥
ज्यांवरि भृंगचि निजमन करुनी ध्येय साधिती योगिमुनी ।
तीं पदकंजें जनक धूत तैं ' जयजय ' म्हणती सर्व जनीं ! ॥ ८० ॥

वधूवरांचे करतल जोडुनि वंशा कुलगुरु उच्चरिती ।
झालें पाणिग्रहण बघोनी सुरनर मुनिविधि मुदिं भरती ॥
सुखसंभारा वरा बघोनी पुलकिं दंपती हर्षिं भेंर ॥
नृपरत्नें जनवेदविधीनें कन्या दिधली यशस्करें ॥ ८१ ॥
हिमनग दे जशि गिरिजा शंभुसि, हरिसी कमला सागर दे ॥
रामा सीता तशी जनक दे विश्वा भरि नव कीर्तिनदें ॥
कशी करावी विनति ? विदेहा ' विदेह ' करि तो श्यामतनू ! ॥
विधिनें होमा करुनि गांठिले पदरीं घालिति फेरि जणूं ! ॥८२॥

जयजयजयघोषें बांदिलोकोक्तिघोषें श्रुतिपठनसुघोषें मंजुसंगीतघोषें ॥
 पटहनिनदघोषें तूर्यघोषादिकांनीं मुदित सुर करीती वृष्टि दिव्यप्रसूर्नी ॥८३॥
 तें जें वधूवर करीत सुरम्य फेरी । साफल्य-लाभ नयनांप्रति घेति सारीं ॥
 तें वर्णवेचि न मनोहरयुग्म वाणीं । जी ती तथा उपमिती गमणार गौणी ! ॥८४॥
 स्तंभांतल्या मणिगणीं प्रतित्रिंबलेलीं । सीतारघूत्तमयुगें द्युतिमन्त ठेलीं ॥
 तेव्हां गमे जणुं असंख्य तनू धरोनी, लग्नोत्सवा बघति ते रतिकाम दोनी ! ॥८५॥
 ते दर्शनोत्सुक जरी रतिकाम चिर्तीं । संकोचही हृदयिं अल्प न ते धरीती ॥
 यासाठिं ते प्रकटती लपतीहि दोनी । स्तंभांतल्या मणिगणीं फिरुनी फिरुनी ! ॥८६॥
 तें देखणार सगळे जनकासमान । तल्लीन होति विसरोनि शरीरभान ॥
 हर्षेचि संपवि पुरोहितवर्य फेरी । दानें दिलीं अतिथिना परिपूर्ण सारीं ॥८७॥
 शेंदूर पेरि शिरिं राघव जानकीच्या । शोभा न ती कधिंहि वर्णनशक्य वाचा ॥
 पद्मामधें जणुं भरी अरुणां परागां ! । चंद्रामृतास्तव जसा अभिलाष नागा ! ॥
 देती वसिष्ठ अनुशासन रामसीते । एकासनीं नववधूवर बैसती ते ॥
 त्या दर्शनें दशरथा अतिहर्ष झाला । तैसाच लोकसमुदायहि चित्तिं धाला ॥

एकासनिं ते रामजानकी बघुनि दशरथीं मोद भरी ।
 पुलकिततनु तो बघे कितीदा स्वपुण्यसुरतरु सुफल धरी ॥
 उत्सव जग भरि, गर्जति सगळे ' लग्न जाहलें रामाचें ! ' ।
 कैसी वर्णनिं पुरे ? जीभ ही एकलि, मंगल बहु साचें ! ॥९०॥
 नंतर जनकहि वसिष्ठवाक्यें विवाहसिद्धी करुनि बरी ।
 आणधि मांडवि ती श्रुतकीर्ती तशी ऊर्मिला या कुमरी ॥
 कुशकेतूची कन्या पहिली सुखशोभागुणशीलखनी ।
 भरता दिधली विवाहविधिनें जनकें भूषें हृष्टमनीं ॥ ९१ ॥
 बहिण धाकुटी सीतेची दुजि सकल सुंदरी जाणुनियां ।
 दिली ऊर्मिला लक्ष्मणराया विधिसन्मानें उचित तथा ॥
 शत्रुघ्नातें दिली मनोज्ञा श्रुतकीर्ती गुणशीलवती ।
 सुलोचना विधुमुखी अशी ती भूपतिरायें बुद्धिमती ॥ ९२ ॥
 निजानुरूपा वरा लाभुनी वरिं संकोचित, हृदिं हृष्टा ।
 धरस्परां त्या सान्यां पाहुनि अमरीं सुमतति किति वृष्टा ! ॥

जीव जसा निज चारि दशांसह निज विभुसंगत शोभतसे ।
 चारि वधू त्या निजवरसहिता शोभति मंडपिं एकिं तसे ॥९३॥
 सकलमुत वधूसनेत पाहे । दशरथराय अतीव सौख्य लाहे ॥
 मिळवित जणुं तो क्रियाच चारी । मुफलसमृद्धित ज्या चतुःप्रकारिं ॥
 जें वर्णिलें रामविवाहदर्शन तैसेंच तद्वधुविवाहही पण ॥
 जें अपिलें आंदण तें अमेय कीं । भरोचि तो मंडप हेम-हीरकीं ! ॥९५॥
 विचित्रशाली बहु शालजोड्या । मनोहरा कांवलिया न थोड्या ॥
 वझे मनोज्ञ बहुमूल्य सर्व । साकेतनाथा दिधलीं अपूर्व ! ॥९६॥
 हस्त्यश्व, मोठे रथ, दास-दासी । सालंकृती धेनुहि देत त्यासी ॥
 अनंत वस्तू किति त्या वदाव्या ? । जे पाहती त्यांसचि होत ठाव्या ! ॥
 दिक्पालही स्तिमित होत वधून ज्यातें । स्वीकारिल्या प्रमुदितें जनताधिनाथें ॥
 त्या वांटिल्या अतिथिनाहि तयें अनेका । आणीत शेष निजवासिं किति सुरेखा ॥
 बोले तदा जनक जोडुनि अंजलीतें । वाक्प्रे मनोज्ञमृदुलें सुविचारितोक्तें ॥
 सन्मानुनी मुदितचित्ति वरातियातें । पूजुनि भक्तिहृदयें मुनिवृंदही ते ॥९९॥
 सन्मानुनि ते सकल वन्हाडी स्तत्रुनी सादर दिलिं दानें ।
 मुनिवृंदातें वंदुनि पूजी प्रमुदित हृदयें बहुमानें ।
 प्रणत शिरानें सुरां नमुनि तो अंजलि जोडुनि जनक म्हणे ॥
 “ देव, साधुजन भक्ति त्रिलोकिति ! तोप्रत सिंधुहि अंजलिनें ! ”
 जोडुनि करयुग बंधुसमेतहि पुन्हां दशरथा मधुवचनीं ॥
 स्वभावसुंदर शीलस्नेहें जनक बोलला सुगुणखनी ॥
 “ श्रेष्ठ जाहलों सर्वपरीं मी संबधें या प्रभुसरिस ॥
 राज्यवैभवासवें म्हणा मज निष्कामातें निजदास ! ॥१०१॥
 या कन्यांसी मानुनि दासी करुणाराशी पाळावें ।
 क्षमा करा मम अपराधा कीं निमंत्रिं धाष्ट्यें ‘ तुम्हि यावें ! ’ ॥
 रविकुलभूषण पुन्हांहि जनका गौरवि पूजी सकलविधी ।
 परस्परांचा हृदयप्रेमा वर्णन करण्या शकत न धी ! ॥१०२॥
 निवतां दशरथ जनवासाप्रति सुरगण वर्षति पुष्पतती ।
 दुंदुभिजयरववेदध्वनिनीं नभ नगरी हीं दुमदुमती ॥

मुनिवर वदतां, सर्व सख्यांनीं मंगल गाणीं गात मुदा ।
वधूसर्वे त्या वरांस नेले गृहांत गौरीहरां, तदा ॥१०३॥

बघे वारंवार प्रभुःशुवरातें जनकजा ।

वरी संकोचे ती, परि न हृदयों भावचि दुजा ! ॥

तिच्या तेव्हां नेत्रीं हरिलि मधुरा मीनसुषमा ।

तृषार्ता नेत्रांची चतुरसरणी ती निरुपमा ! ॥ १०४ ॥

स्वभावे सुश्यामा रघुवरतनू सुंदरतमा ।

स्मरांच्या कोटीही खिजति ब्रह्मतां रामसुषमा ॥

पदाब्जांची शोभा नयनमधुरा यावकयुता ।

मुनींच्या चित्तांच्या मधुकरतती ज्यांवरि रता ! ॥१०५॥

प्रभूंनीं ल्यालेले विमल पिवळे पुण्य वसन ।

हरी जे बालार्कद्युतिसि, चपलाकांति हरुन ॥

कटींची सूत्राभा रुचिर, मधुरा किंकिणि किती ! ।

महाबाहूंची भा निरुपम सजे भूषणवती ॥ १०६ ॥

यज्ञोपवीतहि तसें पिवळें विराजे । त्या मुद्रिका हरिति चित्त मनोज तेजे ।

शोभा विशेष वितरीत विवाहवेष । वक्षःस्थलीं विपुलिं भूषणकांतिपोष ॥१०७॥

स्कंधांवरी उपरणे बहुपीत लोळे । कांठांस दोहिं मणिमौक्तिक लाविलेले ॥

रक्तोत्पलांपरि मनोज विशालनेत्र । कर्णांत कुंडलविभा, अतिरम्य वक्त्र ॥

सौंदर्यसार मुखभा, भृकुटी सुरेखा । नासा मनोहरतमा अतुलाच लेखां ॥

भालीं टिळा रुचिर, मस्तकिं मोर साजे । मोतीं हिरे जडवुनी विलसे सुतेजे ! ॥

अमोल रत्नें मोरा जडविलिं वरतनु हरती मनाप्रती ।

वरास पाहुनि दृष्ट काटिती किति पुरनारी सुरयुवती ॥

रत्नभूषणे वस्त्रें टाकिति ओवाळुनि त्यांवरुनि किती ।

आरति करिती मंगलगीतीं पुष्पें वर्षति सुर किति तीं ! ॥११०॥

बंदी मागध सूत सुस्वरें गाती कीर्ती मुदितमनीं ।

वधूवरें तीं उमाहरांपशिं येतां, सुखिता सुवासिनी ॥

अति प्रीतिनें लौकिकरीती करिती, मंगलगान चले ।

कौतुकलीला पाहुनि सकलां वाटे जीवनफल आले ! ॥ १११ ॥

गौरी तदा शिकवि सांगुनि सर्व रामा । वाग्देवता जनकेजप्रति केलिकामा ॥
राज्ञी तयें सकल हासविलासमग्ना । वोट तयां सुफल जन्म असा न कोणां ॥११२॥

स्वपाणिकंकणमणींत त्रिंबित सीता राघवरूप बधे ।

हलवी ती नच भुजवल्लीही जणुं विरहार्ती तिज विलगे ! ॥

विनोद कौतुक हर्षरती ती अगम्य; ठाउक सखीजना ।

वधूवरांतें सुंदर सखया नेती मग त्या वरसदना. ॥११३॥

तेव्हां चहुंदिशि पुरिं नभिं हर्षे आशीर्वचनें ऐकियलीं ।

“ चिरंजीव या होउत चारी चारु दंपती ! ” मुखिं सकलीं ॥

योगिमुनी सुरसिद्ध विभूनें पाहुनि दुंदुभि वाजविती ।

हर्षे वर्षुनि फुलें निघत निज लोकां, ‘जय, जय, जय’ म्हणती ! ॥

सहित निज वधूंच्या सर्व आले कुमार । दशरथनिकर्ठी, तें सौख्य वाहे अपार।।

अतिशय भर शोभा मंगलें मोद यांना । उमगुनि जनवासा पोहला त्यांत जाणा !

॥ इति श्रीसीतारामविवाहोत्सवत्रैलोक्यमङ्गलवर्णनं नाम द्विपंचाशत्तमस्तरङ्गः ॥

तरंग ५३ वा

नानापरीं नंतर जेवणावळी । वरति सारीं जनकें निमंत्रिणीं ॥

अमूल्य त्या पायघड्या तयांप्रती । राजा अयोध्येश कुमार चालती ॥

प्रक्षाळिलें तत्पद आदरें भलें । यथोचित स्थान बसावया दिलें ॥

जें तो धुई भूपतिपादपंकजें । तें प्रेम तें शील अवर्ण्य कीं सजे ॥२॥

हृदब्जीं शंभूच्या सतत वसती ज्यां विलसली ।

पदाब्जें रामाचीं जनक करिं तीं धूत सलिलीं ॥

तिनींही भ्रात्यांचीं चरणकमळें क्षाळिलिं तशीं ।

गणोनी त्यां रामासमचि जनकानें अतुलशीं ॥ ३ ॥

सर्वांसि भूषें उचितासनें दिलीं । आज्ञापिली सूपकरादि मंडळी ॥

पात्रें तयीं मांडलिं सर्व सुंदरें । जीं रत्नताटें कनकांकितांतरें ! ॥४॥

स्वादिष्ट उत्तम मनोहर डाळभात । हैयंगवीन अतिसुंदर तूप त्यांत ॥

तें वाढिलें चतुर सत्वर वाढण्यांनीं । अत्यादरें सुविनयें शुचिवासितांनीं ॥५॥

प्राणाहुती कवल घेउनि भोजनाला । प्रारंभ हो, ललित गानविनोदनाला ॥

झाला प्रमोद सकलां बहुतांपरींचीं । अनें तिथें किति सुधेहुनि गोड सार्चीं ! ॥६॥

आचारि वाढति कुशाग्र किती प्रकार ? । कोशिंघिरी चटणियां किति वर्णणार ?
 नांवेहि ठाउक कुणास समग्र त्यांचीं ! । कोटेंहि कांहींहि उणीव अशी नसेचि ! ॥
 जे सूत्रशास्त्र कथि चारहि सत्प्रकार । त्यांतील एक तरि कोण कथी समग्र ?
 त्या षड्रुसीं रुचिरशा चटण्या गणाव्या । त्याही असंख्य कथण्यास कुणास याव्या ? ॥
 त्या भोजनीं मधुरकोमलकंठ नारी । घेती उखाणिं सविनोद न लागणारी ! ॥
 गुंफोनि नामकुशलें पुरुषस्त्रियांचीं । तेणें दुणावत विभा किति भोजनाची ! ॥
 तो सत्प्रसंग समजून समग्र लोक । राजादि सर्वपरिं हांसति ते अनेक ॥

झालें असें विविध भोजन सर्व रीतीं । अत्यादरें सकल आंचवणें करीती ॥

तांबूलदानादि विदेह त्यां करी । पूजा करोनी सकलांस आदरी ॥

जाई अयोध्येश नृपालसन्मणि । सर्वां समेतें जनवासिं हर्षुनी ॥ ११ ॥

होती नवे नित्य पुरींत उत्सव । क्षणापरी हो दिनरात यास्तव ॥

भल्या पहाटें नृपराय जागृत । स्तवीति त्या याचकवृंद हर्षित ॥ १२ ॥

स्तुपांसवें पाहि कुमार सुंदर । हर्षास त्याच्या किति थोर ये भर ! ॥

प्रातःक्रिया सारुनि ये मुनीप्रती । महाप्रमोदा नच त्याच्या भिती ॥ १३ ॥

नमूनि पूजी मुनितें कृतांजली । बोले वचें ज्यांत सुधाच सिंचिली ! ॥

“मुनींद्र ! एका तुमच्या कृपागुणें । कृतार्थ मी हा, मज कांहीं ना उणें ! ॥

आतां निमंत्रुनि विभो ! द्विज सर्व त्यांस । द्याव्यात धेनु सदलंकरुनी विशेष” ॥

तेव्हां वसिष्ठमुनिनीं स्तवुनी नृपासी । बोलाविले द्विजसमूह तयें प्रहर्षीं ॥ १५ ॥

देवर्षि ते नारद वामदेव । वाल्मीकि जत्रालि मुनीश सर्व ॥

तपोनिधी कौशिक त्यांत येत । वृंदें, तयें भूपति हृष्टचित्त ॥ १६ ॥

दशरथ सकलांतें वंदि दंडप्रणामें । वसवित अतिभावे आसनीं दानकामें ॥

सुगुण सुरभि धेनू आणुनी लक्ष चार । कनकमणिं विभूषा घालुनि दे अपार ॥

सविनय मुनिवर्या धेनु अर्पेनि राव । वदत ‘अजिं मिळालें जीवनश्रेय होय !’ ॥

मुनिवर अत्रनीशा देति आशीर्वचांतें । प्रमुदित नृप तेव्हां बोलवी याचकांतें ! ॥

वितरि कनक-रत्नें अंबरें मूल्यवन्त । हयरथ गज मोठे याचकां लोककान्त ॥

गुणगण नृपतीचे गाइले तें तयांनीं । ‘जय रविकुलधन्या !’ बोलुनी गोड वाणी ! ॥

श्रीरामलग्नविधि यापरि उत्सवाचा । झाला जगा सुखद जो वदवे न वाचा ॥

ज्यातें सहस्रमुखिं शेषहि वानुं नेणें । तो केविं येथ कथवेल यथार्थतेनें ! ॥ २० ॥

पुनःपुन्हां कौशिकपादिं शीर्षं । ठेवुनि बोले विनये महीश ॥

“जें सौख्य मातें मुनिहो ! मिळालें । कृपालवें तें तुमच्याच झालें” ॥२१॥

दशरथनृप वर्गी शीलकर्तृत्व सारें । नृपमणि जनकाचें वैभवादिप्रकारें ॥

प्रतिदिनिं उठुनी जें व्या अयोध्येश मागे । निजपुरगमनातें, तो परी ठेवुनी घे ॥

अतिशय जनकाची सादर प्रेमभक्ति। दिनिं दिनिं अधिका हो नूतना त्यापरीं ती ॥

प्रतिदिवशिं विंशपा प्रीति ये पाहुंये । नवनव नगरीचा वाटला हर्ष सारा ! ॥

दशरथगमनाची आवडी नैव कोणां ! । बहुत सुदिन गेले ते परी न्यून त्यांना !

गमति जणुं वराती सर्व ते बांधलेसे । जनकनृपवरानें प्रेमबंधेंचि जैसे ! ॥

तेव्हां शतानंदमुनीस कौशिक । जाऊनि सांगे समजावि त्या निक ॥

तो त्याप्रमाणें जनकासि सांगत । नाना प्रकारीं समजावुनी मत ॥२५॥

‘दशरथनृपतीतें देइं आदेश राया ! । जरि तुजसिहि येना प्रेम तें आवराया’ ॥

समजुनि जनकानें बोललीले प्रधान । नमित ‘जय विभो !’ हें बोलुनी ते सुजाण ॥

वदत जनक त्यातें ‘जाउनी आंत सांगा, । दशरथ नृप जाया इच्छिती या प्रसंगा!’

परिसुनि नृपतीचें वाक्य तें, सर्व झाले। द्विजसन्निवजनादि प्रेमभावें रिझाले ॥२७॥

पुरजन परिसोनी जाति कीं हे वराती । पुसति विकलतेनें एकमेकां कथा ती ॥

कळुनि सकळ येतां, सर्व चित्तें उदास, । कमलतति निशीथीं ट किते कीं विकास!

जेथें जेथें वसति करिती सर्व येतां वराती ।

तेथें तेथें सकल परिचीं केलि तें सिद्धता ती ॥

नाना रीतीं रुचिकर अशा सर्व भवे-भिडायी ।

पक्कानेंही नृपति अभितें पाठवी त्याच ठायां ! ॥२९॥

भरोभरोनी वृषवाहनं किति । कहारपृष्ठीहि न हो जयां मिति ॥

आचारिही वाडियले अनेक ते । व्हावेंचि तेथें कमतीं न कोणतें ॥३०॥

नखशिखान्त विभूषित लक्ष ते । हयः चतुर्थ तसे रथ तेउते ॥

दशसहस्र मतंगज भूषित । अघुनि दिग्गज ज्यांप्रति लजित ॥३१॥

कनकवल्लमणी किति वाहनं ? । अभित गो-महिषी; कुणि मोजणें ? ॥

अभित वस्तु तशा विविधापरी । जनक आंदण दे तनुजेवरी ! ॥३२॥

कवण ही गणती करुं ना शके । विभव दिक्पतिचें न पुढें टिके ॥

अभित वैभव तें जनकें तदा । दशरथालयिं पाठविलें मुदा ॥३३॥

‘जाती वन्हाडि’ कळतांच, समस्त राजी । शोकार्ण मीनगण जेविं जलावसानां ॥
सीतेसि घेति बहुवार किती निजांकीं । आशीर्वचें वितरिती शिकवीति त्या कीं ॥

“ सीते ! तूँ अमित वितरुं आम्हि आशीर्वचें हीं— ।

हो भत्यांची हृदयदयिता नित्य सौभाग्य वाहीं ॥

सेवा व्हावी तव करिं गुरू, सासरा, सासु यांची ।

आज्ञा प्रेमं अनुसर सदा प्रीति रक्ष प्रियाची ! ” ॥३५॥

सख्याही राशींच्या चतुरमति त्या सांगति तिला ।

सतीधर्मा साच्या मधुरवचनीं स्निग्ध महिला ॥

बंधूना राशी त्या समजविति वक्षीं कवळुनी ।

“ विरिंचीनिं नारी रचिलि तरि कां ? ऐशि ” म्हणुनी ! ॥३६॥

ये त्याच वेळि निज बंधुसमेत राम । आनंदुनी जनकमंदिरिं सौख्यधाम ॥

व्याया निरोप सकलां पुसुनी सुभावं । तद्दर्शनार्थे सगळी मिथिलाचि धावे ! ॥

तेव्हां कोणी वदति “ ठरलें आज, यांचें प्रयाण ।

यांची जाण्या नृपतिजनकें सिद्धता केलि पूर्ण ! ॥

भ्राते चागी नृपतिसुत हे पाहुणे आवडीचे ।

यांचें वेऊं नयनिं भरुनी रूप लावण्य साचें ! ॥३८॥

वाटे आम्हां, कवण सुकृतें आमूचीं पाहुनीयां ।

केलें यांतें अतिथि विधिनें लोचनां आमूच्या यां ! ॥

पीयूपाचा, चतुर रुचिनो ! लाभ हो मृत्युशीला ।

कीं लाभावा सुरतरु जसा जन्मनिष्कांचनाला ! ॥३९॥

कीं पाण्याला हरिद मिले ?! त्यापरी वाटताहे ।

आम्ही यांना नयनिं बघतों आमूच्या जें असें हें ॥

श्रीरामाची मधुरमुपमा साठवूं या हृदवर्जां ! ।

चित्ताहीच्या फणिवरि मणीसारखी वसवूं जी ! ” ॥४०॥

ऐशा रीतीं सकलनयनां देत साफल्य पूर्ण ।

सारे येती जनकसदना बंधु रामादि तूर्ण ॥

देखोनी त्यां नयनमुभगां, हर्ष अंतःपुगतें ।

सासू प्रेमं करिति सकलां आरती आर्द्रचित्तें ॥ ४१ ॥

अत्यानंदें काढिती दृष्ट त्यांची । ओवाळूनी टाकिती मूल्य तेंची ॥
 सीतामाता पाहुनी राममूर्ति । प्रेमाधिक्यें पादकंजें धरी ती ! ॥४२॥
 प्रीत्युत्कर्षें लाज राहे न चितीं । प्रेमाची ती वानवे केविं रीति ? ॥
 बंधूसंगें त्यां उटी लावुनीयां । न्हाणी; लागे षड्सें भोजवाया ॥४३॥

तदा श्रीरामांनीं अवसर बघोनी कथियलें ।

सुशिल स्नेहाच्या वचनिं मनिं संकोचुनि भलें ॥

“ अयोध्येतें जाऊं म्हणति अमुचे तात म्हणुनी ।

निरोपा ध्यायातें विसृजति अम्हां मातृचरणीं ! ॥ ४४ ॥

अहो आई ! आम्हां मुदित मनिं आदेश वितरा ।

करा नित्यप्रीती गणुनि शिशुसद्भावचि खरा !” ॥

अशा स्निग्धें वाक्यें कळवळत अंतःपुरजन ।

अति स्नेहें माता वटुं न शकती कांहिं वचन ! ॥ ४५ ॥

धेऊनी त्या पोटिं चारीहि बाला । देती माता त्यांजला तत्पतींला ॥

भक्त्युद्रेकें प्रार्थिती राघवातें । हृत्प्रीती ये गावया केधवां ते ? ! ॥४६॥

सीता अर्पुनि रामातें ती हात जोडुनी पुनःपुन्हां ।

वदे “ टाकितें ओवाळुनि तनु, तुम्हांवरुनि मी दृष्टमना ॥

अवगत मानस तुम्हां; प्रिया मम, जीवचि राया, नागरिकां ।

प्रेमसुशीला सीता दासी माना तुलसी निज रसिका ! ॥४७॥

आहांचि राम ! परिपूरितसर्वकाम । ज्ञानैकधाम भजकां हृदयाभिराम ॥

कारुण्यराशि अघनाशि गुणाधिलक्षी !” । ऐसें वदोनि धरि तत्पद पंकजाक्षी ! ॥

ती स्तब्ध राहि; जणुं काय तदीय वाणी । हृत्प्रेमपंकिं तिधियः वसली स्तोनी ! ॥

तें स्नेहवाक्य परिसोनि उदारशील । सन्मानि सासुसि किती प्रभु मेघनील ! ॥

वारंवार प्रभु कर तिला जोडि, मागे निरोप ।

वंदोनीयां पदिं कितिकदां सादर प्रेमरूप ॥

वेई आशीर्वचन नमुनी, तत्पदाब्जीं स्वशीर्षीं ।

येई बंधूसहित मग तो राम कारुण्यवर्षीं ! ॥५०॥

मंजुश्यामा रुचिर मधुरा रामलावण्यमूर्ति ।

राज्ञी सान्या हृदयिं धरिती प्रेमविक्लिन्नचितीं ॥

धैर्यं धेती पुनरपि सती ब्रोलवीती मुर्लीना ।

वारंवार प्रबल उरिं ये प्रीतिचा त्यांस पाह्वा ! ॥५१॥

तैं कन्यांना भेटती गाढ माता । स्तब्धा होती त्या पुन्हां पंचवीतां ॥

वक्षोवक्षीं भेटती मायलेकी ! । धेनू वत्सां, त्यापरी वाटलें कीं ! ॥५२॥

अंतःपुरांतिल सख्यांसह सर्वराज्ञी । साऱ्या स्त्रिया पुरुष तेथिल पौर कोणी ॥

प्रेमार्तिपूरिं अति विह्वलचित्त होती । झाली वियोग-करुणा-वसती पुरी ती ! ! ॥

पाळोनियां कनकपंजरिं जानकीनें । ज्या सारिका पढविल्या शुकही, मुखांनै ॥

त्या विह्वला म्हणति 'जानकि ! तूं कुठें गे?' । ऐकोनि तें हृदयधैर्य कसें न भंगे ! ! ॥

ऐशापरी त्रगमृगादिहि शोकपूर्ण । यावी दशा मग मनुष्यमनासि कोण ! ! ॥

आला विदेहनृप बंधुसमेत तेथ । प्रेमें तया नयनपूर भरून येत ! ॥५५॥

सीतेसि पाहुनि, टिके नच धैर्य त्याचें । वैराग्य जें 'परम', रक्तित मात्र वांचे ! !

रायें उरीं धरियली निज जानकी ती । ज्ञानाब्धिची लपलिशीच 'अपार' कीर्ति ! !

तैं सर्व सुज्ञ सचिवीं समजावियेला । जाणोनि वेळ, सुविचार नृपेंहि केला ॥

सीतेप्रती धरि उराशिं पुनःपुन्हांही । तो पालख्या रुचिर मागवि तेथ कांहीं ॥

प्रेमार्तता सपरिवारिं जरी विदेहीं । चित्तामधें शुभमुहूर्ताविचार पाही ॥

चित्तूनि सिद्धिगणनायक आत्मचिर्त्तीं । तो पालख्यांत तनया वसवी सुकीर्ति ॥

कन्यांसि तो बहुरी समजावि भूप । स्त्रीधर्मनीति कुलरीति कथी अमूप ! !

देई अनेक तिजसंगतिं दासदासी । सेवेसि सेवक शुचिप्रिय जानकीसी ॥५९॥

सीता जेव्हां निघत, सकलां दुःख पौरांसि झालें ।

झाले तेव्हां शुभशकुनही मंगलीं शोभलेले ॥

संगें लोक-द्विज-सचिव हे घेउनी पंचवाया ।

सीतेलागीं निघत नृपती आवरी शोक वायां ! ॥६०॥

अवसर मग होतां वाजती वाद्यवृंद । करिति रथगजाश्वां तैं वरातीहि सिद्ध ॥

दशरथनृपराय ब्राह्मणां ब्रोलवोनी । मुदित करित त्यांतें दानमानादिकांनीं ॥

द्विजपदकमलांची धूलि वाहोनि शीर्षीं । मुदित नृपति घेई पुण्य आशीर्वचांसी ॥

स्मरुनि गजमुखा तो आरभी स्वप्रयाणा । शकुनहि शुभशंसी होति त्यालागिं नाना

अयोध्येचा राणा निजपुर अयोध्येप्रति सरे ।

तदा अत्यानंदें निनदविति वाद्यें सुमधुरें ॥

सुरांच्या संवांनां वदनि सुमराशी विकिरल्या ।
 स्वमाधुर्ये गाती सुरयुवति, आनंदिं भरल्या ॥ ६३ ॥
 प्रार्थोनीयां नृप परतवी लोकही थोरथोर ।
 आमंत्री तो उचित विनये याचकाली समग्र ॥
 त्यांतें अर्पी हयगज तशा वस्त्रभूपादि सर्व ।
 प्रेमा पोषी; सकलही जनां तें गमे हर्षपर्य ! ॥ ६४ ॥
 वारंवार प्रभुवरयशें वर्णुनी चारुकीर्ति ।
 सारे येती परतुनि हृदीं घेउनी राममूर्ति ! ॥
 सांगे जया दशरथ जरी तो कितीदा तया तें ।
 होतां प्रेमें विवश जनका नावडे जावदांतें ! ॥ ६५ ॥
 पुन्हां सांगे त्यांतें दशरथ अति प्रीतिमधुर ।
 “ फिरावें आतां हो ! परत; बहु आलां, नृपवर ! ” ॥
 पुन्हां तो थांबोनी उतरुनि उभा राहि नृपति ।
 तयाचे प्रेमाश्रू नयन भरुनी वाहति किती ! ॥ ६६ ॥
 बोले न्या तें जनकनृपती आदरें वद्धपाणि ।
 स्निग्धत्वाच्या अमृतिं भरली पूर्ण ती काय वाणी ? ॥
 “ कोण्या रीतीं विनति करणें मीं महाराज ! आतां ? ।
 आहे मातें तुम्हि चढविलें सौख्यशैलाधिनाथा ! ” ॥६७॥

व्याही तसे सुजन सर्व परीं नृपाळ । सन्मानि कोशलपती अति पुण्यशील ॥
 अत्यादरें मिळति ते उरिं गाढ भेटीं । आनंद माय न तदा उभयांहि पोटीं ! ।
 ते रूपशीलगुणभंडिर चार बंधू । जामात, तो कवळि भेटुनि हर्षशिंधू ॥
 बोले जुद्धन करकंज मनोज्ञरूप । हृत्प्रेम मूर्त जणुं तद्वचनीं अमूप ! ॥६९॥
 “रामा! तुझी काशि बरें करूं मी प्रशंसा? । हे योगिवृंद-हर-मानसपुण्यहंसा ! ॥
 ध्याती जया हृदयि साधुनि योग, योगी । त्यागोनि मोह ममता मद, मोक्षमार्गी ॥
 तें ब्रह्म तूंच अविनाशि अलक्ष्य पूर्ण । आनंदचिन्मय गुणाढ्य गुणींहि हीन ॥
 ज्यातें न जाणत असे मन आणि वाणी । तर्कासही अकळ जो सकलानुमानीं ॥
 ज्या ‘नेति नेति’वचनीं कथिती श्रुतीही । जो कीं त्रिकालिंहि समान समग्र राही !
 तो तूं समस्तसुखहंतु पहातसें मी । झालास दृग्विषय तूं मज सर्वगामी ! ॥
 जें होसि तूंच भगवान् हृदयानुकूल । तेव्हांचि जीव मिळवी सुखिता सलील ॥
 तूं सर्वरीतिं मज थोरपणा दिलास । स्वीकारिलेंसि मज जाणुनि तूं स्वदास ॥

श्रीशारदा अयुतसंख्य, अनंत शेष । ते कल्पकोटिभरिं मोजुत कीं विशेष, ॥
त्यांनाहि नाहिं खुवर्य ! सरावयाचें । मद्भाग्यवर्णन, तुझें गुणगान साचें ! ॥
मी सांगतो मजसिं एकचि शक्ति साह्या । कीं, भक्ति अल्पहि पुरे तव तोष व्हाया ॥
मी प्रार्थितों जुडुनि पाणि पुनःपुन्हां जें । सोडो न चित्त चुकुनीहि तुझीं पदावेंज !”

तें ऐकोनी वचन, अतुल प्रेमिं कीं पोसलेंलें ।

श्रीरामाचें हृदय, नुरुनी काम, संतुष्ट झालें ! ॥

संमानीलें श्वशुरजनका राधावें आदरानें ।

विश्वामित्रा जणुं, दशरथा कीं, वसिष्ठाप्रमाणें ! ! ॥ ७६ ॥

भरतासही जनक तो भेटुनियां प्रार्थि थोर विनयानें ॥

अत्यंतप्रीतमना देई आशीर्वचें तया मानें ॥ ७७ ॥

लक्ष्मणशत्रुघ्नांतें भेटुनियां जनक त्यांसि दे आशी ॥

प्रेमें विवश परस्पर भस्तक नमवीति एकमेकांसी ! ॥ ७८ ॥

वारंवार प्रार्थुनि संस्तवुनी निवत राम वंधुंसवें ॥

विश्वामित्रपदांतें कवळुनि अभिप्रेचि त्यां जनक असवें ॥ ७९ ॥

घेउनि तच्चरणरजां माथां, डोळांहि लावुनि वदे तो ॥

“ मुनिनाथश्रेष्ठा ! तव दर्शनलाभचि समस्तवर देतो ॥ ८० ॥

ऐसें मन्मन सांगे निःसंशय; दिक्पती धरिति आस ॥

जें सुख लाभो म्हणुनी परि ते अजति, मिळोनि न तयांस ॥ ८१ ॥

तें सुख तें सद्यशही झालें सुखसाध्य जें विभो ! मजला ॥

त्वद्दर्शनानुसारी मजला तो सिद्धिलाभ करिं सजला !” ॥ ८२ ॥

पुनःपुन्हां यापरि वंदुनी तया । स्तवोनिही तत्पदपंकजद्वया ॥

आशीर्वचें पावुनि उत्तमोत्तम । विदेह मागें परते, नुर तम ॥ ८३ ॥

वाद्यें वाजति, चालुं लागति पुरा सारे वरती जन ।

आनंदें भरलें महान् लघु तसें साऱ्या जणांचें मन ॥

श्रीरामा अवयोक्कुनी, नगरिच्या संतोष नागीनरां ।

साफल्या मिळवीति ते स्वनयनीं पाहोनि त्या सुंदरा ! ॥ ८४ ॥

मधें मधें वास करीत सारीं । मार्गीहि लोकां सुख देत भारी ॥

आली अयोध्येजवळीं वरात । वेला मुहूर्तादि थदा पुनीत ॥ ८५ ॥

॥ इति श्रीरामविवाहोत्सववर्णनं नाम त्रिपंचाशत्तमस्तरङ्गः ॥

तरंग ५४ वा

किती चौघडे आणि नगारे । डुम डुम डुम डुम वाजुं लागती ! ।
 निनदति भेरी कंबु घनध्वनि । हयगज हर्षे सुस्वर गर्जति ॥
 मृदंग झांजा वाजति, सनया । रागदारिनें मंजुळ नदती ।
 ऐशा थोट गर्जत येते । स्वपुरातें ती रामवराती ! ॥ १ ॥

येते असें परिसुनी स्वपुग वरात । सारे प्रहृष्ट पुलकावलियुक्त होत ॥
 आपापलीं सजविलीं सदनें तयांनीं । ते हाट, वाट, पुरिं चोहट शोभवोनी ॥
 मार्गावरी सकल सिंचुनि अर्गजातें । केलें तयीं रुचिर चौक मनोज्ञ कीं ते ॥
 बाजार पण्यरचना अति शोभणारी । जी तोरणध्वजपताकिं विराजणारी ! ॥३॥

रंभा रसाल फलयुक्त, सुपारि झाडें । रोपीयले बकुलवृक्ष मुळीं न थोडे ॥
 तैसे कदंब तरु सुंदरसे तमाल । ज्यातें हिरेजडित उज्ज्वल आलवाल ! ॥४॥
 घरोघरीं मंगल कुंभ लावुनी । अत्यंत रम्या रचना विनिर्मिली ॥
 ब्रह्मादिकांनीं स्तविली प्रहर्षे । श्रीराघवाची नगरी धरातलीं ! ॥५॥

नृपभवन असे तें शोभवीलें अतीव । बधुनि सुरचना ती मोहिला कामदेव ! ॥
 शुभकर शकुनांनीं शोभल्या ऋद्धिसिद्धी । सकलमनिं उफाले हर्षवीता सुखाब्धि ॥
 दशरथगृहशोभा मूर्त सर्वोत्सवांनीं । सुभग तनु धरोनी वाढवीली भरोनी ॥
 हृदिं धरिलि तयांनीं लालसा दर्शनाची । जणुं रघुवरसीतामूर्ति पाहूं स्वतांचि !

यूथीं यूथि विलासिनी मिळुनियां तें चालत्या कामिनी ।
 सौंदर्ये रतिलाहि लाजविति ज्या, माधुर्यपूर्णस्वनी ॥
 हस्तीं घेउनि आरत्या रघुवरा ओवाळण्या हर्षल्या ।
 गाणीं मंगल गाति, मूर्त जणुं त्या श्रीभारती भासल्या ! ! ॥८॥
 झाला जो कीं नृपतिसदनीं लोकसंमर्दघोष ।
 त्यांच्या हर्षा कवण कवनीं वर्णणारा विशेष ? ॥
 कौसल्यादि प्रमुदितमना तेधवां राममाता ।
 प्रेमोद्रेकें जणुं विसरल्या देहभाना समस्ता ! ॥ ९ ॥

दानें दिलीं विपुल विप्रवरां तयांनीं । पूजीयले शिवगणेश किति स्तवोनी ॥
 वाटे जणों अति दरिद्रि कुणी भिकारी।संतोष्या मिळवुनी पुरुषार्थ चारी ! ॥१०॥

प्रेमप्रहर्षि विवशा सगळ्याच माता । त्यां चालवे न जणुं देह गळून जातां ! ।
हो रामदर्शनिं अतीव रती तयांची । त्या आरती करिति सिद्ध समग्र साची ॥ ११ ॥

तदा नाना वाद्ये गजर करिती मोदभरित ।
सुमित्रा मांगल्ये सकलपरिं तीं सिद्ध करित ॥
फुलें दूर्वा पणें दधि हळद शाल्यकुर भले ।
तशीं पूगी पानें, सुभग तुलसी मंजरि-दलें ॥ १२ ॥
लाजा रोचन, मंगलें वितरत्या तैशाच त्या अक्षता ।
साऱ्या मेळविल्या मनोहर तिनें सद्वस्तु सत्संमता ॥
स्वर्णी कुंभ सकुंकुमांकित तिथें मांगल्यशोभी जणुं ।
तीं कीं कामविहंगमंचि रचिलीं नीडें लपाया म्हणुं ! ॥ १३ ॥
आमोदां तिथल्या शुभाव्य शकुनां केशापरी वानणें ? ।
राज्ञी सर्वहि तूर्ण पूर्ण करिती तीं मंगलें शोभनें ॥
केल्या सिद्ध तर्यां तदा शुभवहा नानापरीं आरत्या ।

राज्ञी मंगल गाणि सुस्वर किती आनंदुनी गाति त्या ? ॥ १४ ॥
श्रीमंगलें कनकताटिं भरोनि राज्ञी । हस्तांबुजीं धरुनि तीं मुदितीं मनांनीं ॥
रोमांचपल्लवितेदेहलता निघाल्या । ओवाळण्यास्तव सुतांसि अधीर झाल्या !! ॥
हो धूपधूम भरुनी नभ कृष्णकांति । कीं श्रावणांतिलचि ती घनराजपंक्ति ! ॥
ज्या कल्पवृक्षसुमनावलि देविं वृष्टा । माला बलाकि जणुं त्या भुलवीति दृष्टा ! ॥
ती रत्नकांतिधर तोरणपंक्तिशोभा । जी इंद्रचापसम लोचनिं निर्भि लोभा ! ॥
हर्म्याग्रिं चंचलगती पुरभामिनींची । लोपे दिंस चपलभा जणुं दामिनींची ॥ १७ ॥
ते दुंदुभिध्वनि घनावलिगर्जिते कीं !! त्या याचकांसि तुलुं चातक-बर्हि-भेकीं ! ॥
सौगंधवारि सृजिती सुर वर्षधारा ! । नारीनरां सुखित सस्यचि मानुं पौरां !! ॥
मुहूर्ता पाहोनी गुरुवदनिं आदेश भिळुनी ।
अयोध्येमध्ये तो रघुकुलमणी ये प्रविशुनी ॥
स्मरोनी चित्ताब्जीं शिव-गिरिसुता-सिंधुरमुखां ।
मुदें सर्वा लोकांसहित सकलां अर्पित सुखा ॥ १९ ॥

शकुन सुभग होती वर्षती देव पुष्पें । निनदति पटहांतें मानसीं हृष्टरूपें ॥
मुदित विबुधवाला दाविती नृत्यलीला । अमृतमधुरगानीं रंगल्या हर्षलोला ! ॥
त्रैलोक्यवंद्य यश सुंदर राववाचें । तें वंदि सूत नट मागध गाति वाचें ॥

- झाले जयध्वनि अघावह वेदघोष । दाहीं दिशां भरति मंगलपुण्यपोष ! ॥२१॥
 - तेव्हां अनंतपरि वाद्यनिनाद चाले । पौरां पुरीं, नभिं सुरां किति सौख्य झालं ? !
 - ना ती वराति कवणासहि वर्णु यात्री । तो हर्षसौख्यभर राहि मनींच केवीं ? ! ॥
 - दशरथनृपतीतें वंदिती सर्व लोक । नयनिं बघुनि रामा, त्यांस होई सुतोख ॥
 - मणिगणवरवल्त्रें टाकिलीं त्यांवरुनी । पुलक भरत गार्त्री, नेत्रिं संपूर्ण पाणी ! ॥
 - पौरांगना करिति आरति हर्षपूरीं । सौख्यें पहाति नृपपुत्र मनोज्ञ चारी ॥
 - भाग्योत्तमा उग्रडुनी शिविका पहाती ! । देखोनि चारिहि वधूंसि सुतुष्ट होती ! ॥

ऐशा रीतीं सकळहि जना देत सौख्यें अपार ।

राजद्वाराप्रति नववधूयुक्त आले कुमार ॥

ओवाळीती मुदित हृदयीं प्रमला त्यांस माता ।

ओवाळीतां फिरनि फिरुनी हर्ष त्यां कोण चित्ता ! ॥२५॥

रत्नं नाना अभित वसनें उत्तमं त्यां वरोनी ।

ओवाळुनी त्यजियलिं किति भूषणेंही तदांर्नी ॥

देखोनी ते नव वरवधू चारिही विश्वकांत ।

अत्यानंदीं सकळजननी सौख्य घेती अनंत ! ॥२६॥

सीतारामच्छवि निरखिती आदरं त्या कितिदा ! ।

वाटे त्यांना अजिं भिल्लविलें जीवनानन्दकंदा ॥

सीतावक्त्रा वधति कितिदा हृष्ट राज्ञीसख्याही ।

गानीं गाती सुभग सुकृतें वानुनी आपुर्लां हीं ! ॥२७॥

- देव क्षणोक्षणिंहि वर्षति पुष्पराशि । ते नृत्यगानिं करिती प्रभुसेवनासी ॥

- सेवा समर्पिति जणां प्रभुपादपद्मीं । जें चालले प्रभु सजानकि आत्मसद्मीं ! ॥

पाहोनी त्यां रुचिर सुभगां चारही दंपतीतें ।

वाग्देवीही उपमिति तयां धुंडुं लागे स्वचित्तें ॥

नैकाही जें तिज मनिं रुचे, वाटुनी गौण भारी ।

लावोनी ती टकचि नुसती रंगली रूपसारीं ! ! ॥२९॥

तें शास्त्रधर्म कुलरीति करून पूर्ण । देऊनि अर्घ्य, तळि पायघड्या करून ॥

काट्टनि हृष्ट वरवी तनय-स्तुपातें । वेऊनि, हृष्ट जननी गृहिं येति कीं तें ॥

- सिंहासनं सहजसुंदर चारुकांति । चारी विनिर्भिलिं गमे मदनं स्वहस्तीं ! ॥

त्यांचेवरी वसवुनी नवदंपती ते ! तत्पुण्यपाद धुतले अति भक्तिचित्तें ! ॥३१॥

त्यां धूपदीप कर्तुं विधि वेदमार्ग । नैवेद्यपूजनिं वधूवर तुष्ट सांग ॥
 तें मंगलायतन आदरिलें तयांनीं । ओवाळुनी व्यजनिं ढाळुनि चामरांनीं ! ॥
 माता समस्त अति मोदिं हृदीं भरोनी । ओवाळुनी कितिक वस्तु दिल्या तयांनीं ॥
 वाटे जणां परमतत्त्वचि योगि पावे । कीं दीर्घरोगिकरिं यत सुधा सभावे ! ॥
 कीं लाभला परिस तो जणुं जन्मरंका ? जन्मांधही मिळवि लोचनलाभ तो कां !
 कीं, मूकवक्त्र करि भूषित शारदाच ! । कीं, पावला विजय शूर रणांत साच !
 हें होय सौख्य शतकोटिपटीं समृद्ध । झालें तसेंच सुख त्या जननींस शुद्ध ! ॥
 भ्रात्यांसमेतचि विवाहित जो जहाला । तो राम राघवकुलेंदु गृहासि आला ॥३५॥
 राज्ञी यदा करिति लौकिक सर्व रीती । लज्जेसि ते मनिं वधूवर कीं वरीती !
 ते मोद आणिक विनोद बघून त्यांचे । श्रीरामचित्तिं अभिराम सुहास्य नाचे !

❀ ॥ इति वरत्रातस्यायोध्याप्राप्तिवर्णनं नाम चतुःश्चाशत्तमस्तरङ्गः ॥ ❀

तरंग ५५ वा

तें होय देवपितृपूजन सर्वरीतीं । आनंद इष्टफल पाउनि त्या वरीती ॥
 वंदोनि मागति तदा वरदान रामा । हो कीं सदैव सुख बंधुसमेत रामा ॥१॥
 अंतर्हितीं अमरिं अपियल्या वराशी । राज्ञी प्रसन्नमनिं अंचलिं घेति ज्यांसी !
 बोलाविलें दशरथें मग ते वराती । त्यां दे मुदीं वसनभूषणरत्नपूर्ति ! ॥ २ ॥
 भूषे निरोपित, सहर्ष मनं स्वधामीं । केलें तयीं गमन टेवुनि चित्त रामीं ॥
 देई अहेर नृपतीं सगळ्याच पौरां । नारीनरां गणति नाहिं सुखा अपारा ! ॥३॥
 जें जें तदा म्हणति याचकवृंद तें तें । देई प्रसन्न हृदयें नरनाथ त्यांतें ॥
 सन्मानिले सकलसेवक दानमानें । जे वादकादिकहि ते नृपसत्तमानें ॥४॥
 भूपासि वंदुनि विचिंतुनि त्या अभीष्ट । ते जाति गात गुणराशि तदीय तुष्ट ॥
 तेव्हां वसिष्ठ मुनिभूसुर यांसमेत । राजा प्रवेश करि आपुलिया गृहांत ॥५॥
 ज्या ज्या वसिष्ठ चितरी अनुशासनातें । शक्युक्त पुण्यविधिनें करि भूप तें तें ॥
 राज्ञीहि थोर बधुनी द्विजवृंद तेथें । सानंद त्या उठति वाटुनि भाग्य मोटें ॥६॥

तत्पादाब्जां धुति करविती स्नान अभ्यंग त्यांस ।

पूजोनी त्यां दशरथनृपे भोजवीलें सहर्ष ॥

मानें दानें नृप अति तयां तोषवी भक्तिमूर्ति ।
 आशीर्वादां अगणित मुदा देउनी विप्र जाती ॥ ७ ॥
 विश्वामित्रा बहुपरिं नृपे पूजुनी प्रार्थियेलें ।
 “ नाहीं माझ्यासम कुणि दुजा धन्य ! ” हें राय बोलें ॥
 त्याचें भक्त्या स्तवन करि तो तत्पदांभोजधूली ।
 घेई राजींसहित नृपती लावुनी आत्मभालीं ॥ ८ ॥
 त्यातें देई श्रितिप अपुल्या मंदिरीं सन्निवास ।
 राजी राजा बहुपरि तया सेविती भव्यदा-स ॥
 तैसें पूजी अतिशयमुदें तो वसिष्ठा सभक्ति ।
 प्रेमें प्रार्थी, चरणकमलें वंदुनी नम्रचित्तीं ॥ ९ ॥

ते राजपुत्र स-वधू, नृपती सराज्ञी । वंदीति सद्गुरुवसिष्ठपदां स्तवोनी ॥
 सारेच वंदिति गुरुसि पुनःपुन्हां ते । आशीर्वचें मुनिवरं दिधलीं तयांतें ॥
 प्रार्थीत त्या नृप अतीवचि भक्तिपूर्णं । तो पुत्रवित्त मुनिच्या पुढतीं करून ॥
 त्यांतून घेत मुनिनायक दक्षिणेंतें । आशीर्वचें वितरि, हर्षवि भक्तचित्तें ॥११॥
 सप्रेम ठेवुनि हृदीं प्रभुरामसीता । तो हृष्ट जाय मुनि आपुलिया निकेता ॥
 आमंत्तुनी द्विजवधू मग लोककान्तें । त्यां भूषणें सुवसनं दिलिं मूल्यवन्तें ॥
 बोलावि तो मग समग्र सुवासिनींसी । दे त्यां यथेष्ट वसनं बहुमूल्य तैसीं ॥
 बोलावि सर्व मग वृत्तिपरां जनांना । दे त्यांस भूप अनुरूप धना, स-माना ॥
 जे पाहुणे दयित, पूज्य असे नृपाचे । सन्मान त्यांसि नृप देई अतीव साचे ॥
 पाहूनि देव रघुवर्यविवाहहर्ष । वानूनि त्या सृजिति हर्षुनि, पुष्पवर्ष ! ॥१४॥
 होऊनि हृष्ट सुर जाति निजालयांतें । वाचें प्रहर्षभरिं वाजविती किती ते ! ॥
 ते एकमेकिं वदतां प्रभुरामकीर्ति । गाऊनि होति हृदिं भक्तिरसार्द्रमूर्ति ॥१५॥
 सर्वास सर्वपरिं भूप समानमानें । तो बोलवीत हृदयें अति आदरानें ॥
 तें तदंतरिंहि मोद भरून दाटे । झाला कृतार्थ नरनाथ, उणें न कोठें ! ॥
 अंतःपुरांत नृप जो मग ठेवि पाय । तो पाहि तो सुत वधूसह तेथ राय ॥
 अत्यंत हृष्टमनिं घेत तयांस अंकी । तें तत्सुखें कवण वर्णुं शकेल लोकीं ? ॥
 राया सुनांसि लडिवाळ निजांकिं घेत । गांजारुनी करित त्यां किति हृष्टचित्त !
 राजी तसे सकल लोकहि हर्षमग्न । सान्यांचिया हृदयिं नांदत सौख्य पूर्ण ! !

श्या तयां कथित सर्व विवाहवृत्त । ऐकोनि तें, सकल दृष्ट अतीव होत ॥
वाखाणि भूप गुणशील महत्त्वरीति । प्रीती विचार धनिता जनकांतरीं ती !
तत्संपदा अतुल वानिलि भूपरायें । भाटांसही नच तसें जणुं वर्णितां ये ॥
ऐकोनि तें जनकवर्णन हर्षकारी । राज्ञी अतीव बुडल्या जणुं सौख्यपूरीं ! !

राजा पुत्रसमेत न्हाउनि, गुरु विप्रादि आत्तादिक ।
बोलावूनि तयांसवें करित तो सद्भोजनातें निक ॥
ऐशा रीति अतीत पंचघटिका रम्या तदा यामिनी ।
गाणीं सत्कुलकादिनी वरतनू गाती रसार्द्रा मनीं ! ॥२१॥

होतां भोजन आंचवून सकलीं तांबूल सेवीयले ।
स्नग्गन्धादिकिं भूषवूनि सगळे अत्यंत आनंदले ॥
नेत्रीं पाहुनि रामरूप हृदयीं घेऊनि, राजाज्ञया ।
सारे लगति वंदुनी जन गृहा आपापल्या जावया ॥२२॥
नांदे प्रेम, विनोद, मोद, गुरुता, सौंदर्य त्या लोकिं जें ।
यावें केविं कथावयास मजला औचित्यवाक्यें निजें ? ॥
येना जें शत शारदाक्षितिधरां वेदां गणेशा हरां ।

वेध्या, तें मज केविं ? काय किरडूं माथां धरी हे धरा ! ॥२३॥

ओलावि भूप भग गौरवुनी स्वराज्ञी । बोले मृदूक्ति वचनीं, सकलां परींनीं ॥
“आल्या वधू परगृहाहुनि लेकि माना !! डोळ्यांस पांपणि तशा तुम्हि व्हां तयांना!
झालीं मुलें श्रमित यां निजवा निवांत। निद्रा दिसे विलगली जणुं डोळियांत !
सांगोनि हें शयनमंदिरिं जाय भूप । चित्तांत सांठवुनि रामपदस्वरूप ! ॥
ऐकोनि ती सहज्जरम्य नृपालवाणी । रत्नाढ्य मंचक करीति सुसज्ज राज्ञी ॥
गोक्षीरफेनसम शुभ्र मनोज्ञ शय्या । ज्यांचेवरी मृदुलशा गिरद्या उशा या ॥२६॥
सर्वास रम्यवर आस्तरणें मृदूशीं । ज्यांची यथार्थ रुचि वर्णुनीं येइ कशी ? ॥
माला सुगंध मणिमंदिरिं रत्नदीपाशोभा अशी विरचिली सकलीं अमूप ॥२७॥
अत्यंत शोभन मनोहर चांदवा तो । जो पाहिल्याविण न वर्णनशक्य होतो ! ॥
रामासि ऊठवुनि लाविति त्या निजाया । प्रेमेंचि सौख्यशयनावरि भूपजाया ॥
श्रीराम बंधुंसहि सांगि पुनःपुन्हां कीं। आपापल्या शयनिं तें निजती पलंकीं ॥
त्या श्याम मंजु सुकुमार बघोनि रामा।रामा विचारिति सकौतुकहर्षधामा ॥२९॥

“जातां पथीं अतिभयंकर ताट्कारे ! । वाळा ! कशी वधिलि तू वंद वृत्त सारें ! ॥
 जे घोर राक्षस, न जे रगिं जेय, तेवीं । मारीच मंथिशि सुत्राहु सभिन्न केवीं ॥
 वाळा ! प्रसाद मुनिच्या पदपंकजांचा । त्यावांचुनी कठिनिं मार्ग तुम्हांस कैचा ?
 बंधुद्वयें मुनिमखां तुम्हिं रक्षियेलें । विद्यादिकां गुरुकृपें तुम्हिं मेळवीलें ॥३१॥
 उदारिलें मुनिकलत्र पदाब्जधूर्ली । ही कीर्ति सर्व भुवनांस भरुनि ठेली ! ॥
 जें कच्छवृत्तसम, वज्र तसें कठोर । तें तोडिशी शिवधनू नृपसंधि थोर ! ॥३२॥
 लब्धा जगद्विजयकीर्तिसरूप सीता । येशी गृहा सकलत्रन्धुविवाहकर्ता ॥
 कमें अमानुष तुझीं गमतात सारीं । ही सिद्धि कौशिककृपें सकलप्रकारीं ! ॥३३॥
 आम्हां सुधन्य अजिं जन्म गमेचि लोकीं । वत्सा ! तुझ्या शशिमुखा अवलोकितों कीं !
 गेले अदर्शनिं तुझ्या दिन आमुचे जे । त्यांचा विरिंचिकारिंही नच पार की जे ! ”
 प्रेमार्द्र नम्र वच बोलुनि तोषवीतो । श्रीराम सर्व जननीहृदयांस कीं तो ॥
 चित्तीं स्मरोनि हरसद्गुरुविप्रपादां । संकोचि निद्रित विभू नयनारविदां ॥३५॥
 निद्रेंतही प्रभुमुखांबुज तेधिं साजे । सायंतनीं कमलभा जणुं मीलिता जे ! ॥
 पौरांगना गृहिं गृहीं जणुं जागणाच्या । देती परस्पर उखाणिं, शुभाढ्य साच्या ॥
 राज्ञी विनोदिं वदती ‘रजनी विराजे । तैशी गडे ! नगरिही अतिरम्य साजे !’ ॥
 वंती सुनांसि निज त्या निजतां पुढ्यांत । कीं नाग शीर्ष-मणि ते उरिं झांकतात !
 झाले प्रभातिं जन जागृत पुण्यकालीं । जें कुक्कुट ध्वनति ते मधुरारवाली ॥
 ते बंदि मागध करीति गुणानुवाद । दारांत येति जन वंदुं पदारविंद ॥३८॥
 ते बंधु सर्व नभिती गुरुविप्रदेवां । मातापित्यां भिलविती शुभ आशि सर्वा ॥
 माता पहाति सुखितें तनयाननांतें । जाती सभेंत सगळेच पित्यासर्वें ते ॥३९॥
 सहजशुचितनू ते चारही बंधु जाती । शुभजलशरयूतें, स्नान तेथें करीती ॥
 नियमितविधि सारे आचरुनि प्रभातीं । दशरथनिकटीं ते बुद्धिमान् पुत्र येती ॥
 निरखुनि तनयांतें, भूप धे त्यां उराशीं । वसति सकल तातें सांगतां चित्तहर्षीं ॥
 ब्रह्मनि रुचिर रामा हो सभा सुप्रसन्ना । निरवधि गमला तो लाभ तल्लोचनांना ॥
 आले वसिष्ठमुनि कौशिकही तदा ते । श्रेयासनीं नृप तयां बसवी सुचित्तें ॥
 पुत्रांसमेत मुनिवर्यपदाब्ज पूजी । दोनी मुनी रमति राघवमूर्ति-तेजीं ! ॥४२॥
 धर्मतिहास कथि उत्तम तें वसिष्ठ । राजींसमेत नृपती परिसे सुतुष्ट ॥
 सांगे वसिष्ठ मुनिनाहि अगम्यलील । होंचि गाधिजकथाकृति पुण्यशील ॥

त्या वामदेवमुनि तै वदती 'यथार्थ । त्रैलोक्यि गाधिजसुकीर्तिनदी वहात !' ।
 सर्वासि मोद जरि ऐकुनि त्या वचातें । श्रीरामलक्ष्मण अतीवचि हृष्ट चित्तें ॥
 आनंदमंगलमहोत्सवि या प्रकारें । जाती अनेक दिन हर्षभरें विहारें ॥
 साकेतवासिजनता मुदि पोहणारी । झाली निमग्न अधिकाधिक सौख्यपूरीं ! ॥
 हो लग्नकंकणविसर्जन सन्मुहूर्ती । आनंदमंगलविनोदनिं चित्तपूर्ति ॥
 साकेतिं नित्य नव सौख्यभरा पहाते । धात्यासि मागति पुन्हां सुर जन्म तेथें !
 प्रार्थीति नित्य मुनि कौशिक जावयातें । प्रेमाग्रहेंचि खुनाथ न सोडि त्यातें ॥
 पाहूनि नित्य नृपभक्ति विवर्धणारी । तो त्या प्रशंसि नृपतीस मुनीश भारी ॥
 तै मागतां फिरुनियां गमना निरोप । राहोनि त्यापुढतिं पुत्रसमेत भूप ॥
 सप्रेम बोलत "विभो ! तुमचीच सारी । संपति सेवकयुता, ससुता, स-नारी ! ॥

राहो हे मुनिवर्य ! नित्य तुमची मत्पुत्रि साधो ! दया ।
 वारंवार घडो जि ! दर्शन अम्हां जें देइ भव्योदया " ॥
 प्रार्थोनी स-कलत्र-पुत्र मुनिच्या पायीं पडे भूपती ।
 प्रेमोद्रेकभरें भरे गहिवरें; राहे मुकी भारती ! ॥ ४९ ॥

आशीर्वादां वितरि सकलां त्यांस हर्षें मुनीश ।
 तत्प्रीतीचें कथन न असे शक्य केव्हांहि लेश ॥
 जाई जेव्हां मुनिवर तदा पंचवी राम त्यासी ।
 भ्रात्यांसंगें; मग परतती ते मुनीच्या निदेशीं ॥ ५० ॥
 मार्गी जातां मुनिवर मनीं चिति रामस्वरूपा ।
 भक्तीही ती नृपहृदयिंची, त्यां विवाहा अमूपा ॥
 त्यां वाखाणी प्रमुदितमनीं गाधिज प्रीतिभावे ।
 प्रेमाधिक्यें भरुनि भरुनी चित्त त्याचें डुलावें ! ॥ ५१ ॥

शानी वसिष्ठमुनि, त्यापरि वामदेव । ते गाति कौशिककथा सहभक्तिभाव ॥
 एकोनि गाधिजयशा नृप आत्मचितीं । वाखाणि पुण्य अपुलें किति तो सभक्ति !
 तेव्हां विसर्जुनि सभा नृप ये गृहातें । पुत्रांसमेत विलसे अतिहृष्ट चित्तें ॥
 जेथें तिथें नगरिं रामविवाह गाती । व्यापी त्रिलोकिहि मनोरम रामकीर्ति ॥ ५२ ॥
 करुनि निजविवाहा ये अयोध्येस राम । तिथुन खचित झाली ती पुरी हर्षघाम !
 शक्ति न कधि वर्णू तद्विवाहोत्सवातें । अहिपति अथवा श्रीशारदा केधवां ते ॥

सुश्लोकमानस

गणुनि कविकुलांचें जीवनस्थान पुण्य, । मतिमल हरणारे रामासीता शरण्य ॥
 धवलयश तयांचें मंगलांचीच खाणी । कथिलि लव इथें मी उद्धराया स्ववाणी !
 करावया पावन आत्मवाणी । श्रीरामकीर्ती तुलसीहि वर्णी ॥
 अपार अन्धी रघुवीरगाथा । पलीकडे कोण कवीश जाता ? ! ॥५६॥
 उपनयन-विवाह राघवाचे । परिसति रुादर गाति जे स्ववाचें ॥
 रघुवरजनकात्मजाप्रसादें । सततसुखीं रमणें तयांस साधे ! ॥५७॥
 सीतारघूत्तमविवाह सभक्ति जे कीं । गातील ऐकतिल वा रसपूर्ण लोकीं ॥
 लाभेल हर्षभर त्यांस सदा समस्त । कीं मंगलायतन रामयशेंचि मूर्त ! ॥५८॥

॥ इति श्रीमदयोध्याविश्रामपरमानन्दत्रैलोक्यवर्णनं नाम
 पञ्चपञ्चाशत्तमस्तरङ्गः ॥

॥ इति श्रीमद्रामचरितमानसे सकलकलिकलुषविध्वंसने महाराष्ट्रभाषानुवादकाव्ये
 'विमलसन्तोष-सम्पादनो' नाम प्रथमसोपानः समाप्तः ॥

—० ❀ ❀ इति बालकाण्डः समाप्तः ❀ ❀ ०—

श्रीतुलसीदासांच्यां अमृतमया 'मानसा'स या श्लोकीं ॥
 मी अनुवाहुनि साधीं रामकृपेनेंचि धन्यता लोकीं ! ॥ १ ॥
 श्रीखण्डेकुलजन्मा चिन्तामणि-जानकीतनय 'राम' ॥
 गाई आत्मच्छंदें 'रामायण' मानसाख्य रसधाम ॥ २ ॥
 श्रीसीतारामयशें गाउनि हीं 'राम' वर्णि 'सीते'तें ॥
 श्रीतुलसीदासकृपें मानसि या सौख्य लाभतें तें तें ॥ ३ ॥
 श्रीयादव-सुकुलादिक सज्जन मर्मज्ञ 'मानस'मराळ ॥
 त्यांच्या कृपें विहरलों रामचरित्रार्थि सहज मी बाळ ॥ ४ ॥
 हा वाग्निहार माझा देवो संतोष सज्जनां रसिकां ॥
 त्यांच्या आशीर्वादें पुढतिहि कृति रम्य व्हावि ना असि कां ? ॥५॥

॥ श्रीसीतारामचन्द्रार्पणमस्तु ॥

॥ शुभमस्तु ॥

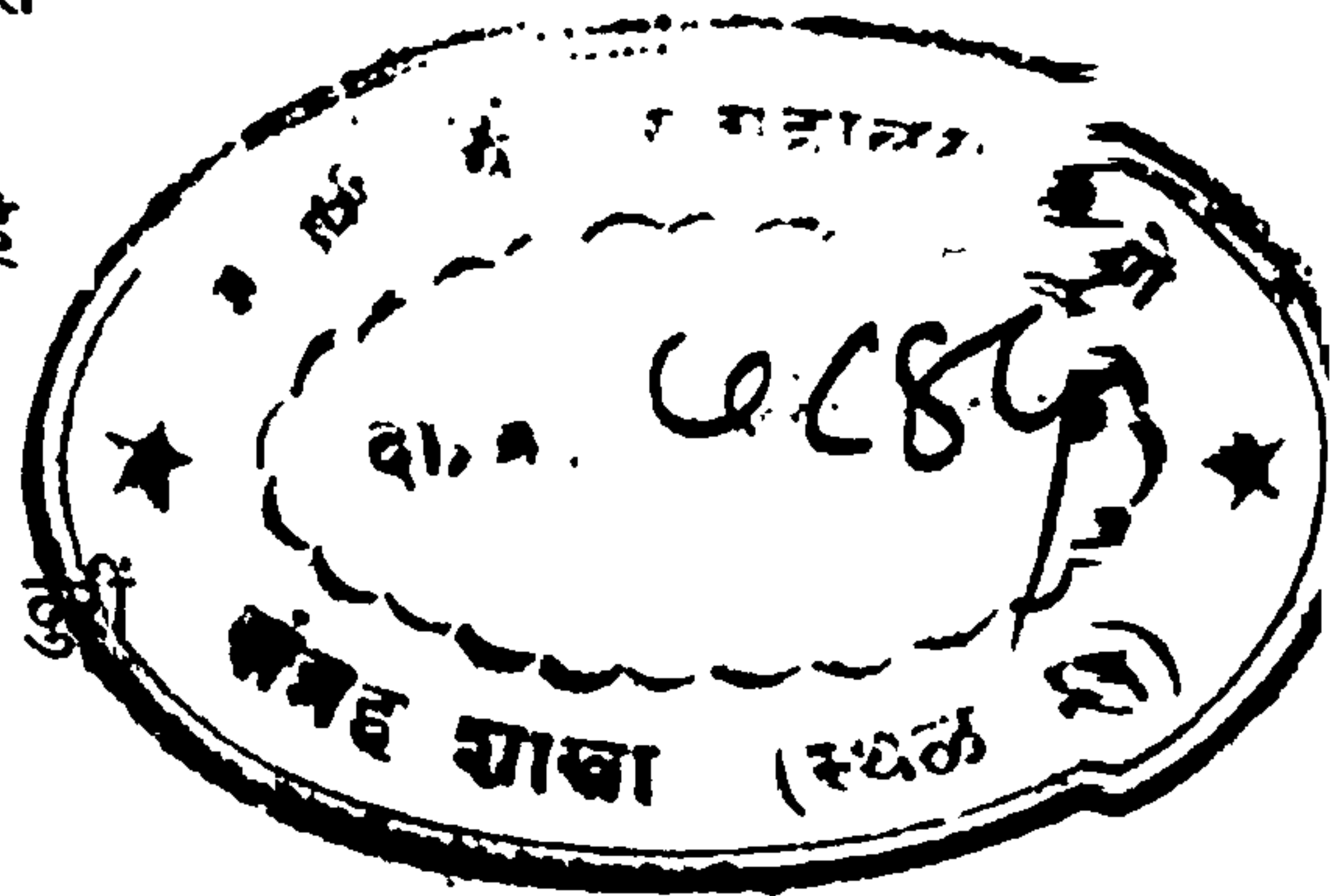
— महत्वाचे शुद्धिपत्रक व अल्प टीपा —

तरंग	श्लोक	शुद्धशब्द
१	१०	० रात्रितम
२	२	मनि बुद्धिवाणी
३	टीपा	सुरानीक-मद्यसमूह
४	२३	की एक...दिव्यधाम
७	५	माहात्म्य
१२	१७	श्रीरामकीर्तिशरयू
१४	२६	अनुनान
१५	१७	अधिकाधिक
१५	७१	तरि सुरसरिता
१७	३३	स्मर फार अंतरीं
१७	३५	भंगुनी
१८	१	न्याया लयासि
१८	५	सुरांचिया हें
१८	२३	हस्तीं डमरूहि
२०	१	हें विश्व गमे
२०	८	जे कान
२१	१	देई उडवुनि कुरीं
२१	६	मनोमुकुरिं
२४	५	जालंधर
२४	२४	ऋडा ऐवजीं लीला वाचावें
२७	२६	निजराजधानिसी
२८	१६	हो तीच माझी
२९	६६	स्वकीयजनसहित
२९	८३	अंक ८३ हवा
२९	८४	जप व तर हे शब्द नकोत
२९	८८	भीतिव्याकुला
३०	१	वसोनि
३१	२३	गुणसागर (अनुस्वार नको)

REFBK-0007845

REFBK-0007845

३५	२	आचरी तैं...भूरि इष्ट
३५	१२	क्रीडा
३६	१९	सुज्ञां मुनींच्या
३७	२०	निजकरांबुजें लीन जोडि ती वाचाकें
३७	२३	ज्ञानदर्शका ! हवें
३७	३१	कीर्ति
३८	२	करीति ते ०
३८	२०	बोले सगद्रद नरेश ०
३९	१६	पथि गौतमपत्नी
३९	१९	नाहींच संशय ०
३९	२२	करि सौख्यपोष
४२	२२	अपचिति म्हणजे पूजा
४५	३	चौथा चरण, ' नासिका, भृकुटि रम्य किती ती ! ' असा वाचावा
४६	३४	आज्ञा मिळेल
४७	२६	नेत्रांबुही राहत
४८	९	चकोरशिशू
४९	४२	'वाटे, तुम्हांस कधि आज वरी न होता' वाचाकें
४९	५१	० बोलवुनि जोडुं ०
४९	६२	'जेणें झडे कुसुमवर्षचि रम्य उक्ति !' वाचाकें
४९	८९	स्वनें गभीरें
५०	१४	० नीलमणि ०
५०	५०	दूतांसि बोलवुनि ०
५२	४	० निवेदति तो यथार्थ
५२	१३	चित्तांत सारे सुरही ०

